

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Historické vědy – Pravěká a středověká archeologie

Katarína Mašterová

Bazilika a kláštor sv. Jiří na Pražskom hrade vo
svetle archeologického výskumu

-

St George Basilica and Convent at the Prague
Castle in the Light of the Archaeological Survey

Disertační práce

Školitel: prof. PhDr. Petr Sommer, CSc., DSc.

Konzultant: prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.

2015

POĎAKOVANIE

Za odbornú pomoc pri vedení práce a trpezlivosť ďakujem prof. Petru Sommerovi a prof. Janu Klápštemu. Za všestrannú pomoc, bez ktorej by práca nebola realizovateľná ďakujem predovšetkým Jane Maříkovej Kubkovej. Ďalej ďakujem za nezlomnú trpezlivosť, dôveru, ochotnú pomoc a neúnavnú spoluprácu Miluške Houskovej, Frantovi Adámkovi, Janu Frolíkovi, Ive Herichovej, Vande Pincovej, Katke Válovej, Katke Tomkovej, Gábine Blažkovej, Pepovi Matiaškovi, Jirkovi Šindelářovi a Bohuslavovi Váchovi z GEO-CZ a ostatným aktuálnym i bývalým členom oddelenia Pražský hrad, mnohým brigádnikom a ďalším spolupracovníkom. Špeciálna vďaka patrí kmeňovým členom pracoviska Pražský hrad ARÚP za to, že neprestávali veriť i dúfať v odovzdanie tejto práce. Z brigádnikov patrí zvláštna vďaka Michalovi Strakovi a Perézovi za výkon pri zdvíhaní architektonických článkov. Za pomoc či spoluprácu ďalej ďakujem Rudolfovi Urbanovi a doc. Martinovi Štronerovi z ČVUT, Michalovi Šulovi a Tomášovi Zubcovi z Archivu Pražského hradu a Markéte Janotovej a Davidovi Vránovi z Fototéky Ústavu dejín umění. Archeologickému ústavu AV ČR, Praha v. v. i. ďakujem za poskytnutie všetkých doteraz nepublikovaných a nespracovaných materiálov z archívu pracoviska Pražský hrad a za pracovné zázemie.

Najväčšia vďaka za úžasnú podporu a technickú pomoc patrí Honzovi a celej rodine, ktorým túto prácu venujem.

Prácu tiež venujem pamiatke Anežky Merhautovej, ktorá odišla pár dní pred jej odovzdaním. Ide o jedinú ženu, ktorá sa odvážila dejiny baziliky sv. Jiří komplexne spracovať.

Prehlasujem, že som túto dizertačnú prácu vypracovala samostatne, že som riadne citovala všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe dňa 31.7.2015

podpis

ABSTRAKT (v českém jazyku)

Bazilika a klášter sv. Jiří probouzí zájem historického poznání i památkové péče posledních téměř dvě set let. Základní informace pro výklad dějin stavby byly získány v průběhu první rekonstrukce baziliky v letech 1888-1915, a následně zejména při druhé rekonstrukci všech objektů v letech 1959-1976, jejichž součástí byl i první moderně chápaný archeologický výzkum. Tyto prameny jsou rozšiřovány až do současnosti. Archeologické poznání areálu nebylo dosud komplexně nikdy vyhodnocené. Archeolog Ivan Borkovský, zkoumající areál v období druhé rekonstrukce, se komplexně nevěnoval pramenům získaným při první rekonstrukci, ani vývoji stavby v nadzemní části. Historikové umění a památkáři naopak nereflektovali archeologické výsledky (před výzkumem v 60. letech a jeho publikací ani nemohli). Tato práce se snaží revidovat dosud získané poznatky a přepsat nebo objasnit archeologické poznání areálu a jeho stavebního vývoje.

ABSTRACT

St George basilica and convent have been touching the interest of many historians and experts on the field of historical monuments for already almost two centuries. The first reconstruction of the Basilica in 1888-1915 and following second reconstruction of the whole object in 1959-1976 which was accompanied by the modern archaeological excavation provided main archaeological and historical evidence that enabled retracing of its building history. Knowledge of these sources has been expanding till the present day. Archaeological evidence of this area was never studied in its complexity. Archaeologist Ivan Borkovský who was undertaking survey of the area during the second reconstruction didn't reflect the evidence from the first reconstruction in its entirety nor the building history above the ground masonry. Art historians and experts for historical monuments did not reflect upon archaeological evidence either most of them analysed the complex before the excavation results were published. This thesis tries to review all the available knowledge so far and rethink or clarify the area's building archaeology and its constructions evolution.

KLÍČOVÉ SLOVÁ (v českém jazyku)

bazilika – sv. Jiří – klášter – benediktinky – mnišky – architektura – románský sloh – archeologie – dějiny – raný středověk – metodologie – Pražský hrad – architektonické články

KEY WORDS

basilica – St George – convent – Benedictines – nonnes – architecture – romanesque style – archaeology – history – early Middle Ages – methodology – Prague Castle – architectural fragments

Obsah

1. ÚVOD	8
2. PRAMENE	12
2.1 PÍSMENNÉ PRAMENE	12
2.2 IKONOGRAFICKÉ A ĎALŠIE OBRAZOVÉ PRAMENE.....	14
2.3 HMOTNÉ PRAMENE	18
2.4 ĎALŠIE HISTORICKÉ PRAMENE.....	21
3. NÁČRT DEJÍN BAZILIKY A KLÁŠTORA SV. JIŘÍ.....	23
3.1 POČIATKY.....	23
3.2 VZNIK ŽENSKÉHO KLÁŠTORA OKOLO ROKU 970 A ZMIENKY DO POČIATKU 12. STOR.	33
3.3 OBDOBIE 2. POL. 12. STOROČIA (1142-1200).....	37
3.4 ABATYŠA ANEŽKA PŘEMYSLOVNA (1200-1228) A 13. STOROČIE.....	40
3.5 ABATYŠA KUNHUTA PŘEMYSLOVNA (1302-1321) A 14. STOROČIE	42
3.6 OD HUSITSKÝCH VOJEN AŽ DO ROKU 1650.....	44
3.7 BAROKO (1650-1782).....	46
4. DEJINY (STAVEBNO-) ARCHEOLOGICKÉHO POZNÁVANIA BAZILIKY A KLÁŠTORA SV. JIŘÍ	49
4.1 VÝCHODISKÁ: NAJSTARŠIA HISTORIOGRAFIA	49
4.2 POČIATKY PAMIATKOVEJ STAROSTLIVOSTI A ZÁUJMU O STAVBU (1782 – 1888).....	51
4.3 REKONŠTRUKCIA 1888- 1891, 1897-1907 A 1914-1915: STAVITEĽ MACH, AMATÉRSKY ARCHEOLÓG LÜSSNER, KANOVNÍK ŠITTLER A STAVITEĽ LÁBLER.....	56
4.4 NÁSLEDNÉ PRÁCE A REKONŠTRUKCIE (1915-1958): A. PODLAHA, K. FIALA, J. CIBULKA, V. MENCL, P. JANÁK	67
4.5 DRUHÁ REKONŠTRUKCIA KOSTOLA A KLÁŠTORA SV. JIŘÍ: ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM IVANA BORKOVSKÉHO (1959-1969)	73
4.6 STAVEBNO-HISTORICKÉ POZOROVANIA DRUHEJ REKONŠTRUKCIE AREÁLU: ANEŽKA MERHAUTOVÁ (1960-1966), PASPORTY KLÁŠTORA (1970) A BAZILIKY (1986)	79
4.7 NOVODOBÝ VÝSKUM: P. CHOTĚBOR, Z. SMETÁNKA, E. VLČEK, J. FROLÍK, T. DURDÍK, P. CHOTĚBOR, Z. DRAGON, I. HERICOVÁ, G. DUBSKÁ, K. CHLUSTIKOVÁ A ĎALŠÍ.....	83
4.8 ĎALŠIE POZOROVANIA UMELECKO-HISTORICKÉ A ARCHEOLOGICKÉ AKO NEPRIAME PRAMENE K DEJINÁM STAVBY	92
5. METODIKA.....	96
6. ARCHEOLÓGIA STAVBY.....	100
6.1 BAZILIKA SV. JIŘÍ (PODZEMNÉ PARTIE).....	104

6.1.1 Hlavná loď – západná časť.....	106
6.1.2 Hlavná a severná loď – východná časť (01-B a 03-B).....	113
6.1.3 Severná loď (03-B).....	118
6.1.4 Južná loď a južný dvor (04-B).....	122
6.1.5 Južná kaplnka (05-B).....	125
6.1.6 Kaplnka sv. Ludmily (06-B).....	126
6.1.7 Východný dvor (11-B).....	128
6.2 KLÁŠTORNÉ STAVBY (PODZEMNÉ PARTIE VRÁTANE REZERVÁCIE)	130
6.2.1 Južná chodba ambitu (07-K)	130
6.2.3 Kaplnka sv. Anny a Východný ambit (08-K).....	132
6.2.4 Rajská záhrada (09-K)	137
6.2.4.1 Zhluky kameňov na južnej strane záhrady	139
6.2.4.2 Románske murivá a kláštorné krídlo	141
6.2.4.3 Murivá z lomového kameňa nekompaktné	148
6.2.4.4 Murivá z lomového kameňa kompaktné (gotický kláštor).....	150
6.2.4.5 Baroková stavba zo 17. storočia (dnešný kláštor)	155
6.2.4.6 Recentné múry (20. storočie, v rámci rekonštrukcií)	156
6.2.5 Ďalšie priestory kláštora - fragmenty.....	156
6.3 BAZILIKA SV. JIŘÍ - NADZEMNÉ PARTIE	158
6.3.1 Celkový popis stavby.....	161
6.3.2 Hlavná loď a západná krypta	162
6.3.3 Východný presbytár a východná krypta	172
6.3.4 Severná a južná bočná loď	175
6.3.5 Južná kaplnka (Panny Márie)	180
6.3.6 Tribúny (empory)	181
6.3.7 Severná a južná veža.....	183
6.3.8 Kaplnka sv. Ludmily.....	185
6.4 ARCHITEKTONICKÉ ČLÁNKY: KATALÓG A JEHO VYHODNOTENIE	187
6.5 ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY KONKRÉTNĚ NAPOVEDAJÚCE KU STAVBE	197
7. NÁČRT VÝVOJA STAVBY	203
8. VYBRANÉ PROBLÉMY A KONTEXTY BAZILIKY A KLÁŠTORA SV. JIŘÍ OD 10.-12. STOR.	216
8.1 KOSTOL SV. JIŘÍ AKO PŘEMYSLOVSKÉ RODOVÉ POHREBISKO A MIESTO HROBU SV. LUDMILY	216
8.2 BAVORSKÁ SAKRÁLNA ARCHITEKTÚRA NA POČ. 10. STOR. (DIECÉZA ŘEZNO, ARCIDIECÉZA SALZBURG).....	220
8.3 SASKÉ MONASTICKÉ VZORY: ŽENSKÉ KLÁŠTORY A OTTONSKÁ ARCHITEKTÚRA.....	223
8.4 NAJSTARŠIE ČESKÉ KAMENNÉ SAKRÁLNE STAVBY (10.-11. STOROČIE).....	226
8.5 ŽENSKÝ MONASTICIZMUS A REGULE DO 12. STOR.....	231
8.6 ARCHITEKTONICKÝ KONTEXT 12. STOROČIA: VLADISLAV II. A PRAHA	237
8.7 PRAŽSKÝ HRAD V 12. STOROČÍ	240

8.8 STACIONÁRNA LITURGIA	243
8.9 OTÁZKA MOŽNÉHO VPLYVU HIRSAUSKEJ REFORMY	244
8.10 BENEDIKTÍNKY V TEPLICIACH	249
8.11 KONTEXT ARCHITEKTÚRY ČESKÝCH KLÁŠTOROV RANÉHO STREDOVEKU	251
9. ZÁVER	254
10. PRAMENE A LITERATÚRA.....	263
POUŽITÉ SKRATKY	263
PRAMENE	264
LITERATÚRA	267
11. PRÍLOHY	297
1. OBRAZOVÁ PRÍLOHA	297
2. DOKUMENTÁCIA	297
<i>A: Fotografie .....</i>	<i>297</i>
<i>B: HTML mapa podzemia kláštora s interaktívnymi fotografiami (priložené na CD)</i>	<i>.....297</i>
<i>C: Plány a rezy.....</i>	<i>297</i>
<i>D: 3D zameranie podzemia – fotografie z modelu.....</i>	<i>297</i>
<i>E: Katalóg architektonických článkov.....</i>	<i>298</i>
<i>F: Nálezy.....</i>	<i>298</i>
<i>G: Archeologické denníky I. Borkovského a texty F. Macha .....</i>	<i>298</i>

1. Úvod

„Objektem je totiž nejstarší dochovaná církevní architektura Prahy, tedy Hradu, stavba, jejíž vznik a potomní přestavby a úpravy nejsou dodnes a bezpochyby nebudou již nikdy zcela uspokojivým a úplným způsobem objasněny.“ (Ladislav Kesner, 1997)¹

„So steht der Bau halb fertig da, in seiner angestrebten Auferstehung ein trauriges Dokument der vor nichts zurückscherckenden Umgestaltungstendenz! Dieses Zustand ist nicht nur an und für sich unhaltbar, sondern auch geradezu verhängnisvoll.“ (Max Dvořák, 1909)²

Bazilika sv. Jiří³ na Pražskom hrade má v dejinách českej architektúry, cirkevných i národných či štátnych dejinách nesporné postavenie. Ako tretí kostol v Čechách, druhý a v mnohých ohľadoch veľmi významný premyslovský chrám na Pražskom hrade určený ako demonštrácia christianizácie, panovnícke pohrebisko a neskôr prvý kláštorňý chrám v českej zemi vôbec patrí na predné miesta v pamäti národa i rane historickej národnej identity. Náležité postavenie mu prisúdilo už obrodenecké 19. storočie, ktoré dospelo k záchrane dobre zachovanej románskej baziliky a k jej masívnej rekonštrukcii. Tento stavebný podnik síce zostával v tieni mohutnejšieho pamiatkového zásahu na Pražskom hrade – dostavby katedrály sv. Víta ako hlavného chrámu v zemi, to mu však neuberalo na vážnosti.

Necelé polstoročie po prvej, zásadnej rekonštrukcii baziliky sa štátne orgány rozhodli pre obdobnú prestavbu zastaralého a zchátraného zoštátneného barokového kláštora na Památník dejín československého ľudu, ktorý bol v roku 1969 zmenený za účel výstavného priestoru Národné galerie. V rokoch 1959-1963 bola v súvislosti s touto prestavbou najprv dôkladne archeologicky preskúmaná a následne novorománsky doupravená a vyčistená tak, aby sa stala novým múzeom architektúry. Za týmito dejinami chrámu sa dnes obraciame v dobe mohutného rozpätia turizmu na Pražskom hrade zvlášť v novom miléniu. V poslednej dobe vplyvom nových reštitučných zákonov vznikajú prvýkrát od zániku komunistického režimu nové plány na návrat arálu Cirkvi,

---

¹ Úvodné slovo ku knihe fotografií Jana Jedličku; JEDLIČKA 1997 (nepag.). V celej práci naďalej

² Citované z článku KOTRBA 1965, pozn. 2 (vyšlo v referáte Maxa Dvořáka o rekonštrukcii svätotrojčkej baziliky v *Mitteilungen der kk Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, III, Bd 8, Nr. 6, 1909, Spalte 284); vid' kap. 4.

³ S ohľadom na vypracovanie a odovzdanie tejto práce v českom prostredí som používané miestne české názvy ponechala v českom znení a neprekladala ich do slovenského jazyka.

ktorý by snád' umožnil aspoň čiastočný návrat liturgických funkcií do polstoročia odsvieteného chrámu.⁴

K bazilike tak dnes pristupujeme so zreteľom k celým premenlivým dejinám baziliky ako klasifikovanej pamiatky, miesta pamäti a múzea architektúry i pripomienky dávnych udalostí, ľudí či vzťahov. Archeológia stavieb baziliky i kláštora je tak v 21. storočí už nielen odkrývaním podzemných štruktúr, ale aj štruktúr nových, vložených stavbe pri jej rekonštrukciách v 19. a 20. storočí.

Pokusov o rekonštrukciu stavebných dejín baziliky bolo za posledné viac ako storočie v porovnaní s inými stavbami veľké množstvo a boli v rôznej miere publikované aspoň formou zmienok o stavbe v rozsiahlejšie koncipovaných prehľadoch. Samostatný výskum baziliky - vždy na základe štúdia prameňov dostupných v rôznom rozsahu - a jeho výsledky predstavili od doby jej rozsiahlej rekonštrukcie komplexne a samostatne predovšetkým František Mach s Eduardom Šittlerom (1904-1913; v nie celkom finálnej verzii ich vedeckých prác dochovaných v rukopisoch), Josef Cibulka (1936), Václav Mencl (1939-1945), Anežka Merhautová (1966), Ivan Borkovský (1975), Dobroslav Líbal (1986), Jan Frolík s Janou Maříkovou-Kubkovou (2000) a v zjednodušenej forme tiež Petr Chotěbor (1994). Bazilikou sa zaoberalo ďalej mnoho osobností dnešnej monastickej či cirkevnej architektúry a archeológie, vrátane Antonína Podlahy, Karla Gutha, Karla Fialy, Jiřího Čarka, Zdeňka Dragouna, Petra Sommera, Jana Klápštěho, Jiřího Slámy, Dušana Foltýna, čím je zoznam stále iba naznačený.⁵

Téma zvolenej práce „Archeologické poznanie baziliky a kláštora sv. Jiří“ sa preto môže zdať precenené – o žiadnom predrománskom či románskom kostole sa u nás zrejme toľko nepísalo. Pozorný čitateľ všetkých doteraz publikovaný stránok predovšetkým o bazilike si však všimne podstatné rozdiely v interpretácii jednotlivých stavebných fáz tejto budovy, a najmä jeden fenomén: ani jeden z menovaných autorov sa nezaoberal komplexným vyhodnotením dejín stojacej stavby od jej základu (tj. archeologických situácií) až po strechu (tj. vrátane stavebno-historických situácií). Výnimkou sú v tomto smere architektonicky uvažujúci inžinier F. Mach a čiastočne profesor J. Cibulka s praktikom Václavom Menclom, ktorí však postrádali dostatočné informácie zistené novým výskumom v 60. rokoch. Príčina je veľmi pravdepodobne prostá – zatiaľ čo nadzemné časti murív boli odhalené a zväčša prekryté pri prvej rekonštrukcii baziliky na prelome 19. storočia, vlastný archeologický výskum s použitím samostatnej metódy

---

⁴ V aktuálnej dobe odovzdávania tejto práce v júli 2015 prebiehajú podľa novinových správ jednania medzi pražským arcibiskupom a prezidentom ČR o návrate areálu Jiřského kláštora a tzv. Mockerovho nového probošstva Cirkvi, podpis zmluvy je plánovaný na rok 2016; napr. článok: „Zeman a Duka podepsali memorandum o převodu budov na Hradě cirkvi“ zo dňa 16.7.2015; ČTK 2015.

⁵ Konkrétne odkazy budú uvedené v práci najmä v kap. 4.

tejto vedeckej disciplíny prebehol nanovo až v dobe pokročilého 20. storočia, kedy bola nadzemná stavba takmer úplne neorománsky dotvorená. Jedným z cieľov tejto práce je preto navrhnuť novú cestu revízie dejín stavby, zahrnujúcej dôsledne všetky jej stavebné a architektonické súčasti.

Zvolenú tému "archeologického" poznania stavby preto v práci rozšírim o nové metódy v zahraničí komplexnejšie praktikovanej tzv. archeológie stavby⁶, ktorá počíta okrem vyhodnotení častí odkrytých pod úrovňou podláh i s analýzou vrstiev zakrytých, prevrstvených či zničených v úrovni nadzemného muriva a ďalších konštrukčne-stavebných prvkov v zmysle našej disciplíny stavebnej histórie. Bohužiaľ však tento postup bude možný iba v prípade stavby baziliky, ktorá sa vo svojej stredovekej podobe v jadre dochovala. V prípade kláštora táto metóda platí iba prenesene: časti najstarších konventných stavieb boli v 60. rokoch úplne odkryté v priestore rajskeho dvora, a následne zakonzervované už iba ako nadzemné relikty murív bez väzby na stratigrafické situácie v podzemnej rezervácii kláštora. Ostatné časti kláštora boli radikálne barokovo prebudované a zničené. Štúdium pozostatkov kláštora sprevádzajú aj problémy vo forme neexistencie skutočných archeologických záznamov z doby jej prvého, čiastočného odkryvu v rokoch 1904-1905 a zčasti i absencia záznamov z výskumu v 60. rokoch 20. storočia.

S ohľadom na nedávnu archeologickú revíziu⁷ baziliky sv. Jiří a kaplnky Panny Márie (sv. Anny⁸) v areáli kláštora sa pokúsím prácu postaviť na vypracovaní čo najbohatšej obrazovej prílohy, na základe ktorej bude možné čo najpresnejšie verifikovať v tejto práci vyslovené tézy. Nedostatky doterajšej práce spočívajú predovšetkým v absencii dôslednej kritiky Borkovského plánu odkrytých reliktovej ako v bazilike, tak kláštore⁹, a to na základe všetkej dostupnej archívnej dokumentácie i dochovaných reliktovej. Výsledkom poslednej revízie je tak predovšetkým chybné nekritické prijatie Borkovského plánu bez názorného spochybnenia či vyznačenia problematických miest pôdorysu baziliky, ktoré je možné dnes bohužiaľ iba štúdiom archívnych fotografií a denníkových záznamov z doby oboch rekonštrukcií. Autori poslednej publikácie nevyužili všetok dostupný materiál, ktorý bude predstavený v kapitolách 2, 4 a 6. Najdôležitejším prameňom v tomto smere bol novo identifikovaný archívny fortografický materiál. Na prácu Jana Frolíka a Jany Maříkovej-Kubkovej sa však pokúsím naviazať v ceste dôslednej edície prameňa, ktorý novo zahrnie i databázu

---

⁶ Metodológia je popísaná v kap. 5.

⁷ FROLÍK et al. 2000.

⁸ Pre zjednodušenie ďalej v práci používam iba novodobé a dodnes používané zasvätenie tejto kláštornej kaplnky sv. Anne. K diskusii o patrocíniu por. FROLÍK et al. 2000, s. 219 a pozn. 236. Problém pôvodného zasvätenia bude potreba v budúcnosti vyriešiť pomocou novej analýzy liturgických prameňov z kláštora.

⁹ Pozri plány BORKOVSKÝ 1975, Plán I a XXI.

popisovaných murív. Tá by mala zjednodušiť zrozumiteľnosť popisu situácií, ktorú postrádal miestami iba ťažko dešifrovateľný text I. Borkovského. Ten mohol viesť k mnohým nedorozumeniam jednotlivých bádateľov a finálnemu utiekaniu sa k názornej monografii Anežky Merhautovej pri citovaní výsledkov výskumu a stavebného vývoja baziliky. Pritom je známe, že táto autorka sa od I. Borkovského výsledkov prevažne dištancovala. Celkové nepochopenie a nesúlady, vedúci k mäteniu autorov z príbuzných historických odborov, analyzujúcich iné sféry dejín svätotojirských benediktínok, až po širokú laickú verejnosť s turistickými sprievodcami tisícov návštevníkov tejto pamiatky sú najdôležitejšími impulzami k zadaniu tejto práce.¹⁰

Východiskom záverečných a interpretačných kapitol preto bude čo najširšia edícia existujúceho informačného materiálu, ktorá bude predstavená v kapitolách 2-6. K tomu bohužiaľ ani rozsah dizertačnej práce nestačí, preto túto prácu považujem za počiatok novej etapy výskumu celého areálu, ktorý neaspiruje na to byť finálnym. Doteraz budované dejiny baziliky sú dostatočnou lekciami k opatrnosti. Nové a finančne náročné pomocné archeologické a stavebno-historické metódy sa v budúcnosti nepochybne stanú zdrojom ďalších nových výsledkov.

Na záver úvodu iba poznamenám, že neľahká a dopredu k určitému neúspechu odsúdená práca na objasnení stavebných dejín baziliky a kláštora sv. Jiří nemusí byť nutne odradzujúca. Do dnešnej doby zjavné nevyhovujúce spracovanie stavby je iste dôsledkom aj jej zložitého stavebného vývoja, ktorý je možné rekonštruovať aspoň fragmentárne. Na základe dvoch prebehnutých výskumov v tesnej blízkosti baziliky v rokoch 2012 a 2013¹¹ je do budúcnosti možné predpokladať, že výskum stále neskončil. I keď závery tejto revízie zrejme nebudú jednoznačné (ostatne, v koľkých prípadoch najstaršej českej architektúry tomu tak je?), nutnosť usporiadať tento vedecký konflikt archeológie a dejín umenia – rovnako ako (čiastočne) zastaralé závery oboch disciplín, je už v dnešnej dobe dávno na mieste. Otvára sa nám tak možnosť napísať pútavý príbeh nielen samotnej stavby, ale takmer paralelne k tomu sledovať trnitú cestu archeológie sakrálnych stavieb v našej krajine za posledných takmer 150 rokov – v práci tak vidím taktiež prínos metodologický.

---

¹⁰ Perličkou je dodnes v bazilike prítomná prezentácia výskumu Ivana Borkovského v podobe panelov inštalovaných do južnej lode baziliky v roku 1976, navyše v pôsobivej socialistickej výtvarnej úprave. Jednania k výmene týchto panelov boli zo strany pracoviska Pražský hrad ARUP započaté v roku 2011, zatiaľ sa však situácia nikam neposunula.

¹¹ Na týchto drobných výskumoch som sa mala možnosť podieľať ich vedením. V neďalekom susedstve ďalej prebehli doteraz nepublikované výskumy na Jiřskom námestí (v 80. rokoch 20. stor.), 2008-2009 v Jiřskej a Zlatej uličke a 2003 v areálii tzv. Malého dvora kláštora – menšieho východného ambitu, ktorý zrejme v stredoveku kláštora územne nepodliehal.

2. Pramene

„Schátralý tento stav jižní věže pôsobil dojmem velice skličujícím, a nebylo divu, že odborník ministerstvem vyslaný, při prohlídce věže 12. srpna 1888, zvolal: »Co chcete opravovati, vždyť je to zbořeniště!« A přece musilo toto »zbořeniště«, pro velikou svou cenu historickou a kulturní, býti opraveno!“¹²

2.1 Písomné pramene

Prvou skupinou prameňov, ktoré odkrývajú dejny baziliky a kláštora sv. Jiří sú písomné pramene. Tie môžeme rozdeliť na pramene rozprávacie, predovšetkým najstaršie legendy o svätých, kroniky a letopisy, a pramene úradného či diplomatického charakteru. Ďalšou kategóriou sú liturgické pramene, dochované v podobe najstrších kláštorňých liturgických kníh obsahujúcich taktiež knižnú maľbu a hudobnú notáciu a niekedy sú ich súčasťou mladšie legendistické texty.

Historickými prameňmi k dejinám baziliky sv. Jiří sa historickým spôsobom s citáciami venoval Jan Florián Hammerschmidt v roku 1715.¹³ Nasledovali ďalšie štúdie zaoberajúce sa históriou kláštora a baziliky v rámci možností svojej doby (P. Raymund, J. Krbec, I. E. Nowak¹⁴), ktoré však viac menej vychádzajú z Hammerschmieda. Počiatky modernej historiografie sa potom spájajú pri dejinách sv. Jiří s menami všeobecných historikov Čiech i Prahy, napríklad Václava Vladivoja Tomka, Františka Eckerta či Václava Novotného (pre obdobie raného a počiatky vrcholného stredoveku), ktorý v úvodných zväzkoch monumentálnych Českých dejín cituje už nové (častokrát dodnes používané) edície prameňov a text obohacuje kritickým rozborom staršieho bádania¹⁵. Dejinami sa v dobe rekonštrukcie baziliky na počiatku 20. storočia systematicky zaoberal aj Eduard Šittler, jeho monografia k bazilike sv. Jiří nakoniec nevyšla a zostala iba v rukopisných poznámkach (vid' kap. 4.3). V 20. storočí sa ďalej dejinám baziliky účelovo venovali autori historických štúdií rôzneho druhu (por. dejiny bádania v kap. 4),

---

¹² MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 85.

¹³ HAMMERSCHMIDT 1715. V rámci dejín kláštora je často citovanou tzv. Pamětní kniha kláštera z roku 1657, dochovaná v rukopise v AHMP sign. 2246; PAMĚTNÍ KNIHA 1657.

¹⁴ RAYMUND 1782; KRBEK 1842; NOWAK 1836. Patrí sem i nevidaný rukopis *Historische Beschreibung des Jungfrülichen und Fürstlichen Closters St. Georgii Ob den Prager Schloss* pôvodom z 18. storočia, dochovaný v AHMP, sign. 7952.

¹⁵ TOMEK 1855-1901; EKERT 1883; NOVOTNÝ 1912; NOVOTNÝ 1913; NOVOTNÝ 1928.

za najsystematickejšiu je možné považovať v tomto smere prácu Anežky Merhautovej. Táto historička umenia zozbierala najstaršie písomné pramene rozprávacej povahy a publikovala prehľad ich edícií vo svojich prácach, pričom tento prehľad sa používa dodnes.¹⁶ Dejiny kláštora a baziliky sú prirodzene súčasťou neustále zdokonaľovaného spracovávaní českých dejín až po súčasnú dobu, pričom pre najstaršie dejiny vynikajú práce Dušana Třeštíka.¹⁷ Rada by som na tomto mieste nakoniec iba odkázala na diplomovú prácu Renáty Sádlovej, ktorá podala takmer vyčerpávajúci prehľad všetkých historických prameňov k dejinám baziliky a kláštora až po jeho zrušenie vrátane počiatkov modernej historiografie. Tento zoznam je z doteraz publikovaných či vypracovaných vzhl'adom na celé dejiny kláštora najúplnejší.¹⁸

Iba stručne by som z vyššie naznačených dôvodov rada zmienila prehľad prameňov, s ktorými český dejepis v prípade svätojiřského komplexu pracuje.¹⁹ Najstaršie pramene k dejinám baziliky sú dochované v legendách datovaných do 2. pol. 10. storočia. Jedná sa o legendy svätoludmilské, svätováclavské i v prípade jednej popísanej udalosti legendy svätovojtěšské²⁰. Z nich je možné menovať predovšetkým najstaršie, akými sú *Crescente fide*²¹, Gumpoldova legenda²², Kristiánova legenda²³ a Druhá staroslověnská legenda (v staršom označení *Nikolského*)²⁴. Dôležité a obširne informácie poskytujú rozprávacie pramene, predovšetkým Kosmova kronika česká²⁵ a jej pokračovatelia ako Kanovník Vyšehradský v dodatkoch²⁶ či Letopisy české²⁷, a následne zmienky u Vincencia a v kronike Mnícha sázavského²⁸. V dobe 13. a 14. storočia pramene pribúdajú a sú rozšírené o dochované pramene diplomatickej povahy²⁹ a najstaršie dochované

---

¹⁶ MERHAUTOVÁ 1966 a 1971, s. 207-208; dejiny baziliky postrádajú komplexné historické spracovanie všetkých prameňov vrátane diplomatických a z doby mladšieho stredoveku.

¹⁷ Napr. TŘEŠTÍK 1997; TŘEŠTÍK 2004; SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA a kol. 2009; SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013; ŽEMLIČKA 1997; ŽEMLIČKA 2005; BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ 1999.

¹⁸ SÁDLOVÁ 2004, s. 7-13.

¹⁹ Pramene budú citované v príslušných pasážach v kapitole 3 prípadne odkazované prostredníctvom historickej literatúry, ktorú na tomto mieste nebudem hodnotiť.

²⁰ Kanaparius FRB I, s. 252 a Bruno z Querfurtu, FRB I, s. 281-282.

²¹ FRB I, s. 183.

²² FRB I, s. 148.

²³ FRB II, s. 213.

²⁴ VAJS 1929, s. 89; por. tiež SLÁMA 1977, s. 269.

²⁵ FRB II, s. 35-37, 65, 88-89, 105.

²⁶ FRB II, s. 235-237.

²⁷ FRB II, s. 282-303.

²⁸ FRB II, s. 413 a FRB II, s. 261.

²⁹ Vydané v edíciách *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae a Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. S originálmi verifikovala SÁDLOVÁ 2004, s. 10 a pozn. 34. K mladším patria i kroniky, ktoré vychádzali zo starších záznamov.

kláštorne liturgické knihy (ojedinele už od 12. stor.).³⁰ Vzhľadom na iba sekundárne používanie týchto prameňov, a to ich preberaním z odbornej literatúry, je možné menovať autorov, ktorí sa mladším prameňom venovali či ich citovali. Sú to predovšetkým odborníci pomocných vied historických Zdeňka Hledíková, Renáta Sádlová (Modráková)³¹ či historici liturgickej hudby Václav Plocek, David Eben a jeho žiaci.³²

Medzi písomné pramene patria i sporadické staršie epigrafické pamiatky, z ktorých najdôležitejší je opis na dochovanom typmanóne (príloha F – Nálezy 4) a nápis zmieňovaný M. Lüssnerom z obdobia 13. storočia a viažúci sa snád' k poznámke o oprave pri kostole z roku 1262.³³

Poslednou a pre túto prácu najpodstatnejšou kategóriou prameňov textovej povahy sú súčasť primárnej i sekundárnej (v podobe hodnotiacich rukopisov či publikácií) dokumentácie z priebehu rekonštrukcií areálu sv. Jiří, predovšetkým denníky a z denníkov vychádzajúce rukopisy F. Macha a I. Borkovského. Tieto pramene budú zhrnuté a citované v kapitole 4 zaoberajúcej sa dejinami výskumu.

2.2 Ikonografické a ďalšie obrazové pramene

Obrazové pramene k bazilike a kláštoru sv. Jiří je možné rozdeliť na pramene historickú ikonografiu až do počiatku 19. stor. resp. až po dobu pred rekonštrukciou baziliky započatou v roku 1888. Ďalej pramene či priamo dokumentáciu z doby rekonštrukcií (1888-1976) a následne mladšie obrazové pramene či dokumentáciu. V najmladšej perióde pritom už je zobrazovaná výlučne novo pretvorená a historizujúco zrekonštruovaná pamiatka. Všetky stopy starších konštrukcií vrátane pôvodne analyticky priznaných starších fáz (napr. na stenách hlavnej lode) boli

---

³⁰ Tieto pramene sú postupne spracovávané a zverejňované na portáli www.manuscriptorium.com.

³¹ HLEDÍKOVÁ 1988; HLEDÍKOVÁ 1990; HLEDÍKOVÁ 1991; HLEDÍKOVÁ 2006; SÁDLOVÁ 2004; MODRÁKOVÁ 2008b; MODRÁKOVÁ 2008c; MODRÁKOVÁ-SÁDLOVÁ 2009.

³² D. Eben viedol v roku 2014/2015 Seminár stredoveké monodie s témou spracovania: *Officium kláštora sv. Jiří na Pražském hradě (Inventarizace rukopisů a zařazení do historického kontextu)*, kde spolu so študentami inventarizoval niektoré svätôjiřské antifonáre a vytváral ich index v medzinárodnej databázi www.cantusadatabase.org (por. http://musicology.ff.cuni.cz/sem_stred_mon.htm; vyhľadané 22.7.2015); Ďalej PLOCEK 1990; SEIFERTO VÁ 2012a; SEIFERTO VÁ 2012b; MRÁČKOVÁ 2008; MRÁČKOVÁ 2010.

³³ LÜSSNER 1887-1889, s. 404-406 a 560. Druhý údaj nebol v literatúre ďalej skúmaný.

definitívne premazané v bazilike v rokoch 1962-1963 a v kláštore 1963-1976, kedy skončila zatiaľ posledná rekonštrukcia areálu s výnimkou nedávnej opravy veží v rokoch 2004-2005 a ďalších drobných opráv prevažne kanalizácie.³⁴

Najstaršia ikonografia, stredoveká či neskorostredoveká, sa najčastejšie viaže na zachytenie celého hradu na najstarších dochovaných vedutách.³⁵ Výnimkou z toho je **zobrazenie baziliky sv. Jiří vo Velislavovej biblii**, v obrázkovom rukopise tzv. biblie chudobných, datovaná do obdobia 1325-1349. Jedná sa o scénu, kde Vratislav I. zakladá kostol sv. Jiří (obr. 1).³⁶ Vidíme na ňom románsku trojlodnú baziliku s prevýšenou hlavnou loďou a pultovou strechou kryjúcou bočnú loď, oknami osvetlenú hlavnú apsidu, dve veže, uzatvorené západné priečelie s kruhovým okienkom v centre, naznačenou kvádkovou technikou muriva a južným hlavným portálom. Zjednodušená verzia približuje dnes známy románsky chrám s výnimkou absencie kaplnky sv. Ludmily, ktorá by mala od juhu kryť pohľad na hlavnú apsidu. V schematickej skratke však dispozícia chrámu perfektne sedí, dokonca zaujme precízne vypracovaná rozeta v západnom priečelí, aká by mohla odpovedať reálnemu stavu.

Podrobnejší zoznam relevantnej ikonografie ďalej poskytuje práca M. Vilímkovej pre pasport kláštora sv. Jiří.³⁷ Patrí sem zobrazenie Prahy na drevoreze **J. Kozla a M. Petrleho** z roku **1562** (obr. 3), zachytávajúcom v detaile združené okná na vežiach baziliky. Farebné zobrazenie zrejme z konca 16. storočia vytvoril Joris Hoefnagel (obr. 6). Pomerne presná je i **Huberova** kresba kláštora v rámci jeho veduty Prahy z roku **1769** (obr. 12). Vidíme na nej predovšetkým barokové doplnky – rozšírený areál o nový tzv. Malý dvor na východe, kaplnku sv. Jana Nepomuckého zo začiatku 18. stor. a prampouch do Ústavu šlechtičen (dnešné čp. 2) cez Jiřskú ulicu (Fot. 23-24). Veže majú tvar dnešných opukových helmíc s nárožnými vežičkami. Tradičným prameňom k stavu v ranom 19. storočí je detailný **Langweilov model** Prahy (1826-1837).³⁸

Zaujímavým samostatným zobrazením je ďalej grafika s frontálnym pohľadom na baziliku z údajnej modlitebnej knižky zo 17. storočia, ktorú reprodukoval V. Ryneš v jeho monografii o Mlade Přemyslovne (obr. 13).³⁹ Z 19. storočia polom pochádzajú od

---

³⁴ V súčasnej dobe podľa mne dostupných zdrojov z Pražského hradu vyžaduje areál novú rekonštrukciu, ktorá je výhľadovo plánovaná a započala už prakticky opravou kanalizácií na dvoroch baziliky v rokoch 2003 a 2012, opravou východnej časti kláštora v roku 2003 a opravou múru južného dvora v roku 2013, pozri kap. 4.7.

³⁵ Prehľadne publikovala BEČKOVÁ 2000; WIRTH 1932; KROPÁČEK 1995.

³⁶ Rukopis XXIII C 124 uložený v Národní knihovně ČR. Prístupné online:

http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set03112148&client= (odkaz na zobrazenie 182r, vyhladané 13.7.2015). Datácia podľa určenia v dotabázi manuscriptorium.com.

³⁷ VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970 (časť II.).

³⁸ Napr. BEČKOVÁ 1996. Model je uložený v zbierkach Muzea hlavního města Prahy.

³⁹ RYNEŠ 1944, medzi s. 48 a 49.

krajinára a maliara početných pragensí Václava Jansy (1859-1913), ktorý na svojich akvareloch realisticky do detailu zachytil exteriér baziliky sv. Jiří v dobe pred jeho rekonštrukciou (obr. 14-15).⁴⁰

Dôležité zobrazenie areálu sv. Jiří poskytujú jeho plány. Najstarší z nich konzervuje prevažne gotický stav a pochádza od renesančného hradného architekta Bonifáca Wohlmuta z roku **1567** (obr. 4-5).⁴¹ Je otázkou, nakoľko odráža zmeny po veľkom požiari hradu v roku 1541. Plán však zachycuje gotickú podobu kaplnky sv. Anny i sv. Ludmily s polygonálnym záverom a gotickú kvadratúru, zatiaľ bez východného tzv. Malého dvora. Dispozíciu pozemkov na východ od ambitu dobre znázorňuje ďalší chronologicky nasledujúci dochovaný plán z r. 1627-28 (obr. 8-9).⁴² Stav po barokovej prestavbe kláštora v 17. storočí doplňujú plán z rokov 1656-1657⁴³, ďalej z počiatku 18. stor. a z konca 18. stor. po zrušení kláštora, ktorý zachycuje i relatívne hĺbkové pomery založenia barokových budov.⁴⁴ Z 18. storočia sa dochovali i plány z tzv. Dietzenhoferovho skicáku (obr. 10) a mladší plán zachytávajúci stav po prestavbe vrátane dochovaného usporiadania tzv. Malého dvora (obr. 11). Ďalšie plány z 90. rokov 18. stor. sú uložené v Starej plánovej zbierke APH.⁴⁵ Podľa F. Macha a E. Šittlera boli plány dokumentujúce areál ríšskymi úradmi po zrušení kláštora v roku 1782 odoslané do Viedne, kde sa ich však nepodarilo dohľadať.⁴⁶ Nasledujú plány celého areálu dochované iba formou reprodukcie v článkoch F. Macha a E. Šittlera z roku 1815 (obr. 16-18).⁴⁷ Tieto plány zahrnujú aj domy stojace ešte v 19. stor. na pozemku čp. 34 na západ od kláštornej kvadratúry, ktoré boli vymazané z povrchu pred stavbou novej novogotickej budovy probošstva od J. Mockera, ktorá tam stojí dodnes. Nová budova posunula zastavanú plochu smerom na sever a uvoľnila plochu Jiřského námestia pred bazilikou, čím v podstate vytvorila novotvar - pohľadovú fasádu kláštora (autorom pôvodnej fasády bol J. Mocker, dnešný stav je z doby po rekonštrukcii v 70. rokoch 20. stor.⁴⁸), ktorá bola predtým úplne zakrytá zástavbou tzv. Domu abatyše.⁴⁹

---

⁴⁰ KROPÁČEK 1995, s. 168. Pri akvareli reprodukovanom v obrázkovej prílohe tejto práce na obr. 15 by bolo potreba určiť, či sa môže jednať o stav pred znížovaním námestia v roku 1880.

⁴¹ Plán sa kedysi nachádzal v NA ČR pod sigantúrou CDK, P191 a dnes je stratený.

⁴² NA ČR, ČDKM, P186. Z rovnakého obdobia sa dochovali dva plány, jeden by mal byť návrhom úpravy (VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970, obr. 7).

⁴³ Reprodukuje ULÍČNÝ 2012, s. 13 obr. 4 (Autor uvádza túto citáciu: Bayerische Nationaluseum, Munchen, inv. č. 4584, s. 225-226).

⁴⁴ VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970, obr. 8 a 9 (plány som v originále neštudovala).

⁴⁵ APH, Stará plánová sbírka, inv. č. 549-551 (123/3-6).

⁴⁶ MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 373. Kontaktovala som Archiv des Bundesdenkmalamt Österreich a Österreichisches Staatsarchiv.

⁴⁷ MACH – ŠITTLER 1910-1912, Tab. V-VII.

⁴⁸ VLČEK a kol. 2000, s. 230.

⁴⁹ Plán zbúraných domov por. APH, fond Jednoty pro dostavbu chrámu sv. Víta, sign. M L II 1 (podľa VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970, obr. 17). K areálu ďalej VLČEK a kol. 2000.

Najmladšími plánmi pôvodného stavu areálu sú potom výkresy K. Brouska z roku 1879 predchádzajúce rekonštrukcii F. Macha, na základe ktorých boli vypracované štúdie rekonštrukcie (1880-1881)⁵⁰. Po Machovej rekonštrukcii sú najlepším zachytením stavu baziliky plány V. Kotvy z 30. rokov 20. stor. spracovávané pre Státní ústav fotoměřičský, ktoré zahrnujú plány všetkých úrovní baziliky sv. Jiří i jej priečne rezy. Areál kláštora je zachytený v stave pred jeho radikálnou rekonštrukciou v 70. rokoch 20. stor. na plánoch priložených k pasportu M. Vilímkovej a F. Kašičky a odráža stav v roku 1960⁵¹. Pasport následne zahrnuje vlastný analytický plán z doby po rekonštrukcii (z r. 1970, i keď rekonštrukcia bola oficiálne ukončená až v roku 1976). Areál baziliky po rekonštrukcii v 60. rokoch minulého storočia zachycujú (spolu s aktuálnym stavom budov kláštora) digitalizované plány Stavební správy Pražského hradu, ktoré boli pre potreby tejto práce opravené novým geodetickým zameraním (novo zamerané boli prízemie a prvé podlažie baziliky a podzemie tzv. vykopávkov kláštora; por. Plán 1 v prílohe).

Vzhľadom na rozsiahle rekonštrukcie areálu sú pre identifikáciu mnohých zaniknutých či skrytých konštrukcií a štruktúr stavieb baziliky i kláštora najpodstatnejším obrazovým prameňom fotografie. Tento moderný nástroj bol v Prahe používaný približne od 50. rokov 19. stor. (najstaršie dochované fotografie Prahy sú od viedenca Andreea Grolla z 50. rokov 19. stor.). Najstaršie dochované fotografie baziliky a kláštora sv. Jiří pochádzajú zo 70. rokov 19. stor. od pražského profesionálneho fotografa pamiatok Františka Fridricha. Zachycujú stav areálu pred rekonštrukciou, a to dokonca pred novostavbou Mockerovho Nového probošství čp. 34 v západnom susedstve kláštora.⁵² Nasledujú fotografie dokumentujúce rekonštrukciu baziliky (1888-1915), následne fotografie z doby po rekonštrukcii (1915-1959), z doby druhej rekonštrukcie (1959-1976) a následne stav po tejto rekonštrukcii, takto dochovaný dodnes (por. prílohu A – fotografie, B – html plán súčasného stavu podzemia vykopávkov kláštora s interaktívne zobraziteľnými podrobnými fotografiami). Tento fotografický materiál, používaný pre vznik tejto práce v maximálnej možnej miere, je analyzovaný v kapitole 6. K súboru fotografií je na tomto mieste možné iba poznamenať, že najrozsiahlejšia časť využívaného materiálu pochádza z archívu ARÚP, uloženéj kompletne na oddelení Pražský hrad. Jedná sa o pozitívy z doby výskumu Ivana Borkovského, nalepené na kartách a doplnené základným popisom fotografie (niekedy popis chýba) a ďalej negatívy, zhodné s kartami iba zčasti. Celkom je týchto fotografií z ARUP asi 2100 ks. Veľký počet fotografií z obdobia rekonštrukcie v 60.-70. rokoch bol ďalej dohľadaný vo Fototéke (v rámci oddelenia dokumentácie) ÚDU a pochádzajúci od

---

⁵⁰ MACH – ŠITTLER 1910-1912, obr. 17-18.

⁵¹ VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970.

⁵² Zverejnené online:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c4/FFridrich%2C_Prazsky_hrad%2C_bazilika_sv._Ji%C5%99%C3%AD.jpg (vyhľadané 29.7.2015).

fotografa Miroslava Háka (asi 100 ks) a ďalších fotografov. Vo fotéke ÚDU je rozsiahly fond fotografií nadzemnej stavby baziliky z rôznych období prevažne 20. stor., Oddelení dokumentace ÚDU ďalej uchováva i niekoľko desiatok vzácných fotografií z dokumentácie prvej rekonštrukcie (od fotografa Jindřicha Eckerta a podniku „Unie Vilím“, por. prílohu A). Podobné staré fotografie z prvej rekonštrukcie sa nachádzajú i v AHMP. Spolu tieto fondy z ÚDU a AHMP predstavujú väčšinu podkladov použitých pre publikáciu článkov F. Macha a E. Šittlera v Památkách archaeologických⁵³ – ďalšie staré fotografie sa zrejme nedochovali.

Obrovský a stále neúplne prebádateľný fond fotografií je uložený vo fotografickej zbierke Stavební správy Pražského hradu, ktorá dôsledne dokumentovala ako priebeh archeologického výskumu (ten však nekontinuálne), tak stavebnej premeny areálu počas druhej rekonštrukcie v 20. storočí. Tento materiál je v negatívoch uložený a neprístupný vo Fototéke SPH a nebol dodnes spracovaný ani naskenovaný. Dochované pozitívy sú uložené a prístupné v APH (viac ako 500 fotografií k archeologickému výskumu či nadzemným konštrukciám baziliky a kláštora). Veľký fotografický fond stojacej stavby z doby pred a po prvej rekonštrukcii vlastní aj fotografický archív NPÚ.

V dobe po roku 2000 baziliku príležitostne dokumentuje predovšetkým fotograf SPH Jan Gloc. K jediným umeleckým fotografickým projektom patrí výstava umeleckých fotografií z interiéru baziliky Jana Jedličky, ktorá bola monograficky publikovaná.⁵⁴

2.3 Hmotné pramene

Hmotné pramene vzťahujúce sa k predmetu tejto práce je možné rozdeliť na nehnuteľné (napr. archeologické a stavebné kontexty) a hnutel'né. Prvou kategóriou je v našom prípade stavba baziliky a kláštora vrátane kultúrneho nadložia na parcele dnešného kláštora (čp. 33/IV a 222/IV), ktorých posúdenie je však v prípade vyhraného prírodného prostredia nerozviazateľne spojené s výkladom a poznaním stavu miestneho podložia pred vstupom človeka na túto lokalitu ostrohu Pražského hradu (predmet geologického bádania)⁵⁵. V prípade hnutel'ných nálezov poznáme pramene archeologické (artefakty) a iné umelecké predmety, súvisiace s dejinami objektu a inštitúcie kláštora, ktorá stavby obývala až do roku 1782, a ktoré sú dnes

---

⁵³ MACH – ŠITTLER 1904-1905; MACH – ŠITTLER 1910-1912; MACH – ŠITTLER 1913.

⁵⁴ JEDLIČKA 1997.

⁵⁵ MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – HERICOVÁ 2009.

uložené v rôznych múzeách či zbierkach (napr. v Národní galerii v Prahe). Medzi hmotné pramene radím i umelecké diela a umelecko-remeselné predmety či kamenické práce (náhrobky), ktoré nemajú samostatný ikonografický význam a obsah vzťahujúci sa k stavebným dejinám svätojižského areálu. Pre vypracovanie tejto práce nie je potrebné všetky tieto pramene analyzovať a do dnešnej doby neexistuje žiadny ich komplexný a spracovaný zoznam.⁵⁶

Najdôležitejším prameňom je pre vypracovanie tejto práce samotná stavba resp. komplex dochovaných budov a to ako ich nadzemných, tak podzemných častí – dnes prevažne neprístupných či niekedy i v minulosti zničených. Doterajšie posudzovanie tohto prameňa na úrovni dvoch odlišných disciplín, archaológie a vlastných dejín stavby (stavebnej histórie a dejín umenia) sa pritom stalo východiskom metódy tejto práce. Dá sa to ukázať na príklade reliktov kláštora, kedysi ukrytých pod terénom a dnes prístupných ako „nadzemných“. Po ich odkrytí sa stali prakticky (predovšetkým pre absenciu na architektúru viazaných terénnych stratigrafií) predmetom záujmu stavebnej histórie. V prípade prezentácie takto obnažených murív je zrejmé, že sa archeológia bez stavebno-historickej metódy analýzy neobíde.⁵⁷ Ešte radikálnejšie sú obe disciplíny prepojené v prípade budovy baziliky sv. Jiří. Ako bude ukázané nižšie (kap. 6), problémom minulých archeologických výkladov tzv. najstarších dejín tejto stavby bolo striktné oddelovanie nálezov pod a nad povrchom terénu či podlahy. Archeológ I. Borkovský tak rozpačite zdokumentoval iba jediný fragment elevácie (a to južnej) steny hlavnej lode, kde sa niekdajší „archeologický“ základ viditeľne ocitol nad zemou po znížení terénu v bazilike (Rez 21). Už však nemal potrebu zaoberať sa naväzujúcimi vzťahmi okolitých murív a tento fragment tak pôsobí ako vytrhnutý z kontextu. Zároveň je vlastne jediným miestom, kde existujú údaje o priebehu základu západnej steny hlavnej lode (B909), ktorý inak nebolo potreba dokumentovať – nepatriť totiž k najstaršiemu archeologickému „objavu“ tzv. staršieho Vratislavovho kostolíka (murivá B900 až 907 na Pláne 1). Práve striktné rozdelenie jedinej nehnuteľnej hmotnej pamiatky horizontálnym rezom medzi dve disciplíny je dnes ťažko pochopiteľné, súvisí však s dejinami vedeckej disciplíny (por. kap. 5).

Čo sa týka druhej kategórie nehnuteľných prameňov (mimo reliktov stavby), a to kultúrnych vrstiev, ich archeologické poznanie na skúmanej parcele tiež poznamenali isté limity. Ich prekopávanie zahájil už stavebný tím pod vedením Františka Macha na konci 19. stor., z ktorého sa dochovali iba rôzne útržkovité popisy navážok a skladby

---

⁵⁶ Túto prácu zahájil Eduard Šittler, nepochybne v súvislosti s prípravou ďalšej zo súpisných práce, aké vznikli napr. pre svätovítsky poklad v rámci monumentálnej rady *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století*; por. ŠITTLER – PODLAHA 1903 a rukopis ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 463 („Starý inventář sv. Jiří“).

⁵⁷ Por. posledné vyhodnotenie budov najstaršieho kláštora historikom architektúry, architektom P. Chotěborom v spolupráci s archeológom; DURDÍK – CHOTĚBOR 1994.

násypov a terénov, k ich analýze však tento nearcheológ nedospel. Väčšina z nich tak bola touto stavebnou aktivitou zničená. K rovnakému terénu sa dostal archeologicky až Ivan Borkovský, ktorému sa síce podarilo zdokumentovať fragmenty takýchto stratigrafií (napr. v okolí krížového útvaru a kniežacích hrobov v bazilike, pod dlažbou románskeho krídla kláštora, v južnej polovici kláštornej záhrady a okolí tzv. najstaršej cesty, v kaplnke sv. Anny či v hlbokých severných pivniciach, vid' Plán 1), ani ich dokumentácia však nebola úplná a často sa dnes iba ťažko orientuje v prevažne slovných popisoch, ktoré Borkovský zanechal (napr. v kaplnke sv. Anny)⁵⁸. K modernej dokumentácii došlo až pri výskume Malého dvora (2003-2004) a východného či južného dvorčeka (2012, 2013), i keď v druhom prípade s prevažne zničenou pôvodnou stratigrafiou.

Poslednou archeologickou kategóriou sú potom hnutelné nálezy či inak artefakty, ktoré pochádzajú z rôznych fáz a miest výskumu a obvykle je ich výpovedná hodnota vzhľadom na absenciu miesta nálezu či kresby stratigrafie malá. Medzi najkvalitnejšiu skupinu nálezov patria artefakty a súbory z dokumentovaných hrobov, a z niektorých vybraných fragmentov terénu, pochádzajúce z výskumov Ivana Borkovského a po ňom nasledujúcich. Tie napomáhajú najmä datácii príslušných kontextov či ich ďalšiemu poznaniu. Všetky takéto pramene sú uložené na v depozitároch oddelenia Pražský hrad ARÚP. Celkom som pre potreby tejto práce zaevidovala a prešla celkom 78 bední archivovaných nálezov z výskumu Ivana Borkovského, členených podľa prírastkových inventárnych čísel z doby výskumu. Nálezy sú prevažne identifikované slovnými popismi v *Inventárni knize* č. 3⁵⁹ z obdobia práce Ivana Borkovského. Zoznam dohľadaných nálezov som do tejto práce nezahrnula a materiálu sa venovala selektívne s ohľadom na jeho chronologické zaradenie (prevažne novoveký materiál nebol detailne analyzovaný) či absenciu doterajšieho spracovania.⁶⁰ Ďalšie mladšie výskumy majú materiál uložený na rovnakom mieste, a ten bol spracovaný v rámci starších investorských či nálezových správ k prebehnutým výskumom, o ktorých výsledky som sa opierala.⁶¹

Samostatnou skupinou hmotných prameňov sú početne dochované architektonické fragmenty pochádzajúce prevažne z nezačlenených miest areálu a pochádzajúce z doby prvej rekonštrukcie na prelomu storočí i mladšieho archeologického výskumu v 60.

---

⁵⁸ Por. vyhodnotenie FROLÍK et al. 2000, s. 219-258.

⁵⁹ Rukopis knihy je uložený v archíve pracoviska Pražský hrad ARÚP.

⁶⁰ Najdôležitejšie ranostredoveké situácie už spracoval a materiál k nim predstavil J. Frolík v publikácii FROLÍK et al. 2000, z jeho práce som vyšla a na ňu ďalej naviazala. V dobe jeho spracovania však napr. nebol prekontrolovaný celý materiál, ale iba vybrané žiadané sáčky podľa dohľadaných inventárnych čísel k situáciám v bazilike sv. Jiří a kaplnke sv. Anny, ktoré boli cielene spracovávané.

⁶¹ HERICHOVÁ 2004; DUBSKÁ – FROLÍK 2003; CHLUSTIKOVÁ 2012; CHLUSTIKOVÁ 2013.

rokoch 20. stor., v niektorých prípadoch sú však identifikovateľné z dokumentácie F. Macha či I. Borkovského.⁶² Nové spracovanie týchto prevažne kamenícky a ojedinele sochársky spracovaných nálezov prebehlo v roku 2010 v súvislosti s potrebami tejto práce a jeho výsledky budú zhodnotenú nižšie (kap. 6.4). Do katalogizácie boli pritom zahrnuté aj niektoré ďalšie fragmenty, aktuálne vystavené v stálej expozícii Příběh Pražského hradu v Starom královskom paláci na Pražskom hrade⁶³. Do katalógu naopak zatiaľ neboli zahrnuté fragmenty uložené v lapidáriu Národního muzea a už publikované.⁶⁴

Poslednou skupinou sú hmotné pramene – umelecké diela a umelecko-remeselné pamiatky, náležiacie pôvodne objektu, ktoré mohli mať súvislosť s vývojom či fungovaním stavby (por. vyššie). Vzhľadom na charakter práce k nim budem pristupovať veľmi selektívne. V prípade väčšiny týchto prác, predovšetkým umeleckých diel a umelecko-remeselných predmetov či nábytku a zariadenia kláštora i baziliky, liturgického náčinia a pod. došlo k ich prevzatiu ríšskymi orgánmi po zrušení kláštora či v ďalšom období až do záveru prvej rekonštrukcie baziliky v druhom desaťročí 20. stor., kedy došlo k vyčisteniu jej priestoru od väčšiny umeleckých diel⁶⁵.

2.4 Ďalšie historické pramene

Najmodernejšou skupinou prameňov viažúcich sa k dejinám kláštora patria dokumenty audiovizuálnej povahy, z ktorých pre našu potrebu slúžia predovšetkým dokumentárne filmy či zábery snímané v dobe rekonštrukcie baziliky v 60. rokoch či v dobe otvárania sarkofágu sv. Ludmily v minulom storočí. Patria k nim záznamy archivované v archíve Českej televízie, predovšetkým Československý filmový týždenník č. 2 z roku 1960 a film

---

⁶² Prevažne sú články súčasťou zbierok SPH a sú uložené v bazilike sv. Jiří na južnej tribúne a v priestore pod kaplnkou sv. Ludmily. Malá časť článkov evidovaných v rámci kategórie „stavebného materiálu“ je uložená v depozitári pracoviska Pražský hrad ARÚP.

⁶³ Medzi nimi i ojedinelý fragment z výskumu na Jiřskom námestí. Tento výskum nebol do tejto práce zaradený z dôvodu nespracovanej dokumentácie výskumu a relatívnej dištancie od vlastných stavieb areálu sv. Jiří, ku ktorým nemal priamu terénnu väzbu.

⁶⁴ DENKENSTEIN – DROBNÁ – KYBALOVÁ 1958, s. 111-112. Z ostatných oddelení Národního muzea (okrem Lapidária napr. z oddelenia starších českých dejín) nemám správy o tom, či neuchovávajú ďalšie možné fragmenty, je to však málo pravdepodobné.

⁶⁵ PODLAHA 1919.

Kněžna Ludmila z roku 1982, a d'alej pravdepodobne existujúce záznamy spoločnosti Krátký film Praha, ktoré sa zatiaľ nepodarilo dohľadať.⁶⁶

Poslednou relevantnou skupinou je orálny výskum – ústne výpovede pamätníkov, ktorí sa účastnili niektorej z etáp výskumu baziliky. Patria sem prakticky všetci žijúci autori archeologických výskumov či stavebno-historických prieskumov (z nich napr. F. Kašička, D. Líbal, P. Chotěbor, V. Kotrba). Pre potreby tejto práce som využívala prevažne výpovedí členov oddelenia Pražský hrad v prípade konkrétnych nejasností súvisiacich s ich výskumami (J. Frolík, I. Herichová, J. Maříková-Kubková, G. Blažková), no systematickejší výskum som v tomto smere zatiaľ nevedla.⁶⁷

---

⁶⁶ Jednotlivé materiály budú popísané na príslušných miestach analýzy chrámu či v rámci dejín bádania, kap. 4.

⁶⁷ Napr. som nekontaktovala Anežku Merhautovú (*1919-22.7.2015 R.I.P.) z dôvodu jej vysokého veku.

3. Náčrt dejín baziliky a kláštora sv. Jiří

Nasledujúce zhrnutie dejín baziliky a kláštora sv. Jiří sa bude opierať o ich historické spracovanie, založené prevažne na výpovedi písomných prameňov. Kapitola poslúži ako základ a východisko pre skúmanie a interpretáciu archeologických prameňov a jej cieľom je preto iba stručne zhrnúť aktuálny stav historického bádania.

3.1 Počiatky

Počiatok existencie svätojiřského kláštorného areálu sa viaže na založenie baziliky sv. Jiří ako samostatného kresťanského chrámu, ktorý súvisí s počiatkami kresťanstva v Čechách a českom kniežactve vôbec. Prijatie kresťanskej viery v českej kotline sa podľa dostupných prameňov odohrávalo postupne. Nedostatok písomných prameňov v tomto smere neľahčuje historický výklad.⁶⁸ Pramene vypovedajú v počiatkoch o krste 14 českých kniežat (teda prakticky všetkých v Čechách vládnuvich kniežat) s ich družinami v Regensburgu v roku 845, ako ho zaznamenali Anály fuldske.⁶⁹ Chronologicky nasledujúce písomné informácie zaznamenávajú kontakt českého prostredia s Veľkomoravskou ríšou v poslednej štvrtine 9. storočia.⁷⁰ K tejto otázke patrí stavba prvých kostolov v Čechách, súvisiacich s prijatím kresťanstva přemyslovcom Bořivojom na Morave (v 80. rokoch 9. stor.).⁷¹

Prvým známym kresťanským chrámom na území Čiech je v tejto súvislosti kostol sv. Klimenta na **Levom Hradci**, známy z písomných prameňov.⁷² Dodnes sa dochovali pod dnešnou stavbou sv. Klimenta iba mladšie murované reliktory rotundy z 11. storočia.⁷³ Počiatky tohto chrámu sú však na základe písomných prameňov kladené do začiatku 80. rokov 9. stor., kedy ho tu založilo prvé historicky známe přemyslovské knieža Bořivoj po jeho návrate z krstu na Morave.⁷⁴ Ako vypovedá legenda, kostol bol od začiatku

---

⁶⁸ Napr. TŘEŠTÍK 1997, s. 297-347, naposledy SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013 so zhrnutím staršej literatúry.

⁶⁹ TŘEŠTÍK 1994.

⁷⁰ SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013, s. 228.

⁷¹ Napr. SLÁMA 2006; SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013, s. 228 a n.

⁷² Kristiánova legenda, FRB I, s. 203.

⁷³ Naposledy SOMMER 2001, s. 144-160; TOMKOVÁ 2001.

⁷⁴ TOMKOVÁ 2001, s. 232-238; SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013, s. 228.

zasvätený **sv. Klementovi** – pápežovi a mučeníkovi, ktorý bojoval za obrátenie ľudí na kresťanskú vieru.⁷⁵ Toto patrocínium bolo obľúbené a súvisí s Bořivojovým krstom na Morave, keďže misionári Konštantín a Metod priniesli jeho ostatky na Moravu.⁷⁶ Po skončení mocenských funkcií hradiska Levý hradec bola obec, ktorá na jeho mieste pretrvávala, v roku 1233 predaná Přemyslom Otakarom I. do majetku kláštora sv. Jiří.⁷⁷

Přemyslovske kniežatá s prvým historicky známym vládcom rodu Bořivojom budovali svoje ústredné sídlo na strategickom **Pražskom hrade**. Jedným z prostriedkov jeho získania bolo založenie prvého kresťanského chrámu a kultové označenie sídla na tomto mieste. Podľa písomných prameňov tu bol založený **kostol Panny Márie** bezprostredne po presídlení z Levého Hradca, teda v 80. rokoch 9. stor. (okolo r. 882-884).⁷⁸ Na Pražskom hrade tak vznikol prvý kostol v Prahe a druhý (z písomných prameňov známy) v Čechách. Než bol kostol prekázane objavený Ivanom Borkovským v polovici minulého storočia, jeho postavenie sa snažili objasniť archeológovia a historici pamiatok od počiatku vzniku archeológie v 19. storočí a s jeho hľadaním súvisia tiež dejiny bádania nad bazilikou sv. Jiří. V prvej polovici 20. storočia, kedy sa táto otázka dostala medzi predné záujmy národnej archeológie na Pražskom hrade, sa tak Josef Cibulka snažil lokalizovať prvú fázu kostola Panny Márie do južnej podvežnej kaplnky (nazývanej kaplnkou „Panny Márie“) baziliky sv. Jiří.⁷⁹ Tieto teórie⁸⁰ boli uzatvorené objavom Ivana Borkovského v priechode medzi II. a IV. hradným nádvorím pri záchrannom archeologickom výskume v roku 1950.⁸¹ Posledné výskumy však potvrdili vznik tejto murovanej stavby (resp. jej dodnes existujúceho fragmentu) ako stavby prevažne z 1. pol. 11. stor.⁸² Do počiatku 10. storočia hlási iba tumba s pohrebom kniežata Spytihněva I. a jeho manželky, odkrytá pod podlahou tohto mladšieho kostola.⁸³

---

⁷⁵ Kristiánova legenda, FRB I, s. 203.

⁷⁶ SLÁMA 2006, s. 9.

⁷⁷ TOMKOVÁ 2001, s. 232.

⁷⁸ TŘEŠTÍK 1997, s. 338.

⁷⁹ CIBULKA 1934, s. 649-651.

⁸⁰ Ďalej napr. GUTH 1934, s. 704-707 lokalizuje kostol do priestorov Starého kráľovského paláca.

⁸¹ Bibliografiu I. Borkovského a nálezové správy zhrnuje FROLÍK et al. 2000, s. 17.

⁸² FROLÍK et al. 2000, s. 17-96.

⁸³ Otázku prvej fázy kostolíka Panny Márie riešili tiež Jana Maříková-Kubková a Luboš Polanský na konferencii EAA v Plzni v roku 2013 v príspevku A41.02: *“The Church of St Mary the Virgin at Prague Castle and the First Christian Missions to Bohemia”*. Z príspevku vyplynulo nové prehodnotenie dejín tohto najstaršieho hradného kostolíka, ktorý bol spočiatku zrejme mauzóleom obstupujúcim nadzemnú tumbu s významným pohrebom uprostred. Takéto zistenie tak prehodnocuje doterajšie dejiny najstaršej sakrálnej architektúry na našom území. Z príslušnej sekcie A41: *“Transversal World” – Focus on the Early Middle Ages in Central Europe (ca AD 600–1050)*, ktorú pripravili Jana Maříková-Kubková a Pascale Chevalier, sa pripravuje zborník príspevkov.

Tretím založením kresťanského chrámu v Čechách bol podľa výpovede písomných prameňov **kostol sv. Petra na Budči**. Mal byť založený v roku 905 Bořivojovým synom Spytihněvom.⁸⁴ Kostol bol identifikovaný v rotunde, ktorá dodnes stojí na budečskom hradisku a stavebnými historikmi bola označená ako pôvodná.⁸⁵ Jedná sa o jednoduchý kostol na kruhovom pôdoryse s polkruhovou apsidou, ktorý má dodnes dochovanú pôvodnú kamennú klenbu a bol od základu murovaný na maltu (por. ďalej kap. 8.4).⁸⁶ Rotunda bola postavená na hradisku interpretovanom ako jedno zo sídel přemyslovskej domény, podobne ako Levý Hradec.⁸⁷

Z hľadiska písomných prameňov je štvrtým známym založením kresťanského kostola v Čechách práve **chrám sv. Jiří na Pražskom hrade**, zároveň druhým kostolom v Prahe. O jeho založení sa zmiňujú najstaršie svätováclavské a svätoludmilské legendy.⁸⁸ Tie sú odvodené od najstaršej verzie legendy *Crescente fide*, ktorej vznik sa predpokladá niekedy v 70. rokoch 10. stor.⁸⁹ Kostol je v Gumpoldovej legende označený ako „basilica“, v *Crescente fide* ako „ecclesia“, u Kristiána ako „basilica“ a v staroslovienských legendách ako „chrám/kostol.“ To, že toto označenie nie je pre stavebnú podobu nijak smerodajné, dokázal už J. Cibulka na analogickom prípade označenia kostola Panny Márie na Pražskom hrade ako „basilica“.⁹⁰ Ako zakladateľ kostola sv. Jiří je v legendách zhodne označovaný knieža **Vratislav** (I.), syn Spytihněva, o ktorom inak legendy informujú veľmi málo (*Crescente fide*, Gumpoldova, Kristiánova a Druhá staroslovienská). Kristiánova legenda informácie ešte dopĺňa údajom, že Vratislav se dokončenia stavby nedočkal. Táto, a nepriamo tiež Druhá staroslovienská legenda hovoria o vysvätení kostola sv. Jiří v období vlády sv. Václava či o uložení ostatkov sv. Ludmily v ňom.⁹¹

Založenie tohto kostola spadá teda na základe písomných prameňov do obdobia vlády Vratislava, niekam pred rok 921.⁹² O jeho počiatkoch vieme, že bol hlavným kostolom

---

⁸⁴ O kostole iba Kristiánova legenda, FRB I, s. 205.

⁸⁵ MACEK 1992.

⁸⁶ K Budči por. MACEK 1992; ŠOLLE 1990; BARTOŠKOVÁ – ŠTEFAN 2006.

⁸⁷ SLÁMA 1988, s. 2-16, 30-35.

⁸⁸ SLÁMA 1977, s. 269; MERHAUTOVÁ 1971, s. 207-208; MERHAUTOVÁ 1966, s. 25-26.

Najstaršími sú *Crescente fide* (FRB I, s. 183) a Gumpoldova legenda (FRB I, s. 148), z ktorých čerpala (srv. TŘEŠTÍK 1997, s. 248) Kristiánova legenda (LUDVÍKOVSKÝ 1978, s. 28-29; FRB I, s. 198-227). Zmieňujú sa o nej aj najstaršie staroslovienské legendy: tzv. Druhá a Proložná legenda o sv. Ludmile (VAJS 1929, s. 65, 90-91, 105).

⁸⁹ TŘEŠTÍK 1997, s. 155-175, 225-248.

⁹⁰ CIBULKA 1934, s. 297-298 a MERHAUTOVÁ 1966, s. 26 s ďalšou literatúrou.

⁹¹ Kristiánova legenda, FRB I, s. 211-213; VAJS 1929, s. 65..

⁹² POLANSKÝ 2009, s. 500. Barokový historik Bohuslav Balbín uviedol vznik v chráme rokoh 912-913 a za staviteľa označuje „Miroboja“, mal byť drevenný pretože tu nebola znalosť murárskej techniky, cituje NOWAK 1836, s. 6; k záverom o tom, že bol kostol drevený dospel E. Šittler, rkp. ANM inv. č. 460.

Pražského hradu a bolo v ňom založené **kniežacie pohrebisko** práve v jeho interiéri.⁹³ Tento charakter si kostol sv. Jiří zachoval aj v dobe po postavení **rotundy sv. Víta** kniežat'om Václavom, čo bol tretí chrám na Pražskom hrade, založený v roku 929⁹⁴. Do rozostavaného chrámu sv. Jiří mal byť pochovaný aj jeho zakladateľ knieža Vratislav, ktorého hrob sa v ňom dodnes dochoval a bol v chráme tradične uctievaný ako hrob zakladateľa.

Hľadanie miesta Vratislavovho kostola je spojené s prakticky celou historiografiou zaoberajúcou sa ranostredovekou českou architektúrou a najstaršími pamiatkami. Tak napr. F. J. Lehner hľadal polohu tohto chrámu v jeho publikácii v roku 1892 v mieste podvežnej južnej kaplnky chrámu.⁹⁵ Túto hypotézu sa podarilo vyvrátiť Karlovi Guthovi, ktorý sa účastnil záverečnej fáze prvej rekonštrukcie baziliky v roku 1914.⁹⁶ Inú hypotézu, a síce že Vratislavov kostol bol drevený vyslovil B. Grueber v roku 1871, proti čomu oponoval Karel Guth a domnieval sa, že kostol bol kamenný.⁹⁷

Kostol založený Vratislavom na Pražskom hrade bol zasvätený **patrónovi sv. Jurajovi**. Podľa Zdeňka Boháča sa toto patrocinium vyskytuje v staršej vrstve kostolov v Čechách, aj preto, že bol sv. Juraj považovaný za ochrancu opevnených sídel a starších miest.⁹⁸ Tomuto svätcovi boli po Pražskom hrade až do románskeho obdobia zasvätené kostoly v Plzni-Doubravke (asi 992), Vranom nad Vltavou (993), Kouřimi (po 1100), Hradešíne (1100-1125), na Řípe (1126), v Pertolticiach (cca 1180), Novom Jiřím (1199), Lukove (po 1200) a v Tii (1227).⁹⁹ Uctievanie a príbeh tohto svetca vychádza z typu neskorého antického mučenníka, ktorý je univerzálny a uznávaným naprieč rôznych kultúr, prenesených z východu do západnej Európy. Podľa rôznych verzií dochovanej legendy mal byť vojenským veliteľom pôvodom z Kapadócie, ktorý bránil kresťanstvo pred perzským kráľom a prenasledovateľom kresťanov Daciánom (alebo rímskym Diokleciánom) a následne bol sťatý v meste Dispolis (Lydda) na začiatku 4. storočia.¹⁰⁰ V tomto meste mali byť v chráme uložené ostatky, čím sa tento kostol stal významným pútnym miestom Svätej zeme. Jeho kult sa rozvíjal od 4. storočia v Arábii, Palestíne, Sýrii, Egypte, odkiaľ sa šíril do Európy – Itálie, na Sicíliu a do južnej Galie.¹⁰¹ Je možné, že až v byzantsky upravenej verzii legendy bol perzský Dacián zamenený za Diokleciána.

---

⁹³ TŘEŠTÍK 1997, s. 409-411.

⁹⁴ K rotunde sv. Víta naposledy MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – HERICHOVÁ 2009, s. 68-69 a MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ v tlači a.

⁹⁵ LEHNER 1892, s. 2.

⁹⁶ GUTH 1916.

⁹⁷ GRUEBER 1871, s. 6; GUTH 1934, s. 709.

⁹⁸ BOHÁČ 1968, s. 584. Por. štúdiu SLÁMA 1977.

⁹⁹ BOHÁČ 1972, s. 42.

¹⁰⁰ WHATLEY – THOMPSON – UPCHURCH 2004 (nepag. online).

¹⁰¹ Úctu popisuje CIBULKA 1934, s. 305-306. Súvislosť so šírením kultu mali už v 5. storočí prenesené a následne na západ preložené rukopisy; OTTŮV SLOVNÍK XIII, s. 548.

Podľa tejto verzie legendy malo Jurajovo umučenie viesť k obráteniu cisárovnej Alexandry a pohanského kňaza Athanásia. Sv. Juraj sa stal patrónom šľachty a vojakov. Legenda o sv. Jurajovi sa tak i na západ dostala skoro; kult sv. Juraja bol vyznávaný už od neskorej antiky (napr. doložený kult v Metách, Soissons, Regensburgu, Mohuči) a prvý latinský preklad gréckej verzie legendy sa na západe objavil už v 5. storočí.¹⁰² Juraj bol vyznávaný i merovejcami a ich šľachtou už od 6. storočia (napr. kostol v St-Germain-des-Prés). Zdá sa, že bez rozpakov bol tento svätý u kresťanských autorov prijímaný až po jeho uznaní rómom v pol. 8. storočia, kedy bola údajná lebka sv. Juraja pápežom Zachariášom údajne nájdená v roku 742 a prenesená do Ríma. Neskôr bola premiestnená z lateránskeho kostola sv. Jána do kostola sv. Juraja vo Velabro.¹⁰³ Nová vlna úcty mala započatť koncom 9. stor. vďaka prenosu relikvie mohučským arcibiskupom Hattom do Reichenau-Oberzell (896). Podľa J. Cibulky bolo práve toto impulzom pre šírenie kultu po strednej Európe. Neskoršie zmieňovaný zázrak spájaný s drakom sa na západe začal vyskytovať až v 12. storočí.¹⁰⁴ Verziu jeho príbehu zvečnila známa Zlatá legenda v 13. storočí.¹⁰⁵

Život sv. Juraja je tak opradený postupne od neskorej antiky až do stredoveku formovanými mýtami a legendami a jeho pozícia bola tradične silná ako v západnej, tak východnej cirkvi. Stal sa patrónom mnohých skupín, sídel, dokonca miest či štátov. Mučenník Juraj bol uctievaný ako symbol boja proti pohanom a už skoro v ranom stredoveku bol obľúbený v germánskej oblasti. Stal sa patrónom kostola, ktorý vznikol na rane kresťanskom cintoríne v **Regensburgu** nad legendárnym hrobom sv. Juraja. Práve v ňom mal byť neskôr pochovaný germánsky misionár a mučenník Emerám.¹⁰⁶ Na mieste tohto kostola resp. hrobu sv. Emeráma neskôr vznikol prvý regensburský benediktínsky kláštor už okolo roku 740, bezprostredne pri založení biskupstva sv. Bonifácom podľa anglosaskej tradície, podľa ktorej biskupovia boli zároveň opátmi (to trvalo v Regensburgu až do záveru 10. storočia). Domnelý hrob sv. Juraja sa mal ocitnúť v južnej lodi (podľa toho sa nazývala „Georgschor“). Regensburská úcta ku sv. Jurajovi mala nepochybne široký dosah vzhľadom na vplyv opátstva sv. Emeráma, ktoré sa stalo jedným z hlavných ríšskych kláštorov. Koncom 10. storočia sa tak napríklad ešte sv. Juraj stal patrónom východného chóru otúskej cisárskej katedrály v Bambergu, založenej Henrichom II.¹⁰⁷ V **českom prostredí** preto nie je už na počiatku

---

¹⁰² Por. OTTŮV SLOVNÍK XIII, s. 548.

¹⁰³ WHATLEY – THOMPSON – UPCHURCH 2004, nepag. (online). O živote sv. Juraja existuje tak málo historických dôkazov, že bol v r. 1969 vyňatý z katolíckeho kalendára (a navrátený zase r. 1975).

¹⁰⁴ LEXIKON THEOLOGIE, s. 476-477.

¹⁰⁵ DE VORAIGNE 2012.

¹⁰⁶ HLEDÍKOVÁ 1997, s. 8. Prevzatie tohto patrocínia z Řezna na Pražský hrad je všeobecne prijímané; napr. SLÁMA 1977; ZESCHICK 2007, s. 14.

¹⁰⁷ LEXIKON THEOLOGIE, s. 477.

10. storočia **výskyt tohto patrocínia** nijak prekvapivý. Cirkevno-správne toto územie podliehalo práve Regensburskej diecézi a spojenie přemyslovského dvora s týmto bavorským mestom bolo od roku 895 priame, čo dokladá i výklad raného pôsobenia regensburských kňazov a misionárov i v Prahe a predpokladane tak i kostole sv. Jiří.¹⁰⁸ Svätý Juraj bol tak vhodným vzorovým patrocíniom pre zasvätenie chrámu, ktorý mal za úlohu demonštrovať obrátenie na kresťanskú vieru, zároveň však jasne dokladá zvrchovanosť regensburskej diecézy a politické väzby zeme.

Čechy boli už dlhšiu dobu závislým územím východofranskej ríše, zaviazané kráľovi a zároveň bavorskému vojvodovi Arnulfovi (Korutanskému; asi 850-899) a v dobe vzniku sv. Jiří podriadené bavorskému vojvodstvu vtedy vedenému Arnulfom Bavorským († 937).¹⁰⁹ Pôsobila tu skupina kňazov v Prahe zriadeného Regensburského archipresbyteriátu s kňazom Pavlom na čele (pre 20. a 30. roky 10. storočia), ktorí boli vyslaní priamo z opátstva sv. Emeráma.¹¹⁰ V dobe vlády Vratislava I. (915-921) došlo v obnovenej východofranskej ríši k vystriedaniu dvoch dynastií – prvého franského kniežata po vymretí Karlovskej dynastie¹¹¹, Konráda I. Franského (vládol 911-918, dynastia Konrádovcov)¹¹² a prvého panovníka saskkej resp. Ottónskej dynastie (novovo vznikajúcej „nemeckej“ ríše) Henricha I. Vtáčnika (vládol 918-936). Vzhľadom na závislosť českého kniežatstva na bavorskej nadvláde a zvrchovanosti nad českým územím je nutné vnímať dejiny založenia baziliky sv. Jiří v kontexte správy českého územia vojvodou Arnulfom Bavorským (vládol 911-914 a 919-937).¹¹³ Hlavným mestom **bavorského vojvodstva** bol práve **Regensburg** a Pražské centrum i počínajúca česká cirkev spadala pod jeho liturgickú správu ešte aj po Václavovom uznaní zvrchovanosti saského kráľa Henricha I. a zmenou mocenskej hierarchie. Cirkevná správa sa zmenila až po založení českého biskupstva v rokoch 973/976 vplyvom rozhodnutia Otu I. vplyvom cirkevne politických vzťahov v prospech Mohuče.¹¹⁴

Súčasťou českých dejín v tomto období bolo aj formálne spojenectvo s **Havolanmi**, kmeňom polabských Slovanov, z ktorých pochádzala politickými dôvodmi vybraná manželka Vratislava Drahomíra (svadba v roku 906)¹¹⁵. Spojenie Čechov s Havolanmi i s Bavorskom bolo mienené ako budovanie obrany proti silnejúcemu Saskému

---

¹⁰⁸ SLÁMA 2006, s. 10; por. aj TŘEŠTÍK 1997, s. 406.

¹⁰⁹ Napr. TŘEŠTÍK 1997, s. 356-364.

¹¹⁰ TŘEŠTÍK 1997, s. 351.

¹¹¹ Posledným bol detský panovník a bavorské knieža Ľudovít IV. dieťa (vládol 900-911), syn Arnulfa Korutanského (nemanželský syn Karlomana, vládol v ríši 887-899, cisárom Svätej ríše rímskej 896-899) a prapravnuk Karola Veľkého.

¹¹² TŘEŠTÍK 1997, s. 357-358.

¹¹³ TŘEŠTÍK 1997, s. 356-361.

¹¹⁴ SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013, s. 232.

¹¹⁵ TŘEŠTÍK 1997, s. 361-362. V historickej literatúre pritom panuje nejasný názor, či bola Drahomíra pred príchodom do Čiech kresťankou; por. Ibidem, pozn. 90 na s. 547.

vojvodstvu.¹¹⁶ Havolani (resp. Stodorani, boli kniežací rod z kmeňového zväzu Veletov) sídlili v charvátskej zemi dnešného nemeckého Saska a Lužice (dnešné okolie Berlína).¹¹⁷

Na pozícii českej cirkevnej provincie nič nemenil ani fakt, že v druhom desaťročí 10. storočia došlo k nezhodám bavorských cirkevných predstaviteľov a tamojšieho vojvodu Arnulfa, keďže biskupi sa stavali na stranu saského kráľa Konráda I. K ukludneniu situácie až po Arnulfovom podriadení saskému Henrichovi I. Vtáčnikovi, ktorý tým vznikajúcu nemeckú ríšu (teda vojvodstvá Sasko, Fransko, Švábsko a Bavorsko) zjednotil a položil základ mocnej otónskej dynastie.¹¹⁸ Regensburská správa nad Pražským hradom bola vykonávaná prostredníctvom mníchov a kňazov zo sv. Emeráma a ako bolo zmienené vyššie, títo museli pôsobiť aj pri kostole sv. Jiří.¹¹⁹ V tejto súvislosti je potrebné zmieniť i ďalší historický názor, a síce o relatívnej nezávislosti pražskej a premyslovskej rannej cirkevnej praxi na Regensburgu, ktorá mohla byť viazaná na príchod nových kňazov z prostredia Veľkej Moravy v dobe po jej zániku v roku 906. Táto poznámka môže mať opodstatnenie i vo vzťahu ku sv. Jiří, zároveň však vyplýva z doložených mien najstarších kňazov na stredočeských hradiskách, ktoré majú slovanský pôvod.¹²⁰ Legenda *Crescente fide* ďalej k rokom Václavovej vlády zmiňuje, že do Prahy prichádzali ďalší kňazi z Bavorska, Švábska a iných krajov.¹²¹ To však nespochybňuje tvrdenie, že kostol sv. Jiří mal predstavovať vhodné pôsobisko skupine kňazov vyslaných do Prahy regensburským biskupom.¹²² Prítomnosť regensburských mníchov z kláštora sv. Emeráma naďalej, a to i v novo založenom kláštore sv. Jiří (v 70. rokoch 10. stor.) neskôr dokazuje potvrdenie vzniku najstaršej svätoludmilskej legendy, resp. jej staršej predpokladanej predlohy, napísanej podľa predlohy staršej regensburskej legendy o sv. Emerámovi.¹²³

Anežka Merhautová vyzdvihla a upozornila na existenciu istého zboru duchovných označených za „**kanovníkov**“¹²⁴, vychádzajúc mimo iné i z označenia „monasterium“ uvedeného v legende *Diffudente sole* k bazilike sv. Jiří v období Vratislavovho

---

¹¹⁶ Ibidem, s. 359-363.

¹¹⁷ K pôvodu Drahomíry por. zhrnutie SLÁMA 2010, s. 32-33.

¹¹⁸ Třeštík, s. 360-364.

¹¹⁹ KUBÍN 2011, s. 87. Por. vyhnanie nemeckých kňazov Drahomírou ako demonštráciu odmietania bavorskej nadvlády; TŘEŠTÍK 1997, s. 374.

¹²⁰ SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013, s. 230.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem, s. 237.

¹²³ TŘEŠTÍK 1997, s. 138-154; KUBÍN 2011, s. 87.

¹²⁴ MERHAUTOVÁ 1966, s. 26-29 s rozsiahlou argumentáciou vedúcou k obhajobe Merhautovou navrhovaného stavebného vývoja kostola sv. Jiří.

založenia.¹²⁵ Podľa A. Merhautovej toto vysvetlenie pojmu rozvádzať ďalej novoveký rukopis o dejinách kláštora a pochádzajúci z kláštornej knižnice¹²⁶, barokový autor Jan Florián Hammerschmidt v jeho dejinách kláštora z roku 1715¹²⁷ (v ktorých mal čerpať z uvedeného staršieho nedatovaného rukopisu, pochádzajúceho asi zo 17. stor.), následne P. Raymund od sv. Alžbety v práci z roku 1782 a J. Krbec v roku 1842.¹²⁸ Anežka Merhautová pritom vyšla iste z relevantnej paralely, a síce saských a bavorských pomerov, ktoré je bezpochyby nutné v kontexte sv. Jiří posudzovať, tento druh špekulácií by si však zaslúžil po polstoročí revíziu aj s ohľadom na postup v nemeckom bádání.¹²⁹ Merhautovej práce navyše jasne poukazuje na snahu od historicky nerevidovaných a zložite odvzodovaných informácií obhájiť ňou navrhovanú stavebnú podobu najstaršieho kostola sv. Jiří. I z toho je možné ľahko vyvodit' aj dôvody rozporov s archeologickými nálezmi a teóriou Ivana Borkovského, ktorá nezapadala do zložitej konštrukcie síť vzťahov s nemeckým prostredím u Anežky Merhautovej. Proti teórii o existencii zboru kanovníkov pri kostole sv. Jiří od začiatku jej vzniku naposledy vystúpil Petr Kubín¹³⁰, ktorý s poukazom na text Zdeňky Hledíkovej¹³¹ tvrdí, že zbor kanovníkov bol pri sv. Jiří založený až okolo roku 1294. Dôkazom k tomu mu je odkaz na archeologicky dokumentovanú románsku chodbu z pol. 12. stor. v prameňoch označovanú ako *Via longa*, spájujúcu svätovítsku kapitolu a svätojiříský kláštor.¹³² Aj v Kubínovom prípade je však argumentácia omocou archeologických nálezov medzerovitá – autor cituje iba predbežné publikácie výskumu neviažúce sa na odpovedajúce archeologické vyhodnotenie celej dokumentácie, ktoré dodnes neexistuje.¹³³

Bazilika sv. Jiří bola podľa hagiografických prameňov **vysvätená** až za knižaťa Václava¹³⁴, Vratislavovho syna, a to v roku **925**. V tomto roku dal Václav do chrámu preniesť telo svojej babičky Ludmily, ktorá bola v roku 921 zavraždená na Tetíne pre

---

¹²⁵ Por. polemiku Petra Kubína, datujúceho legendu až do obdobia 13.-14. stor.: KUBÍN 2011, s. 116, pozn. 156.

¹²⁶ HISTORISCHE BESCHREIBUNG (rukopus AHMP sign. 7952); MERHAUTOVÁ 1966, s. 26, pozn. 38 na s. 80.

¹²⁷ HAMMERSCHMIDT 1715.

¹²⁸ RAYMUND 1782; KRBEK 1842.

¹²⁹ Bližšie por. MERHAUTOVÁ 1966, s. 26-28.

¹³⁰ KUBÍN 2011, s. 113-114.

¹³¹ HLEDÍKOVÁ 1990, s. 38.

¹³² KUBÍN 2011, s. 114; por. MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – EBEN 1999, 235-236.

¹³³ BOHÁČOVÁ – FROLÍK - ŽEGKLITZ 1989; MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – HERICOVÁ 2009, s. 67, 71. Kubínovu argumentáciu bude ešte z archeologickej strany nutné kriticky revidovať, a to až po adekvátnom odbornom spracovaní archeologických nálezov zatiaľ neistej povahy a po rozbere ďalších, predovšetkým liturgických prameňov.

¹³⁴ Líči to Kristiánova legenda, FRB I, s. 212-213.

spory so svojou nevestou Drahmírou. Niekam pred toto obdobie spadá prevzatie moci Václavom od jeho matky Drahomíry.¹³⁵

Z rozboru svätoludmilských legiend vyplýva, že dátum prenesenia ostatkov sv. Ludmily¹³⁶ (translácie), slávený 10. novembra, bol v dejinách kostola a kláštora sv. Jiří podstatnejším než dátum umučenia (16. septembra). Z toho D. Třeštík vyvodzuje obmedzenie Ludmilinho kultu až do 12. storočia prakticky na svätojiřský kláštor.¹³⁷ O translácii sv. Ludmily sa dozvedáme v podrobnom popise v Kristiánovej legende, kde je uvedených niekoľko údajov, podľa ktorých je s opatrnosťou možné uvažovať nad samotnú stavbu chrámu. Jedným je skutočnosť, že miesto pripravené k uloženiu Ludmilinho tela zaplavila voda, a to ako zázračné upozornenie na to, že chrám ešte nebol vysvätený.¹³⁸ Z toho dôvodu mal Václav vyslať posolstvo a žiadosť o svätenie kostola k regensburskému biskupovi Tutovi (894-930). Kristiánova legenda líči udalosti ako formu liturgickej biskupskej translácie, kedy prenos ostatkov s posvätením biskupa znamenalo kanonické uznanie Ludmily za svätú, doprevádzané novými zázrakmi. Tento názor odmieta v poslednej dobe Petr Kubín v súvislosti so snahou dokázať podstatne mladší stredoveký pôvod Kristiánovej legendy. S poukazom na najstaršiu svätoludmilskú legendu *Fuit* zo 70. rokov 10. storočia, kde translačná historika chýba, považuje prenos Ludmiliných ostatkov do baziliky za bežné uloženie tela kňaznej na přemyslovskom rodovom pohrebisku¹³⁹, akým sa chrám svätý Jiří po pochovaní knížaťa Vratislava práve sem skutočne stal. Väčšina bádateľov však stále dôveruje poslednému výkladu Dušana Třeštíka o nefiktívnom staršom pôvode Kristiánovej legendy¹⁴⁰, čo ďalej dovoľuje zo zmienky o tak neskorom vysvätení chrámu uvažovať o započatí stavby až v období tesne pred Vratislavovou smrťou okolo roku 920. Tento údaj nie je podložený žiadnym ďalším prameňom, naopak, súdobá prax so vzdialeným biskupským sídlom neumožňovala vysvätenie chrámu bezprostredne po jeho dokončení a doba medzi dostavaním kostola a jeho vysvätením mohla byť i niekoľkoročným intervalom.¹⁴¹ Vzhľadom na počiatok stavby je tiež dôležitý údaj o „postřižinách“ Vratislavovho syna Václava, ktoré sa odohrávali v kostole Panny Márie – svätojiřská bazilika tak vtedy určite nestála¹⁴², o tom, či jej stavba už bola či nebola zahájená to však nijak nerozhoduje. Ani

---

¹³⁵ K udalostiam rozsiahle TŘEŠTÍK 1997, s. 366-377 a inde; SLÁMA 2010, s. 38-39; k udalostiam predchádzajúcim preneseniu na Tetíne SOMMER 2001, s. 86-143.

¹³⁶ K sv. Ludmile všeobecne por. ŠPAČKOVÁ – MEDUNA 2006.

¹³⁷ TŘEŠTÍK 1997, s. 180.

¹³⁸ FRB I, s. 212-213.

¹³⁹ KUBÍN 2011, s. 103.

¹⁴⁰ TŘEŠTÍK 1997, s. 117-137.

¹⁴¹ Problémom zostáva, že pramene vysvätenie sv. Jiří nezaznamenali – u rotundy sv. Víta bolo svätenie zaznamenané hneď k r. 930; napr. KUBÍN 2011, s. 103. Mohlo by to teda znamenať, že kostol bol započatý nedlho pred Vratislavovou smrťou (13.2.921) a nastali problémy s jeho dokončovaním vplyvom pomerov na tróne?

¹⁴² KUBÍN 2011, s. 367 + SLÁMA 2010, s. 34-35.

to, ako dlho stavba mohla napokon trvať nemáme presnejšiu predstavu a nedokážeme to odvodiť ani zo žiadnych domácich paralel. Historické pramene taktiež nenaznačujú, či bola drevená alebo kamená.

S transláciou ďalej súvisí **otázka miesta hrobu sv. Ludmily v kostole sv. Jiří**. O tom sa prakticky z písomných prameňov nič nedozvedáme až do roku 1283, kedy sa zmieňuje zázrak s krvácaním nohy sochy Ukrižovaného Krista, ktorý bol postavený na hrobe sv. Ludmily.¹⁴³ V staršom období máme pre uloženie hrobu iba tri indície. Prvá sa viaže na Kristiánov obširny popis prenosu ostatkov do chrámu sv. Jiří z Tetína, v ktorom autor legendy popisuje, že vykopaný hrob „náhle zaplavila voda“. Tá mala zázračne ustúpiť až po vysvätení chrámu.¹⁴⁴ Druhá indícia pochádza zo zmienky od kapitulného dekana Kosmasa z roku 1100, kedy chcela abatyša Windelmuth vložiť relikviu sv. Ludmily do novo sväteného oltára, biskup Heřman však vyžadoval skúšku ohňom, ktorú relikvia k jeho prekvapeniu obstála.¹⁴⁵ Relikvia tak musela byť prakticky dostupná. Poslednou je obširna správa Kanovníka Vyšehradského k deštrukcii chrámu po útoku v roku 1142, kedy sa mníšky vrátili do poboreného chrámu a v sutinách hľadali ostatky sv. Ludmily. Rakvu našli neporušenú medzi kameňmi a „oharkami“ a po jej ohľadaní ju vrátili späť k oltáru.¹⁴⁶ Z mladšieho obdobia už doložiteľne uznávaného svätoludmiského kultu okolo roku 1300 existuje správa v legende Factum est¹⁴⁷, ktorá nás informuje o uložení ostatkov „do krásnej schránky za oltárom sv. Jiří, kde jsou dodnes viděny“.¹⁴⁸ Doterajšia literatúra sa pre tieto zmienky hľadala miesto pôvodného uloženia Ludmilinho (podľa Kristiána údajne neporušeného) tela buď v hrobe v južnej kaplnke baziliky, alebo v murovanej podzemnej schránke vo tvare kríža vo východnej časti hlavnej lode.¹⁴⁹ Túto poslednú interpretáciu prvýkrát pritom navrhol Ivo Hlobil¹⁵⁰ a zastávajú ju napr. Milena Bravermanová a od nej ju preberá Petr Kubín.¹⁵¹ Hlobilova interpretácia vychádzala z predpokladu umiestnenia hrobu v ose kostola a v blízkosti hlavého oltára, ktorý je odhadovaný práve v časti za krížovým útvarom.¹⁵² Dodnes sú tak úvahy o najstaršom umiestnení Ludmiliných ostatkov od roku 925 (a následne od 70. rokov 10. stor. v súvislosti s úctou praktikovanou novou ženskou kláštornou komunitou) až do začiatku 13. stor. iba viacmenej logickými konštrukciami, nezakladajúcimi sa na žiadnej

---

¹⁴³ Letopisy české; FRB II, s. 367. Zázrak sa opakoval z roku 1252, avšak vtedy ešte nebol hrob sv. Ludmily zmieneny, por. FRB II, s. 290.

¹⁴⁴ FRB I, s. 213.

¹⁴⁵ FRB II, s. 144-145.

¹⁴⁶ FRB II, s. 236-237.

¹⁴⁷ KUBÍN 2011, s. 122, pozn. 179, s citáciou prameňa. Ed. CHALOUPECKÝ 1939, s. 555-556.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Pozri BRAVERMANOVÁ 2006, s. 34 a pozn. 7.

¹⁵⁰ HLOBIL 1985, s. 391-396.

¹⁵¹ BRAVERMANOVÁ 2006, s. 34; BRAVERMANOVÁ 2005 b; KUBÍN 2011, s. 121, pozn. 175.

¹⁵² HLOBIL 1985, s. 391-396. Autor uvádza ako podpornú analógiu umiestnenie hrobu s ostatkami sv. Hedvigy Slezkej, ktorý je až z 13. storočia.

primárnej zmienke v písomných prameňoch. Všetky tieto hypotézy vychádzajú z obmedzeného stavu dochovaných hmotných prameňov (napr. až do 12. stor. nepoznáme východný záver chrámu) a zatiaľ neboli dôsledne preskúmané vyhľadáním odpovedajúceho počtu analógií a doložením dobovej cirkevnej praxe pomocou priameho pramenného výskumu. Je otázne, či sa tento problém niekedy podarí vysvetliť uspokojujúcim spôsobom.

V rámci udalostí Václavovej vlády napokon došlo založeniu nového **kostola**, a to účelovo zvolenej rotundy, ktorá bola svojim zasvätením (**sv. Vítu**, v tej dobe obľúbenej najmä v Sasku), zvolenou stavebnou formou (rotunda najpravdepodobnejšie po vzore z Cách, kamenná a veľmi rozmerná) i získanou relikviou priamo od ríšskeho panovníka jasným cirkevno politickým aktom a dôležitým prihlásením sa k náležitosti k západu.¹⁵³ Tento nový chrám sa stal prestížnejším a modernejším chrámom Pražského hradu, demonštrujúcim cirkevno-politickú orientáciu nového panovníka, a nespochybniteľnú národne emancipačnú úlohu zohral po pochatí hrobu sv. Václava do svojho interiéru.¹⁵⁴ Takémuto chrámu už svätojiřský kostol nemal šancu konkurovať, a bol neskôr uznaný za vhodné sídlo ženského kanovníckeho konventu po vzore ríšskych ženských kláštorov.

3.2 Vznik ženského kláštora okolo roku 970 a zmienky do počiatku 12. stor.

Nová etapa kostola sv. Jiří začala v období panovania kniežat'a Boleslava I. , za ktorého vlády započali jednania smerujúce k **založeniu** pražského biskupstva i nového **ženského kláštora** či domu kanovníčok, ako znie správne označenie špecifickej inštitúcie¹⁵⁵ (por. kap. 8.5). Posolstvo mala sprevádzať do Ríma v roku 967 Boleslavova dcéra Mlada a prvé údajné privilégium kláštora Boleslava II. zmieňuje až.¹⁵⁶ K údajom sa ďalej viažu informácie k osobe Mlady - podľa mladšej kroniky Henricha Heimurského (okolo roku 1300) bola Mlada po príchode do Ríma najprv abatyšou tamojšieho kláštora

---

¹⁵³ SLÁMA 2010, s. 43-44.

¹⁵⁴ K sv. Vítu por. Katedrála viditeľná, neviditeľná.

¹⁵⁵ Por. falzum listiny pápeža Jana XIII citované v Kosmovej kronike, ktoré označuje túto inštitúciu ako „congregatio sanctimonialium“ a „sub regula sancti Benedicti“; por. tiež označenie Mlady ako abatyše: „obedientia filiae nostrae, abatissae Mariae“; CDB I, č. 371 (s. 342-343).

¹⁵⁶ FRB II, s. 96-97. Dary kláštora menuje napr. TOMEK 1855, s. 85-86.

sv. Anežky Rímskej na Aventíne.¹⁵⁷ Mladšia tradícia tiež spomína Mladin dávnejší pobyt v ženskom kláštore v Regensburgu¹⁵⁸, a po príchode do Ríma zmieňovaný aventinský pobyt, odkiaľ sa niekedy usudzuje, že mal byť privedený prvý svätojiřský konvent.¹⁵⁹ Domnelým kultom zbožnej Mlady – prvej svätojiřskej abatyše Marie, uctievanej v kláštore sv. Jiří sa v poslednej dobe venoval Petr Kubín, jeho hypotézy opierajúce sa z veľkej časti o archeologické bádanie však bude potreba kriticky revidovať.¹⁶⁰ Prvým významným označením úcty k Mlade ako svätice je zrejme na počiatku 14. stor. v tzv. Strahovskom plenári, ktorý vznikol na objednávku svätojiřského kláštora (zrejme abatyše Kunhuty). Mlada je tu podľa poslednej interpretácie zobrazená vedľa sv. Ludmily na miniatúre Ukrižovaného¹⁶¹

Mladu ako prvú abatyšu a zakladateľku kláštora po Kosmasovi (na začiatku 12. stor.) označuje ďalej sochárska pamiatka, **reliéfne zdobený tympanón** s tróniacou Madonou, pochádzajúci z obdobia abatyše Anežky (1200-1228) a vlády jej brata Přemysla Otakara I., teda z počiatku 13. stor. Na tomto reliéfe sú okrem dvoch menovaných donátorov zobrazené abatyše Mlada (s nápisom „prima abba“) a Berta („abba secunda fundatrix“).¹⁶²

Pražské biskupstvo, zakladané na popud Boleslava I. a s vyslaním rímskeho posolstva, tlmočeného pápežovi jeho dcérou v roku 967, nakoniec reálne zniklo až v roku 973 po jeho uznaní ako regensburským biskupom, tak cisárom Ottom I.¹⁶³ V súvislosti s tým sa historici snažili stanoviť i **dátum vzniku svätojiřského kláštora**, za ktorý sa dnes považuje buď neurčitý interval „70. roky 10. storočia“¹⁶⁴, či dátum „post quem 967“¹⁶⁵

---

¹⁵⁷ Por. KUBÍN 2011, s. 151 – s citáciou prameňa; na rovnaký prameň pri výklade života Mlady odkazujú RYNEŠ 1944, s. 13, TUREK 1989b, s. 79. K Mlade por. ďalej DLOUHÁ 1934. Fakt rímskeho pobytu Mlady prijíma HLEDÍKOVÁ 1997, s. 8; ŽEMLIČKA 2005, s. 107. K Mlade por. KUBÍN 2011, s. 151, pozn. 5. Dátum úmrtia Mlady k r. 994 je nepotvrdené a zmienené iba v 17. stor. (Por. aj TOMEK 1855, s. 597).

¹⁵⁸ Podľa ZESCHICK 2007, s. 15 pobývala u kanonísk v Obermünsteri, zdroj však nebol citovaný. Mladšia tradícia uvádza iba Mladin pobyt v Regensburgu, napr. KRBEK 1842, s. 11 („u benediktinek“).

¹⁵⁹ RYNEŠ 1944, s. 23, zmienky prijíma HLEDÍKOVÁ 1997, s. 8. KRBEK 1842, s. 11 dokonca uvažuje, že niektoré mníšky privedla z Ríma a ďalšie po ceste pridala v Regensburgu. Zdroje týchto tvrdení sú však bezpochyby neskoré.

¹⁶⁰ KUBÍN 2011, 151-160.

¹⁶¹ BENEŠOVSKÁ 2010, s. 471.

¹⁶² Prvýkrát publikoval LÜSSNER 1887-1889, s. 403-406. HOMOLKA 1982, s. 79-80 so zhrnutím doterajšej literatúry, najnovšie ROYT 2014. V prípade, že odvodíme význam označenia Berty ako „znovuzakladateľky“ v zmysle faktického „znovuzaloženia“ vrcholne románskych stavieb baziliky a kláštora, potom je otázne, čo znamená označenie Mlady iba ako „prvej abatyše“ a už nie „zakladateľky“. Označenie ako „prvej abatyše“ muselo byť významovo podstatnejšie.

¹⁶³ SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013, s. 232 s ďalšou literatúrou. Podľa ZESCHICK 2007, s. 15 spadá založenie do roku 972/973.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 243.

¹⁶⁵ KUBÍN 2011, s. 104 s ďalšou literatúrou.

alebo rok 976 vo väzbe na vysvätenie prvého pražského biskupa, čím získavame prvý možný dátum reálneho posvätenia kláštora.¹⁶⁶ Pre tieto historicky nevyjasnené interpretácie budeme v nasledujúcom texte pracovať s dátumom vzniku „okolo roku 970“. V texte tejto práce sa bude potreba v súvislosti so založením kláštora vysporiadať s otázkou, ako sa archeológia a stavebná história stavia k doterajším hypotézam o údajnom rozšírení či úprave chrámu pri jeho údajnom prispôsobovaní sa novým kláštorným potrebám s novou chórovou liturgickou prevádzkou, vyžadujúcou dodržiavanie liturgických hodín. Mníšky (resp. urodzené panie) sa navyše sťahovali ku chrámu so zavedenou liturgickou prevádzkou predpokladaného kňazského zboru. Ako bude ukázané nižšie (obr. 34-48), doterajšie hypotézy s okolnosťou nutnej prestavby pri historickej interpretácii stavebných reliktov baziliky vždy apriori počítali.¹⁶⁷

Pôvodný kláštor, založený teda okolo roku 970¹⁶⁸, nemal ešte podobu reformovaného „benediktínskeho“ kláštora, ale sa jednalo o ženskú komunitu (podľa Kosmy „congregatio sanctimonialium“¹⁶⁹), ktorý sa riadil podľa falšovanej listiny Jána XIII. „regulou benediktovou“. Nasledoval tým zavedený vzor ženských ríšskych kláštorov, ustanovovaných podľa pravidiel *Institutio sanctimonialium Aquisgranensis* z roku 816¹⁷⁰ (por. nižšie kap. 8). Tento **inštitút ženských kanovníčok** je dnes od „benediktínskeho“ kláštora označovaný v zahraničí výstižnejšími pojmami ako „Damenstift / Frauenstift / Chorfrauen / chanoinesses“ (z toho u nás preto zjednodušene „kanovníčky“). Ich pôvod bol v urodzených dámach z vyššej spoločnosti¹⁷¹ a dodržiavali pravidlá prevzaté z rehole sv. Benedikta. Tieto dámy podľa doloženej európskej praxe žili spolu v kláštore (resp. miestne ohraničenej jednotke), neskladali však rehoľné sľuby a držali si vlastný majetok a slobody, mohli mať v kanónii vlastné bývanie s jednou služobníčkou, museli sa však účastniť chórovej liturgie a chrániť sa styku s opačným pohlavím.¹⁷² Často sa mníškami stávali i ovdovelé, či dokonca rozvedené dámy (napr. Kunhuta Přemyslovna) a abatyša či predstavená obvykle pochádzala z rodiny zakladateľa či donátora. Podľa Josefa Žemličku pochádzali svätojiřské abatyše buď priamo z přemyslovského rodu (Mlada-

---

¹⁶⁶ Dátum 976 napr. SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013, s. 237.

¹⁶⁷ CIBULKA 1966; MENCL 1939-1945; MERHAUTOVÁ 1966; BORKOVSKÝ 1975; FROLÍK et al. 2000; por. v historickej literatúre KUBÍN 2011, s. 104, pozn. 119.

¹⁶⁸ FRB II, s. 35-37.

¹⁶⁹ FRB II, s. 36.

¹⁷⁰ KUBÍN 2011, s. 105.

¹⁷¹ Ako najstaršia česká mníška je v prameňoch zmienená Václavova údajná sestra a přemyslovna Přibyslava potom, čo ovdovela. Por. SLÁMA 2010, s. 33 pozn. 6 s citáciou prameňov - Kristiánovej legendy a legendy Oriente sole. Podľa P. Sommera sa v prípade sv. Jiří táto inštitúcia bola „jakýmsi výchovným ústavom pro dcery z rodin zemských předáků“ (SOMMER 1997b, s. 37).

¹⁷² Podľa KUBÍN 2011, s. 105 s ďalšími odkazmi.

Marie, Anežka, Kunhuta), či z rodín kniežacích priateľov a príbuzentstva, či ich nemeckých manželiek.¹⁷³

Dôležitým historickým prostriedkom legitimizácie kláštora, uctievaného mimo iné aj ako rodové přemyslovské pohrebisko – podobne ako to bolo u otónskych ríšskych ženských kláštorov, bola z prameňov odvoditeľná zrejmá snaha abatyše kláštora Mlady o **ustanovenie kultu rodovej svätice Ludmily**. Práve v tejto dobe počiatku kláštora tak mala vzniknúť legenda *Fuit* pravdepodobne na objednávku svätojižského kláštora, ktorá však Ludmilu ešte neoznačuje za svätú.¹⁷⁴ K tomu došlo až u autorov legendy Crescente a u Kristiána.¹⁷⁵ Svätoludmilský kult však zrejme zostával dlho privátnou záležitosťou kanovníčok od sv. Jiří, keďže ešte k roku 1100 Kosmas a k roku 1142 jeho pokračovateľ Kanovník Vyšehradský odkazujú na zázraky s ludmilskými relikviami, nadväzujúce na slová pochybovania o jej svätosti od aktuálnych pražských biskupov Hermana a Otu.¹⁷⁶ Anežka Merhautová o neskorom ustanovení kultu sv. Ludmily uvažuje o absencii zobrazenia tejto svätice na predrománskych a románskych pamiatkach.¹⁷⁷

K ďalším individuálnym zmienkám o najstaršom kláštornom kostole patrí ojedinelá správa vo svätovojtešských legendách o ochrane cudzoložnej manželky jedného z Vršovcov biskupom Vojtechom, ktorú neskor prevzal Kosmas. Z nej sa dozvedáme, že kostol sv. Jiří bol jednak zamknutý, a tiež že ho rozhnevaní Vršovci vypáčili. Táto historika sa odohrala pred vyvraždením Slavníkovcov na jeseň v roku **995**.¹⁷⁸ V dobe nedlho potom, k roku **1004** sa zmieňuje, že pre udelenie léna Jaromírovi cisárom Henrichom II. bol pre túto udalosť zvolený kostol sv. Jiří a nie biskupská rotunda sv. Víta.¹⁷⁹ Z toho K. Guth uvažuje, že bol nedlho po založení kláštora sv. Jiří vystavaný nový a väčší kostol, ktorý musel byť pôdorysne väčší než Vít a vyhovoval tak lepšie veľkolepej udalosti.¹⁸⁰ K roku 1055 existuje ďalej zmienka o akesi abatyši nemeckého poovodu, ktorú vyhnal Spytihněv II. pretože ho urazila tým, že mu nadávala v súvislosti so stavbou novej hradby okolo Pražského hradu v mieste za kláštorom. Táto zmienka je veľmi podstatná – dozvedáme sa z nej o **opevnení kláštora v 11. storočí** drevohlinitou hradbou, ktorá bola vysunutá do predtým používanej plochy, na ktorej stála kláštorná

---

¹⁷³ ŽEMLIČKA 2005, s. 206. Nemkou mohla byť prostoreká abatyša, dcéra akéhosi Bruna, o ktorej vyhnaní Spytihněvom II. píše Kosmas k roku 1055. Predpokladá sa jej možné napojenie na Břetislavovu manželku Juditu zo Schweinfurtu. Inou nemkou bola snád' abatyša Windelmuth (zmieňovaná 1100); Ibidem.

¹⁷⁴ Predloha legendy Fuit (prvýkrát dochované u Mnicha Sázavského, 70. roky 12. stor.) vznikla v 70. rokoch 10. stor. Ludmila je tu nazývaná „božou služobníčkou“. TŘEŠTÍK 1997, s. 138-154; KUBÍN 2011, s. 87 s citáciami prameňa.

¹⁷⁵ KUBÍN 2011, s. 105.

¹⁷⁶ Napr. TOMEK 1855-1901/I, s. 101-102, 105-106; FRB II, s. 144-145.

¹⁷⁷ MERHAUTOVÁ 2009, s. 156. Úcta k Mlade až od luxemburskej doby tiež DOLEŽALOVÁ 2009.

¹⁷⁸ NOVOTNÝ 1912, I/1, s. 638 (FRB I, s. 252 a 281-282).

¹⁷⁹ ŽEMLIČKA 2009, s. 291. Udalosti sa účastnil pražský biskup Thidag.

¹⁸⁰ GUTH 1934, s. 711. K udalosti NOVOTNÝ 1912, I/1, s. 693.

„pec“.¹⁸¹ Zo zmienky však nie je zrejmé, či toto opevnenie viedlo poza kláštor prvýkrát, či bolo iba predsunuté pred opevnenie staršie. Posledná už spomínaná zmienka sa viaže k dokazovaní ostatkov svätej Ludmily v roku 1100, kedy bola podniknutá ohňová skúška na údajnú relikviu sv. Ludmily ponúkanú biskupovi abatyšou Windelmuth.¹⁸²

3.3 Obdobie 2. pol. 12. storočia (1142-1200)

Vzhľadom na stavebné dejiny dochovanej najstaršej architektúry baziliky i kláštora sv. Jiří je z prameňov vôbec najdôležitejšia správa v kronike pokračovateľov Kosmových, konkrétne v neskorších príspevkoch Kanovníka Vyšehradského, ktoré zaznamenali významný dátum rozsiahleho poničenia a vypálenia kláštora sv. Jiří pri útoku Konráda Znojemskeho v roku 1142. V kronike sa popisujú pomery priamo z doby života kronikára, preto je možné tieto informácie považovať za vierohodné. Predovšetkým sa tu píše, že v roku 1142 bol kláštor natoľko poničený pri útokoch zmieneného kniežata, že ho museli mníšky opustiť pre neobývateľnosť a presťahovať sa dočasne ku kostolu sv. Jana Křtitele pod Petřínom. Ich svätyne a príbytky mali byť v kláštore vypálené. Konrád k tomu používal v tej dobe bežné zbrane: boriace, samostriely, lukostrelcov.¹⁸³ Po úteku útočníkov pred blížiacim sa nemeckým vojskom sa mníšky vrátili do zvyškov kláštora a prehliadli si kláštor, kostol a „oltáre“, predovšetkým však hľadali relikvie sv. Ludmily. K tomuto pátraniu povolali „kameníka a zedníka“ Wernhera, aby hrob hľadal medzi kameňmi a spáleniskom (zrejme k tomu boli teda potrebné isté silové schopnosti či relikvy tiež mohli hroziť zrútením). Kameník následne našiel „rakvu“ neporušenú a šiel to zvestovať mníškam. Tie sa rozhodli ostatky vyniesť z hradu, našli ale „bránu zamknutú“ (rozumej hradnú bránu), a následne museli Ludmilu vrátiť späť do chrámu, kde ju uložili „zase vedľa oltára“. Mníšky žiadali o povolenie vyniesť rakvu z Hradu najprv pražského biskupa Ottu, ktorý to odmietol bez toho, aby najprv nevyslal posolstvo do Ríma – Ludmila totiž ešte nebola uznávaná svätou a jej kult mal iba miestny, lokálny charakter.¹⁸⁴ Následne prosili moravského biskupa Zdíka, ktorý žiadal súhlas ich predstaveného. V historke sa ďalej zmieňujú pražský dekan Jindřich, arcijáhen Petr a „ostatní zo zboru“. Rozprávanie kanovníka končí historkou o Ludmilinom zázraku s relikviami. Kameník Wernher totiž tajne ukradol časť

---

¹⁸¹ FRB II, s. 87-89.

¹⁸² FRB II, s. 144-145.

¹⁸³ FRB II, s. 235: „machinas, balistas, saggitarios“; k tomu napr. TOMEK 1855, s. 126-127.

¹⁸⁴ TUREK 1989 a, s. 43 to považuje naopak za doklad uznávaného celocirkevného kultu.

Ludmiliných relikvií a vrátil sa s nimi do svojej zeme (do Nemecka). Na dostavanie chrámu najal dvoch iných murárov, ktorí však zomreli. Druhý rok sa to opakovalo. Tretí rok zomrel sám staviteľ Wernher, čo keď videl jeho syn, zahanbene celú vec oznámil ich príbuznému, pražskému kanclérovi Gervasiovi a relikviu vrátil – čím sa kliatba nakoniec sňala.¹⁸⁵

Vzhľadom na podrobný popis a dobrú znalosť pomerov u sv. Jiří sa predpokladá, že autor týchto dodatkov Kanovník Vyšehradský mal za vlády Vladislava II. (1140-1172) úzky vzťah s kláštrom, možno patrilo do tamojšieho zboru duchovných, ktorý zrejme chcel napomôcť Ludmilinej oficiálnej kanonizácii.¹⁸⁶ Z výkladu je tiež zrejmé, že kláštor i kostol boli poničené ohňom, a hľadaný hrob sv. Ludmily bol podľa všetkého uložený v zemi (?) pri oltári (bez bližšej identifikácie). A taktiež je zaujímavé, že v rýchle sa zbehnúcich udalostiach bol stavebník Wernher nablízku a mohol rýchle zakročiť s odpratávaním nebezpečných sutín. Zrejme sa tak jednalo o murára a stavebníka, snáď vedúceho huti, ktorý medzitým v Prahe pôsobil na iných stavbách. Zo zmienok je zrejmé, že bol príbuzným vyšehradského probošta a kancelára Gervasia, bližšie informácie o jeho osobe, a to ani o pôvode Gervasia, nie sú známe. V literatúre sa viackrát uvažovalo o saskom pôvode tohto stavebníka, v prameňoch však k tomu chýbajú opory.¹⁸⁷

Český knieža a neskôr kráľ **Vladislav II. (1140-1172)**¹⁸⁸ bol českým panovníkom úzko prepojeným s ríšskym panovníckym dvorom. Jeho politiku podporovali osoby dvoch významných a vo vláde nápomocných biskupov olomouckého Jindřicha Zdíka a pražského Daniela I. Vladislav si svoje postavenie zaisťoval i sňatkovou politikou – jeho prvou manželkou bola Gertrúda Babenberská (do 1150), vnučka ríšskeho cisára, druhou Judita Durynská, sestra durynského landgrófa, spjatá príbuzensky s ríšskym rodom Štaufov. Vladislav sa zúčastnil krížovej výpravy, čím sa ocitol taktiež na východnom, byzantskom panovníckom dvore, čo obohatilo jeho rozhľad i styky. Cisárovi Fridrichovi Barbarossovi sa zaviazal natoľko, že mu udelil možnosť nosiť korunu (v roku 1158). V rámci svojej dlhoročnej vlády sa účastnil mnohých ciest do celej Európy, predovšetkým na ríšske dvory či do severnej Itálie, ale taktiež na východ.¹⁸⁹ Všetky tieto politické styky a cesty mu dodávali bezpochyby obrovský rozhľad a ovplyvnili jeho významnú stavebnú činnosť (por. aj kap. 8.6 a 8.7). V roku 1142, v dobe vyplienenia Jiřkého kláštora vplyvom zemských problémov došlo k poničeniu významnej stavby hradného ženského kláštora a je otázkou, nakoľko sa jeho obnovy finančne účastnil panovník. V dobe opravy

---

¹⁸⁵ FRB II, s. 235-237.

¹⁸⁶ NECHUTOVÁ 2000; BLÁHOVÁ 2009, s. 522.

¹⁸⁷ DRAGON 2009, s. 185, pozn. 21 s odkazmi na staršiu literatúru.

¹⁸⁸ Por. napr. BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ 1999, s. 568-639; MAŠEK – SOMMER – ŽEMLIČKA a kol. 2009 (zvlášť časť od J. Žemličku).

¹⁸⁹ ŽEMLIČKA 1997, s. 230-239. BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ 1999, s. 624 zdôrazňujú vplyv Itálie na miestnu architektúru.

bola manželkou kniežaťa Gertrúda Babenberská (svadba okolo 1140–1150), ktorá bola nevlastnou sestrou ríšskeho kráľa Konráda III. Štaufského a dcérou rakúskeho vojvodu, neskôr svätorečeného Leopolda III.¹⁹⁰ Podľa V. V. Tomka bolo staré Boleslavovo svätojiřské kláštorné privilegium potvrdené za tohto panovníka a majetok kláštora mal byť “znamenite” rozmnožený v prvých rokoch jeho vlády. Vladislavovo nové privilegium, potvrdzujúce majetok kláštora, bolo potvrdené listinou pápeža Eugénia III. v r. 1145 na žiadosť abatyše Berty. Tieto majteky sú dochované v najstaršom písomnom výčte, pochádzajúcom až z obdobia abatyše Anežky.¹⁹¹

S Vladislavom II., resp. jeho už druhou manželkou Juditou Durynskou je tradične spjaté i založenie ženského benediktínskeho **kláštora v Teplíciach**, ktoré malo prebehnúť okolo roku 1160.¹⁹² Založenie je možné vnímať v náležitom kontexte i skrze zemskú cirkevnú a rádovú politiku, ktorá práve v tomto období nenahrávala dovtedy podporovaným rádom premonštrátom a cisterciánom¹⁹³, na základe čoho je toto dátum vzniku tohto kláštora datované do obdobia 1160-1167.¹⁹⁴

Od roku 1148 sa stal novým pražským biskupom v Paríži vzdelaný Daniel (do r. 1167), synovec či príbuzný olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (1126-1150), nakloneného priaznivo svätojiřským mníškam.¹⁹⁵ V období jeho vlády je možné vyzdvihnúť zrejmý vzostup kultu sv. Ludmily k oficiálne cirkevne uznávaným svätým – za jeho pôsobenia boli napríklad vkladané svätoludmilské relikvie do niekoľkých oltárov v diecézi.¹⁹⁶

Abatyšou svätojiřského kláštora bola v dobe po jeho zničení Berta, ktorá je vyzdvihovaná ako “druhá zakladateľka” kláštora.¹⁹⁷ Je pravdepodobné, že veľkolepý nový stavebný podnik, aký “druhé založenie” kláštora zahŕňalo, bol financovaný zo strany panovníka a podporou biskupa, vtedy predovšetkým olomouckého Jindřicha Zdíka. Zložité počiatky prestavby, popisované v súvislosti s kľatbou kamenníka Werhnhera ako tri po sebe idúce roky, kedy postupne zomierali na stavbu vyslaní stavebníci, sa mohli odraziť na kontinuite stavby. Tá sa musela významne rozvinúť práve až za abatyše Berty (1145-1154). Z prameňmi naznačených výpovedí je zrejmé, že murári kostola pochádzali z pôvodom nemeckej stavebnej huti, podiel domácich pracovníkov v huti je však pravdepodobný.

---

¹⁹⁰ BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ 1999, s. 569.

¹⁹¹ TOMEK 1855, s. 86.

¹⁹² Alebo v r. 1164 podľa HLEDÍKOVÁ 1997, s. 10.

¹⁹³ ŽEMLIČKA 1997, 262-263.

¹⁹⁴ SOUKUP 2009.

¹⁹⁵ KUBÍN 2011, s. 114-118.

¹⁹⁶ Prvýkrát jej sviatok uvedený k r. 1142 v olomouckom horológii biskupa Zdíka a v najstaršom svätojiřskom breviári z pol. 12. stor.; KUBÍN 2011, s. 118. Na tomto mieste nie je podstatné rozvádzať dejiny tohto kultu ani význam sviatkov umučenia sláveného 16.9. a prenesenia – translácie ku dňu 10.11. Por. tiež TUREK 1989 a.

¹⁹⁷ Ako „secunda fundatrix“ je označená na tympanóne z počiatku 13. stor.

3.4 Abatyša Anežka Přemyslovna (1200-1228) a 13. storočie

Počiatok 13. storočia v kláštore sv. Jiří reprezentuje obdobie úradu abatyše zastupovaného v poradí druhou známou Přemyslovnou Anežkou (†1228). V osobe tejto abatyše je možné vidieť rodovú líniu pokračovania starostlivosti rodiny Vladislava II. (a jej možné potvrdenie?) o kláštor, keďže Anežka bola dcérou Vladislava a jeho prvej manželky Gertrúdy.¹⁹⁸ Anežka vyrastala v ženskom premonštrátskom kláštore v Doksanoch¹⁹⁹, ktorý zakladali jej rodičia. Ako tradičný dátum, kedy sa stala abatyšou sv. Jiří sa všeobecne udáva rok 1200, a to zrejme v pokročilom veku (narodená bola v intervale cca 1140-pred 1150), a zostala na tejto pozícii do roku 1228, kedy doložene zomrela. Jej počiny v bazilike a kláštore mali veľký stavebný a umelecký rozsah, čomu napomohla aj pomoc jej brata a panovníka Přemysla Otakara I., ktorý svättojirský kláštor podporoval a majetkovo dotoval.²⁰⁰ V dobe abatyše Anežky a v dôsledku kráľovskej podpory jej brata²⁰¹ došlo k veľkému rozmachu kláštora a jeho výsad, čo je patrné z dochovaných privilégii.²⁰² Medzi majetky vtedy patrilo 129 dedín v desiatich českých krajoch, desiatky z 38 dedín, deviaty trh z piatich miest či deviate clo z 3. miest.²⁰³ V roku 1227 udelil kráľ Přemysl slobody a práva kláštora na Anežkin príhovor²⁰⁴, potvrdené boli následne v roku 1262.²⁰⁵

Anežka sa v dobe svojho úradu postarala o niektoré architektonické úpravy, z ktorých najzrejmějšími a všeobecne prijímanými sú pristavanie kaplnky sv. Ľudmily na južnej strane presbytára (kap. 6.3), datovanej do tohto obdobia iba nepriamo slohovým rozborom.²⁰⁶ Niekedy v tejto dobe vznikla výmalba (por. kap. 4.8) a bobulový portál na severe presbytára, s čím by mohli súvisieť adekvátne stavebné úpravy severne od presbytára (vid' kap. 6.3). Významný vznik oficiálnej svätoludmilskej kaplnky môže mať súvis s oficiálnym uznaním kultu v predchádzajúcom storočí i so vzrastom lokálnej úcty a radením Ľudmily už bez váhania medzi hlavných svätcov – čo dokladá i honosný

---

¹⁹⁸ Základné životopisné údaje k Anežke v rodokmeni por. SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2009, s. 561.

¹⁹⁹ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 212-216.

²⁰⁰ Napr. VANÍČEK 2000, s. 261.

²⁰¹ K obojstrannej podpore taktiež Anežkino postavenie sa za brata Přemysla v spore o cirkevné práva panovníka s pápežskou kúriou, napr. VANÍČEK 2000, s. 137.

²⁰² Podrobne rekapituluje SÁDLOVÁ 2004, s. 10-12.

²⁰³ TOMEK 1855, s. 86-87.

²⁰⁴ Ibidem, s. 157.

²⁰⁵ Ibidem, s. 444.

²⁰⁶ Podľa Anežky Merhautovej je bez zrejmej argumentácie jej dielom tiež západný „portikus“ v podobe arkády objavenej Machom, k tomu vid' nižšie text kap. 6.3; MERHAUTOVÁ 1966, s. 50. Anežka Merhautová arkády totiž mylne (či účelovo?) dopĺňa lomenými oblúkmi, podľa rekonštrukcie F. Macha však boli polkruhové, čomu nasvedčuje i súčasný stav (por. nižšie).

rukopis diela sv. Augustína „De civitate dei“, vzniknutého na objednávku biskupa Daniela I.²⁰⁷

Za najvýznamnejší či vizuálne najatraktívnejší Anežkin počin sa považuje vznik dochovaného honosného opukového reliéfu (Príloha F – Nálezy 4), ktorý bol zrejme určený ako tympanón portálu a bol nájdený v 19. storočí pri rekonštrukcii v sekundárnej polohe.²⁰⁸ Tento reliéf zobrazuje štyri figúry spjaté s kláštorom a oslavujúce počiny najpravdepodobnejšie Anežky a jej brata Přemysla Otakara I., jasne ich stavajúcich do pozície donátorov a mecenášov kláštora. K osobe Anežky je reliéf vzťahnutý iba odvodene, na základe nápisu „REX PREMISL“, ktorý sa považuje za Přemysla Otakara I.²⁰⁹, a preto ženská figúra – nápisom nemenovaná – za Anežku. Vedľa nich sa tu vyskytuje abatyša Mlada Přemyslovna s nápisom „MARIA PRIMA ABBA“ a Berta, abatyša 12. stor. s nápisom „BERTA ABBA – SCDA FUND – X“. Anežkina aktivita minimálne v chráme je tak dodnes zrejma. Doxanské nekrológium Anežku označuje za „obnoviteľku kostola sv. Jiří v Prahe“ (restauratrix ecclesiae).²¹⁰ Podľa Jiřího Kuthana mal tento reliéf nespochybniteľnú dynasticko-reprezentatívnu funkciu a tým patrí k základným kameňom vtedajšieho dvorského umenia. Podľa Kuthana reliéf reprezentuje jasne přemyslovský rod (v troch postavách), a to tiež ako zakladateľov a ochrancov kláštora a súčasne ako ochrancov cirkvi.²¹¹

Na písomné pramene bohatšie 13. storočie je obdobím, ktoré tiež charakterizuje nárast dochovaných liturgických rukopisov kláštornej knižnice, ktoré sa stali hlavným podnetom k vytvoreniu teórie vzniku vlastného svätojižského **skriptória** v závere 13. stor.²¹² V tejto súvislosti sa uvažuje o samostatnom **zbore kanovníkov**, o ktorého počiatkoch sa niekedy uvažuje už o 10. storočí (por. vyššie).

Významným prameňom pre pomery v 13. stor. je Anežkou Merhautovou často citovaný kláštorový rukopis *Liber Ordinarius divini officii („Ordo Servicii Dei“)*²¹³ z rokov 1347-1365²¹⁴, ktorý obsahuje odkazy na liturgickú topografiu stavby, aká pochádza ešte z tohto staršieho obdobia a bola zmenená zásluhou podpory Karla IV. až po vzniku tohto rukopisu, rozsiahlou gotickou prestavbou 2. pol. 14. stor.

---

²⁰⁷ Polemika KOHOUT 2009.

²⁰⁸ HOMOLKA 1982; ROYT 2014; LÜSSNER 1887-1889, s. 404-406.

²⁰⁹ Přemysl Otakar I. kráľom od 1198; Přemysl Otakar II. potom 1253-1278. (SOMMER-TŘEŠTÍK-ŽEMLIČKA 2009, Příloha). Zaradenie nápisu na tympanóne pre Přemysla Otakara I. napovedá ako výtvarný sloh reliéfu, tak vyššie menované zásluhy o podporu kláštora u tohto kráľa.

²¹⁰ ŽEMLIČKA 2005, s. 207; CIBULKA 1936, s. 10.

²¹¹ KUTHAN 2008, s. 92.

²¹² PLOCEK 1990; HLEDÍKOVÁ 1990; MODRÁKOVÁ 2008b.

²¹³ MERHAUTOVÁ 1966, 50.

²¹⁴ Datácia podľa www.manuscriptorium.com.

Druhá polovica 13. storočia sa do dejín kláštora zapísala predovšetkým známym zázrakom kvapkania krvi z nohy Ukrižovaného, ktorý bol umiestnený v kostole sv. Jiří v laickej časti. V roku 1251 ho potvrdila listina pápeža Inocenta IV., čím sa kostol zaradil k najvýznamnejším pútnickým miestam v Čechách.²¹⁵ Zázrak sa potom opakoval v roku 1283, kedy sa zmieňuje i hrob sv. Ludmily (por. vyššie). V súvislosti s tým došlo taktiež k rozmnoženiu oltárov a relikviárov v chráme. Ostatky sv. Ludmily mali byť prenesené do schránky za oltárom na konci 13. stor., čo dokladá legenda *Factum est*.²¹⁶ V súvislosti s pútnym miestom navštevovaným pre získavanie odpustkov bolo vyhotovené i nové ostensórium, schránka k vystavovaniu relikvií paže sv. Jiří.²¹⁷

3.5 Abatyša Kunhuta Přemyslovna (1302-1321) a 14. storočie

Dejiny svätotojiřského kláštora v 14. storočí nadväzujú na emancipačné snahy kláštora v storočí predchádzajúcom, na jeho rastúcu prestíž a ekonomické i mocenské postavenie v úzkom vzťahu k posledným Přemyslovcom. Istým hmotným a dnes preto dobre známym vyvrcholením dejov 13. stor. je vláda abatyše Kunhuty Přemyslovny, i keď významnú úlohu v smere pozdvihnutia významu kláštora iste zohrala už jej predchodkyňa abatyša Žofie.²¹⁸

Za Karla IV. v období 2. pol. 14. stor. dosiahol svätotojiřský kláštor veľkých poct a stal sa významnou inštitúciou, politicky a hospodársky sebestačnou, s rozsiahlym pozemkovým fondom.²¹⁹ Bohatstvo a prestíž kláštora významne obohatilo v roku 1302 prenechanie miesta úradujúcou abatyšou Žofiou v poradí tretej přemyslovne na tomto mieste, praneteti sv. Anežky, **Kunhute Přemyslovne** (1265-1321).²²⁰ Tá bola dcérou kráľa Přemysla Otakara II. a Kunhuty Uhorskej (Haličskej). Už vo svojej mladosti žila v pražskom kláštore Na Františku, a neskôr bola vydatá za mazovského vojvodu Boleslava II. (od 1291, rozvedená 1302) a mala s ním tri deti²²¹, z ktorých najmladšia dcérka Perchta (?) s ňou zrejme žila neskôr v kláštore. Kunhuta bola náležite vzdelaná a

---

²¹⁵ STEHLÍKOVÁ 2010, s. 487 a 446.

²¹⁶ STEHLÍKOVÁ 2010, s. 456 s citáciami.

²¹⁷ STEHLÍKOVÁ 2010, s. 446.

²¹⁸ Tému bližšie rozvádza MODRÁKOVÁ 2008, s. 463-467 s ďalšími odkazmi.

²¹⁹ Majetky menuje TOMEK 1855, s. 444-445.

²²⁰ URBÁNKOVÁ 1975; BENEŠOVSKÁ 2010.

²²¹ POLANSKÝ et al. 2009, s. 569.

ambiciózna, o čom svedčí aj umelecká tvorba, ktorú v kláštore zanechala.²²²

Najznámejšou pamiatkou je skupina kláštorných rukopisov, niektorých v jej osobnom vlastníctve, z ktorých najhonosnejší je tzv. Pasionál abatyše Kunhuty.²²³ Ako významné insígnie abatyše sa dochovali umelecky stvárnené koruna a berla, ktorú dostala od svojho brata Václava II.²²⁴ Kunhuta sa v kláštore v období 1306-1310 starala o svoju neter Elišku Přemyslovnu, ktorá sa stala manželkou Jána Luxemburského. Známe je rozmnoženie majetku kláštora jej pričinením a zvláštny vzťah ku kláštornej knižnici, ale i praktikovaným liturgickým hrám.²²⁵ Je tiež pravdepodobne objednávateľkou nového honosného sochársky stvárneného náhrobku zrejme Boleslava II.²²⁶, mohla objednať honosné relikviárové schránky paže a busty sv. Ludmily dochované vo svätovítskom poklade²²⁷, a následne je samotnej Kunhute pripisovaný rytý náhrobok dochovaný vo svätojiřskom kláštore (Fot. 80 a 381).²²⁸

Bohužiaľ nemáme žiadne správy o tom, že by abatyša Kunhuta zasahovala do **stavebnej podoby kláštora**, a to v ostrom kontraste s dochovanými honosnými dielami písomných či z umeleckého vybavenia kláštora. K prestavbám tak doložene došlo až za abatyše Žofie z Pětichvost (1299-1302 a 1328-1352²²⁹). Významným prameňom v tomto smere je rukopis *Fragmentum praebendarum, distributionum et officiorum in ecclesia sancti Georgii castri Pragensis* z rokov 1352-1410.²³⁰ Podľa rukopisu mali obe abatyše, Kunhuta i Žofia pre kláštor veľé zásluhy. Žofia mala predovšetkým podniknúť veľké stavby, potrebné pre zašlost' budovy kláštora vysokým vekom a akýmsi ohňom, o ktorom chýbajú správy.²³¹ V stavebnej aktivite jej napomáhal pražský kanovník a svätojiřský probošt, predstavený zboru duchovných, Hostislav. Podľa historických zistení mali tieto opravy v kláštore podnikat' obaja spolu.²³² Došlo tak napr. k oprave kaplnky sv. Anny²³³, u ktorej je gotická podoba rovnako ako v prípade kláštora archeologicky doložená.

Mecenášom a patrónom kláštora bola aj **Karel IV.**, ktorý predovšetkým Zlatou bulou udelil abatyšiam kláštora titul „kňaznej“ a povinnosť doprevádzať českú kráľovnú pri

---

²²² Vybavenie kláštora Kunhutou menuje a cituje ULÍČNÝ 2012, 10 a pozn. 12. K nim patrí i pečať abatyše, por. STEHLÍKOVÁ 2010, s. 487; OULÍKOVÁ 2014, s. 137-138.

²²³ URBÁNKOVÁ – STEJSKAL 1975; TOUSSAINT 2003.

²²⁴ URBÁNKOVÁ 1975, s. 13; STEHLÍKOVÁ 2010.

²²⁵ BENEŠOVSKÁ 2010, s. 471; ULÍČNÝ 2012.

²²⁶ BENEŠOVSKÁ 2010 b.

²²⁷ STEHLÍKOVÁ 2010, s. 454-456.

²²⁸ BENEŠOVSKÁ 2010, s. 471-472; PODLAHA 1919.

²²⁹ Podľa STEHLÍKOVÁ 2010, s. 484. Niektorí autori odlišujú Žofiu panujúcu pred Kunhutou a ďalšiu po nej.

²³⁰ NK ČR XIII A 4; dátacia podľa manuscriptorium.com. Edícia DOBNER 1785.

²³¹ TOMEK 1855-1901/I, s. 445; TOMEK 1855-1901/II, s. 93.

²³² STEHLÍKOVÁ 2010, s. 487, 455.

²³³ HLEDÍKOVÁ 1988, s. 50.

korunovácii.²³⁴ Do tohoto obdobia z hľadiska umeleckej a architektonickej tvorby patrí gotická prestavba horného podlažia kaplnky sv. Ľudmily, a to za abatyše Alžbety (1364-1378), s ktorou súvisí i v prameňoch doložené vysvätenie nového oltára kaplnky Janom Očkom z Vlašimi v r. 1371²³⁵ Do tohto obdobia patrí aj vznik nového honosného gotického náhrobku svätej Ľudmily, ktorý sa v kaplnke dochoval dodnes.²³⁶

Úcta posledných přemyslovcov a následne Karla IV. súvisí aj so **vzrastajúcim svätoludmilským kultom**²³⁷ v období 14. stor., kedy sa napr. začal uctievať sviatok umučenia namiesto svoiatku translácie sv. Ľudmily, ktorá bola náležite a karlovsy vradená do rodokmeňa pražských hradných svätcov (z najhonosnejších zobrazení napr. Teodorikova výzdoba Karlštejna z r. 1365, mozaika na tzv. Zlatej bráne pražskej katedrály z r. 1370, triforiová busta sv. Ľudmily z r. 1375), vrcholiaca práve v jej novom sochársky progresívnom náhrobku.

Mníškami kláštora boli naďalej v 14. storočí urodzené dámy a neskôr i mešťanky.²³⁸ Mali voči iným mníškam i v 14. storočí naďalej zvláštne postavenie, boli nazývané „panie“ (dominae) a mohli mať v kláštore služobníctvo a z kláštora dostávali zvláštne podiely a odmeny.²³⁹ Známy je tak napr. konflikt z arcibiskupom Arnoštom z Pardubíc, ktorý mníšky karhal a oni sa následne sťažovali u pápeža. Na popud Karla IV. sa následne arcibiskupovi odprosili. Na svoju abatyšu Kateřinu z Lipoltic (1378-1386) sa sťažovali samy mníšky pre jej márnivosť, preto ju arcibiskup Jan z Jenštejna zosadil a miesto nej ustanovil Kunhutu z Kolovrat (1386-1401).²⁴⁰

3.6 Od husitských vojen až do roku 1650

Potom, čo abatyša **Kunhuta z Kolovrat** (1386-1401)²⁴¹ odmietla podpísať Kompaktáty, boli mníšky nútené ujsť, kláštor bol poplienený a majetky rozpredané. V roku 1421 sa vystažovali do kláštora sv. Anny, pričom kráľ Zikmund im zobral „klenoty“ a pražania

---

²³⁴ BENEŠOVSKÁ 2010, s. 470 predpokladá v tomto už staršiu tradíciu a účasť Kunhuty na korunováciách Elišky Rejčky v roku 1303 a Elišky Přemyslovny v roku 1311.

²³⁵ TOMEK II, s. 93.

²³⁶ HLOBIL 1985.

²³⁷ Napr. KUBÍN 2011, s. 118-120.

²³⁸ TOMEK 1855-1901/III, s. 189, 353.

²³⁹ BENEŠOVSKÁ 2010, s. 471.

²⁴⁰ TOMEK 1855-1901/III, s. 250-251.

²⁴¹ TOMEK 1855-1901/V, s. 219.

rozobrali ich majetok.²⁴² Vrátili sa až v roku 1437, kedy abatyša (asi Anna Bartovna) korunovala Zmikundovu manželku Barboru. Prekvapivo kláštor nebol nijak spustošený a od roku 1485 (1491?) mohli vykupovať svoje zastavené majetky.²⁴³ V rámci kláštorného dvora sa vtedy zmieňuje akýsi dom, ktorý mal byť špitálom a opravil ho zeman Ctibor z Malotic, ktorý ho následne mohol užívať, o čom sa dochovala zmienka z roku 1491 – dovedy bol zrejme tento dom opustený.²⁴⁴ Medzi umelecké pamiatky pochádzajúce zo svätojiřského kostola v tomto období pred začiatkom 16. storočia patrí tzv. Svätojiřský oltár, ktorý je datovaný do 70. rokov 15. storočia a je súčasťou zbierok Národní galerie v Praze.

K prvým známym stavebným úpravám patrí až zriadenie nového južného portálu s progresívnou sochárskou výzdobou portiku v podobe tympanónu so sv. Jurajom zabíjajúcim podľa mladšej legendy draka. Tympanón i architektonicky antikizujúco v duchu renesancie upravený portál vznikli iba podľa nepriameho slohového rozboru niekedy v rozmedzí 1510 až 1520.²⁴⁵ Tento portál resp. v jeho mieste doložený vstup do chrámu je spolu s ďalším západnejším od juhu znázornený na plánoch Bonifáca Wolmutha z roku 1567 (obr. 4-5) a v ďalšom pláne z rokov 1627-1628 (obr. 8-9).

Kláštor v nedobrom, dvesto rokov starom gotickom stave podľahol požiaru v roku 1541, ktorý ho zrejme zasiahol rozsiahle.²⁴⁶ Po požiari začalo postupne dochádzať k opravám predovšetkým baziliky (menej poškodenej) a kláštora, pričom ešte v roku 1553 sa kláštor zmieňuje ako „úbohý“ a „spálený“, a obývali ho údajne iba 2 mníšky. Kláštor využívala hradná armáda, slúžil ako zbrojnica a k prvým opravám došlo kôli plánom umiestniť v areáli delá.²⁴⁷ Bazilika bola opravovaná zrejme okamžite po požiari, a to za abatyše **Ludmily z Blíživej (zom. 1562)**. Do jej doby sa odhaduje stavba Machom odstránenej renesančnej valenej klenby hlavnej lode s výsečami. Prvé zmeny v budovách kláštora boli zrejme podnikané za významnej abatyše **Judity Eibenštolerovej z Eibeštolu (1567-1600)** a zasiahli od roku 1567 kaplnku sv. Anny, ktorá bola skrátaná. Neskôr boli vymurované na bazilike nové kamenné helmice veží (na južnej sa našiel letopočet 1574).²⁴⁸

V prameňoch sa koncom 16. storočia objavuje priestor kostola sv. Jiří v súvislosti so zmienkou o pohrebe Viléma z Rožmberka v roku 1592. Mal byť vystavený práve v tomto

---

²⁴² TOMEK 1855-1901/IX, s. 129; TOMEK 1855-1901/VIII, s. 9-10.

²⁴³ VLČEK (ed.) 2000, s. 228. TOMEK VI, s. 31 – návrat mníšok; TOMEK IX, s. 158-160. Podobne nebol zničený ani Teplický kláštor, vid' nižšie.

²⁴⁴ TOMEK VIII, s. 9-10. J evšak otázne, aký dvor sa správou myslí, a či stál v areáli Pražského hradu. Por. listinu NA ČR – AZK č. 348 (podľa www.monasterium.net z roku 1491)

²⁴⁵ HOMOLKA 1984, s. 552. VLČEK (ed.) 2000, s. 137.

²⁴⁶ TOMEK XI, s. 206.

²⁴⁷ K tomu por. plán B. Wohlmuta z roku 1567, kap. 2.2.

²⁴⁸ VLČEK 2000, s. 228-229; LÜSSNER 1887-1889, s. 560.

kostole a strážený dvoranmi, pričom chrám bol zahalený v čiernom súkne po stranách i po zemi. Sprievod sa z kostola konal až po dvoch mesiacoch, do kostola sv. Tomáša na Starom Meste.²⁴⁹

V rokoch 1608-1612 bol v bazilike postavený nový západný tzv. helfenburský chór, a to za abatyše **Žofie Albínky z Helfenburku (1601-1630)**, ktorá tiež chrám vydláždila. Zmeny, ktoré prebehli v období 1567 až 1627 v budovách kláštora, sú pozorovateľné na plánoch z roku 1567 a 1627/1628 (obr. 4-5, 8-9). Abatyša Albínka z Helfenburka vybudovala na počiatku 17. stor. stavbu na severnej strane neskoršieho Malého dvora. V roku 1637 sa kláštor stále zmiňuje ako v neutešenom stave, preto abatyša **Justina Anna Etlinová** v roku 1642 žiadala Českú komoru o príspevok na opravu a vykupovala domy v susedstve. Za tejto abatyše tiež bola v bazilike v rokoch 1642-1659 vyčistená a novo zaklenutá kaplnka sv. Mikuláša v mieste dnešnej východnej krypty.²⁵⁰

3.7 Baroko (1650-1782)

Po roku 1650 prestal kláštor slúžiť k uskladneniu zbraní a mníšky získali na západnej strane (zbúrané partie čp. 34) dom bývalého hradného pisára, kam sa presťahovala abatyša.²⁵¹ Za prispenia cisára Leopolda I. započala v roku **1656** rane baroková radikálna prestavba kláštora. Na jej počiatku bolo napr. rozšírené severné krídlo kvadratury okolo rajskeho dvora na sever (obr. 8-11). Novostavba, ktorá zahrnula i pozemky streleckých domov pri hradbe, bola dokončená v roku **1680** za **abatyše Anny Mechtildy Schenweisové z Ecksteinu**.²⁵² Po oprave tu na konci 17. storočia bývalo 43 sestier, 3 novicky, 6 kandidátok a 33 služobníčok. Touto prestavbou vznikla dnešná dispozícia kláštora s veľkým a malým dvorom pravidelnej geometrie. Na konci 17. a počiatku 18. stor. vzniklo ako posledné východné krídlo pri Zlatej uličke, ktoré sa neuskutočnilo podľa plánov radikálnej rane barokovej novostavby, ale s využitím starších stojacich konštrukcií (tie sú dodnes patrné v reliktoch podzemia východnej časti kláštora).²⁵³ Plán prestavby zachycuje kresba z tzv. Dietzenhoferovho skicára z

---

²⁴⁹ TOMEK 1855-1901/XII, s. 348.

²⁵⁰ VLČEK 2000, s. 138.

²⁵¹ K archeológii tohoto domu por. BLAŽKOVÁ-DUBSKÁ 2007.

²⁵² VLČEK 2000, s. 228-229. Por. plán z APH publikovaný v KAŠIČKA – VILÍMKOVÁ 1976, s. 538.

²⁵³ Por. NEUWIRTH 1892; VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970; KAŠIČKA – VILÍMKOVÁ 1976 (plány).

konca 17. stor. (obr. 10)²⁵⁴ Za autorov prestavby sú považovaní Carlo Lurago a v druhej fáze Martin Reiner.²⁵⁵

Baroková prestavba baziliky zahrnuje od roku 1656 novú krytinu kostola a upravenie veže. Najpodstatnejšou zmenou 2. pol. 17. stor. bola nová **baroková fasáda baziliky**, ku ktorej však nemáme doloženú presnú datáciu ani (autorom bol Francesco Caratti alebo jeho žiak Giovanni Battista Maderna; pravdepodobne prebehla za abatyše Schenweisovej). Prebiehali i menej drobné interiérové opravy a v roku 1688 bol svätený nový honosný **oltár** (dochoval sa do doby Machovej rekonštrukcie, obr. 50). Nasledovala v rokoch 1717-1722 prístavba radikálne barokovej **kaplnky sv. Jana Nepomuckého** od kapitulného staviteľa Filipa Spannbruckera a na objednávku kapitulného dekana Jana Ludvíka Steyera. V roku 1732 bolo dokončené nové dynamické **schodisko do presbytáru**, postavené za abatyše **Aloisie Terezie Widmanovej (1731-1735)**. Ďalej až do roku 1782 vznikali nové oltáre, nový balkón v kaplnke sv. Ludmily, či bolo upravené kňazisko.²⁵⁶ Kláštor bol následne zrušený Jozefom II.²⁵⁷ V priebehu celého nasledujúceho storočia až do Machovej rekonštrukcie prebiehali drobnejšie opravy v duchu romantizmu i počínajúcej pamiatkovej ochrany 19. stor. (por. kap. 4).

Záver

Z prehľadu stavebných zásahov vyplýva fakt zachovania baziliky v jej v podstate románskej podobe až do zrušenia kláštora. K premenám samotnej baziliky tak dochádzalo vždy až na druhom mieste po úspešnom vyriešení problematiky bývania v kláštore. A s výnimkou ničivej demolácie pri útoku v roku 1142 nebol kostol už potom nikdy, ani po požiari 1541 v takom zlom stave, aby rekonštrukciu potreboval. Ak si premietneme komplexné dejiny areálu, tak v 12. stor. vznikla novostavba, ktorú počiatkom 13. stor. abatyša Anežka iba doplnila a upravila (v samotnej bazilike napr. nástenné maľby, tympanón a novostavba kaplnky sv. Ludmily). V tomto stave sa bazilika dočkala ďalšej prestavby karlovskej za pravdepodobnej účasti Parlěfovej huti, ani tá však nebola dramatická (predovšetkým predĺženie chrámu o jedno pole na západ, nové okná, úprava kaplnky sv. Ludmily). V tejto dobe mal prvenstvo kláštor a bol zrejme radikálne goticky novo vybudovaný. V gotickom stave sa bazilika, doplnená o nový honosný protorenesančný portál, dočkala požiaru 1541. Nasledovalo budovanie novej renesančnej klenby, západného tzv. helfenburského chóru mníšok, doplnenie okien. Radikálnejšiu zmenu prekonala iba severná loď v priebehu prestavby kláštora 1657-

---

²⁵⁴ Publikované vo VLČEK (ed.) 2000, s. 228; VLČEK 1989; ULÍČNÝ 2012, s. 12.

²⁵⁵ VLČEK (ed.) 2000, s. 229.

²⁵⁶ VLČEK (ed.) 2000, s. 138. Stav zo začiatku 19. stor. zachycuje ZAP 1861; por. aj NOWAK 1836.

²⁵⁷ BASTL 2002.

1680, ktorý bol budovaný nanovo od základov. Niekedy v 2. pol. 17. stor. vznikla ešte nová barokizovaná fasáda baziliky. V ďalšom storočí pribudli kaplnka sv. Jana či barokové schodisko na chór. Bazilika sv. Jiří tak pretrvala v jej vrcholne románskom jadre, doplnená o menšie zmeny či doplnky, až do doby jej prvej radikálnej rekonštrukcie. Zdá sa, že sa nemenila príliš ani komunikácia s kláštorom a areál si uchoval konzervatívny charakter.

4. Dejiny (stavebno-) archeologického poznávania baziliky a kláštora sv. Jiří

„Mimo to měli za to, že náleží i státu samotnému, aby dle možnosti přispěl z prostředků státních na zachování takové památky historické a umělecké, jež nejen zemi ale celé říši nemalou jest ozdobou.“ (František Mach – Eduard Šittler)²⁵⁸

Táto kapitola preto predstaví všetky výskumné aktivity, ktoré v dejinách 19. a 20. storočia na stavbe prebehli. Jedná sa ako o práce stavebné – súvisiace s najstaršími rekonštrukciami stavieb (predovšetkým baziliky) už od 19. storočia, tak vlastné archeologické práce (už od doby prvej rekonštrukcie začiatkom 20. storočia) či ďalšie výskumy k dejinám architektúry. Prehľad má v kapitole predstaviť východiská práce s predstavovanou pamiatkou a je predkladom vyhodnotenia najstarších dochovaných stavebných fáz chrámu i kláštora. Kapitola ukáže, že písanie dejín baziliky sa doteraz odvíjalo buď od aktuálneho stavu znalostí k dejinám stavby i k dejinám architektúry, či tiež od ďalších politických i ideologických záujmov či pohnútok.

4.1 Východiská: najstaršia historiografia

Východiskom archeologického i architektonicko-historického poznania baziky bol spoločensko-politický postoj, vychádzajúci z nového dobového chápania pojmu pamiatky, a to v zmysle historizmu a pozitivizmu²⁵⁹, ktorý sa kryl so zavádzaním archeologickej praxe u nás (prekrývajúcej sa v prípade architektúry s pamiatkárskou dobovou praxou). U baziliky sv. Jiří by sa iste dali sledovať korene lokálnej historiografie až hlboko do stredoveku, s archeologickým poznaním (v širšom zmysle slova, por. kap. 5) však priamo súvisí až obdobie ideológie modernej pamiatkovej starostlivosti v 19. storočí. Jemu bezprostredne predchádzali osvietenecké práce 18. storočia, ktoré pomohli predstaviť minulosť svätojiřského komplexu a otvoriť cestu jeho znovuobjaveniu ako významného symbolu – na prvom mieste symbolu najstaršej českej architektúry. K tomu dopomohol sled historických náhod i nešťastí, ktoré dovolili

---

²⁵⁸ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 79.

²⁵⁹ K metodológii napr. KROUPA 1996, s. 165 n., BAKOŠ 2004, s. 114-141.

najstaršej vrstve svätotojiřských stavieb, aby sa dochovali vo výnimočne dobrom stredovekom stave.

Najstaršou historiografiou sú tak v tomto prípade myslené až barokové práce osvieteneckej tradície, ktoré sa snažili zhrnúť dejiny kláštora sv. Jiří poprvýkrát komplexne, a to i s ohľadom na predovšetkým mladšie, archívne doložené stavebné dejiny. Práce boli písané pochopiteľne na objednávku fungujúceho kláštora (pred rokom 1782) a teda sa zameriavali na náboženské aspekty dejín kláštora a chrámu sv. Jiří. Zásľuhu na systematickom zhromaždení najstarších dejepisných prameňov v období záujmu o stavbu počas jej rekonštrukcie má vyšehradský kanovník a spoluautor statí o rekonštrukcii pamiatky, Eduard Šittler (podrobnejšie o ňom nasledujúca podkapitola). Jeho práca v tomto smere obohatila publikáciu postupu stavebných prác i archeologických nálezov – predpokladane koncipovaných najmä Františkom Machom.²⁶⁰ Zo Šittlerom zhromaždenej literatúry je možné poukázať na najstarší komplexne spísaný prameň – dejiny kláštora sv. Jiří od Jana Floriána Hammerschmidta²⁶¹ na objednávku abatyše Františky Heleny Pieronovej z Galiána, ktorá vyšla knižne v arcibiskupskej tlačiarni. Nasleduje literatúra bezprostredne súvisiaca až s 800-ročným jubileom založenia kláštora, ktoré bolo slávené k roku 1771, v tesnom predstihu pred jeho zrušením.²⁶² K tomuto účelu vznikla najmä objednaná kniha od pátra Raymunda od svätej Alžbety.²⁶³ K týmto textom je možné pripojiť rukopis AHMP sign. 7952²⁶⁴, pojednávajúci o dejinách kláštora a pochádzajúci z 18. storočia. Predovšetkým o dve zmienené publikované práce, ako aj o starší rukopis AHMP sign. 2246²⁶⁵ z roku 1657 sa opierali i dôležité a povedomie o stavbe šíriace české texty malostranského kňaza I. E. Nowaka a svätotojiřského rektora J. Krbca z prvej polovice 19. storočia.²⁶⁶

---

²⁶⁰ MACH – ŠITTLER 19004-1905; MACH – ŠITTLER 1910-1912; MACH – ŠITTLER 1913.

²⁶¹ HAMMERSCHMIDT 1715.

²⁶² Ďalšie pramene k sviatku menuje E. Šittler; MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 369, pozn. 2.

²⁶³ RAYMUND 1782. E. Šittler zmieňuje archivované pohľadávky knihára za väzbu, ktorá po zrušení kláštora mala byť hradená z predaja knihy; MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 375-376, pozn. 29.

²⁶⁴ „Historische Beschreibung des Jungfreülichen und Fürstlichen Closters St: Georgii Ob den Prager Schloss“, cit. podľa katalógu AHMP.

²⁶⁵ „Pamětní kniha“.

²⁶⁶ NOWAK 1836; KRBEC 1842.

4.2 Počiatky pamiatkovej starostlivosti a záujmu o stavbu (1782 – 1888)

Kláštor bol zrušený dňa 8. marca 1782.²⁶⁷ V nasledujúcom období stovky rokov dochádzalo k postupnému objavovaniu tejto pamiatky v historizujúco romantickom i národno osvetovom zmysle²⁶⁸, a tiež v duchu postupne uplatňovanej modernej rakúsko-uhorskej pamiatkovej starostlivosti.²⁶⁹ Kláštor i kostol boli sekularizované a postupne pretvárané na moderne chápanú architektonickú (umeleckú a estetickú), historickú a národnú pamiatku²⁷⁰, čo vyvrcholilo jej komplexnou rekonštrukciou (viď podrobne v nasledujúcej podkapitole). Tá bola napokon v dôsledku zložitého financovania a prietahov založená predovšetkým na modernej záchrane a konzervácii pamiatky oproti spočiatku plánovanej historizujúcej slohovej obnove v zmysle ustupujúceho purizmu. Paradoxne k situácii na počiatku 20. storočia došlo k druhej, politicky motivovanej a o to viac puristickej obnove v 60. rokoch 20. stor. v duchu posilňovania koreňov národnej slovanskej identity prostredníctvom komunistického režimu.²⁷¹ Vtedy bola pamiatka ešte dôraznejšie “zabalená” do románskeho slohu, čím došlo k zakrytiu progresívnejšej architektonickej obnovy nadzemných častí stavby v duchu praxe konzervovania pamiatok viedenskej školy a pamiatkovej praxe začiatku storočia, tentokrát v prospech novo muzeálne prezentovaného priestoru baziliky ako pamätníku najstaršej

---

²⁶⁷ MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 369.

²⁶⁸ Por. mj. Šittlerove rukopisné výroky („*Jen on sám – jako divem zachován – zbyl nám tu předůležitým svědkem starobylé, sousedním národům rovnocenné, kultury našeho národa. A v tom také záleží převeliký jeho význam!*“, ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 461, asi z r. 1921-1922) i niektoré poznámky v texte v Památkách archeologických a návrhy prestavby v duchu purizmu; por. MACH – ŠITTLER 1910, s. 89-90, obr. 17-18 – novorománsky historizujúce projekty úpravy baziliky z r. 1881.

²⁶⁹ K tomu iba drobná poznámka od E. Šittlera z rukopisu dokončenia opráv (popisujúca dianie v rokoch 1907 až 1915), ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 457: „*Průtah způsoben byl jednáním o nový restaurační program. Ústřední památková komise, když – zatím opanovaly novodobé názory o metodě oprav starých památek, zásadně ovšem odlišné od názorů do té doby vládnoucího purismu, poukázala k tomu, že způsob, jímž oprava kostela svatojirského dosavad se dala, neodpovídá zcela nynějším zásadám o udržování památek, a vyžádala si od svého zástupce, stavitele pražského dómu a konservátora, architekta Kamila Hilberta vyjádření, které práce ještě nutno provést, a jakým způsobem by se v nich mělo přístě postupovati.*“ (nepag., (s. 1), správa sa vzťahuje k roku 1909.) I keď k uznaniu postupu konzervovania historických pamiatok došlo už na prvom viedenskom kongrese v r. 1873, o modernú pamiatkovú starostlivosť prenikajúcu postupne z Viedne i do Prahy sa zaslúžili predovšetkým osobnosti tzv. viedenskej školy dejín umenia Alois Riegr (1858-1905) a Max Dvořák (1874-1921); základné zhrnutie por. KROUPA 1996, s. 169-170, 187-196. Por. tiež citát Maxa Dvořáka citovaný v KOTRBA 1965, pozn. 2 (por. časť citátu vyššie v kap. 1).

²⁷⁰ Por. i sem prenesene vzťahnutelnú poznámku Václava Cílka: „*Již od 18. a 19. století, která k přírodě přistupovala spíš romanticky, byla památka chápána jako nositel historického svědectví, záruka určité kontinuity, ale i jako estetický objekt, a dokonce jako „národní relikvie“.*“

(<http://krajina.kr-stredocesky.cz/article.asp?id=19>; vyhľadane 1.7.2013). Por. tiež BAKOŠ 2004.

²⁷¹ Por. o.i. financovanie obrovských archeologických odkryvov v 60. rokoch 20. stor. po celej ČR s cieľom posilňovať povedomie slovanských, autochtónnych koreňov národa.

architektúry.²⁷² Až druhá oprava tak vyvinula maximálnu snahu pre “odkrytie” najstarších vrstiev kostola ako stavby založenej českými přemyslovskými kniežatami, Vratislavom I., Boleslavom II. a jeho sestrou Mladou. Kult svätej Ludmily sa pri druhej oprave paradoxne dostal do úzadia a bol vytlačený budovateľskými činmi najstaršieho panovníckeho rodu, ktoré sa v dejinách stavby usilovne dohľadávali (tj. stavby “Vratislavovho” a “Boleslavovho” kostola).

Procesy smerujúce k záchrane stavby v priebehu 19. storočia boli postupné. Mníšky sa vystaňovali 16. júla 1782. Došlo k pozastaveniu konania náboženských obradov v chráme, i keď k nemu boli ustanovení dvaja kňazi a správa predaná farárovi svätovítskemu, liturgia tu prebiehala následne až do odsvätenia kostola v 2. pol. 20. storočia iba sporadicky. Zo strany ríše nedošlo spočiatku k žiadnemu zásadnému využitiu objektu, naopak sa o jeho využívaní tápalo (napr. plánovaná vojenská zásobáreň v roku 1786 nebola vraj realizovaná) a zostal tu či “útulok” pre mladých kňazov vyšších zo seminára²⁷³, neskôr na ubytovanie vojska (delostrelcov, od roku 1791), a od roku 1825 západná časť slúžila ako ústav – disciplinárna polepšovňa pre kňazov “korigendov” (vo východnej časti okolo Malého dvora sa zrejme udržali kasárne až do rekonštrukcie v roku 1959). Zaujímavú funkciu plnil kláštor a dočasne i tento zrušený nápravný ústav medzi rokmi 1848-1955, kedy bol kláštor použitý ako politické väzenie aktuálnej potreby. Po ňom sa sem vrátil nápravný ústav pre kňazov (okrem “korigendov” i “deficientov”), kde zostal do roku 1874. Následne kláštor slúžil svätovítskej kapitule ako skladisko či byty pre duchovenstvo, západnú časť od roku 1873 užívala Jednota pro dostavbu chrámu sv. Víta.²⁷⁴ Eduard Šittler v náväznosti na to popisuje náboženské využívanie baziliky sv. Jiří takto: “*Chrám zůstával obecnstvu od zrušení kláštera nepřístupen. Toliko na den sv. Jiří a sv. Ludmily konávaly se tu veřejné služby Boží. Nedivno, že chrám sám halil se čím dále tím zamlkleji v tajemné příšeří zajímavé, romantické ruiny, jež počala lidová pověst oprádati sterou tajuplnou bájí. . . Jen tu a tam přestoupila jednotlivcova noha zamlklý jeho práh, aby zvířila v něm těžce ulehající prach zapomenutí a nevděku a k bolnému zalkání aby vzbudila tesknou ozvěnu dávno již uplynulých let. . .*”²⁷⁵ Je nutné dodať, že chrám zostával v 19. storočí po zrušení kláštoru naďalej neodsvećeným, i keď náboženských obradov v ňom prebiehalo málo.²⁷⁶

V priebehu počiatku 19. storočia boli podniknuté dve menšie opravy kostola – na popud cisára Františka I. (po jeho návšteve chrámu) a s prispením jeho manželky Karolíny

---

²⁷² V 60. rokoch tak boli napr. nanovo obložené spodné časti múrov hlavnej lode kvádrkami, čím sa zakryl reálne dochovaný tvar i prvky (napr. bývalé stopy predrománskeho priečelia) novotvarom s úpravou, aká v dejinách tejto stavby nemá oporu.

²⁷³ ZAP 1861, s. 164 a MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 373-374.

²⁷⁴ MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 373-374, 379 a ZAP 1861, s. 164.

²⁷⁵ MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 374.

²⁷⁶ ZAP 1861, s. 164.

Augusty boli v roku 1824 opravená kamenná helmica na severnej veži a klenba v lodi bola spevnená kliešťami.²⁷⁷ Nasledovali malé opravy zabezpečované vďaka arcibiskupovi Chlumčanskému a financiám náboženského fondu.²⁷⁸ Rozsiahlejšia oprava sa týkala iba kaplnky sv. Ludmily a prebehla v rokoch 1851-1858. Tá už bola podmienená „archeologickým sborom Českého musea“, a to na popud K. V. Zapa, ktorý svoj návrh komentuje takto: „*hořejším návrhem zbuzena jest první myšlénka o obnovách, které by se v tomto chrámě provésti mohly.*“²⁷⁹ Opravu iedol vtedajší svätöjiršský rektor Jan Evangelista Krbec a financoval gróf Hanuš Karel Kolovrat Krakovský.²⁸⁰ Zapovo jednanie zrkadlí aj snaha na tento národne dôležitý chrám upozorniť, čo urobil na stránkach prvých čísel časopisu Památky.²⁸¹

Historizujúcim cítením podmienené snahy archeologického sboru, K. V. Zapa či J. E. Krbca sa nezhodovali so snahami malostranského kňaza a literáta J. E. Nowaka. Ten v medzidobí medzi prvými opravami baziliky v roku 1836 publikoval prvý a dôležitý diel pôvodne myslenej viacdielnej monografie kostola a kláštora sv. Jiří, kde vylíčil dôsledne stav chrámu z doby po jeho opustení mníškami, a ktorý v neskoršom období (zvlášť z hľadiska inventáru) odstránili mladšie opravy.²⁸² J. E. Nowak sa podľa Zapa v praxi prejavoval ako „konzervátor“ s citom pre historický stav pamiatky tak, ako sa dochovala (je otázkou jeho motivácia – skôr než o pamiatkovo vizionársky prístup šlo zrejme o pietu a snahu o zachovanie svätého miesta predtým obývaného mníškami) – čím bojoval proti slohovým romantizujúcim úpravám a puristickému „čisteniu“ pamiatky, započatým predovšetkým historizujúcou obnovou kaplnky sv. Ludmily.²⁸³ Rozpor v názoroch Nowaka a Zapa sa môžeme dočítať v článku druhého z nich: „*Jeptišky naplnily kostel během 17. a 18. století množstvím rozmanitého nábytku, oltářův a oltáříčkův, skříněk se soškami a obrazy, jichž to formy často až hrozná byly, a to vše ověšovaly a okrašlovaly ještě pracemi své klášterní pilnosti; slovem, celá stavba zakuklená byla jak velikánskou parukou, že všechen ráz starozitnosti zmizel, a jen krypta pod presbyteriem laikovi připomínala, že se nachází v posvátných prostorách, stářími sedmi neb osmi set let posvěcených. Tak to zůstalo po odchodu jeptišek odtud až do r. 1851, a zvláště kněz Ignác Evgen Novák, bývalý kooperátor u sv. Mikuláše na Malé Straně, jako pravý konservátor s právě svatou žárlivostí bděl, aby nic nebylo s místa svého vzato, a aby každá památka po klášterních pannách ve svatě účtivosti držána a zachována byla. V tom se ale*

---

²⁷⁷ Z tohto obdobia jedna z prvých popularizačných prác EICHLER 1825.

²⁷⁸ Po návšteve cisára, ktorý však dbal o zachovanie kostola, boli všetky tabuľové obrazy z kostola prevezené do obrazovej galérie; ZAP 1861, s. 164.

²⁷⁹ ZAP 1861, s. 165, 169-171.

²⁸⁰ ZAP 1861, s. 165 a MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 375.

²⁸¹ ZAP 1861; časopis „Památky“ bol názov v rokoch 1861-1863 pre iba dočasne premenovaný časopis „Památky archaeologické a místopisné“.

²⁸² NOWAK 1936. Ďalšie diely mi nie sú známe ani v rukopise.

²⁸³ ZAP 1861, s. 165.

s ním nesrovnával pokročilý věk, který skutečné starožitnosti od nepodstatných přídavkův převrhlého vkusu rozeznávatí počal. Jestli kde v Praze, tedy především zde u sv. Jiří, bylo potřebí starý cop odstraňovati, aby pravé starožitné a veledůležité památky zase u původní své podobě se objevily a přístupnými učiněny byly. [...] Nynější osvícení duchovní představení chrámu, umějící dobře rozeznati, co jest podstatné a důstojné a co pouze líčené, liché a nevhodné, a jdouce za radou vlastimilovných znatelů starožitností, zajisté neustanou v dalším vyčišťování toho posvátného domu Božího, až všecko zas uvedeno bude v původní důstojnou podobu svou, která v novém omládnutí zajisté mnohem hlubší dojem na vlasteneckou mysl pobožného navštěvovatele činiti bude, nežli to množství ledajakých copářských kudrlinek, kytiček a pozlacených třpitidel, které jej donedávna přepřáhalo.”²⁸⁴

Publikácia K. V. Zapa v roku 1861 bola prvým komplexným zhrnutím a predstavením pamiatky. Od dejín stavby v modernom období (novovek až jeho súčasnosť) prešiel k popisu písomných prameňov k najstarším dejinám podľa Kosmovej kroniky, pričom kronikou popísané udalosti hľadal následne v stavbe samotnej. Autor vylíčil najstaršie architektonické dejiny interpretované podľa dát známych z písomných prameňov a podľa dobových možností slohového určenia, a nakoniec popísal jednotlivé umelecké pamiatky, mobiliár, architektonické detaily, oltáre atd., s náležitým výkladom ich umelecko-historického zaradenia.

Zapovej správe pár rokov predchádzala analýza chrámu od architekta Bernarda Gruebera z roku 1856²⁸⁵, ktorý bol zrejme čiastočne ovplyvnený nemeckým nacionalizmom. Autor hľadal vzor v stávajúcom kostole sv. Jiří vo sv. Emerámovi v Regensburgu, kedy ako jeden z dôkazov uvádza príchod prvých mníšok do kláštora sv. Jiří práve z tejto lokality.²⁸⁶ Druhým dôkazom je potom jeho nález údajnej analógie k západnému transeptu sv. Emeráma (rovnakých údajne i u sv. Jakuba v Regensburgu či v kostole vo Fulde) a tiež porovnanie rozmerov oboch chrámov. V Grueberovom popise tak nachádzame prvé archeologické (v zmysle „odkrytých“ situácií) pozorovanie: na severnej strane barokovej svätajánskej kaplnky mal nájsť akési základy, ktoré mali náležať na západe k bazilike priloženému transeptu, ktorý mal zahrnovať dokonca emporu.²⁸⁷ Tieto tvrdenia neboli nikdy v dobe následných opráv revidované, i keď Ivan Borkovský v denníku jeho výskumu nejaký nález na severnej strane svätajánskej kaplnky naznačoval (por. nižšie). Je otázne, ako je možné, že Grueber mohol vidieť obnažené ákladové murivá pod kaplnkou sv. Jana a konštatovať, že s ňou nie sú previazané.

Ústav či polepšovňa pre kňazov bol spravovaný úradom rektora. E. Šittler študoval dokumenty tohto ústavu a publikoval tiež stručnú správu o údržbovej starostlivosti

---

²⁸⁴ ZAP 1861, s. 164-165.

²⁸⁵ GRUEBER 1856, s. 5-9.

²⁸⁶ ZAP 1861, s. 166.

²⁸⁷ GRUEBER 1856, s. 6.

týchto správcov areálu nad budovami kláštora a kostola, a to predovšetkým po ich návrate v 50. rokoch 19. stor. Kláštorný areál bol v ríšskom majetku, preto boli rektori nútení financie na jeho opravy žiadať na miestodržiteľských úradoch. Žiadosť o opravy obvykle doprevádzalo skúmanie komisie, z čoho sa dochovali podrobné záznamy o pozorovanom stave budov.²⁸⁸ Za významného iniciátora nasledovnej rekonštrukcie je zrejme možné označiť (duchovného) administrátora kostola pátra Antonína Hoffera, ktorý sa o opravu budov snažil žiadosťami od roku 1872.²⁸⁹ Páter poukazoval na potrebu „restaurace“ kostola na základe „dobrozdání konservatorova“, pričom však chcel „zjistiti starý románský sloh a stav kostela a očistiti **památník** ten od pozdějších přístavkův“²⁹⁰, teda v duchu Zapovej snahy. Páter Hoffer vo svojich snahách neustával až nová komisia v roku 1876 uznala „nutnost důkladné stavební restaurace kostela sv. Jiří“ s prvým návrhom prác.²⁹¹

Následný vývoj situácie bolo odrazom administratívnych problémov vzniknutých roptýlením majetkových a správnych práv nad areálom chátrajúceho kostola a kláštora. Cirkevné konzistórium (zrejme biskupské) uznalo potrebu rekonštrukcie, avšak nie pre potreby bohoslužobné, čím sa chceli zbaviť finančnej zodpovednosti za opravy. Problém teda riešili predovšetkým ríšske úrady na čele s „Ministerstvom kultu a vyučování“. Toto ministerstvo spravovalo národné pamiatky, avšak radilo sa poradným zborom „Centrální komise pro zachování starobylých památek“. Tá, odrážajúc moderné pamiatkové názory, nariadila „pouze sdělení projektu a rozpočtu jen v mezích „technicky konstruktivních“, nikoliv však k účelům „slohového znovuzkřísení“ kostela.“²⁹²

V rokoch 1879-1881 boli vytvorené nové plány kostola²⁹³, ktoré slúžili ako podklad k vypracovaniu projektu opravy. Následný projekt rekonštrukcie baziliky z roku 1881²⁹⁴ nebol ministerstvom schválený, jeho základnou chybou mala byť prílišná miera slohového doplnenia stavby.²⁹⁵ Preto bolo prikročené ku kompromisu a bolo rozhodnuté o najnutnejšej oprave, a to oboch veží, keďže u nich najviac hrozil pád a ohrozovali svoje okolie. K stavbe podporného lešenia došlo v roku 1885 a následné práce na ich opravách začali po vytvorení plánu opravy v zmysle doporučení komisie, a

---

²⁸⁸ MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 378-379. Šittler tieto dokumenty zrejme študoval v „Archivu místodržitel'ském“, na ktorý viackrát odkazuje. Tieto dokumenty sa mi nepodarilo dohľadať.

²⁸⁹ Por. obr. v MACH – ŠITTLER 1904-1905, Tab. XXXV.

²⁹⁰ MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 379 – citované slovami Šittlera (?).

²⁹¹ Ibidem.

²⁹² MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 380.

²⁹³ MACH – ŠITTLER 1910, obr. 4-8, Tab. VIII; niektoré tlače dochované v AHMP, Sbíрка map a plánu, inv. č. 1420d, 1420 e (1880-1881); Sbíрка fotografií: inv. č. VI 63/1 a VI 63/2.

²⁹⁴ MACH – ŠITTLER 1910, obr. 17-18 a AHMP, Sbíрка map a plánu, inv. č. 1420 d.

295

to dňa 23. apríla 1888. Túto opravu financovalo Ministerstvo kultu a vyučovania, dúfajúc že sa do opráv zapojí aj kráľovské hlavné mesto Praha a zemské úrady.²⁹⁶

Z obdobia drobných opráv až do počiatku rekonštrukcie veží je možné čerpať informácie o prácach na stavbách z dokumentov rektorátu kláštora. Napríklad v 80. rokoch bol správcom kláštora děkan Karel Schiller, od ktorého sa podľa Macha a Šittlera dochoval rukopis odkazujúci na stav kostola a kláštora.²⁹⁷

4.3 Rekonštrukcia 1888- 1891, 1897-1907 a 1914-1915²⁹⁸: stavitel' Mach, amatérsky archeológ Lüssner, kanovník Šittler a stavitel' Lábler

V roku 1888 sa vedenia stavebných prác ujal stavitel' a (zrejme až neskôr titulovaný) c. k. vrchný stavebný rada **Ing. František Mach**. O Machovej osobe sa nám do dnešnej doby dochovalo minimum informácií, vieme že sa narodil v roku 1850 ako syn dvorného poliera, v roku 1874 doštudoval pražskú techniku a stavebným radom bol menovaný v roku 1893.²⁹⁹ Ako vedúci stavby sa u sv. Jiří objavuje od počiatku realizácie opráv, z čoho sa nám ako najstarší materiál dochoval stavebný denník k oprave veží (t.j. prvá etapa realizácie rekonštrukčných prác), vedený od 23. apríla 1888 do mája 1891, kde sa podpisoval ako „*Franz Mach, c. k. Ingenieur u. Bauleiter*“.³⁰⁰ Na tomto poste zostal až do záveru druhej etapy rekonštrukcie (1897-1907), o čom píše v závere publikovaných statí o opravách sv. Jiří v PAM, kde sa k jeho osobe v závere uvádza: „*Spoluautor těchto rádkův, naplniv dvacátý rok své upřímné a nikoliv snadné snahy o zachování a zajištění vzácného památníku uměleckého – jižžij v rummy se rozpadávajícího – vstoupil zatím do*

---

²⁹⁶ MACH – ŠITTLER 1904-1905, 380-382. Zaujímavosťou je, že slúžiaci minister “kultu a vyučovania” Conrad vraj vydal stanovisko, že “náboženská matice ... vlastně snesení kostela, který bohoslužbě více neslouží a zužitkování jeho prodejem v úvahu by vzíti měla” (s. 382).

²⁹⁷ SCHILLER, Karel: *Bemerkungen betreffend die Kirche und das Kloster zu St. Georg*; in MACH – ŠITTLER 1910, s. 96; dokument som v originále nenašla.

²⁹⁸ O takejto chronológii priebehu stavebných prác nás podrobne informuje rukopis článkov F. Macha a E. Šittlera v Památkách archaeologických a místopisných a přípravný materiál k jeho pokračovaniu už od samotného Šittlera (Mach od roku 1907 na dôchodku) v ANM, osobný fond Šittler Eduard (1864-1932), inv. č. 457-464.

²⁹⁹ VLČEK 2004, s. 392 (autori hesla „František Mach“ sú Pavel Vlček a Jiří Hilmera).

³⁰⁰ Franz MACH: *Bau-Journal betreffend die durchgeführten Arbeiten den Thürmen der St. Georgskirche am Hradschin in Prag Verzeichniss der bei der Restaurirung der beiden Thürmen zu St. Georgskirche am Hradschin gefundenen Gegenstände von archeologischer und architektonischer Bedeutung*; AHMP, Sbíрка rukopisů, sign. 7888.

výslužby.³⁰¹ Na jeho miesto nastúpil v rámci tretej, záverečnej etapy (1914-1915) realizácie prác vrchný stavebný rada c. k. miestdržiteľstva Ludvík Labler.³⁰²

K osobe Františka Macha, ku ktorej sa nám nedochovala jeho pozostalosť³⁰³, je nutné poznamenať prístup k oprave a predovšetkým jej podrobnej dokumentácie so zvláštnym citom pre detail a veľkú pozornosť venovanú všetkým stavebno-archeologickým nálezom. Tie Mach starostlivo zaznamenával a je pravdepodobné, že i z etapy 1897-1907 existoval stavebný denník so systematickými zápismi, z ktorého musel čerpať pri príprave neobvykle podrobnej publikácie rekonštrukčných prác, na ktorých s ním spolupracoval Eduard Šittler.³⁰⁴ Z denníku v rokoch 1888-1891 je zrejme podrobná dokumentácia nájdeného stavu na výkresoch (rysované priamo v denníku v merítku 1:100), podobná kresbám publikovaným v PAM.³⁰⁵ Z dochovaných rukopisov a korektúr k publikáciám v PAM³⁰⁶ sú zrejme minimálne tri typy rukopisu, z ktorých jeden typ je dochovaný v AHMP pod signatúrou 7889 a jedná sa najpravdepodobnejšie o autora, pod ktorým je vedený, teda Františka Macha. Časti textov s Machovým rukopisom sa potom nachádzajú aj (nerozpoznané) v osobnom fonde Eduarda Šittlera v ANM (inv. č. 457), kde sú zrejme zanášané Šittlerove korektúry Machových technických popisov. Šittlerov rukopis je tiež dobre rozpoznateľný (porovnateľný mimo iné aj podľa jeho osobnej korešpondencie) a je zrejme, že zatiaľ čo Mach bol autorom podrobných technických popisov a nálezov, tak Šittler ich iba korigoval a doplňoval historické a umeleckohistorické údaje – vlastné jeho humanitným záujmom a odbornej pamiatkovej praxi.³⁰⁷ Je nutné poznamenať, že podobná edícia prameňa, akou je Machov a Šittlerov text v Památkách, má obdoby iba na máloktorých stavbách a je obrovským zdrojom pôvodných informácií, a to napriek nedochovaniu originálnych stavebných denníkov.³⁰⁸ Objemnosť tohto materiálu spolu s rukopisnými prípravnými textami

---

³⁰¹ MACH – ŠITTLER 1913, s. 151 a ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 457.

³⁰² Ibidem.

³⁰³ Hľadaná bola v českých archívoch a vo Viedni, zdá sa však, že až na uchované a v tejto práci citované výnimky z AHMP a ANM zanikla.

³⁰⁴ Priebežné publikácie F. Macha v časopise pamiatkovej Centrálnaj komisie: MACH 1898; MACH 1901; MACH 1902.

³⁰⁵ Časť podkladov pre PAM sa dochovala v plánovej zbierke AHMP vo verzii tlačových náhľadov; sign. 1421-a,b; 1420-ch; 2389-a,b,c,d,e,f,g,h,ch,i,j. Lepšia kvalita týchto výkresov sa bohužiaľ nedochovala.

³⁰⁶ MACH – ŠITTLER 1904-1905 (začiatok); MACH – ŠITTLER 1910-1912 (celkom tri pokračovania); MACH – ŠITTLER 1913 (záverečné dve pokračovania).

³⁰⁷ Minimálne tretí ďalší rozpoznateľný rukopis v prípravných textoch do Památek je potom odlišný, úhladný, akoby rukopis „prepisovača“ do čistopisu. Odborná analýza a porovnanie rukopisov by bola potrebná zo strany príslušného odborníka.

³⁰⁸ V rámci tejto práce sa mi nepodarilo získať k štúdiu časopisy centrálnaj viedenskej pamiatkovej komisie *Mitteilungen der k.k. Central-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* č. 14, 17 a 18 (v Prahe som ich v knižniciach nenašla), v ktorých Mach v krátkosti referoval o opravách baziliky; MACH 1989; MACH 1901; MACH 1902.

a korektúrami bola nepochybne odradzujúcou, čo chýba zvlášť pri archeologických pozorovaniach Ivana Borkovského, ktorý na Machove záznamy a nálezy prakticky vôbec nenaviazal.

Machov humanitne zameraný spoluautor ThDr. **Eduard Šittler** bol katolícky kňaz, pôsobiaci ako kolegiálny kanovník na Vyšehrade, s výrazným umelecko-historickým záujmom o nielen cirkevné pamiatky.³⁰⁹ V rámci prípravy textu do Památok archeologických a miestopisných v rokoch 1904-1913 sa mu podarilo urobiť vedecké rešerše dostupných prameňov v zmysle pozitivistickej historickej práce – so snahou o maximálne systematické a dôsledné zozbieranie materiálu.³¹⁰ Isté romantické i vlastenecké postoje k tejto časti jeho práce sú však patrné ako z nevydaných rukopisných príprav monografie sv. Jiří, tak z publikovaného textu v Památkách³¹¹, kde sa ocitajú prehlásenia odkazujúce na národne zafarbené pocity k najstaršej českej pamiatke: „*Zatím již probouzel se smysl a porozumění pro starobylé památky umělecké a tím ovšem i živý zájem nejen o zachování a zabezpečení, nýbrž i o znovu vzkříšení nejstarší zachované svatyně naší.*“³¹² A inde: „*Budiž mi dovolena prostičká otázka. Zaslужuje památník, jímž jsme se právě obírali, aby byl zachován? Nezaslужujit' toho tím spíše, poněvadž jest to, jak jsme viděli, památník tak znamenitý, nejen dějinami, ale i uměleckou cenou svojí, poněvadž jest to nejstarší – v celku svém téměř úplně zachována svatyně křesťanská ve vletech našich, [...] Nuže zaslужujeliž – dostane se mu ho? Bude odčiněna křivda na něm spáchaná? Prosím veřejně a snažně všechny, v jejichž moci jest, aby se tak stalo, a to brzy, sice – „Deliberante Romá, Saguntum perit“.*“³¹³

---

³⁰⁹ K Šittlerovi napr. RYANTOVÁ 1988; GUTH 1932; Eduard Šittler spolupracoval často s metropolitným kanovníkom Antonínom Podlahom na tzv. Soupisoch památek historických a uměleckých, či na výbornej monografii svätovítskeho pokladu (1903).

³¹⁰ Svedčí o tom časť z rukopisnej pozostalosti v materiáloch ku kostolu sv. Jiří; ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 464 (opisy archiválií týkajúce sa kláštora a kostola sv. Jiří na Hrade, poznámky) a inv. č. 462 (Pamätná kniha kláštora z r. 1660, opisy a poznámky), inv. č. 463 (starý inventár chrámu).

³¹¹ ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 460 a 461, čo sú rukopisné prípravy prác o kostole sv. Jiří a o reštauračných prácach na kostole. V rukopisoch sú jasne formulované jeho pohnútky a definovaný vrúcne a hlboko prežívaný vzťah k pamiatke.

³¹² MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 375. Podnetov k záchrane pamiatky bolo zo Šittlerovej strany mnoho, na tomto mieste však nie je priestor jeho teoretické postoje analyzovať, čo by iste bolo námetom zaujímavej samostatnej štúdie.

³¹³ ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 461, nepag, (prípravný rukopis knihy o reštaurácii kostola sv. Jiří, záver po vylíčení dejín chrámu až do obdobia pred rekonštrukciou; rukopis vročujúci sa nepriamo do roku 1921). Z citátu Šittler vyškrtol nacionálne ladenú pasáž protinemeckú. – Preklad použitého citátu z latinčiny z obdobia púnskych vojen: „*Zatiaľ čo Rím rozmýšľal, Saguntum padlo.*“

Kanovník Šittler sa k bazilike sv. Jiří dostal v pravdepodobne v neskoršej dobe, presnejšie údaje o tom nemáme, do Prahy sa však mal dostať až v roku 1895.³¹⁴ Marie Ryantová sa zmieňuje o tom, že sa prvýkrát s archeologickými výkopmi stretol až práve pri oprave chrámu sv. Jiří až v roku 1903.³¹⁵ Možno k tomu došlo v súvislosti s plánovanou publikáciou článkov o rekonštrukcii chrámu – je však otázka, či k článku nedošlo až na základe jeho inak podmienenej návštevy, napr. v rámci jeho prítomnosti v komisiách či z dôvodu práce na vydaní ďalšieho zväzku z rady *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*, ktoré vydával spolu s priateľom Antonínom Podlahom (ku kostolu sv. Jiří nikdy nevyšli). Spolu s Machom následne Šittler publikoval podrobný popis rekonštrukcie chrámu s historickým úvodom, a to od ročníku časopisu PAM č. XXI (roky 1904-1905). Z vyššie citovaných pasáží, teda z rukopisov prisúditeľných Šittlerovi, je evidentné, že sám kanovník vo svojom prístupe k pamiatkam prekonal puristický názor o slohovej obnove pamiatok a dospel až k rieglovskému príklonu ku konzervácii. Bol členom Archeologickej komise při České akademii i člen Archeologickej komise Národního muzea³¹⁶, čo mohlo byť podnetom k jeho zapojeniu do publikácie pri početných jednaniach komisií nad rekonštrukciou.

V archívnych rukopisoch vedených pod menom Františka Macha (AHMP, sign. 7889) a v rámci osobného fondu Eduarda Šittlera (ANM, Osobní fond, inv. č. 457) dajú rozpoznať jednotlivé prípravné fáze článkov zverejňovaných postupne v PAM v rôznom štádiu vývoja. Zatiaľ čo Mach uchovával čo najčistejšie prepisy už iba v minime detailov odlišných pasáží od textov publikovaných, Šittler mal v pozostalosti ako časti Machovho rukopisu (napr. ku kaplnke sv. Ludmily, ktorá v Machovom fonde chýba), tak veľmi pracovné či predbežné a škrtané verzie článkov a zdá sa, že naopak postrádal finálne verzie. Tie, predpokladám, uchovalo vydavateľstvo „Unie“, ktoré časopisy tlačilo.³¹⁷ Dosvedčuje to i prítomnosť tretieho pisára v Šittlerovom fonde (okrem Machovho a Šittlerovho vlastného rukopisu), ktorý mal úhl'adný a čitateľný štýl rukopisu a už nebol škrtaný – bol finálny a pripravený pre nakladateľstvo.³¹⁸ V oboch fondoch sa potom dochovali takmer identické kapitoly, a to postupne prečíslované, vytlačené napokon v PAM takto: (0.) Úvod, I. Věž, II. Hlavní loď, III. Kněžiště a krypta, IV. Jižní loď, V. Severní loď, (VI.) Vazba střechy, (VII.) Kaple sv. Ludmily – teda celkom 8 častí. Čo text Památek už ďalej neobsahuje, ale vzniklo až do čistopisnej podoby, sú nedovydané pasáže: • *Kaple sv. Anny*, • *Klášter po zrušení a stav jeho před rokem 1878*, • *Výkopy*

---

³¹⁴ RYANTOVÁ 1988, s. I. Inventáre osobných fondov obsahujú vždy úvodnú štúdiu o danej osobe. V roku 1895 spolupracoval Šittler na katolíckej expozícii významnej Národopisnej výstavy československé, kedy sa prvýkrát stretol s Antonínom Podlahom; Ibidem, s. I.

³¹⁵ Ibidem, s. V. Zdroj tvrdenia nie je uvedený.

³¹⁶ Ibidem, s. IV-V.

³¹⁷ V Šittlerovom fonde sa uchovali niektoré faktúry za tlač z „Unie“; ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 469.

³¹⁸ Šittlerovi sa uchoval iba takýto úhl'adný prepis pasáží, ktoré v PAM nevyšli.

v klášteře (vid' Příloha G s prepismi částí), které sa dochovali vo verzii čistopisného prepisu tretieho pisára – zrejme podkladu nachystaného pre odovzdanie vydavateľstvu, a to vo fonde Šittlerovom. Ďalej sa dochovali dôležité predbežné a pracovné podklady u Šittlera k popisu ďalších prác (medzi rokmi 1900-1905 neboli dejiny rekonštrukčných prác v PAM publikované) a napokon záveru, ktorý až do roku 1915 Šittler sledoval – vrátane popisu jednaní o postupe rekonštrukcie a rozpočtoch, uznesení komisie až po realizáciu jednotlivých prác už pod vedením Lablera (od r. 1914). Naopak u Františka Macha sa pod číslami XIII a XIV dochoval dôležitý čistopis jeho nikdy nepublikovanej samostatnej práce: „*Basilika a Klášter sv. Jiří na hradě Pražském. Sepsal c. k. stavební rada František Mach, restaurator kostela. První díl. Historický architektonický vývin Kostela i Kláštera sv. Jiří na hradě Pražském od jeho založení roku 915 až po jeho zrušení roku 1782.*“ (celkom 170 strán, v rámci sign. 7889, česky).

Práca Eduarda Šittlera zašla taktiež až k príprave monografie, ku ktorej máme dokonca „zákulisné“ informácie o prípravách. Tá sa nachádza v časti osobnej korešpondencie Eduarda Šittlera, a to v dopisoch od metropolitného kanovníka, redaktora PAM a jeho blízkeho priateľa Antonína Podlahu³¹⁹. Na prvom mieste sa tu nachádzajú urgentné výzvy k dodaniu rukopisu zvyšku pasáží k rekonštrukcii sv. Jiří do Památek, ktorých bol Podlaha v tej dobe redaktorom (od r. 1913, kedy bolo posledné zverejnené „Dokončenie“ – pasáž o rekonštrukcii kaplnky sv. Ludmily). Podlahove dopisy s výzvami pre text do Památek pochádzajú z novembra 1913, januára a marca 1914 - v druhom zároveň žiada o dokončenie „monografie sv. Jiří, aby som ji mohli brzo vydati“ (dopis zo dňa 26. 3. 1914). V nasledujúcom dochovanom dopise z februára 1915 už Podlaha žiada iba text „publikace“, na ktoré má odložené peniaze vo vydavateľstve „Unii“. Ďalšie dochované dopisy od Podlahu sa už o publikáciách nezmieňujú a sú buď nedatované, alebo podstatne mladšie (1929). V Podlahovom osobnom fonde (ANM, Kartón 16) sa síce nejaké Šittlerove dopisy dochovali, no sv. Jiří sa netýkajú. V Šittlerovej pozostalosti sa tak skutočne nachádzajú prípravné rukopisy monografie, teda textov nezávislých na spolupráci s Machom (nemáme však ani správy, kedy Mach zomrel). Prvý z nich (inv. č. 460) je pracovníkmi archívu označený na prebale ako „*Rkp. práce o kostelu sv. Jiří*“, obsahuje 95 listov a text o dejinách a vývoji pamiatky, zasadený do dobovo známeho kontextu dejín architektúry a českej histórie, opatrený poznámkovým aparátom. Má charakter pomerne škrtanej a prepisovanej pracovnej verzie (nejde o čistopis). Druhým rukopisom (inv. č. 461), ktorý sa úvodným textom „*Bylo tomu letos v noci na 16. září tisíc let.*“ hlási do roku 1921 (až 1922, podľa ďalších pasáží), bol pracovne nazvaným „*Rukopis práce o restauraci kostela sv. Jiří na praž. hradě*“ a má 141 listov rovnakého

---

³¹⁹ ŠITTLER fond ANM, inv. č. 40.

charakteru ako predchádzajúci, vrátane odkazov na edície písomných prameňov a ďalších poznámok.³²⁰

Ak sa vrátíme k skratkovitému zhodnoteniu samotnej rekonštrukcie, jej vedenie Františkom Machom bolo nepochybne šťastnou okolnosťou. Mach totiž starostlivo dodržiaval pri stavbe postupy nariadené Centrálnou komisiou o zásadne záchrannom charaktere prác na bazilike – zároveň však bol iste nútený pre zložité financovanie podnikať iba dopredu stanovené a schválené kroky. V stavebno-archeologickom duchu starostlivo dokumentoval ako odkryté objavy, tak vlastné novotvary vložené do baziliky tak, aby v budúcnosti bolo možné tieto zásahy jasne oddeliť: „Zároveň referujeme slovom i obrazem o všem, co historicky nebo archaeologicky důležitého a pamětihodného bylo při tom objeveno, co a jak bylo nově upraveno, aby se tak budoucnosti zachovala věrná paměť o stavební památce u nás z nejpřednějších, již bylo možno při opravách probádati tak, jak se jen zřídka příležitost naskytává.“³²¹ Svoju úlohu chápali Mach i Šittler v zmysle archeologického poznania a konzervácie pamiatky, ktorá bola symbolom národných dejín („staroslavná a nejstarší ze zachovaných našich svatyně“³²²).

V priebehu prvej etapy Machovej rekonštrukcie, týkajúcej sa opravy oboch veží (1888-1891), baziliku a jej stavenisko navštevoval zo záujmu i amatérsky archeológ a člen archeologických komisií **Mořic Lüssner** (1813-1891).³²³ Jeho prítomnosť na stavbe bola dobrovoľná (nešlo zdá sa o žiadnu profesionálnu povinnosť) a stala sa zvykom tak, že v prípade nálezu bol dokonca na stavbu povolávaný. Pri uvážení jeho veku, kedy na začiatku opráv v roku 1888 mal už 75 rokov, je jeho aktivita obdivuhodná. Zo zápiskov v jeho denníku³²⁴ sa dozvedáme, že na stavbe strávil nemálo času a denníkovou formou si robil rôzne záznamy. Týkali sa výhradne archeologických nálezov rozličného druhu. Okrem popisov najrôznejších architektonických fragmentov, odkrývaných v zámurovkách a v základoch si poznamenal napr. nálezy polievaných kachlí

---

³²⁰ Pre účely tejto práce nie je potrebné súhrnné rukopisy Macha a Šittlera hodnotiť – pre nás sú podstatné technické popisy reálne dokumentovaných architektonických a archeologických nálezov, podané v publikovaných pasážach v Památkach a v čistopisných dodatkoch ku kaplnke sv. Anny a výkopoch v kláštore.

³²¹ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 65.

³²² MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 65, pozn. **.

³²³ K Lüssnerovi vid' napr. SKLENÁŘ – SKLENÁŘOVÁ 2005, s. 350; FROLÍK 2012.

³²⁴ LÜSSNER 1876-1885, s. 336-337 a LÜSSNER 1886-1890, s. 148-153, 155-158, 161-162, 184-186, 189-197, 221-222, 238-241, 244-245 a obkres plánu za obsahom. Rukopis uložený v Muzeu východních Čech, Hradec Králové, Archeologického oddělení - přístupné online na <http://archo.museumhk.cz> (vyhl'adané 10.7.2015). Neštudovala som „Inventáre“ Mořica Lüssnera.

v podvežnej južnej kaplnke, na základe čoho datuje poslednú úroveň podlahy – niektoré postrehy teda dopĺňajú podrobné Machove zápisy a záznamy (Mach sa napr. keramikou a podobnými archeologickými nálezmi až na výnimky, napr. mince, nezaoberal). Lüssner si zaznamenával podrobne ďalej rôzne nájdené náhrobky, nástenné malby, drobné nálezy, opisoval si nájdené dokumenty (napr. listiny zo strešnej helmice) alebo opisoval rôzne iné nápisy. Tieto nálezy sa snažil zároveň interpretovať, k čomu používal všetku dostupnú literatúru a citoval ju.³²⁵ Zaznamenal taktiež pomery na stavbe, ako mená výkonných architektov, na základe čoho poznávame, že vrchný stavbyvedúci František Mach nebol na stavbe prítomný stále (bol tam naopak zaúčajpci sa ing. architekt Jan Šula, ktorý Lüssnera v prípade nálezov zrejme volal).³²⁶ Lüssner sa bohužiaľ dožil iba prvej, i keď intenzívnej fáze objavov na bazilike – zomrel v roku 1891, kedy bola prvá etapa rekonštrukcie baziliky ukončená. Jeho dôležité poznámky a pozorovania vyšli aj časopisecky v troch príspevkoch XIV. ročníku PAM z roku 1889.³²⁷ Tieto jeho príspevky je možné chápať ako predstupeň Machovej a Šittlerovej neskoršej publikácie. Uviedol tu niektoré historické okolnosti rekonštrukcie, konkrétne nálezy najdôležitejších architektonických článkov s ich kresbami a popismi, vrátane románskeho tympanónu či náhrobkov z kaplnky sv. Anny, nástenné maľby, nápisy, či vlastný popis prác. Všetky tieto údaje podstatne dopĺňujú mozaiku dejín rekonštrukcie stavby a sú predstupňom neskorších generálnych hodnotiacich prác všetkých nálezov v 20. storočí.

Oprava veží podľa prvého schváleného projektu a financovaná ministerstvom skončila v roku 1891.³²⁸ Do roku 1892 Mach vročil zhotovenie výkresov „*starých nálezů při dosavadních opravách*“, a nasledovalo prerušenie prác vyplnené novým jednaním zúčastnených strán.³²⁹ Práce boli nanovo rozplánované v záujme komplexnej opravy stavby a schválené ministerstvom a Cetntrálnou komisiou v roku 1897. Následne začali práce 27. júna 1897 pod vedením vykonávajúceho staviteľa Antonína Kubra (zrejme nahradil Jana Šulu), a to odstránením praskajúcej mladšej klenby v hlavnej lodi.³³⁰

Stavebné práce sa dôsledne držali odkrytých objavov a napriek zložitým jednaniam sa projekt prispôboval reálnemu stavu. Preto bola napr. zvolaná komisia v roku 1900, ktorá nové objavy vyhodnotila. Práce postupovali a k obdržaniu finančných prostriedkov pomáhali i také situácie, ako napr. zrútenie starej zvonice („kampanily“)

---

³²⁵ Napr. J. E. Nowaka, J. F. Hammeschmieda, B. Grubera, F. Ekerta (por. EKERT 1883), často odkazoval na state v časopise *Mitteilungen der Central Kommission* a pod.

³²⁶ K prevádzaniu stavebných prác na bazilike firmou Skuček a Živný a za stálej prítomnosti c. k. stavebního príručí Šuly tiež MACH – ŠITTLER, 1910, s. 98.

³²⁷ LÜSSNER 1887-1889 a, b, c.

³²⁸ V denníku stavebných prác sa posledný záznam píše k máju 1891; ANM, sign. 7888.

³²⁹ MACH – ŠITTLER, 1910, s. 98-109.

³³⁰ Ibidem, s. 109; klenba pochádzala z obdobia 1608-1612; Ibidem, s. 112, pozn.*.

v Benátkach, čo sa stalo hrozbou zanedbávaných pamiatok.³³¹ Práce s rôznymi obtiažami (mj. z hľadiska financovania) pokračovali až do roku 1907 (s prestávkou v roku 1906). Dňa 24. júla 1907 boli práce ukončené, a až do vydania publikácie PAM v roku 1913 (dátum vzniku rukopisu nepoznáme) nepokračovali. František Mach vstúpil po ukončení druhej etapy do výslužby a zdá sa, že sa venoval už iba rukopisom k opravám a dejinám kostola a kláštora sv. Jiří. V záverečnej etape realizácie stavebných prác, a to v období od 15. 6. 1914 do 11. 10. 1915 bol prevedením ďalších opráv poverený nový vrchný stavebný rada c. k. miestodržiteľstva **Ludvík Labler**.³³²

Rekonštrukcia pod vedením Františka Macha i jeho nasledovníka Lablera prebiehala v súlade s aktuálnym postojom Centrálnej komisie k zachovávaní historických stavebných pamiatok, a to kategorickému odmietaniu purizmu (slohového očisťovania stavieb) a presadenie konzervácie – dôslednej obnovy pamiatky s rešpektovaním všetkých častí a jednotlivých dôb, v ktorých sa dochovala a jej analytickej prezentácie.³³³ Snahy o slohovú obnovu baziliky sv. Jiří boli v počiatkoch zrejmé, napokon však našťastie došlo iba k odkrytiu či odstráneniu mladších aditívnych konštrukcií, ktoré ohrozovali ďalšie časti stavby (napr. klenba hlavnej lode, očistenie kaplnky sv. Ludmily od primuroviek, ale i odkrytie severnej apsidy zbúraním renesančnej chodby k nej naväzujúcej a pod.). V prípade zbúrania renesančného západného chóru mníšok boli argumenty na zväčšenie funkčného priestoru chrámu iste i čiastočnou zámienkou. Postupnú analyticky smerovanú rekonštrukciu napokon podmienili nielen nariadenia Centrálnej komisie vo Viedni, ale aj nedostatok finančných prostriedkov a snaha ministerstva ich vždy obmedziť na najnutnejšie minimum potrebné pre zabezpečenie – a nie nové ozdobovanie pamiatky.

V dôsledku celého administratívne neľahkého postupu a schvalovacích procesov prác i financií bol vrchný vedúci stavby F. Mach nútený všetky objavy dôsledne zaznamenávať a predkladať (por. vyššie). K najzaujímavejšej a dodnes nedocenej dokumentácii patria fotografické zábery prevažne pochádzajúce od najlepšieho profesionálneho a zákazkového pražského fotografa pamiatok Jindřicha Eckerta (1833-1905; fotografie v prílohe A).³³⁴ Jeho veľkoformátové zväčšeniny, zachytávané s výnimočným talentom a remeselnou zručnosťou fotografa sú označené presným dátumom zachytenia snímku, ktorý nám i takto dovoľuje sledovať postupy rekonštrukcie stavby. Ďalšie fotografie

---

³³¹ MACH – ŠITTLER, 1913, s. 149.

³³² Ibidem 1913, 150-151; ŠITTLER, rkp. ANM, inv. č. 457 (rukopis k dokončeniu opráv).

³³³ Por. napr. Šittlerov popis záverečnej etapy opráv: „Zurážená částky patek i říms pilířův i klenbových pásův byly dle potřeby vyspraveny, ovšem tak, aby vysprávka zůstala zjevnou.“ (Rkp. inv. č. 457; s. 20 príslušného hárku dokončenia prác).

³³⁴ K Eckertovi napr. SCHEUFLER 1996.

z rekonštrukcie sú potom označené i razítkom ateliéru „Unie Vilím“, ktorý zrejme postaršieho Eckerta v náročnej práci na stavenisku vystriedal (Fot. 20).³³⁵

Napriek všetkému vyššie zmienenému je nanajvýš zrejmy poplatne svojej dobe romantický, ale i politicky a národne vlastnenecký rozmer prebiehajúcej prestavby, ktorý vyplynul z mnohých zmienok F. Macha a E. Šittlera v publikovaných i nepublikovaných textoch k oprave, ako napr.: *„...dle dosavadních výsledků jest nade vši pochybnost zjištěno, že pod hrubým obalem, jímž věky kostel přikryly, skrývá se téměř úplně slohově zachovaný památník románský, jež třeba jen zbaviti tohoto obalu, aby původní tvary, na světlo vybavené, vyvrátili tvrzení německých historiků, »že kostel sv. Jiří na hradě pražském jest ve svých hrubých formách provinciálním barbarismem« (Kugler), a »bez zvláštní umělecké ceny« (Lübke).*“³³⁶ Zrejme takto motivované boli aj počiatočné domáce snahy o slohovú obnovu kostola – opraviť národný symbol, historický monument – ktorému neskôr zabránili jednania vedené komisiou riadiacou sa modernými postupmi ochrany pamiatok viedenskej školy umenia podľa Aloisa Riegra a Maxa Dvořáka. Jednanie českých odborníkov a vlastencov je pochopiteľné zvlášť v kontexte susediacej neogotickej dostavy chrámu sv. Víta a prác prebiehajúcich priamo na námestí sv. Jiří (stavenisko Jednoty pro dostavbu pracovalo práve tu). Je však zrejme, že napriek starobylosti kostola sv. Jiří, s dôrazom na jeho založenie kniežaťom Vratislavom I., táto stavba skutočne nemohla súperiť s veľkoleposťou a atraktívnosťou svätovítskeho chrámu. Snaha o vysvetlenie či obhájenie drahej rekonštrukcie je zrejme i zo zmienok v záznamoch opravných prác, kde sú jednotlivé odkryté časti baziliky náležite historicky interpretované. Tak už v dobe počiatočnej opravy veží v etape rokov 1888-1891 bola južná kaplnka charakterizovaná ako starobylý kostolík Vratislavov³³⁷, i keď v dokumentácii i popisoch tejto časti chýbajú presvedčivé dôkazy, napokon vyvrátenej v záverečnej etape pri podmurovovaní severnej steny kaplnky pod arkádami v roku 1915, vďaka účasti Karla Gutha (por. ďalej). Napriek tomu je v rukopisoch i publikácii dochovaný popis vzácne podrobný i po stavebno-stratigrafickej stránke a je plný vzácných postrehov o dnes zaniknutých situáciách. Z hľadiska Machom i Šittlerom držanej interpretácie bola potom následná „románska“ stavba takzvané pripojená k Vratislavovmu kostolíku na sever a označená za stavbu abatyše Mlady (prakticky celý chrám vrátane východného presbytára, na západe končiaci prvou zvislou

---

³³⁵ Fotografie sú uložené v Sbírcce fotografie AHMP a Fototéke ÚDU, niektoré snímky sú v kópiách uložené i v zbierke fotografií APH. V AHMP a ÚDU sa nachádza väčšina fotografií publikovaných v PAM k Machovým a Šittlerovým článkom – tie im boli preto zrejme po vydaní vrátené. Bohužiaľ sa nedochovali až na jednotlivé výnimky žiadne ďalšie snímky, ktoré by informácie z publikovaných fotografií doplňovali.

³³⁶ MACH – ŠITTLER, 1910, s. 98. Autori odkazujú na Wilhelma Lübkeho (1826-1893), nemeckého historika umenia a architektúry a pravdepodobne Franza Theodora Kuglera (1800-1858), pruského historika umenia.

³³⁷ Následne prevzal CIBULKA 1933.

špárou) a všetky stratigraficky mladšie románske časti (napr. prvá románska prístavba na západe, por. ďalej) boli datované do obdobia abatyše Berty.

Čo sa týka prác **Ludvíka Lablera** (1855-1830), Šittler zmieňuje jeho vedenie stavebného denníku spolu s výkresmi a fotografiami³³⁸, tento materiál sa však bohužiaľ nedochoval. Labler bol inžinier, ktorý vyštudoval techniku v Prahe a vo Viedni, od roku 1893 bol stavebným radom na odboru pozemných stavieb c. k. miestodržiteľstva. Vo svojej práci zastával archaický purizmus – viedol mnohé opravy stredovekých pamiatok, predovšetkým v Kutnej Hore, a sám navrhoval stavby najčastejšie v historizujúcom slohu neogotiky.³³⁹ V jeho pozostalosti v archíve Národného technického muzea sa nachádza iba minimum materiálov ku sv. Jiří.³⁴⁰ Tie obsahujú strojopisné výpisky k dejinám baziliky sv. Jiří, a následne poznámky k akémusi stránkovanému materiálu, u ktorých ale nie je jasné, že by sa jednalo o chrám sv. Jiří. Lábler zároveň pracoval na viacerých stavbách, čo dokazujú jeho účtovné knihy. Z nich je zrejmé, že až do roku 1920, kedy podľa textu v pozostalosti vstúpil do výslužby, mal pod svojou kompetenciou i dohľad nad svätotojiřskou štátnou stavbou – dochovali sa totiž až do roku 1921 (?) zápisy o rozpočte – o zbytku peňazí na stavbu v roku 1916 a zmienka o peniazoch odložených kostolu sv. Jiří v archoch zvaných „*Seznam státních peněz (úředních záloh) v pokladně místodržitelského odboru pro vysoké stavby v Praze uložených*“. Z dokladov však nevyplýva, že by nejaké práce po Šittlerom zmieňovanom konci k októbru 1915 pokračovali, i keď vieme zvlášť o ďalších prácach v areáli kláštora v rokoch 1917-1919.

341

O priebehu prác pod Láblerovým vedením máme znalosť od Šittlera³⁴² a vďaka tomu vieme, že prebehlo podmurovanie základov severnej kaplnky, ktorej prihliadal i Karel Guth³⁴³, následne kanalizácia východného dvorku, pri ktorej narazili na niektoré murivá – o hrobch na tomto mieste nutne odkrytých sa Šittler nezmieňoval. Taktiež prebehla oprava v južnej chodbe ambitu – napr. výmena schodiska v západnej časti (oproti vchodu z námestia do kláštora) a očistenie základov gotickej veže od „*nalípané přizdívky a vyspárováno*“. Ďalej prebehli práce v „sakristii“ (zrejme v súvislosti s jej vytvorení nanovo v severnej bočnej lodi), podmurovanie západného priečelia z exteriérovej strany (siahali vraj iba do hĺbky 35 cm a murivo trpelo následkom zníženia povrchu námestia v roku 1880), podmurovanie južného priečelia a jeho oprava, v hlavnej lodi bol vybudovaný koridor so schodiskom do západnej krypty (murivo B800, Plán 1), ktorý mal pôvodne slúžiť zostupu do otvorenej krypty – toto riešenie sa však zamietlo

---

³³⁸ ŠITTLER, rkp. inv. č. 457 (časť „*Dokončení oprav*“, s. 8)

³³⁹ VLČEK a kol. 2004, s. 356-357 (autori hesla Pavel Vlček a Jiří Hilmera).

³⁴⁰ Jedná sa o strojopisové zápisky a účty, Kartón 25 – Lábler, ANTM.

³⁴¹ PODLAHA 1919.

³⁴² ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 457, časť „*Dokončení*“.

³⁴³ GUTH 1916.

a podlaha bola zadláždená. Z kontextu je patrné, že sa prác sám kanovník Šittler nezúčastnil.³⁴⁴

Karel Guth bol podľa Šittlera účastný týchto záverečných prác ako pozorovateľ za stranu „zemského konservatora“: „*Podle svědectví dr. Jiřího [pozn. myslí sa Karla] Gutha [...] byly v zásypu kaple podvěžní zjištěny stopy jakési příčky románské [...]*“ (myslí sa B954, vid' Plán 1). Šittler ďalej uvažuje, že by sa mohlo jednať o západné ukončenie „svatyněky“, čím myslel pôvodného Vratislavovho kostolíka – a to bez toho, aby základ videl. Už tu je tak patrná napr. zrejma snaha o dokázanie niektorých hypotéz (konkrétne primárnom pôvode južnej kaplnky ako samostatného jednodlného „Vratislavovho kostolíka“), čo mohlo byť tiež podmienkou príslušného popisu murív južnej kaplnky v PAM³⁴⁵ tak, aby pôsobila s ostatným murivom južnej bočnej lode nepreviazane. Je taktiež zrejme, že podzemné partie boli odkryté až dávno po publikácii Machom vedenej opravy, a to vo februári 1915.³⁴⁶ Zaujímavé je tlmočenie Guthových publikovaných tvrdení³⁴⁷ o hermetickom prepojení stavby južnej lode a južnej kaplnky Šittlerom: „*Týž sdělil s námi také, že při podezdívání zkladů arkádové stěny marně pátral po stopách starého zdiva pod prostupy arkádovými, jež, bylali kaple podvěžní vskutku již za Vratislava – tedy před stavbou Mladinou – zbudována, nutně musilo tam zbyti alespoň v základech po bývalé plné severní zdi, později arkádovitě prolomené, a že také neshledal na okolním zdivu žádných stop, po nějaké spáře okrajové, pozdějšímu přístavování nasvědčující. – Z toho by bylo ovšem možno vyvoditi důvodné pochybnosti o tom, zdali kaple podvěžní vůbec jest stavby Mladiny starší.*“³⁴⁸

K osobe pamiatkára a archeológa Karla Gutha (1883-1943) je nutné dodať, že v rokoch 1913-1917 mal po štúdiách zakončeným doktorátom z dejín umenia a pomocných vied historických zastávať post úradníckeho praktikanta Zemského památkového úradu v Prahe, a od roku 1916 post jednatel'a Archeologické komise České Akademie věd, následne pracoval od roku 1917 v oddelení historickej archeológie Národního muzea.³⁴⁹ V roku 1925 práve pod jeho vedením započal Archeologický výzkum Pražského hradu, ktorý viedol až do roku 1928 (od roku 1926 mal ako asistenta Ivana Borkovského – vedúceho následne až od roku 1943), k čomu si viedol podrobné denníkové záznamy.³⁵⁰

---

³⁴⁴ Všetko ibidem.

³⁴⁵ MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 66-67, obr. 9 a 20; 1910, s. 83-86.

³⁴⁶ Šittler, inv. č. 457 (časť Dokončenie, s. 17-18).

³⁴⁷ GUTH 1916.

³⁴⁸ Ibidem, s. 18.

³⁴⁹ SCHWALLER – PEŠKOVÁ – PAŘÍZKOVÁ 1997-2014, nepag. (Životopis).

³⁵⁰ Fond Karel Guth, ANM, Kartón 7, inv. č. 556-585.

Z nich je patrné, že v tejto dobe archeologický výskum v areáli svätojiřskom neprebíhal.³⁵¹

4.4 Následné práce a rekonštrukcie (1915-1958): A. Podlaha, K. Fiala, J. Cibulka, V. Menci, P. Janák

Záujem svätovítskeho kanovníka Antonína Podlahy o chrám sv. Jiří vznikol pravdepodobne z podrobného sledovania rekonštrukcie stavby a pri práci na Machovej a Šittlerovej publikácii ako redaktora PAM (od 1913). Priateľské puto ho s Šittlerom pojilo už od doby, kedy ako mladíci a rovesníci spolu usporiadávali cirkevné oddelenie veľkej Národopisnej výstavy v roku 1895³⁵². Sám sa k výskumu stavby sv. Jiří zrejme ako historik umenia nedostal spočiatku nijak priamo, nakoniec sa však staral o dokončenie úprav chrámového interiéru a ďalších opráv pred jeho otvorením v roku 1917 (a následné dva roky v kláštore), zrejme zo strany cirkevných úradov. O stavbe písal najskôr iba podľa sekundárne získaných informácií či odpozorovaných zo samotnej stavby. Vzťah ku sv. Jiří mal nepochybne vrúcny a je známe, že napokon baziliku slávnostne otváral v roku 1917 po rekonštrukcii.³⁵³ Jan Lebeda k jeho osobe píše: *“Stav se světícím biskupem pražským takřka v předvečer milenia sv. Lidmily, vytvořiv typ jakoby slovanského misijního biskupa.”*³⁵⁴ Výrazom jeho vzťahu ku sv. Ludmile bol jednak tón článku o závere opráv v chráme v rokoch 1917-1919³⁵⁵, a následne vydaný ilustrovaný sprievodca po bazilike v roku 1918, ktorý sa dočkal druhého vydania v roku 1935.³⁵⁶

Osobnosťou podieľajúcou sa významne na výskume kláštora sv. Jiří bol zvlášť v nasledujúcich 30. rokoch 20. stor. hradný staviteľ **Karel Fiala** (1862-1939), ktorý však získal prvé skúsenosti so svätojiřským areálom už v dobe Machovej rekonštrukcie

---

³⁵¹ Svoje pozorovania o hrade i o bazilike sv. Jiří neskôr zverejnil vo svätováclavskom zborníku GUTH 1934, s. 707-711, 729, 750.

³⁵² LEBEDA 1989, s. 290.

³⁵³ RYANTOVÁ 1994, s. IV; LEBEDA 1989, s. 292.

³⁵⁴ LEBEDA 1989, s. 292.

³⁵⁵ PODLAHA 1919.

³⁵⁶ PODLAHA 1918. Sprievodca má význam reprezentatívne demonštratívny predovšetkým v úcte ku chrámu, po textovej stránke nie je nijak obsiahla. Zdá sa, že nahradila dlho očakávanú Šittlerovu publikáciu, ktorá nakoniec nikdy nebola dokončená (por. text vyššie). Šittlerom plánovanú publikáciu tak zastúpila až náležite a dostatočne odborná monografia Josefa Cibulky; CIBULKA 1936.

baziliky (minimálne) v roku 1902. V roku 1920 sa tento stavebník, vzdelaný na vyššej škole stavebného priemyslu vo Viedni, stal vedúcim staviteľom Pražského hradu, a nastúpil i v rámci dostavby svätovítskeho chrámu po Kamilovi Hilbertovi.³⁵⁷ Jeho kariéra pred zamestnaním na Pražskom hrade bola profilovaná smerom k záujmu o pražské architektonické pamiatky a tiež - v súvislosti s rekonštrukciami starých pamiatok aj o archeológiu. V tomto smere bolo jeho veľkou výhodou stavebné vzdelanie, ktoré mu pomohlo stať sa archeológom i stavebným historikom v jednej osobe. Školou mu bola iste v období medzi rokmi 1886-1899 práca pre Josefa Mockera, s ktorým sa spoluúčatnil práce na Hrade pre Jednotu pro dostavění chrámu sv. Víta (a práve vďaka Mockerovi sa mohol dostať i k bazilike sv. Jiří, pri ktorej bol Josef Mocker v komisiách). Medzitým sa stal samostatným staviteľom, a už od 90. rokov 19. stor. sa súkromne zaoberal archeologickým výskumom pražských kostolov, za čo dostal zlatú medailu na Výstave inženýrství a architektury v Prahe (1898). Venoval sa napr. výskumu kostola Nanebovzatia Panny Márie na Strahove, Panny Márie pod řetězom, Panny Márie Sněžnej a pod. Staviteľom Pražského hradu sa stal následne v roku 1920 (od roku 1918 tam však pôsobil už po boku Kamila Hilberta) a v tejto správnej pozícii zostal až do roku 1936, kedy ho vystriedal Pavel Janák.³⁵⁸

Archiv Pražského hradu dodnes uchováva množstvo Fialových záznamov a denníkov, ktoré dokumentujú jeho práce na Pražskom hrade v období prvorepublikovom. Príkladné denníky si pritom viedol k prácam na Hrade už od roku 1918, ako asistent Kamila Hilberta. Z hľadiska odkryvov na záhrade kláštora sv. Jiří, ktoré mal údajne podľa väčšiny bádateľov podniknúť v roku 1933, je však jeho archeologická výkopová práca tohto miesta trocha nejasná. Spôsobuje to aj istá nejasnosť jeho úlohy pri vykopávkach v rokoch 1902-1904, ktoré viedol staviteľ F. Mach v rámci rekonštrukcie baziliky. V jeho rukopisnej časti XII³⁵⁹, pripravenej pre PAM sa dozvedáme, že *“Přikročeno tudíž v listopadu 1904 za podpory soupisné Komise král. hlavního města Prahy, k soustavnému zkoumání poměrů pod terrainem na severní straně chrámové, kde již roku 1902 stavitel Fiala pro tutéž komisi na dvou místech kopati nechal.”*³⁶⁰ Z nasledujúceho textu (Príloha G) plynie, že sa zo začiatku jednalo o odkryv v kláštornom ambite. Na inom mieste však Mach píše: *“V severovýchodním konci zahrady, čili druhého dvoru klášterního, a sice na vzdálenost 6.10 met. od východního a 10.06 met. od severního líce ochozu našel stavitel Fiala roku 1902 zbytky starých základových zdí nelícovaných, z lomového kamene opukového na románskou maltu, a sice rovnoběžně s lícem východního*

---

³⁵⁷ VLČEK a kol. 2004, s. 169-170 (autor hesla Pavel Vlček).

³⁵⁸ STRNADOVÁ Věra: Písemná pozůstalost stavitele Karla Fialy. 1891 – 1939. Inventár APH, Praha (Nedat., nepag.). Prístupné online na: <http://www.prazskyhradarchiv.cz/archivPH/upload/kf.pdf> (vyhl'adané 7.2.2015)

³⁵⁹ MACH rkp. AHMP, inv. č. 7889 – časť označená „XII Výkopy v klášteře“.

³⁶⁰ Ibidem, časť XII/s. 9.

ochozu.³⁶¹ Zákresy týchto sond sa pravdepodobne dochovali vo Fialovej pozostalosti v APH, prekreslené v období neskoršieho usporiadavania pozostalosti P. Janákom³⁶². Zdá sa, že Fiala tu mohol kopat' v už zmienenom rámci "súkromných" aktivít, tentokrát na objednávku "soupisné Komise král. hlavního města Prahy". Bohužiaľ však zostáva nejasné, nakoľko sa jednalo o jednorázovú zakázku a nakoľko mohol potenciálne spolupracovať s F. Machom na odkryve celej západnej časti rajskeho dvora (Mach už ale viac Fialu v rukopise nezmieňuje). V prípade záhrady sa tak mohlo stať, i keď sa Fialovo meno v publikovaných článkoch Macha a Šittlera v rámci rekonštrukcie baziliky neobjavilo (zrejme tu pracovne naozaj nefiguroval) – kláštorná záhrada a práce na nej neboli Machom nikde publikované a vyplýva z toho otázka, nakoľko a čím boli financované či podmienené, keďže v záhrade sa žiadna stavebná úprava neodohrala. V tejto súvislosti je zaujímavý nález zrejme prekreslených originálnych Fialových (avšak pod Machovým vedením) plánov odkrytých murív v záhrade jirského kláštora, nadpísaných (možno architektom Janákom, ktorý Fialovu pozostalosť vo vojnovom období starostlivo spracoval) ako "*Sondy provedené stav. K. Fialou na rajske zahradě kláštera sv. Jiří – Měř. 1:100 / (nakresl. dle plánu č. VI/33/o (AO))*".³⁶³ Tento plán totiž publikoval v 40. rokoch Čarek ako "*Plán výkopů v zahradě kláštera sv. Jiří, provedených r. 1905*".³⁶⁴ Tento plán je navyše riadne podpísaný "Fr. Mach / c. k. stavební rada". Je preto pravdepodobné, že síce Fiala sondy prevádzal v teréne, Mach tieto práce dozoroval a je otázne, nakoľko rozlišovať podiely oboch stavebníkov. Taktiež je zrejme, že ráve tieto sondy (približne vo východnej polovici záhrady) vykopal Fiala už v roku 1905 (1902?), i keď Janák sa domnieval, že až v roku 1933-1934³⁶⁵, kedy prebiehali iné výkopy v kláštore. Je zrejme, že tieto plány dochovaných reliktovej neskôr využil Ivan Borkovský, ktorý do jedného z plánov dokresľoval prvé nálezy v záhrade a zjavne postupoval podľa staršieho plánu³⁶⁶.

Z Fialovho pôsobenia sa dochovali dokumenty k niekoľkým stavebným podnikom v areáli sv. Jiří – prvou je kanalizovanie kláštora, ktoré viedlo k výkopom na parkáne kláštora (1931)³⁶⁷ a na záhrade kláštora a v interiéroch (1934-1935; komplexný plán

---

³⁶¹ Ibidem, s. 26-27.

³⁶² Napr. plán APH 10401/30 a ďalšie odvodené.

³⁶³ APH, Nová plánová zbierka, inv. č. 10001/369, taktiež plán 10001/370 (rovnaká situácia, no bez sond vo východnej časti) a 10403/234; a boli zanesené do plánu svätobjirského komplexu od Fotoměřického ústavu v roku 1945 ako „Fialove nálezy“ (inv. č. 10401/30 a 10403/115) a použité v Janákovom pláne z r. 1952 s poznámkami o murivách (inv. č. 10403/117). V archíve sa ďalej dochoval plán inv. č. 10403/244, podzemná miestnosť pod južným ambitom M1 – por. Plán I v prílohe – kde predpokladám, že sa mohlo jednať až o Fialov výkop (?), keďže miestnosť sa opravovala až v tretej etape Láblerovej rekonštrukcie (1914-1915).

³⁶⁴ ČAREK 1947, obr. 19.

³⁶⁵ Por. poznámky ceruzkou na okraji plánu APH, inv. č. 10001/369.

³⁶⁶ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/369.

³⁶⁷ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10403/215 a 218-226.

však neexistuje)³⁶⁸. Na parkáne architekt položil sondu veľkú 150 x 150 cm, z ktorej sa nám dochovali rezy i pôdorys – avšak bez umiestnenia v rámci celkového plánu. Sondy pre kanalizáciu na záhrade a v interiéroch taktiež postrádajú celkové vynesenie do plánu a to sa zatiaľ nepodarilo rekonštruovať³⁶⁹, až na výnimku miestnosti M1 (por. Plán 1), ktorá bola pravdepodobne zdokumentovaná a i prestavaná K. Fialom.³⁷⁰

V rámci Fialových záznamov vieme, že si poriadoval v rámci baziliky a kláštora sv. Jiří rôzne nákresy architektonických prvkov (napr. fasády, štítu), a často obkresloval nájdené kamenické značky či nápisy.³⁷¹ Fiala tiež sledoval problematiku chátranie kláštorných budov, ktoré sa za veľkej rekonštrukcie susednej baziliky nedočkali prestavby. Vieme tak o prieskume trhlín na kláštore v roku 1933 a k tomu zvolanej komisii.³⁷² Následne vieme o jeho oprave kanalizácie na parkáne v roku 1936³⁷³, s čím súvisí záznam o náleze architektonického článku.³⁷⁴ V rukopise č. 184³⁷⁵ sa dochovala i zložka „Sv. Jiří“ so zákresom kótovaných skíc s dvoma výkopmi v záhrade, ktoré sú dopnením starších plánov záhrady z roku 1902/1905 (nálezy murív B1944-1945 a B1986-1987, por. Plán 1 v prílohe).³⁷⁶ Karel Fiala napokon svoje poznatky o bazilike a kláštore zhodnotil v drobnej zhrnujúcej publikácii, kde sú najdôležitejšie prvýkrát spolu vynesené románske časti pražského hradu, k bazilike a kláštora sv. Jiří sa z nej však mnoho nedozvedáe (prebral Podlahovu a Šittlerovu mienku o podvežnej kaplnke ako najstaršom hradnom kostolíku Panny Márie).³⁷⁷

V 30. rokoch došlo tiež k zameraniu kostola sv. Jiří, ktorú v rokoch 1935-1936 v rámci Státního fotoměřičského ústavu previedol ing. V. Kotva (použil J. Cibulka, obr. 22-24).³⁷⁸ Jedná sa o plány a rezy bazilikou v merítke 1:100, ktoré dôsledne zaznamenali prvky analyticky priznaných nálezov v múroch severnej a južnej steny hlavnej lode, ktoré boli prvou rekonštrukciou pohľadovo ponechané a priznané. Tie sú dobre porovnateľné ako

---

³⁶⁸ K prácam na kanalizácii sa dochovali dokumenty firmy Brázdil a Ješ v ANTM, Archiv architektury a stavitelství, Karton 188 (Brázdil a Ješ). Jedná sa o cenové ponuky k vybudovaniu kanalizácie v kláštore zo začiatku roku 1934. Okrem toho firma ešte podávala ponuku na opravu veží (zrejme výmeny kvádrov), a to v roku 1933 (Ibidem).

³⁶⁹ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10403/242-249 (identifikované ako z rokov 1934-1949).

³⁷⁰ Por. pozn. vyššie, plán inv. č. 10403/244.

³⁷¹ Pre potreby tejto práce som im nevenovala bližšiu pozornosť – napr. nákresy portálu dochované v APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10403/242 – zameranie portálu južného (1927) a pod.

³⁷² APH, Písemná pozůstalost stavitele Karla Fialy, 1891-1939. Inv. č. 63 (Rkp. č. 41; 1933).

³⁷³ Ibidem, inv. č. 94 (rkp. č. 72; 1936).

³⁷⁴ Nebol zatiaľ identifikovaný, má ísť o „patku alebo konzolu“ z pieskovca; Fiala zapísal že ho „uložil prozatím v dolním Jelením příkopu“; Ibidem, inv. č. 94 (rkp. č. 72; 12.5.1936).

³⁷⁵ Ibidem, inv. č. 205 (rok 1936).

³⁷⁶ APH, Písemná pozůstalost stavitele Karla Fialy, 1891-1939, inv. č. 336. Nálezy sú zakreslené napr. na doplnenom staršom pláne z r. 1905: APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10401/30.

³⁷⁷ FIALA 1933.

³⁷⁸ ANTM, Archiv architektury a stavitelství, plány inv. č. 223-229.

s Machovým zákresom nálezov (Rez 3-4), tak s dnešným stavom do druhej rekonštrukcii, ktorá tieto prvky zčasti prekryla novým kvádrikovým obkladom.

V období 30. rokov sa bazilike sv. Jiří venoval aj **Josef Cibulka** (1886-1968), katolícky kňaz, ktorý v tej dobe pôsobil už ako uznávaný profesor kresťanskej archeológie a cirkevných dejín na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej.³⁷⁹ Cibulka v roku 1936 publikoval monografiu o bazilike sv. Jiří³⁸⁰, ktorá tento chrám komplexne a v podstate prvýkrát vedecky (umelecko-historicky a zároveň archeologicky) zhodnotila. Ako študijný materiál mu zjavne slúžil Machov a Šittlerov publikovaný popis rekonštrukcie, k hodnoteniu však Cibulka pristupoval samostatne s využitím svojich rozsiahlych vedomostí o najstaršej cirkevnej architektúre a obrovským prehľadom v prameňoch, ktoré samostatne historicky analyzoval archívnu prácou.³⁸¹ V APH je uložený originálny plán baziliky sv. Jiří s rozkreslením historického vyhodnotenia muriva baziliky³⁸² (por. obr. 24), na ktorom sa historické vyhodnotenie murív (pomocou farieb). Tento plán vytvoril Státní fotoměřičský ústav³⁸³ a v záhlaví je Cibulkovi prisúdené jeho historické vyhodnotenie. Zo zakreslených častí je zrejmé, že sa jednalo o plán vyhotovený podľa Machových výkresov z doby prvej rekonštrukcie. (Takýto Machov originálny plán sa bohužiaľ do dnešnej doby nedochoval.) Kresba má tak význam i retrospektívne – dokumentuje staršie nálezy z prelomu storočia. Cibulka v monografii nepracoval z “archeologického” hľadiska pôvodného vyhodnocovania stavebnej histórie stavby originálne. Vyšiel predovšetkým zo starších nálezov i názorov F. Macha a E. Šittlera, prácu však obohatil o podstatný historický rozmer a výklad v kontexte celých dejín Pražského hradu.³⁸⁴

Omnoho skromnejšou, no vo svojej pôvodnosti prakticky nedocenenou je štúdia o stavebnom vývoji baziliky sv. Jiří od **Václava Mencla** (1905-1978).³⁸⁵ Mencl bol oproti teoretikovi Cibulkovi skúseným praktikom, ktorý pracoval v teréne, na základe čoho

---

³⁷⁹ K Cibulkovej osobnosti a aktivitách por. napr. JAROŠOVÁ (ed.) 2009, pozostalosť je uložená v Oddělení dokumentace ÚDU.

³⁸⁰ CIBULKA 1936.

³⁸¹ Pripomeňme napr. jeho slávnu stať Václavova rotunda svatého Víta vo svatováclavskom zborníku v roku 1934, jeho záujem o kostol v Modrej u Velehradu a pod. Por. SKLENÁŘ – SKLENÁŘOVÁ 2005, s. 106-107 (s príslušnými citáciami). Ku sv. Jiří ako prvá vyšla práca obhajujúca polohu prvého hradného kostola Panny Márie na podklade rozboru liturgických rukopisov 14. storočia do podvežnej kaplnky sv. Jiří. Táto fascinujúca práca, dnes neplatná, naďalej sprostredkováva informácie o kláštore, aké dodnes zostávajú nevyhodnotené; CIBULKA 1933.

³⁸² APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10401/15 (plán vyhotovil Státní fotoměřičský ústav, 1945, 1:100).

³⁸³ popíš čo to je, archiv v NA a v NPÚ (prešiel do SÚRPMO). viz bookmarks

³⁸⁴ Por. CIBULKA 1933; CIBULKA 1934; CIBULKA 1936.

³⁸⁵ MENCL 1939-1946; podkladové plány jeho vyhodnotení sú uložené v ANM: Dobroslava a Václav Menclovi, Osobní písemná pozůstalost, 2. část: Plány a skicy; Karton 22, inv. č. 297-298.

vyhodnocoval minulosť stavieb.³⁸⁶ Bol školeným stavebníkom (vyštudoval ČVUT), ale aj poslucháčom dejín umenia na FF UK, následne pracoval ako pamiatkár na Slovensku a po návrate do Čiech (1939) prednášal dejiny umenia v Prahe, kde bol predtým žiakom Z. Wirtha, V. Birnbauma a J. Cibulky. V roku 1946 so svojou ženou Dobroslavou pripravili výstavu o Pražskom hrade.³⁸⁷ Práve do obdobia po návrate do Prahy spadá Menclova štúdia o bazilike sv. Jiří, ktorá zrejme taktiež demonštrovala istú reflexiu nedávno vydanaj Cibulkovej práce. Vyšla až v povojnovom vydaní Památek archaeologických (Skupina historická). Mencl tu publikoval svoje originálne skice (obr. 25-26), čo dobre demonštruje aktívny technický prístup k analýze stavby. Rovnako ako J. Cibulka, i V. Mencl vyšiel zrejmé z Machom a Šittlerom publikovaných statí a je zrejme, že k svojej analýze detailne študoval nálezy zakreslené Machom na priebehu stien hlavnej lode (Rez 3-4) či aspoň na ich pozostatkoch, zakreslených na Kotvových plánoch, ktoré sa dochovali v kópiách Menlovej pozostalosti.³⁸⁸

V súvislosti s dejnami a výkladom kostola je nutné ešte zmieniť samostatnú prácu **Jiřího Čarka**, v ktorej sa pukúsil na základe jemu dostupných prameňov vyložiť dejiny baziliky a kláštora po stavebnej stránke.³⁸⁹

Z obdobia pôsobenia architekta **Pavla Janáka** (1882-1956) ako hradného staviteľa (v rokoch 1936-1955) sa dochovala správa z roku 1951 v rámci Janákových denníkových záznamov³⁹⁰, týkajúca sa jednania zástupcov hradnej stráže (členovia Národní obrany) a kanovníka (člena Náboženského fondu). Z jednania je zrejme využívanie novej, východnej časti kláštora sv. Jiří (s tzv. Malým rajským dvorom) hradnou strážou ako kasárne, a naopak nevyužívanie starej časti jiřského kláštora s centrálnym rajským dvorom (tzv. zahrady), ktorý bol zrejme v majetku či správe cirkevných inštitúcií (metropolitnej kapituly?). Hradná stráž iniciovala jednanie v roku 1951 s cieľom využívať kláštornú záhradu pre "*rekreaci mužstva: slunění*".³⁹¹ Z priebehu jednania vyplynulo, že ako kláštorná chodba, tak severná empóra baziliky slúžia ako sklad starého inventára objektu (nábytku, obrazov a pod.), a že sú kláštorné budovy – podľa Janáka – v zčasti pôvodnom stave z 18. storočia (napr. miestami sa dochovali pôvodné

---

³⁸⁶ Systematicky sa venoval stredovekej architektúre.

³⁸⁷ MENCL – MENCLOVÁ 1949. Architektonické dejiny Hradu potom predstavil v publikácii KVĚT – MENCL 1948.

³⁸⁸ ANM, Dobroslava a Václav Menclovi, Osobní písemná pozůstalost, 2. část: Plány a skicy; Karton 22, inv. č. 289-296. Taktiež reprodukované J. Cibulkom; CIBULKA 1936 – na týchto plánoch Cibulka výklad stavia, na rozdiel od Menclových vlastných skíc.

³⁸⁹ ČAREK 1947, s. 124-145.

³⁹⁰ APH, Písemná pozůstalost hradního architekta prof. Pavla Janáka, 1936-1955, Invenář (pořádala Vlasta STRNADOVÁ), nedat.: Denník 1951. Strojopis originál. Kopie (Karton 7, inv. č. 16).

³⁹¹ Ibidem (zápis ku 30. III. 1951).

okenné výplne a pod.). Je zaujímavé, že práve Janák a pamiatkár Kotrba vyslovili pri tejto príležitosti obhliadky (podľa denníku) názor, že by tu skôr malo vzniknúť múzeum.³⁹² Zo zápisu 27. apríla 1951 je zrejme, že sa na šetrnom využívaní záhrady mužstvom hradnej stráže najmä strany dohodli.³⁹³ Pri príležitosti tejto Janákovej zmienky bol popísaný stav kláštornej záhrady, ktorá sa zjavne nijak nevyužívala, a bola popísaná ako „*staropražská polodivoká zahrada*“ s niekoľkými starými ovocnými stromami a kríkmi.³⁹⁴ V takomto stave sa napokon dočkala otvorenia Ivanom Borkovským o niekoľko rokov neskôr.

4.5 Druhá rekonštrukcia kostola a kláštora sv. Jiří: archeologický výskum Ivana Borkovského (1959-1969)

Vyššie uvedená historika o záujme hradnej stráže využívať kláštornú záhradu pre „*slunění*“ v rámci rekreácie mužstva (r. 1951) zrejme predznamenal záujem o prebudovanie areálu kláštora i baziliky na múzeum. K tomuto účelu boli v roku 1957 vypracované plány otvorenia sond v priestore baziliky – rekonštrukcii mal pochopiteľne predchádzať archeologický výskum.³⁹⁵

Pôsobenie **Ivana Borkovského** na hrade od roku 1943 vo vedení výkopových prác mu vytvorilo pevnú partnerskú pozíciu stavebnej správe, čo potvrdzujú aj niektoré zmienky o jednaní v Janákových denníkoch.³⁹⁶ Je preto pochopiteľné, že sa s archeologickým výskumom svätojiřského areálu počítalo od počiatku. Umiestnenie i rozloha sond bola postupom prác upravovaná. Borkovský tak prakticky preskúmal celú plochu baziliky a priláhlého južného a časti východného ambitu, a pod jeho dohľadom bola odkrytá celá záhrada rajského dvora – i keď nie vždy šak mohol ovplyvniť priebeh stavebných prác a predovšetkým ich pre potreby výskumu spomaliť a sledovať. Borkovský prakticky každý deň výskumu zaznamenával do denníku, miestami ich prekladal skicami a

---

³⁹² Ibidem.

³⁹³ Ibidem (zápis ku 27. IV. 1951).

³⁹⁴ Ibidem (zápis ku 30. III. 1951).

³⁹⁵ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10401/22.

³⁹⁶ S Borkovským sa stopercentne počítalo, archeologický výskum mal aj v období 50. a 60. rokov na Hrade svoje pevné postavenie, ako vyplýva z Janákových denníkov (APD, fond Janák, napr. inv. č. 16).

náčrtmi. Vďaka týmto starostlivo vedeným zápisom máme presnú predstavu o postupe prác a miere odborného výskumu.³⁹⁷

Z denníkových záznamov vieme, že výskum areálu sv. Jiří bol zahájený 13. januára 1959 a trval s rôznymi pauzami až do roku 1969. Na začiatku boli sondy položené v severnej krížovej chodbe kláštora, nasledoval odkryv v priestore severného podvežia a južnej krížovej chodby kláštora. Vo februári 1959 začal výskum v ploche severnej a južnej lode baziliky vrátane podvežnej južnej kaplnky a vo východnej krížovej chodbe, kde sa narazilo na románsky záver kaplnky sv. Anny. V marci 1959 bola odstránená dlažba v hlavnej lodi v priestore západne od arkád a murivo základov západnej krypty bolo prakticky ihneď označené za “starší kostol” z obdobia pred rokom 1142 (teda pred dodnes stojacou stavbou). V marci boli odkryté akési “jámy pro sloupy” (D1/24) pred priečelím baziliky na Jiřskom námestí – v mieste znižovanom už v 80. rokoch 19. stor. a pri oprave základov priečelia v roku 1914, preto tu Borkovský nič neobjavil. Taktiež bola odkrytá plocha pod kaplnkou sv. Ludmily a začala sa odkrývať východná časť hlavnej lode v okolí kniežacích hrobiek. V apríli 1959 bol výskum intenzívny a zápisy popisujú hlavne odkrývanie hrobiek, ktoré v priestore celej baziliky i južného ambitu zaberalo najviac času. V máji sa v severnej lodi postúpilo do priestoru aktuálnej “sakristie” (západná časť severnej bočnej lode) a odkrývala sa západná časť južného ambitu.

Zaujímavé je situácia denníkových záznamov týkajúcich sa interpretácie základov odkrytých v hlavnej lodi (B900-907 v Pláne 1). Ešte v apríli 1959 bola táto sústava základového muriva (prvýkrát popísaná 9.3.1959) označovaná v denníku ako “starší” alebo “obdĺnikový kostel”, v zázname k 15. máju sa už nazýva kostolom “Vratislavovým”. Táto interpretácia je zarážajúca zvlášť pri sledovaní postupujúcich prác a prostého označenia stavby na základe odkrytých murív – Borkovskému k tomu zjavne slúžilo hlbšie a oproti stojacemu kostolu vyosené (resp. k juhu posunuté) založenie tejto “stavby” v rámci neskoršej hlavnej lode. Pri uvážení tejto vytyčenej interpretácie základov v hlavnej lodi ako tzv. Vratislavovho kostola resp. jeho krypty – neopierajúcej sa ani o zrovnávaciu analýzu základových murív iných stavieb z hradu, ani o analýzu či aspoň makroskopické porovnanie mált – teda kostola z úplného počiatku 10. storočia, potom neprekvapí, že 18. mája bol zaznamenaný popis odkryvu severozápadného nárožia tejto stavby (D1/50), kedy za účelom poznania spojenia “severní a západní zdi” kostola boli odstránené niektoré kvádriky nárožia tzv. krypty tak, že malo vyjsť najavo ich neskoršie primurovanie a “obloženie” tejto severnej steny kvádrickmi. Vierohodnosť tohto tvrdenia je otázna, z fotografií situácia nie je tak zrejma a

---

³⁹⁷ Ivan Borkovský – Denníky č. 1-6 (rukopisy a strojopis). ARUP, Archív oddelenia Pražský hrad, bez evidenčných čísel. Denníky v ďalšom texte označujem D1-D6 a v prípade presnej citácie za lomítkom uvádzam číslo stránky.

malty neboli odobrané z oboch častí. Síce vieme, že Borkovský napr. považoval kvádrikové murivo kostolíka Panny Márie zo západnej časti hradu ako murivo stavby z konca 9. storočia, zároveň mu ale nemusel sedieť fakt predtým spozorovanej podoby kvádrikov "Vratislavovho" kostola s technikou "Spytihněvovy baziliky" (záznam už na začiatku po odhalení, 9.3.1959, D1/21). Tento príklad mal poukázať na možnosti kritiky Borkovského interpretácií, ktorá vyplynie v ďalšej časti tejto práce.

Na konci mája 1959 bol celý priestor "Vratislavovho kostola" v hlavnej lodi vyčistený a fotografovaný a pokračovalo sa vo vyberaní drobných objektov na dne, zrejme neporušených v dobe Machovho odkryvu. V júni sa pokračovalo v už otvorených sondách vrátane južného ambitu, kde sa čistila prvá kláštorná miestnosť (M1), boli tiež odkryté časti v okolí základov severnej veže na záhrade. Zo záznamov je zrejmé, že sa v bazilike pravidelne schádzala komisia, a to približne raz za mesiac. V júli sa pokračovalo ešte odkryvom v miestnosti "Jesliček" (por. prílohu G) a v hlavnej lodi bolo pokračované v odkryve medzi piliermi. V auguste 1959 bol zahájený výskum v kaplnke sv. Anny a pokračovalo sa v odkrytých častiach baziliky. V septembri 1959 bola okrem prác prevažne prebiehajúcich v sv. Anne odkrytá podlaha východnej krypty a vyhlbená sonda na južnom dvore. Dňa 22. októbra bol odkrytý juhozápadný roh kláštornej záhrady, v novembri dochádzalo postupne k zasypávaniu ďalších sond v bazilike. K 11. novembru je záznam o natáčaní televízie³⁹⁸, ktorá sa sústredila na "Vratislavov kostol" a kniežacie hrobky. Nasledoval odkryv hrobiek č. 98 a 97 (tzv. Boleslava II. a Vratislava), k čomu sa odohrala veľká komicia 26.11.1959. Nasledoval ďalší odkryv, ktorým sa v decembri podarilo objaviť krížový murovaný objekt pri nohách hrobu H98 v ose kostola. Postupné odkrývanie oboch hrobie H98 a H97 bolo dôsledne konzultované na komisiách. Ich výskum trval až do januára 1960. V tomto mesiaci sa intenzívne začalo pracovať na odkryve hrobov v kaplnke sv. Anny, a postupovalo vo februári vyberaním terénov vo východnej časti kaplnky. V marci sa ďalej pracovalo aj v kaplnke sv. Ludmily. Tieto práce pokračovali až do mája, kedy sa navyše odkrývali základy vo východnej krypte a pokračovalo sa s odkryvom v miestnosti "Jesličky".

Dňa 1. júla 1960 sa začalo s odkryvom troch sond v hlbokých pivniciach severného krídla kláštora (S1-S3). V auguste 1960 sa postupne zadlážd'ovala plocha baziliky s tým, že sa na niektoré miesta pokladala betónová doska (a to na tzv. kniežacie hroby, "Vratislavov kostol", a údajne i v kaplnke sv. Ludmily), pripravovala sa tiež dlažba

---

³⁹⁸ Natáčanie zabezpečoval štáb spoločnosti Krátký film Praha. Prebiehalo zrejme vo viacerých etapách. Jednu z nich predstavila Česká televize v krátkom zostrihu z natáčania výskumu Vratislavovej hrobky, a to v Československom filmovom týždenníku č. 2, vysielanom v roku 1960. Zábery z týždenníku sú dnes uložené v archíve Českej televízie – zostrih trval od 4 min. 46 sek. do 6. min. 01 sek., takže iba 1 minútu a 15 sekúnd a predstavil celoštátne z pochopiteľných politických dôvodov iba hrobku Vratislavovu (H97). Archiv Krátkeho filmu Praha sa mi nepodarilo navštíviť. Ďalšie natáčania Borkovský v denníku nezmiňoval.

južného ambitu. V septembri sa prekopával (skôr než skúmal) východný dvor, v októbri sa preskúmavala kaplnka sv. Jana Nepomuckého. Nasledovalo zmiernenie tempa výskumu svatojiřského komplexu a pozornosť Ivana Borkovského sa sústreďovala čím ďalej tým viac aj na iné miesta Pražského hradu.

1. decembra 1960 sa skúmala už popisovaná (spočiatku najmä geologická) sonda na kláštornej záhrade “od severu na juh” (Plán 1, oranžová línia). V decembri ešte pokračovali drobné práce v hlavnej lodi baziliky (medzi arkádami), v januári 1961 sa otváral celkom západný záver kaplnky sv. Anny. Vo februári až marci 1961 sa skúmaly pivnice pod severnou krížovo chodbou (S1 a S2; S3 až v máji). V hlavnej lodi baziliky sa prekryvali kniežacie hrobky; od polovice marca do júna sa kopala a skúmala severojužná sonda uprostred záhrady kláštora, v júni 1961 južná stena kaplnky sv. Anny (románske časti muriva).

Nasledovala odmlka až do jari 1962, kedy boli poznamenané pozorovania o západnej fasáde dokumentovanej vo vertikálnych múroch hlavnej lode baziliky (v marci a apríli, priečne “spáry” B1003 a 1009). Napokon sa v júli 1962 prišlo ku komplexnému výskumu záhrady, a to sondami zároveň na juhozápade, severovýchode a v strednej časti. V júli až septembri sa pozornosť sústredila hlavne na západnú časť záhrady, v septembri čiastočne i na východnú. Napokon prebehla 19. septembra zásadná komisia (členovia neuvedení), ktorá doporučila záhradu nezasypať, ale prekryť betónovým stropom a zachovať prístupnú – keďže sa jednalo o objav “závažné kulturné historické památky” (DS4/363).

Práce v záhrade zrejme pokračovali až do konca mája 1963, kedy mal byť archeologický výskum ukončený. Z tohto obdobia (X/1962-V/1963) ale bohužiaľ chýbajú záznamy v denníku a postup nie je časovo označený ani na fotografických kartách. V denníkoch nasleduje iba súhrnný popis o ukončení a nástupe kopáčov stavebného podniku, ktorí dokopávali zostávajúce kubíky záhrady tak, aby mohol byť položený betónový strop na pilotoch. Borkovský píše, že týmto spôsobom bola bez archeologického dohľadu bola odstránená celá východná časť záhrady (D5-6, nepag., asi z augusta 1964). K odkopávaniu malo dojsť od zimy 1963/1964 do apríla 1964. Následne bola kladená betónová doska (Fot. 629). Z roku 1965 pochádzajú ešte útržkovité nespojité a nezrozumiteľné zápisky Ivana Borkovského (pôvodný neprepisovaný rukopis), týkajúce sa zrejme niektorých ďalších objavov v interiéroch kláštora, ale podľa zdokumentovaných situácií a fotografií SPH (por. prílohu Dokumentácia) sa zdá, že situácie v tejto dobe odkrytých starších murív v suteréne kláštora neboli nijak archeologicky dokumentované.³⁹⁹

---

³⁹⁹ K tomu plány APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10403/229, 230.

Prakticky hlavné etapy výskumu preto prebehli od januára 1959 do jari 1961 (interiér baziliky, kaplnky sv. Anny, kláštorých ambitov a sondy v pivniciach na severe, ako aj prvý odkryv sondy v rajskej záhrade), následne od jari 1962 do jari 1963 sa archeologicky pracovalo na záhrade, a zbytok zahrnoval iba nesystematické práce i záznamy. Archeologická aktivita obdobia 1959-1965 bola preto enormná. Je síce faktom, že na približne až dvoch tretinách plochy (v polohách: bazilika, ambit, kaplnka sv. Anny, západná časť záhrady) prebiehali práce v ploche starších Machových (a Fialových) odkryvov, i tak bol tento výskum veľmi rozsahly a vzhľadom na dochovanú dokumentáciu zaznamenaný iba neúplne.

Výskum pokračoval ešte drobnou akciou v roku 1969 v rámci rozsiahlej rekonštrukcie kláštora (do r. 1976), a síce vyťažením "studny" z pivnice vo východnej, novej časti kláštora (tzv. kasárni, čp. 222), ktorá obsahovala novoveký až subrecentný materiál. K tomu sa dochovala rukopisná zmienka v denníku a lokálny plán a rez⁴⁰⁰, už však nie celkové zasadenie do plánu, ktoré sa tak nepodarilo identifikovať. Archeologické nálezy z tejto polohy boli odobrané v obrovskom objeme niekoľkých bední a čakajú na svoje vyhodnotenie odborníkmi zameranými na postmediálne obdobie hradu.

Z výskumu v bazilike sv. Jiří sa dochovalo iba minimum originálnych kresieb na milimetrovom či baliacom papieri.⁴⁰¹ Najpôvodnejším dochovaným celkovým plánom je súkres všetkých úsekov na pauzák veľkého rozmeru v merítke 1:25, ktorá zahrnuje všetky situácie plošne odkryté v bazilike, na južnom dvore a v južnom ambite, resp. na týchto miestach zaznamenané.⁴⁰² K plánu sa nedochovali pôvodné matrice a nie je teda jasné, ako presne vznikol. V rámci dochovaných situácií, predovšetkým reliéfu pôvodného terénu a dochovaných murív baziliky sa dochovalo celkom 14 rezov baziliky (vrátane nadzemnej partie južnej steny hlavnej lode), z ktorých 10 na baliacom papieri, ktoré sú zafixované práve v tomto pôvodnom pláne (napr. chýbajú v publikácii I. Borkovského v roku 1975). Pri porovnaní dohľadovaných fotografií bolo predovšetkým za pomoci rozsiahleho fondu zhromaždeného fotografického materiálu zistené, že nie všetky odkryté situácie boli zaznamenané do plánov a rezov. Jedná sa napr. o priebeh základov stávajúcich múrov baziliky či rôznych ďalších "nearchologických", ale stavebno-historických informácií často mladého až recentného charakteru, ktoré sú dnes už bežnou súčasťou archeologických výskumov.

---

⁴⁰⁰ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/1029.

⁴⁰¹ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/336-338 a 340 a ich prekresby na pauzákoch inv. č. 10001/339 a 341-344 a 1038-1042. Ojedinelým je rez južnou stenou podzemnej i nadzemnej časti hlavnej lode inv. č. 10001/333-335, 1037, 10401/25 a ich originál na milimetrovom papieri ARUP, Archiv oddělení Pražský hrad, K8-K9.

⁴⁰² APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/328. Kópie tohto plánu sú: 10001/329-332, 10401/20-21 a deriváty 10001/405.

Pomerne podrobná dokumentácia sa dochovala v prípade východnej oblasti kniežacích hrobiek, kde máme k dispozícii niekoľko celkom pôvodných plánov 1:10 či 1:20 i na milimetrovom papieri, ktoré zachytávajú plány a rezy mj. situáciou hrobu H98.⁴⁰³

U kaplnky sv. Anny a prilahlých častí východného ambitu je situácia podobná ako v bazilike. Neexistujú prvé výkresy na milimetrový papier, iba skreslený plán na veľkom baliacom papieri⁴⁰⁴, ktorý však môže byť skutočne plánom pôvodným. Na ňom však chýbajú zákresy rezov, ktoré sa dochovali nakreslené (celkom 5 rezov, a jeden navyše je prítomný vo fotografickej dokumentácii – a to východný profil, fot. 406)⁴⁰⁵. Paradoxne jeden zo zmenšených prekreslených derivátov plánu kaplnky obsahuje navyše niektoré detaily v chodbe východného ambitu.⁴⁰⁶

V priestore záhrady sv. Jiří je plánová situácia dobrá – dochovali sa originálne časti nakresleného plánu celých vykopávok na milimetrovom papieri s niveláciami⁴⁰⁷, neskôr zosadeného do celkových plánov⁴⁰⁸. I v týchto plánoch sú však rozdiely či doplnené časti. V archíve oddelenia Pražský hrad a v Archíve Pražského hradu sú ďalej archivované originálne výkresy rezov záhrady 1:50 či 1:20, ktorých línie sú paradoxne vyznačené iba na súkresových plánoch a nie na originálnych milimetrových papieroch.⁴⁰⁹ Tieto rezy sú však schematické a nezahrnujú všetky zásypové stratigrafie. Je zrejmé, že postup kopania bol deštruktívny (voči navážkam), a to až na úroveň murív, prípadne zachytenej dlažby. Navážky boli dokumentované iba lokálne v západnej časti záhrady v rámci ponechaných "kontrolných blokov" (fot. 481-482). Paradoxne zlá a nezrozumiteľná dokumentácia sa viaže aj na objekt tzv. cesty dochovanej údajne v podobe ryhy záhradou v smere V-Z (por. Plán 1, objekt B529). Cesta sa však objavila iba na celkovom pláne a dochované rezy (K-L a tri s neznámym výkresom umiestnenia⁴¹⁰) nepôsobia presvedčivo ako podklad plánom zaznamenaného tvaru a v podstate pre neznámu presnú polohu nie sú verifikovateľné. Podobne fotografie situáciu nevysvetľujú (fot.

---

⁴⁰³ ARUP, Archív oddelenia Pražský hrad, K1-7 (milimetráky, skici); APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/348, 351; 10001/1044.

⁴⁰⁴ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/315 (merítka 1:10). Ďalšie jeho kópie a deriváty: inv. č. 10001/316-319, 1036.

⁴⁰⁵ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/320, 322-326, 1033-1035 a ARUP, Archív oddelenia Pražský hrad, pracovné číslo K10.

⁴⁰⁶ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/318.

⁴⁰⁷ ARUP, Archív oddelenia Pražský hrad, pracovné číslo K12-23 (12 ks kresieb na milimetrovom papieri A4).

⁴⁰⁸ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/386 (kópie 384, 385, 387-389), 390-395, 10405/18.

⁴⁰⁹ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/375, 377, 379, 381, 383, 396-397, 400-401; ARUP, Archív oddelenia Pražský hrad, pracovné čísla K24-29. Unikátnym je rekonštruovaný rez podložm a archeológiou naprieč celej záhrady APH inv. č. 10403/231.

⁴¹⁰ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/383, 400, 401; ARUP, Archív oddelenia Pražský hrad, pracovné číslo K24.

468-471). Práve objekt "cesty" je tak príkladom, ktoré sa ani v tejto práci zatiaľ nepodarí vzhľadom na Borkovského smelé interpretácie objasniť.

Z priestoru výskumu troch sond (S1-S3) v pivnici severného ambitu sa dochovala kvalitná originálna dokumentácia na milimetrových papieroch (1:20).⁴¹¹

Ivan Borkovský výskum spracoval do podoby článkov⁴¹² a monografie, ktorá vyšla v roku 1975 – viac ako desať rokov po skončení výskumu.⁴¹³ Venoval sa v nej podrobne priestoru baziliky a kaplnky sv. Anny a detailne popísal a zdokumentoval všetky odkryté, (a to i novoveké) hroby. Kde svoj výklad zjednodušil, bola bohužiaľ kláštorná záhrada, na ktorej nedostatočne popísal predovšetkým murivá mladšie než románske (resp. z obdobia abatyše Mlady, ako ich interpretoval). Jeho obrovskej práci je nutné zložiť hlbokú poklonu, zároveň však nie je ťažké nájsť deravé miesta výkladu, chyby (podmienené dobovo) v datovaní jednotlivých častí, a predovšetkým absolútnu ignoranciu nadzemných murív baziliky a ich stavebne historického vývoja, a jeho napojenie na murivá základové. Nemalý podiel na tom musel mať aj tradovaný konflikt s aktívne tu pôsobiacou historičkou umenia Anežkou Merhautovou, o ktorej sa v žiadnom denníku Borkovský nezmieňuje, i keď ich cesty sa tu museli krížiť. Taktiež nie je jasné, nakoľko študoval Machom a Šittlerom publikované práce (a to i bez prípadnej možnosti štúdia rukopisov popisujúcich výkopy v kláštore a kaplnke sv. Anny⁴¹⁴) – v prípade kláštornej záhrady je však zrejmé, že sa k Machovmu rukopisu nedostal; mala ho totiž z AHMP vypožičaná Anežka Merhautová, ktorá naň vo svojich prácach viackrát odkazuje.

4.6 Stavebno-historické pozorovania druhej rekonštrukcie areálu: Anežka Merhautová (1960-1966), pasporty kláštora (1970) a baziliky (1986)

---

⁴¹¹ APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/1014, 1018-1021; ARUP, Archív oddelenia Pražský hrad, pracovné čísla K33-36.

⁴¹² BORKOVSKÝ 1960b; BORKOVSKÝ 1961; BORKOVSKÝ 1965; BORKOVSKÝ 1968 (recenzia na knihu Anežky Merhautovej).

⁴¹³ BORKOVSKÝ 1975.

⁴¹⁴ V tomto prípade však iste poznal plány výkopov v záhrade z pozostalosti Karla Fialy, uložené a Janákom spracované v APH, na ktoré priamo nadväzoval zameraním – v plánoch inv. č. 10001/369, 370 a 10403/234 bola do podkladov od Fialy zakreslená prvá „geologická“ sonda uprostred záhrady z rokov 1960-1961, kde sa autori plánu snažili identifikovať dávnejšie odkryté murivá.

Až do dnešnej doby je prakticky výklad dejiny baziliky sv. Jiří spojovaný s menom historičky umenia **Anežky Merhautovej**. Táto dáma sa venovala sledovaniu rekonštrukčných prác v bazilike sv. Jiří na počiatku 60. rokov, a taktiež sledovala práce v kláštore.⁴¹⁵ Prvoradým výsledkom tejto práce je však predovšetkým útlá, no hutná monografia Bazilika sv. Jiří na Pražskom hradě, ktorú vydalo nakladateľstvo Academia v roku 1966. Práve táto jednoznačne nazvaná kniha sa dnes spája s prevažnou väčšinou citovaných odkazov v prípade pátrania po jednoznačnej a prvoradej príručke k dejinám tohto chrámu. A to napriek tomu, že čítanie knihy nie je jednoduché a vyžaduje značne zasväteného čitateľa, vzhľadom na obsiahle slovné popisy dobre fyzicky zorientovaného v stavbe.

Monografia Anežky Merhautovej viac než jednoznačne a sebavedome prezentuje jej názor na stavebné dejiny baziliky sv. Jiří, a to takmer bez výnimky sa nevzťahujúcej na žiadny z nálezov odkrytých Ivanom Borkovským v rámci pozemných archeologických pozorovaní. O to zavádzajúcejšie sú interpretačné pôdorysy náväzných fáz stavby, ktoré poslúžia nezasvätenému záujemcovi, laikovi, ale dokonca i historikom a umeleckým historikom, nerozumejúcich (takže z podobných dôvodov komplikovaného textu) Borkovského archeologickej monografii a priepastnému rozdielu v jeho tvrdení, k jasnému poučeniu sa o stavbe. Dnes nie je jasné, prečo nedošlo k žiadnej komunikácii medzi týmito dvoma vedcami s výnimkou vzájomných recenzií či diskusie v monografiám nasledujúcej odbornej literatúre. O to zarážajúcejšie sú zásadné rozdiely v ich interpretáciách.⁴¹⁶ Prakticky sa práve tento fakt stal jedným východiskom a impulzom k realizácii a metodologickej koncepcii celej tejto práce.

Anežka Merhautová po vydaní svojej monografie publikovala ešte recenziu na neskoršiu publikáciu Ivana Borkovského⁴¹⁷, hodnotným a dodnes využívaným je tiež jej súpis historických prameňov k bazilike v monografii Raně středověká architektura v Čechách.⁴¹⁸ Nasledoval už iba sprievodca kláštorným komplexom v roku 1991⁴¹⁹ a neskôr recenzia na tretí diel edície Castrum Pragense (Nejstarší sakrální architektura na

---

⁴¹⁵ Merhautovej bibliografia ku sv. Jiří je rozsiahla: MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1962; MERHAUTOVÁ 1966; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1968; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1969; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1972; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1976; MERHAUTOVÁ – STEJSKAL 1991; MERHAUTOVÁ 2001. Z hľadiska ďalších prameňov som sa k originálnym zápiskom a poznámkam Anežky Merhautovej nedostala a autorku som nemala možnosť v priebehu práce na tejto dizertácii osobne stretnúť.

⁴¹⁶ Bohužiaľ nepoznám ani žiadnu korešpondenciu medzi autormi ani iný prameň odkazujúci na pôvody ich údajných sporov, ani žiadne svedectvo tretej strany.

⁴¹⁷ MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1976.

⁴¹⁸ MERHAUTOVÁ 1971, str. 206-214.

⁴¹⁹ MERHAUTOVÁ – STEJSKAL 1991.

Pražském hradě).⁴²⁰ Dá sa povedať, že na svojich tvrdeniach ani roky po vydaní Borkovského publikácie či jeho smrti nič nezmenila (obr. 34-48).

Z hľadiska stavebno-historického hodnotenia rozsiahle rekonštruovaných stavieb baziliky a kláštora sv. Jiří nasledovalo po práci Anežky Merhautovej (ktorej služobná úloha pri rekonštrukcii baziliky mi nie je presne známa) vypracovanie tzv. pasportu⁴²¹ objektu kláštora sv. Jiří v podobe, do akej sa zrekonštruovaný dochoval dodnes. V rámci SÚRPMO tento pasport vypracovali v roku 1970 historička **Milada Vilímková** a architekt **František Kašíčka**.⁴²² Výsledkom ich práce je nanajvýš dôsledná analýza dejín objektu s použitím dostupných historických a ikonografických prameňov vrátane citácií od M. Vilímkovej. Nasleduje analýza stavebnej situácie a počas rekonštrukcie odkrytých historických vrstiev stavieb kláštora (čp. 33 i čp. 222). Vynikajúcim výsledkom sú dva Kašíčkove analytické plány - prvý odrážajúci starý stav v roku 1960 pred rekonštrukciou, druhý stav po rekonštrukcii v roku 1970. Výsledky svojich pozorovaní autori neskôr iba stručne publikovali.⁴²³

Je paradoxné, že pasport objektu baziliky sv. Jiří vznikol nezávisle na kláštore i na rekonštrukcii, a to až v roku 1986. Jeho autorom je **Dobroslav Líbal**⁴²⁴, ktorý v tej dobe analyzoval už dvakrát zrekonštruovanú a v novotvaroch fixovanú stavbu, na ktorej boli pri poslednej obnove slohovo doplnené najmä obklady predtým analyticky priznaných častí múrov, na ktorých sa kvádrikový obklad pred prvou rekonštrukciou nedochoval. Pasport D. Líbala nie je štandardný – chýba v ňom predovšetkým historický úvod k dejinám objektu vrátane analýzy staršej plánovej dokumentácie prvej rekonštrukcie, ako je uvedené v úvode k Pasportu. Autor podľa vlastných slov vychádzal z publikácií F. Macha a E. Šittlera v Památkách archaeologických a opomenutá je i *“bohatá a krajine různorodá odborná literatura.”*⁴²⁵ Ďalej píše: *„Stalo se tak úmyslně, neboť jen systematické, byť povrchové poznání celého objektu převažně reznými stěnami vně i vnitř je zárukou objektivního poznání složitého vývoje analyzované architektury, neovlivněného*

---

⁴²⁰ MERHAUTOVÁ 2001.

⁴²¹ „Pasport“ je zažité označenie pre stavebno-historický prieskum objektov, založený na metodike vyvinutej Dobroslavom Líbalom v rámci SÚRPMO, skladajúcej sa z podrobného historického prieskumu materiálov k objektu, vlastného architektonického rozboru a celkového vyhodnotenia vývoja objektu s priloženými analytickými plánmi. Základom tejto práce je samostatný architektonický stavebno-historický prieskum (= SHP).

⁴²² VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970; študovala som kópiu strojopisnej správy uloženú v archíve oddelenia Pražský hrad ARUP.

⁴²³ VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1976.

⁴²⁴ LÍBAL 1986; študovala som kópiu strojopisnej správy uloženú v archíve oddelenia Pražský hrad ARUP a plány v originálnej kópii uloženú v APH. Ďalšie práce autora k areálu: LÍBAL 1968.

⁴²⁵ LÍBAL 1986, s. 1.

staršími názory a závěry.⁴²⁶ Ako píše Líbal ďalej v závere, vzájomne si protirečiace hodnotenia sa nemohli stať oporou nového prieskumu a boli naopak „důsledně opomenuty“. ⁴²⁷ Tento postup bol určite v danej situácii správny, problémom však zostáva absencia zmieneného historického úvodu a analýza dochovanej dokumentácie oboch rekonštrukcií, ktorá mala vlastným Líbalovým pozorovaniam nasledovať a bez ktorej je jeho práca prakticky nedokončená a závery zavádzajúce. Výsledné hodnotenie, nerešpektujúce staršie nálezy v stavebnej hmote pamiatky, nemajú opory a nemôžu obstáť v odbornej diskusii. Pritom nie je jasné, aké boli reálne dôvody pracovnej chyby SÚRPMO pri zadávaní pasportu až v dobe po rekonštrukcii, nezohľadňujúcej navyše metodiku a nenasledujúci výborný príklad stavieb kláštora, u ktorých pasport vznikol zároveň s rekonštrukciou. Dodnes možná podrobná analýza stavby, ktorá mi bola vo všetkých smerov v priebehu práce prístupná⁴²⁸, ukazuje na situácie nevysvetliteľné bez pomoci podrobných dokumentácií starších rekonštrukcií (autor uvádza, že cituje zmeny z rekonštrukcie publikované v PAM na počiatku storočia, v skutočnosti tomu tak je iba minimálne). Preto nie je k podivu, ak D. Líbal používa často pri popise slovné obraty typu, že niečo „vzbuzuje dojem obnovy“⁴²⁹ bez toho, aby si situáciu rekonštruovanú na začiatku storočia overil.

Líbalova práca, nepochybne veľmi dôsledná a založená na autorovej bohatej skúsenosti, je však pre stavebno-historické analýzy nepoužiteľná bez staršej dokumentácie a je zavádzajúca, preto sa o ňu v tejto práci neopieram. V budúcnosti ju bude nutné revidovať a doplniť o zásadné, chýbajúce údaje k „archeológii stavby“, čo je však úloha pre medziodborovú spoluprácu viacerých odborníkov (archeológa, architekta, historika, stavebného historika, geodéta a ďalších). Zásadný protiklad k objektívnemu poznaniu minulosti stavby je tak daný napr. vetou zo záveru: *„Nezvažovaly se výsledky archeologického výzkumu, který se vlastně týká jenom nejstarší stavební etapy kostela z doby po jeho založení knížetem Vratislavem někdy před r. 921.“*⁴³⁰ Nasleduje však napríklad vyhodnotenie s najstaršou časťou stojacej stavby patrnej v apsidách bočných lodí – a to bez toho, aby sa autor zaoberal situáciou ich základu a konzultáciou archeologickej situácie⁴³¹, na iných miestach naopak účelovo využíva Borkovského záverov z monografie. Líbalov rozbor dochádza do slepých bodov: *„Tuto druhou etapu nelze ovšem považovat za jednolitou a časově sevřenou, neboť jak již poznamenáno,*

---

⁴²⁶ Ibidem.

⁴²⁷ Ibidem, s. 171.

⁴²⁸ Ďakujem predovšetkým Petru Chotěborovi z KPR za prístupy na južnú tribúnu a do južného podvežia, za prístupy na severnú tribúnu Martinu Zbořilovi z oddelenia zbierok SPH, za prístup do podzemia sv. Ludmily Milene Bravermanovej z rovnakého oddelenia a prístupom cez kláštor panu Svobodovi z vtedajšej NG.

⁴²⁹ LÍBAL 1986, napr. s. 136.

⁴³⁰ Ibidem, s. 171.

⁴³¹ Ibidem.

některé její části patří snad již 1. etapě.“.⁴³² Podobných bonmotov je text plný a zjavne tápe. Taktiež nedodržel svoje predsavzatie nezaoberať sa inými odbornými hodnoteniami baziliky a v závere odkazuje na Cibulku, Borkovského a Macha. Z týchto dôvodov nebude tento pasport výraznejšie v tejto práci reflektovaný.

4.7 Novodobý výskum: P. Chotěbor, Z. Smetánka, E. Vlček, J. Frolík, T. Durdík, P. Chotěbor, Z. Dragoun, I. Herichová, G. Dubská, K. Chlustiková a ďalší

Medzi autorov, z ktorých väčšina ešte dodnes pôsobí na Pražskom hrade ako pamiatkári či archeológovia, patrí na prvom mieste **Petr Chotěbor**. Tento architekt, pôsobiaci na pamiatkovom odbore Kanceláre prezidenta republiky na Pražskom hrade, sa po prvýkrát dostal do styku s objektom kláštora v roku 1972. V tomto roku sa podzemie kláštora upravovalo (Chotěbor popisuje “vyklizovací práce”) a pri tej príležitosti v ňom bolo lokalizovaných 31 architektonických článkov v sekundárnych polohách. Petr Chotěbor ich polohu zakreslil do vlastného plánu “vykopávok” (teda reliktov murív zakonzervovaných betónovým poklopom pod rajsým dvorom), nakreslil ich a sфотографoval – celkové vyhodnotenie podal v strojopisovej správe. Súčasťou nálezov bolo 19 článkov z prízemnia kláštora z miest, kde došlo k oklepaniu omietky (poloha nie je zakreslená; por. ďalej kap. 6.4).⁴³³

V roku 1985 publikoval Petr Chotěbor ešte jednu drobnú štúdiu o rytinách na pôvodnom murive baziliky sv. Jiří alebo architektonických článkoch, ktoré zmapoval, zakreslil a čiastočne vyhodnotil.⁴³⁴

Petr Chotěbor síce komplexné vyhodnotenie baziliky sv. Jiří nepublikoval, je však napr. autorom analytického pôdorysu vystaveného od 70. rokov 20. storočia v priestore južnej kaplnky baziliky (vystavené ako sklenený panel). Svoju predstavu o stavebnom vývoji publikoval iba v sprievodci po Pražskom hrade a jeho vyhodnotenie sa opiera zčásti o

---

⁴³² Ibidem, s. 177.

⁴³³ CHOTĚBOR, Petr: Nálezová zpráva o druhotně použitých stavebních člancích v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě. č. 7341/74. Strojopis uložený v APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/424-460.

⁴³⁴ CHOTĚBOR 1985.

staršie publikácie, ale i o vlastné empirické pozorovania a postrehy k dochovanej stavbe.⁴³⁵

Spolu s **Tomášom Durdíkom** nakoniec Chotěbor publikoval ešte stať týkajúcu sa vyhodnotenia doby vzniku murív konzervovaných pod rajským dvorom kláštora.⁴³⁶ Vznikol nový analytický plán, ktorý nanovo po nie príliš presvedčivej a “deravej” publikácii kláštornej záhrady v Borkovského monografii⁴³⁷ ukázal na možnú odlišnú datáciu niektorých múrov – i keď bez hlbšieho vyhodnotenia staršej archeologickej dokumentácie so zaniknutými a vyťaženými situáciami na prvom mieste. Plán sa prakticky oprel iba o situácie dodnes vo “vykopávkach” kláštora sv. Jiří dochované, avšak tiež bez okolia a kontextu celej parcely a zapojenia ostatných stredovekých reliktov kláštora. Otvorenou otázkou i po publikácii článku naďalej zostala lokálna datácia niektorých murív, predovšetkým severná línia “gotického ambitu”, ktorá vykazovala množstvo drobných fáz a ako u Borkovského ani v tomto prípade nebola detailne rozobraná. Štúdia tiež ukázala – vzhľadom na technickú schopnosť autorov posudzovať murivá – na základný nedostatok dokumentácie pri ich odkryve (mj. severnej a východnej časti). Miesta severnej línie “gotického ambitu” boli odkryté v dobe Borkovského výskumu prvýkrát, no aj vďaka problematickej spolupráci a tlaku stavby neboli archeologicky sledované ani dokumentované (por. vyššie).

Prvá archeologická záchranná akcia v bazilike sv. Jiří po Borkovského odkryve prebehla v roku 1980 a pracovali na nej archeológovia stredovekého oddelenia ARUP so sídlom na Pražskom hrade **Jan Frolík a Tomáš Durdík**. Jednalo sa o práce vo východnej krypte baziliky, kde sa pri odbúravaní barokovej zámurovky dvoch románskych vchodov našli pôvodné románske stupne. Z akcie sa dochoval denník, zoznam drobných nálezov, vzoriek mált a omietok a rezy.⁴³⁸ Pri čistení bol dokumentovaný skalný povrch a fragmenty ílovitej či maltovo ílovitej pôvodnej (?) podlahy krypty, v zásade sa však podarilo iba odkryť dnes priznanú a zrekonštruovanú situáciu dvoch vrcholne románskych vchodov po severnej a južnej strane krypty od západu z hlavnej lode.

---

⁴³⁵ CHOTĚBOR 1994.

⁴³⁶ DURDÍK – CHOTĚBOR 1994. Je nutné podotknúť, že autori prevzali plán bez kritickej revízie z verzie publikovanej I. Borkovským.

⁴³⁷ BORKOVSKÝ 1975, s. 109-139.

⁴³⁸ Primárna dokumentácia z výskumu uložená v ARÚP, archíve pracoviska Pražský hrad, v rámci areálu 34.

V roku 1981 potom nasledoval ešte výskum **Emanuela Vlčka a Zdeňka Smetánky** s odkryvom hrobu kňaznej sv. Ludmily v rámci jej gotického sarkofágu v jej kaplnke.⁴³⁹

Emanuel Vlček podnikol ešte v roku **1973**⁴⁴⁰ odkryv v kaplnke sv. Anny s cieľom odkryť hrobovú situáciu okolo hrobu H102 (domnelej Mlady), pričom sa narazilo i novo na dutinu / jamu H118A (prečíslované J. Frolíkom), prekrytú apsidou románskej kaplnky B1922.⁴⁴¹ Tento výskum nebol vedený archeologickou metódou ani náležite zdokumentovaný, nepriniesol ani žiadne nové informácie k stavebnej situácii kaplnky a jej vzťahu k hrobom.⁴⁴²

Vo výskume baziliky sv. Jiří následne existovala odmlka až do roku **2000**, kedy bola publikovaná nová revízia objektov baziliky sv. Jiří a kaplnky sv. Anny v publikácii *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu* v rámci edície *Castrum Pragense*, a to kolektívom dvoch archeológov **Jana Frolíka a Jany Maříkovej-Kubkovej**, s prispením Elišky Růžičkovej a Antonína Zemana.⁴⁴³ Bazilika sv- Jiří i kaplnka sv. Anny boli podrobené predovšetkým archeologickému preskúmaniu a kritike starších interpretačných záverov Ivana Borkovského. V prípade baziliky sv. Jiří tak revízia – opäť selektívna – nebola založená na všetkých existujúcich prameňoch. Napr. pri nej ani neboli skúmané všetky existujúce a dnes dostupné fotografie okrem fotografií dochovaných formou pozitívou nalepovaných na karty s popisom (Archív oddelenia Pražský hrad ARUP), ďalej nebolo prístupné na nové geodetické vyhodnotenie starších plánov a predovšetkým neboli výsledky výskumu Ivana Borkovského konfrontované s rukopismi a dokumentáciou z doby prvej rekonštrukcie. Publikácia tak iste splnila priekopnícku úlohu poukazu na nedostatky doterajších publikácií o areáli, ako neúplná však nedokázala presvedčiť a skončila vlastnou, novou reinterpretáciou samotných podzemných – archeologických nálezov bez väzieb na stojace časti stavby. V prípade nesmierne zložite popisovanej situácie v kaplnke sv. Anny v denníkoch Ivana

---

⁴³⁹ VLČEK 1982, s. 17 (nepag.); VLČEK 1997, s. 63-84; dokument Českej televízie „Kněžna Ludmila“ v rámci relácie „Přítomnost budoucího času“ z roku 1982, scenár a réžia Jan Boněk – natáčanie prebehlo 24.8.1981 (uložené v archíve Českej televízie). Originálna dokumentácia a nálezy z tohoto zásahu je uložená v archíve oddelenia Pražský hrad ARÚP v materiáloch Z. Smetánku a nebola zatiaľ spracovaná. Výskum publikovali SMETÁNKA – CHOTĚBOR – KOSTLÍKOVÁ 1986.

⁴⁴⁰ VLČEK 1982, s. 18-19 (nepag.); VLČEK 1997, s. 148-150.

⁴⁴¹ Por. obr. VLČEK 1997, s. 149 obr. IX/7; reprodukované FROLÍK et. al. 2000, s. 232 obr. 6/9 a Frolíkov komentár na s. 239.

⁴⁴² Por. komentár Jana Frolíka, pozn. vyššie.

⁴⁴³ FROLÍK et al. 2000; kapitola 3: Bazilika sv. Jiří (s. 97-144) a Kapitola 6: Kaple P. Marie (dnes sv. Anny) v Jiřském klášteře (s. 219-258), a ďalej kapitoly venujúce sa murivám (7) a záveru (9). Projekt bol výstupom grantového programu GAČR a zaoberal sa revíziou najstaršej sakrálnej architektúry Pražského hradu.

Borkovského však bol naopak kus archeologickej analýzy veľmi prínosný. Jan Frolík tu prvýkrát kriticky a s väzbou na aktuálnu dátáciu keramického materiálu analyzoval Borkovským odkryté a vzácne dochované stratigrafie v kaplnke, rekonštruoval Harrisov diagram a naznačil archeologické dianie na ploche neskoršej románskej stavby.

Druhú prírodovedne zameranú analytickú časť v publikácii pripravila dvojica Eliška Růžičková – Antonín Zeman, ktorí mikroskopicky rozobrali zloženie skúmaných stavebných maltových hmôt, na základe čoho bolo vzorky možné porovnávať (v zložení plniva a pojiva) medzi sebou.⁴⁴⁴ Táto pasáž zahrnuje niektoré závažné konštatovania, no nebola presvedčivo rozvinutá a zaslúžila by si pokračovanie započatého výskumu a samostatnú publikáciu.

Publikácia tretieho čísla *Castrum Pragense* je napriek všetkým možným dnes zrejším nedostatkom zásadná pre nové pochopenie a výklad ranostredovekej architektúry Pražského hradu. Pasáže venované svätobjiřskému komplexu otvorili cestu aj tejto práci, a to vrátane posunu v metodológii, ktorá bola v práci aplikovaná.

V rovnakom roku bola zároveň vydaná encyklopedická príručka **Umělecké památky Prahy** editovaná Pavlom Vlčkom s početným kolektívom autorov, ktorá výborne odzrkadlila dramatickú priepasť medzi dejinami umenia či architektúry a archeológie v prípade objektu baziliky a kláštora sv. Jiří.⁴⁴⁵ Kolektívom autorov zhrnuté dejiny poskytujú približný prehľad doteraz vyslovených názorov na vývoj baziliky a v mnohom nadväzujú na prácu Josefa Cibulku (1936). Publikácia prakticky otvorila Pandorinu skrinku plnú najrôznejších porozumení stavebných dejín baziliky a odkryla hlavný nedostatok vyhodnotenia stavby od základu až po strechu komplexne. A práve takéto nedostatky považujem za zásadný impulz – práve encyklopedická literatúra je zdrojom šírenia masového povedomia o stavbe, a to nielen medzi študentami, záujemcami, odborníkmi, ale aj v bežnej turistickej prevádzke.

Na tomto mieste je možné citovať ešte trefné zhrnutie situácie, a to z úst historika a teoretika umenia **Ladislava Kesnera** st. z úvodu ku knihe fotografií baziliky sv. Jiří fotografa Jana Jedličky, ktorá v roku 1997 prebehla v Tereziánskom krídle na Pražskom hrade: „*Objektom je totiž najstarší dochovaná cirkvevní architektura Prahy, tedy Hradu,*

---

⁴⁴⁴ FROLÍK et al. 2000, Kapitola 8: Malty na vybraných středověkých stavbách na Pražském hradě, s. 261-278.

⁴⁴⁵ VLČEK a kol. 2000; „Kostel sv. Jiří“ na s. 136-147 (autori hesla J. Roháček, J. Chlíbaec, K. Benešovská, I. Herichová) a „čp. 33/IV (a 222/IV)“ na s. 226-232 (autori hesla J. Frolík, K. Benešovská, J. Chlíbaec, J. Roháček, P. Vlček).

stavba, jejíž vznik a potomní přestavby a úpravy nejsou dodnes a bezpochyby nebudou již nikdy zcela uspokojivým a úplným způsobem objasněny.“⁴⁴⁶

Dá sa povedať, že priepasť medzi dvomi disciplínami sa pokúsil prekonať vlastným zhrnutím archeológ a špecialista na ranostredovekú architektúru Prahy **Zdeněk Dragoun**.⁴⁴⁷ Ten sa v encyklopedickej monografii k ranostredovekej Prahe pokúsil kriticky vyhodnotiť doterajšie rozporné analýzy vývoja baziliky a navrhnúť autorský kompromis, ktorý bolo možné vyvodit' zo štúdia sekundárnej literatúry. Jedná sa o prvý náznak komplexného kritického vyhodnotenia dejín baziliky v celku (teda vrátane nadzemných murív), i keď iba s pomocou sekundárnej literatúry a dovedty publikovaných záverov.

K autorom, ktorí sa pokúsili interpretovať či vysvetliť niektoré dôležité elementy z dejín kláštora sv. Jiří patrí Petr Sommer, ktorý sa zamýšľal nad historickou interpretáciou najstarších kontextov v kaplnke sv. Anny a fenoménom drevennej memoriálnej architektúry.⁴⁴⁸ Táto dôležitá práca viazaná na historickú interpretáciu hrobu H102, vychádzala iba zo sekundárnej analýzy starších publikácii, bude však nutné ju po novej analýze situácii v kaplnke i metód antropologického datovania kostier zrejme revidovať.

Archeologický výskum lokality bol obnovený novými stavebnými aktivitami Správy Pražského hradu v posledných asi pätnástich rokoch, ktoré priniesli nové a doplňujúce výsledky k doterajším výskumom a v mnohom rozšírili archívne štúdium o priame pozorovania z terénu.

Drobnou záchrannou archeologickou akciou v bola oprava odkvapových rúr na južnom dvore baziliky v roku **2003**. Archeologicky ju viedli **Jan Frolík a Gabriela Dubská** (dnes Blažková). Záznamy v archíve oddelenia Pražský hrad (správa, kresby, popisy kontextov, nálezy, fotografie)⁴⁴⁹ dovoľujú potvrdiť, že sa akcia dotkla iba terénov už raz prekovaných a podmurovávaných Machom či Láblerom na prelome 19. a 20. storočia. Výsum priniesol iba overenie subrecentných zásahov do terénu, na žiadne intaktné historické terény ani podložie akcia nenarazila. Bola však potvrdená nutnosť sledovať i sekundárne zásypy terénov v okolí baziliky, v ktorých sa nachádzajú i staršie premiestnené nálezy, napr. starší gotický architektonický článok. Taktiež sa akcia stala

---

⁴⁴⁶ Úvodné slovo k monografii in JEDLIČKA 1997. V rovnakej publikácii je odborné zhrnutie dejín stavby od historicky umenia Hany Hlaváčkovej, HLAVÁČKOVÁ 1997.

⁴⁴⁷ DRAGON 2002, s. 14-24.

⁴⁴⁸ SOMMER 2000.

⁴⁴⁹ Gabriela DUBSKÁ – Jan FROLÍK: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na základě objednávky č. 716/03 na lokalitě Praha - Pražský hrad, bazilika sv. Jiří – dvorek na jižní straně. ARUP, čj. 4502/03 (uložená v archíve ARÚP).

podstatnou z dôvodu overenia novorenesančných základov, techniky ich murovania a zloženia mált, ktoré je možné porovnávať s ďalšími odkrývanými terénami a novorenesančné základy tak ľahko identifikovať (napr. i v prípade výskumu na východnom dvore v r. 2012).

Novú intenzitu nabral výskum svätotojišského areálu až v roku **2003**, kedy bola zahájená oprava kanalizácie a následná sanácia tzv. Malého dvora – menšieho a mladšieho rajského dvora uprostred mladších, v baroku ku kláštora pristavaných budov na východ od ambitu priliehajúceho k bazilike (katastrálne objekt čp. 222; sondy sú vyznačené v Pláne 3). Od novembra 2003 až do marca 2004 tu prebiehal záchranný archeologický výskum predbiehajúci stavebným prácam, ktorý viedla archeologička **Iva Herichová**.⁴⁵⁰ Najprv boli otvorené tri šachty (Š1-Š3) v priestore už predtým prekopanom pri rekonštrukcii v 60.-70. rokoch – o ktorých nám však chýbajú záznamy; a následne boli vyhlbené výkopy pre novú drenáž pozdĺž obvodových múrov tzv. Malého dvora (SI-SIV). Novostavba a usporiadanie tzv. Malého dvora pochádza z doby od 2. pol. 17. storočia do počiatku 18. stor. Tieto časti prešli výraznou premenou a museli sa vysporiadať s nepravidelným usporiadaním z minulých storočí. Do dnešnej doby sa tak v jadre barokových hmôt dochovali staršie renesančné a gotické fragmenty.⁴⁵¹ Jednou z nich je napríklad dlhá gotická pivnica po severnej strane kaplnky sv. Anny, ktorej južná polovica sa dochovala v krídle pod dnešným prízemím a severná bola čiastočne dokumentovaná pri tomto archeologickom výskume. Výskum v 60. a 70. rokoch sa síce pohyboval na rovnakých miestach – hľadali sa tu pôvodné šachtice v miestach neskorších Š2 a Š3, zrejme však nebol archeologicky sledovaný. V gotickej pivnici sa dochoval jeden celý a jedna polovica gotického portálu, prístupné sú dnes pri návšteve pivníc pod areálom kláštora (Plán 3). Na Š2 a Š3 naviazal drenážový výkop sondy SIV, ktorý odhalil plochu gotickej klenby, jej priečky či priečne pásy.

V celom areále severných dvoch tretín dvora (SII-SIV) nebolo zdokumentované žiadne románske ani predrománske murivo – s výnimkou kamenných deštrukcií spojovaných ílom z hradištných období. Všetky fragmenty múrov boli mladšie, dochovali sa však medzi nimi neporušené časti starších hlinitých terénov. Časť z nich bola odkrytá až na podlažie. Rezy a plány týchto situácií nám priniesli iba menšie fragmenty k poznaniu niekdajšieho vývoja terénu, tak malé časti ale nedovoľujú plochu v ranom stredoveku interpretovať. Jedná sa o oblasti uprostred SII, SIII a vo východnom rohu SIV, kde boli dokumentované dva ranostredoveké požiarové horizonty. Tieto situácie sú nepochybne dôležitými časťami v mozaike poznania celého areálu, pre vytýčenú oblasť hlavného

---

⁴⁵⁰ HERICHOVÁ 2004.

⁴⁵¹ VLČEK a kol. 2000, s. 226-232; por. VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970 a . VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1976.

záujmu tejto práce – snahy o zmapovanie najstarších románskych a predrománskych objektov baziliky a kláštora však tieto situácie nemajú zásadný význam, a budú zhodnotené na inom mieste. Jednou z príčin môjho menšieho záujmu o ne je prakticky neschopnosť naviazať na akýkoľvek bezprostredne susediaci kontext intaktného staršieho terénu, ktorý nepoznáme, a nedokážeme z hľadiska fungovania kláštora objasniť. Vo vrcholnom stredoveku máme o tomto areále zmienky, ktoré odkazujú na vlastníctvo niektorých domov súkromnými občanmi a taktiež máme záznamy o tom, že táto časť sa dostala do držania kláštora prakticky až v renesancii a v dnešnom rozsahu až v baroku.⁴⁵² Z úvah o vývoji niekdajšieho areálu kláštora ich tak môžeme vylúčiť.

Jedinou zaujímavou situáciou pre kláštorný ranostredoveký kontext bol zachytený fragment deštrukcie kameňov v SIII na západnej strane dvora. Tieto kamene boli prekladané ílom a nájdená keramika ju datuje do mladohradištného obdobia. Situácia nebola dokopaná na podložie, vieme však, že tesne severne susedila s V-Z líniou priebehu skalnatého povrchu ostrohu v tejto časti – teda v mieste, kde sa terén pomaly začal zvažovať k severu po svahu. Fragment tejto situácie za dnešného stavu poznania nedokážeme interpretovať, no je možné si položiť otázku o jeho možnej príslušnosti k najstaršiemu opevneniu. Druhým zistením bol fakt, známy však už z plánov SPH, že fragment románskeho nárožia budovy B1923 východne od románskej kaplnky sv. Anny (Plán I) sa dochoval osamotene a v bezprostredne susediacich polohách bol prevrstvený výstavbou nových gotických pivníc. K jeho interpretácii teda už žiadny kľúč nebude možné získať a ten zanikol.

Dodnes posledné dve záchranné archeologické akcie prebehli v rokoch 2012 a 2013 pod vedením autorky tejto práce. Prvá, rozsiahlejšia z nich sa odohrala v roku **2012 na východnom dvore za bazilikou sv. Jiří** a súvisela s opravou stávajúcej dažďovej kanalizácie (pôvodne z roku 1914 a rekonštruovanou v dobe výskumu Ivana Borkovského)⁴⁵³. Plán výskumu (Plán 11) naznačuje, že sa odkrývali terény vytýčené nad domnelou starou trasou kanalizácie, ktorá sa však potvrdila iba v malej časti prípadov. Odkryv prebiehal archeologicky s výnimkou severovýchodnej časti medzi krídlami kláštora (S10), kde prebiehal výkop v starej trase sietí a pred povolaním archeológov a po skončení záchranného výskumu v juhovýchodnej časti (S14) v okolí staršej šachtice, ktorú stavba prekopala bez predbežného kontaktovania archeológov.⁴⁵⁴

---

⁴⁵² VLČEK a kol. 2000, s. 228-229; VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970, s. 45 a n.

⁴⁵³ Podrobná správa CHLUSTIKOVÁ 2012; predbežná publikácia CHLUSTIKOVÁ 2013.

⁴⁵⁴ Nepříjemný bol i v tomto prípade časový tlak stavby na urýchlenie a ukončenie výskumu, a tiež typická snaha o zníženie finančných nákladov na výskum či bežný postoj k odmietaniu preventívnych terénnych zásahov v prípade výkopov v starých trasách, ktoré však obvykle vždy porušia i intaktné terény.

Vo zvyšných líniách trasy boli v priebehu jedného mesiaca riadnym záchranným odkryvom odhalené pôvodné archeologické situácie, časť z nich však bola očakávateľne porušená výkopmi z prelomu 19. a 20. stor. a neskôr v 60. rokoch. Všetky tieto staršie výkopy prebiehali bez archeologického dohľadu, a to napriek tomu, že Ivan Borkovský vo svojich denníkoch zaznamenal dve poznámky k nálezom ranostredovekého objektu na tomto dvore a k nálezom kostier na jeho východnej strane – žiadnu z týchto situácií však nezdokumentoval⁴⁵⁵. Táto plocha sa až do pokročilého 19. stor. označovala ako “hřbitov” (Rez 28), preto bolo zrejmé – a to i vo vzťahu k bezprostrednej polohe východnej apsidy baziliky a krypty, že sa tu môžu nachádzať rôzne staré hroby či tiež zbytky pôvodného terénu. Cieľom tak bolo aj zmapovať sklon podlažia a zistiť, do akého geologického terénu bola vzhľadom na vyhlbenú Jiřskou ulicu postavená bazilika sv. Jiří pôvodne. Sklon naznačuje už vlastný, voči dnešnej ulici vysoko položený dvor s dochovanou pôvodnou úrovňou románskeho vchodu do kaplnky sv. Anny na jeho severe či do prízemnia kaplnky sv. Ludmily na juhu.

Zo situácie po odkryve bolo zrejmé, že bola pôvodná úroveň dvorku znižovaná (aj keď nie v miere, ktorú plánovali v dobe prvej rekonštrukcie)⁴⁵⁶. Pod povrchom recentného podkladu pod dlažbu sa dochovali iba zbytky niektorých hrobov, miestami etážovite vzájomne prekrytých (S1). Celkom bolo dokumentovaných 29 hrobov, z ktorých však iba niekoľko kusov (napr. H5) bolo dochovaných či odkrytých vo väčšine plochy hrobu. Okrem hrobov bol ďalej odkrytý objekt 507 v S5, ktorý bol na základe Borkovského indícií identifikovaný ako miesto po vybratí ranostredovekého objektu s celými nádobami⁴⁵⁷. Tento objekt sa nachádzal na ploche skalného návršia zhruba v ose za východným záverom apsidy krypty. Treťou skupinou nálezov boli murivá odkryté v plochách sond S4+12, S7 a S3+13.

Murivo odkryté v časti južnej strany apsidy krypty (S4+12) je identifikovateľné s podmurovaním základu zmieňovanom F. Machom a E. Šittlerom⁴⁵⁸. Jedná sa o románsky pôsobiaci lícovaný múr, ktorý však zahŕňa staršie kvádriky opukové a z červeného pieskovca, pochádzajúce však z neznámej časti pôvodnej stavby. Základ (č. múrov 902, 909-910/12) mal špáru v hĺbke takmer 2 m a končil plochou vyliatou tvrdou tmavo maltou vrstvou (Rez 30, fot. 670). Druhým nestredovekým murivom bolo novoveké zmiešané a mohutné základové murivo v S9-13 (č. 905-912/12), ktoré je

---

⁴⁵⁵ BORKOVSKÝ 1975, s. 67-68 a BORKOVSKÝ Denníky: D3/232.

⁴⁵⁶ Por. ŠITTLER rkp. ANM, inv. č. 457 – Dokončenie, kde popisuje pôvodný zámer odkopať dvor až na úroveň ulice a pohľadovo odkryť východnú časť baziliky. Tento zámer nebol v dobe Láblerovej etapy rekonštrukcie naplnený a dvor tak bol kanalizovaný a upravený v jeho stávajúcej podobe.

⁴⁵⁷ Obrázok BORKOVSKÝ 1975, obr. VII.

⁴⁵⁸ K tomu podrobne MACH rkp. AHMP, sign. 7888.

identické s krídlom ambitu postaveným na tomto mieste v 17. storočí a zbúraného v dobe Machovej rekonštrukcie (Fot. 664, 664 a 21, po zbúraní 28).

Najzávažnejší nález bol v zmysle dejín stavby baziliky odkrytý na severnej strane apsidy (S3+13), kde sa dochoval pôvodný, nepodmurovávaný základ. Situácia bola bohužiaľ porušená až do tesného susedstva základu mladším kanalizačným výkopom, ktorý však obsahoval sekundárne nasýpané kosti – zrejme z pôvodných hrobov na tomto mieste. V intaktnej polohe sa dochovali štyri fragmenty hrobových jám – dve v náznaku a prakticky zničené (H17/12 a H21/12 – nález niekoľkých kostí v pôvodnom teréne), a dva vo väčšom fragmente (H18/12 a H24/12). Hroby boli orientované V-Z a nemali žiadne hrobové milodary (resp. tie sa vo fragmente pôvodného terénu nenašli). Zaujímavý je však H24, ktorý bol základom románskej baziliky prekrytý (Fot. 668, 663). Ani uňho sa však nenašli chronologicky citlivé nálezy.

Murivo 906-908-911/12 prebiehajúceho severného základu bolo hĺbené nepravidelne, do fľovito bridlicového podložia. Technikou jeho budovania bolo zrejme vyplnenie nepravidelného klinovitého výkopu kameňmi a maltou, teda liatím do výkopu. Na niekoľkých miestach zo spodnej časti základu trčali fragmenty z červeného pieskovca (Fot. 667), podobne ako našiel Borkovský na južnej strane východnej krypty či Mach na juhu južnej kaplnky. Niektoré fragmenty mali zaoblený tvar bývalých stĺpov. Situácia nebola otvorená úplne a základ nebol dokopaný na základovú špáru – najspodnejšia časť sa zahľbovala do podložia, ktoré nebol dôvod odstraňovať – spodné partie boli odhalené iba v prípade, ak sa dotýkali mladších objektov a výkopov kanalizácie. Základ predstupoval pred dnešný líc presbytára pomerne ďaleko (až 70 cm; Plán 11), jeho konštrukcia však bola vzhľadom na nadzemnú časť stavby miestami subtílna. Nálepy hlineného terénu – pôvodného, do ktorého sa základ zahľboval, neobsahovali žiadny chronologicky citlivý archeologický materiál.

Prakticky jediným prekvapivým nálezom v tomto prípade bola priečka 907/12 vybiehajúca z priebehu základu 908/12 na sever. Bola zahĺbená približne do úrovne základovej špáry kolmého základu 908/12, dochovala sa z nej však iba spodná riadka kameňov. Situácia ukazovala na súčasnú dobu vzniku oboch murív, no priečka 907/12 nemusela byť dokončená. Nie celkom jasný bol fragment omietky či odtlačku šalovania (Fot. 666) na základe 908/12, ktorý s ňou susedil. Priečka bola porušená výkopom kanalizácie a na severe v otvorenej časti sondy nepokračovala.

V roku **2013** prebehla ešte **oprava ohrady južného dvora** (Fot. 673-679, Plán 12, Rez 31), a to jej rozobraním a opätovným vymurovaním.⁴⁵⁹ Táto ohrada pochádzala z doby

---

⁴⁵⁹ Podrobná správa CHLUSTIKOVÁ 2013; predbežná publikácia CHLUSTIKOVÁ 2014.

opráv na začiatku 20. storočia, kedy bol celý dvor znižovaný (Fot. 20). Úroveň tohto znižovania odkryl i nový záchranný výskum. Prebiehal spočiatku formou zisťovacej sondáže (S1-S3), ktorá ukázala mieru zničenia až prakticky na úroveň dnešnej ulice – teda znížením pôvodného svahu. Mach i Borkovský v týchto miestach registrovali hroby, známe aj z označenia tohto miesta v baroku ako “cintorín”. Z dôvodu statického podoprenia nového muriva musel byť ďalej odkopaný pás zhruba 1m pozdĺž plotu na jeho severnej strane. Subrecentné navážky boli mechanicky odstránené až na úroveň untaktného terénu, zisteného zisťovacou sondážou. Po začistení sa ukázalo celkom 8 hrobových jám a mladší objekt pre hromozvod. Terén bol narušený výkopmi pre stavbu kaplnky sv. Jana na západe a vstupné schodisko do južnej veže na východe (Fot. 675, 679). Vzhľadom na archeologické nálezy bol napokon stavebný zámer pozmenený tak, že odkryté hroby nemuseli byť vyberané až na ich fragmenty (či dochované fragmenty). Tieto odkryté hroby (napr. Fot. 674, Rez 31) vo svojich zásypoch obsahovali iba novovekú keramiku. Podozrivá bola tiež ich veľká úroveň zahĺbenia (prakticky na úrovni ulice) a pôvodnú úroveň terénu nadložia (spred prvej rekonštrukcie) sa nepodarilo zachytiť. Vzhľadom na inde dokázané prehĺbovanie ulice (napr. vo vzťahu na základy južnej veže, dokázané Machom, ktorý odkryl základ južnej veže v úrovni nad niveletou ulice (Rez 6), alebo pri výskume východného dvora 2012 (S14) je pravdepodobné, že hroby boli zahĺbené až do zníženého terénu súvisiaceho práve so znižovaním ulice v období vrcholného až neskorého stredoveku.⁴⁶⁰

Odkryv v roku 2013 zároveň podhalil Machom budovaný nový základ schodiska do južnej veže a charakter základu kaplnky sv. Jana z 20. rokov 18. storočia. Žiadne ranostredoveké murivá, ani iné situácie či architektonické články neboli nájdené.

4.8 Ďalšie pozorovania umelecko-historické a archeologické ako nepriame pramene k dejinám stavby

So štúdiom dejín architektúry nepriamo súvisia ďalšie umelecko-historické prvky a druhotné archeologické (resp. stavebno-historické) nálezy, ktoré sú podstatným prameňom k dejinám samotnej architektúry. Jedná sa o umelecko historickú analýzu nájdených sochársko-architektonických prvkov, priestorovú a chronologickú analýzu odkrytých nástenných malieb, umelecko-remeselné práce a umelecké diela

---

⁴⁶⁰ Hĺbka tehlového obkladu kaplnky sv. Ludmily z roku 1574 dokazuje mieru zahĺbenia ulice v predrenesančnom období.

pochádzajúce z doby existencie kláštora, hrobové nálezy či ďalšie liturgické a historické poznatky z dejín kláštora a baziliky. Cieľom tejto práce nie je podať absolútny historický výklad ku všetkým týmto prvkom, na určité doteraz publikované práce je však nutné pred finálnou analýzou prihliadať. Nasledujúci prehľad by mal byť rozcestím, ktoré bude možné pri ďalšej a hlbšej analýze naďalej sledovať a do rozboru stavby zahrnúť.

Dvomi najdôležitejšími kategóriami pre komplexné dejiny stavby je vyhodnotenie architektonickej plastiky, teda prác priraditeľných k umeleckému druhu sochárstva a nástenné maľby.⁴⁶¹ K prvej kategórii patrí niekoľko významných fragmentov odkrytých pri rekonštrukcii baziliky či dochovaných in situ. Jedným z najzaujímavejších nálezov sochárskej tvorby je bezpochyby **fragment tympanónu a s ním spojovanej archivoly** (obr. Nálezy 4).⁴⁶² K ďalším patria gotický náhrobok sv. Ludmily (obr. Nálezy 4),⁴⁶³ tzv. náhrobok Boleslava II. (por. kap. 6.4)⁴⁶⁴, drobné architektonické články gotickej úpravy interpretované ako jasličky či boží hrob⁴⁶⁵ a tympanón so sv. Jiřím nad južným portálom (dnes na mieste kópia).⁴⁶⁶ Mnohé zo sochársky stvárnených fragmentov z areálu však neboli dodnes spracované (por. kap. 6.4).

K prvkom ktoré pri stavbe nejde opomenúť sú dochované **stopy nástennej maľby** – a to ako stopy pozitívne, tak negatívne (miesta, kde sa maľba prekázane nenachádzala až do určitej doby). Nástenné maľby nám predovšetkým pomáhajú datovať vznik niektorých nadzemných konštrukcií do doby ante quem vzniku výmaľby. Naposledy sa analýze nástenných malieb venovala **Zuzana Všetěčková**. Podľa tejto autorky je najstaršou časťou výzdoby maľba v severnej apside a bočnej lodi (vrátane prvého klenebného poľa), ktorá bola nanosená priamo na kvádrikové murivo, a pochádza niekedy z 80. rokov 12. stor. Chronologicky by mali podľa slohového rozboru autorky nasledovať maľby v presbytári a východnej apside (scény Nebeského Jeruzaléma na klenbe presbytáru a Krista Pantokratora v konche apsidy), ktoré autorka datuje do záveru 12. storočia, do obdobia vlády pražského biskupa Jindřicha Břetislava (1193-1197). Nasledujú honosné maľby v južnej podvežnej kaplnke z doby okolo roku 1220: Kristus Pantokrator v konche s plastickým dekorom nimbusu, ktorý bol pôvodne určite zlatený s vloženými sklami či polodrahokamami. Patrí sem i fragment dvanástich apoštolov a tróniaca Madona v apside. Klenebné pole pod južnou vežou zahŕňa zobrazenie Nebeského Jeruzalema z doby po roku 1220. Kaplnku ďalej zdobili na južnej

---

⁴⁶¹ K architektonickým článkom aj BRAVERMANOVÁ – CHLUSTIKOVÁ – CHOTĚBOR 2014.

⁴⁶² Naposledy ROYT 2014.

⁴⁶³ HLOBIL 1985.

⁴⁶⁴ BENEŠOVSKÁ 2010 b.

⁴⁶⁵ BENEŠOVSKÁ 1995; ULIČNÝ 2012.

⁴⁶⁶ HOMOLKA 1982.

a západnej stene mal'by datovateľné snáď do 1. pol. 13. stor., patria zrejme ešte k úpravám za abatyše Anežky (1200-1228). Na pilieroch arkád medzi južnou kaplnkou a južnou bočnou lod'ou sa dochovali mal'by postáv (Sv. Biskupov a archanjela Michaela, tzv. Psychostasis) datovateľné do doby okolo pol. 13. stor., snáď za abatyše Judity (od 1260). Takto sa datujú i mal'by sv. Kryštofa a scény z legendy sv. Blažeja na západnej stene kaplnky. Do doby po roku 1220 sú kladené aj ornamente dochované na vnútornom líci tretieho trojarkádového okna na južnej strane baziliky. Je tiež možné, že z 2. štvrtiny 13. stor. pochádzajú aj mal'by z tretej arkády južnej tribúny (Kristus medzi sv. Petrom a Pavlom, Fot. 10), namalované pôvodne v jej vymurovanej výplni a počas reštaurácie na začiatku minulého storočia prenesené (dnes v Národnej galérii v Prahe). Neskoro gotické mal'by sa v bazilike dochovali na oblúku medzi presbytárom a kaplnkou sv. Ľudmily.⁴⁶⁷ K úpravám patria i zbytky polychrómie nájdené na rímsach pilierov medzilodných arkád baziliky a tiež červene vymazávané špáry týchto pilierov.⁴⁶⁸

Ku špecifickej skupine nálezov patria historické **textílie** vyzdvižené z hrobov, ktorých interpretáciou sa dlhodobo zaoberá **Milena Bravermanová**, ktorá svoje interpretácie textilných nálezov z hrobov rozvádza do širších historických konextov. Dlhodobo sa zaoberá konkrétne textíliami z hrobu sv. Ľudmily⁴⁶⁹ a z hrobu č. H98 (tzv. kniežaťa Boleslava II.)⁴⁷⁰ či všeobecne českých kniežat, kráľov, svätcov či cirkevných hodnostárov. Vzácne najstaršie textílie z hrobov H98 a sv. Ľudmily (pochádzajúce z jej gotického sarkofágu otvoreného v roku 1981) patria medzi najhonosnejšie podobné nálezy v Čechách.

Samostatnú kapitolu tvoria potom práce súvisiace s analýzou **písomných hudobných prameňov k priebehu liturgických obradov** v areáli baziliky a kláštora. Táto kapitola bola doteraz otvorená iba okrajovo a vo vzťahu k funkciám a prevádzke nami analyzovaných prvkov stavby a vo vzťahu k vývoji architektúry bude potreba ďalší výskum.⁴⁷¹ Doteraz sa tejto otázky týkajú práce prof. **Zdeňky Hledíkovej** z Katedry pomocných vied historických FF UK, ktorá sa otázkou svätotojiřského kláštora zo strany

---

⁴⁶⁷ Mal'by takto naposledy dotovala VŠETEČKOVÁ 2005. Staršie práce ďalej MÁDL 1890; ostatné cit. v práci Z. Všetěčkovej.

⁴⁶⁸ MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1976, s. 561 (cituje Macha).

⁴⁶⁹ BRAVERMANOVÁ 2001; BRAVERMANOVÁ 2005b; BRAVERMANOVÁ 2006.

⁴⁷⁰ BRAVERMANOVÁ 2000; BRAVERMANOVÁ 2005a; BRAVERMANOVÁ – ŽEMLIČKA 2009.

⁴⁷¹ Ten by mal pokračovať v línii naznačenej dlhodobou spoluprácou archeologičky Jany Maříkovej-Kubkovej a historika liturgickej hudby Davida Ebena z Ústavu hudební vědy FF UK; MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – EBEN 1999.

rukopisov a písomnej pozostalosti svätojiřskej knihnice venuje dlhodobo.⁴⁷² Na jej práce v mnohom nadväzuje a ďalej rozvíja jej študentka **Renáta Modráková** (rod. Sádlová), ktorá naďalej pokračuje v spracovávaní rukopisov zo sv. Jiří.⁴⁷³ K priekopníkom prác o svätojiřskom skriptóriu patril aj V. Plocek.⁴⁷⁴

Doc. **David Eben** založil na Ústave hudební vědy FF UK v Prahe celú líniu žiakov analyzujúcich svätojiřské hudobné pramene a prinášajúci nové výsledky k dejinám areálu sv. Jiří. Dlhodobu sa sv. Jiří venuje napr. **Veronika Mráčková**⁴⁷⁵, vznikli však i ďalšie práce.⁴⁷⁶ V rámci pracoviska Pražský hrad ARÚP spolupráca na popud Jany Maříkovej-Kubkovej už s týmto ústavom naviazaná bola (zatiaľ bez výstupov), a mala by pokračovať v už publikovaných výsledkoch.⁴⁷⁷ V nich bolo napr. predstavená významné liturgické i stavebné prepojenie areálu svätojiřskej a svätovítskej baziliky románskou chodbou zvanou v prameňoch Via longa (Plán 4).⁴⁷⁸

---

⁴⁷² HLEDÍKOVÁ 1988; HLEDÍKOVÁ 1990, HLEDÍKOVÁ 1991; HLEDÍKOVÁ 2006.

⁴⁷³ SÁDLOVÁ 2004; MODRÁKOVÁ-SÁDLOVÁ 2008; MODRÁKOVÁ 2008a; MODRÁKOVÁ 2008b; MODRÁKOVÁ 2008c.

⁴⁷⁴ PLOCEK 1990.

⁴⁷⁵ MRÁČKOVÁ 2010.

⁴⁷⁶ SEIFERTO VÁ 2012a; SEIFERTO VÁ 2012b, DEMSKÁ 2014; SOJKOVÁ 2013; VOZKOVÁ 2014.

⁴⁷⁷ A naviazať na prácu a text Josefa Cibulky analyzujúceho rukopis Liber Ordinarius; CIBULKA 1933.

⁴⁷⁸ MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – EBEN 1999, s. 235-236. Pokračovanie textu k tejto práci očakávame v pripravovanej napr. publikácii Katedrála viditeľná, neviditeľná v samostatnom texte ku svätovítskej bazilike od Davida Ebena.

5. METODIKA

„Slavné Archaeologické komisi při České akademii a slavné redakci Archaeol. Památek přísluší svrchovaný náš dík, že umožnily nám, věnujíce tak značný náklad, podati zde takřka díář oprav svatojiřských a zameziti pro budoucnost mylné anebo nesprávné úsudky jak o prováděných opravách, tak i o památce samé.“⁴⁷⁹ (F. Mach – E. Šittler)

Metodológia tejto práce vychádza z komplexného štúdia dejín konkrétnej stavby zo všetkých dochovaných historických prameňov, a to s dôrazom na analýzu vlastnej hmoty stavby a na novú revíziu situácií odkrytých pri archeologickom výskume Ivana Borkovského. V rámci nej má v našom prostredí tradične chápaná archeológia (v zmysle vykopávk) nezastupiteľné miesto, ale iba ako protipól (či nezávisle publikovaný a spracovaný doplnok) bežného stavebno-historického prieskumu. V prípade, že dochádza k rekonštrukcii stavby, v našom prostredí na stavenisku stretne archológ a stavebného historika ako dve nezávislé osoby, najaté z rozdielnych inštitúcií či spoločností bez previazania ich výsledkov vo výsledných správach.⁴⁸⁰ Táto prax nie je už v dobe dnešných vhodná v žiadnom prípade, kedy dochádza k úplnej rekonštrukcii stavby vrátane jej pod zemou ukrytých základov – akú podnikli i objekty svätojiřského komplexu v období 1888-1976 (bazilika v období 1888-1915 a 1962-1963; budovy kláštora 1963-1976). Problémom tak zostáva fakt dvoch prakticky u nás oddelene pestovaných disciplín: stavebno-historických prieskumov, dnes prevažne pod hlavičkou Národného památkového ústavu (ktorý prevzal úlohu niekdajšieho SÚRPMO) a archeologického výskumu (vedeného v centre Prahy najčastejšie pracovníkmi NPÚ či ARUP).

Metóda spracovania svätojiřského komplexu v našom prostredí v doterajších vyhodnoteniach neuspela, ako vyplynulo z predchádzajúcej kapitoly. Preto je nutné hľadať iné metodologické postupy a inšpirovať sa v zahraničí dobre zavedenou praxou, a to predovšetkým v západoeurópskych krajinách. Tu sa výskum architektúry a pamiatok rozvinul do praxe formulovanej jedným samostatným odborom, ktorý v sebe ukrýva podstatný názov „archeológia stavby“.⁴⁸¹ Najnázornejšie je táto disciplína nazývaná v Anglicku a anglicky hovoriacich krajinách ako tzv. „Building Archaeology“, vo frankofónnej oblasti potom tzv. „Archéologie monumentale“ či „Archéologie du bâti“.

---

⁴⁷⁹ MACH - ŠITTLER 1910, XV, s. 65 **

⁴⁸⁰ Dnešná prax na základe skúseností autorky so záchrannými výskumami napr. Hradčanských palácov v priebehu ich rekonštrukcie (účastnila sa najmä výskumu v Salmovskom paláci čp. 186/IV na Hradčanoch), podobne napr. Loretánská čp. 108 (výskum v rokoch 2013-2014) atd.

⁴⁸¹ Por.: „Archeologie a stavební historie tvoří v řadě evropských zemí jediný společný obor.“ Jan Kypta v kapitole „5.3. Archeologický výzkum (AV)“ in: RAZÍM – MACEK (edd.) 2011, s. 63.

V Nemecku tejto praxi odpovedá tzv. Bauforschung, terminologicky bližší nášmu stavebno-historickému prieskumu. Metóda „Building Archaeology“ bola v nedávnej dobe špecifikovaná či kodifikovaná v rovnomennej príručke Medzinárodnej rady pre pamiatky a sídla ICOMOS od profesora mníchovskej technickej Univerzity Manfreda Schullera z roku 2002.⁴⁸² V tejto knihe je definovaná metóda prakticky a s názornými ukázkami a zaoberá sa predovšetkým možnosťami výskumu a podrobným návodom pre najdôležitejší predpoklad a metódu práce - dokumentáciu stavieb. Prof. Schuller píše: *„After the measured drawings are completed the actual research works follows in the form of analysis. All details and every context must be analyzed in terms of form, function and structure. These include the points that are so familiar to the architect from his training, from foundations, floor, wall, ceiling and roof structures, roof coverings, stairs, windows and doors, to technical installations such as heating systems, chimneys, water and sewage systems, and much more in a great range of often unfamiliar variations.“*⁴⁸³ Metóda dokumentácie a komplexnej analýzy konštrukcií stavby od základu až po strechu vrátane architektonických ozdôb a detailov či technických prvkov (schodísk, vytápania a pod.) je zastávaná aj vo francúzskej „Archéologie monumentale“ či „Archéologie du bâti“, ako ju predstavila napr. metodologická a teoretická príručka pod editorským vedením Isabelle Parron-Kontis a Nicolasa Reveyrona v roku 2005.⁴⁸⁴ Tá ukázala i teoretické pozadie disciplíny a zdôraznila štúdium stavby nielen z hľadiska jej hmoty a formy, ale aj ako sociálneho a kultúrneho produktu. A ďalej zdôrazňuje, že metóda vychádza z praxe tradičnej archológie.⁴⁸⁵ Všetky tieto postupy na západe sú doprevádzané konkrétnym návodom vedenia záznamov v rámci formulárov, ich číslovania a ďalších protokolárnych záznamov.

V našom prostredí príslušné prvky stavby skúma odlišne stavbeo-historický prieskum nadzemných konštrukcií (vrátane „nadzemných“ konštrukcií odhalených v pivniciach)⁴⁸⁶ a archeológia konštrukcií odhalených až pod úrovňou terénu (niekedy ide aj o odkrývanie násypov na klenbách), pričom z vlastného archeologického hľadiska je podstatné zaznamenanie väzby stavby na okolitý terén a evidencia hnuiteľných nálezov doplňujúcich poznanie architektúry.⁴⁸⁷ Z tohto hľadiska sa v dejinách výskumu areálu

---

⁴⁸² SCHULLER 2002.

⁴⁸³ Ibidem, s. 22.

⁴⁸⁴ PARRON-KONTIS – REVEYRON (eds.) 2005.

⁴⁸⁵ Metóda „archeologie stavby“ na západe sa čiastočne líši od tzv. Church Archaeology či „Kirchenarcheologie“ v Nemecku, ktorá môže odzrkadľovať i čiste archeologické metódy (por. KROHN – ALLEMANISCHE 2010), v Británii bola cirkevná archeológia detailne popísaná Wawrickom Rodwellom (naposledy RODWELL 2012), ktorý metódu cirkevnej či kostolnej archeologie predtšavuje totožne s archeológiou stavby, pričom jedna z jej fáz sú archeologické výkopy („excavation“) v zmysle nášho tradičného archeologického výskumu (s. 249-266).

⁴⁸⁶ MACEK – RAZÍM (edd.) 2011 s ďalšou literatúrou; MACEK 2001.

⁴⁸⁷ ARUP Praha nemá zavedený jednotný systém evidencie a dokumentácie a každé oddelenie a niekedy i jednotlivý archeológ si vedú záznamy podľa vlastných systémov. Pracovisko Pražský

sv. Jiří najďalej dostal stavitel' Mach, ktorý si už od roku 1988 viedol dôsledné záznamy a dokumentáciu stavby, jej odkrytých i novo doplňovaných konštrukcií od základov až pod strechu.⁴⁸⁸ Z jeho záznamov neskôr vyšli obe línie výskumu stavby – archológ I. Borkovský i stavební historikovia (A. Merhautová, D. Líbal). Z neuspokojivých výsledkov jednotlivých stavebných analýz (vrátane poslednej publikácie J. Frolíka a J. Maříkovej-Kubkovej⁴⁸⁹) je tak dodnes zrejmé, aké potiaže tento oddelený prístup výskumu a poznania minulosti stavby prináša. Cieľom tejto práce tak má byť precedenčná snaha rekonštruovať komplexný prístup ku stavbe ako jediný zmysluplný. Znamená to revidovať všetky „archeologicky“ odkryté a dnes prevažne neviditeľné prvky stavby, zhromaždiť ich dokumentáciu a vyhodnotiť ako jednotlivé prvky či ich skupiny (napr. sústava pod zemou odkrytých murív hlavnej lode), tak ich komplex a vzájomné vzťahy nekoniace horizontom podlahy prízemnia, ale zaoberajúce sa fungovaním jednotlivých častí, tak i celku stavby, jej reálnym používaním a niekdajšími funkciami, aké stavba a jej časti naplňovali v kontexte liturgického a bežného života. Táto náročná úloha nebude možná bez pomoci ďalšieho širokého interdisciplinárneho výskumu, na aký v tejto práci nebol priestor (s výnimkami v podobe spolupráce s geodétmi či geológom v prípade analýz mált). Práca tak bude iba úvodom k potrebnej hĺbkovej revízií a ďalšiemu výskumu.

Z tohto hľadiska je nutné zdôrazniť, aká je prvá úloha takto definovanej „archeológie stavby“ aplikovanej na objekt baziliky sv. Jiří a kláštora: súčasťou ďalšieho spracovania by malo byť predovšetkým nové vypracovanie (či dopracovanie) dokumentácie, nasledujúcej zásady moderného výskumu dejín stavby vrátane použitia pomocných počítačových systémov a príslušných softvérov, a to za účasti stavebného historika (ideálne zároveň architekta) v spolupráci s archeológom a geodétom.⁴⁹⁰ Nová dokumentácia by mala zahrnúť kompletnú starú dokumentáciu a tú (re)konštruovať do podoby nových záznamov v priemete na nové zameranie stojacej stavby a dnes existujúce (niekedy moderné) konštrukcie. V ideálnom prípade by dokumentácia s 3D modeláciou stavieb zmapovala stavbu „kvádrík po kvádríku“ tak, aby bolo jasné, ktoré partie sú nové a ktoré pôvodné. Týmto spôsobom sa v súčasnosti dokumentuje napr. katedrála sv. Víta na Pražskom hrade.⁴⁹¹ Napr. nová „mapa“ severnej a južnej steny hlavnej lode baziliky by tak mohla zahrnúť Machove pozorovania z jeho

---

hrad vyvinulo systém aspoň v rámci jednej pracovnej skupiny, navrhnutý Janom Frolíkom. NPÚ má v tomto smere najprepracovanejší systém s elektronickým databázovým programom pre uloženie a vyhodnotenie základnej dokumentácie.

⁴⁸⁸ Najlepšie to dokladá jediný originálne dochovaný stavebný denník; MACH rkp. AHMP sign. 7888.

⁴⁸⁹ FROLÍK et al. 2000.

⁴⁹⁰ K novým možnostiam počítačových metód por. napr. RISTOW 2010.

⁴⁹¹ Pod vedením historikov architektúry z pamiatkového odboru KPR Petra Chotěbora a Petra Měchuru, v splupráci s geodetickou firmou.

„archeologického“ výkresu týchto stien (Rez 3-4).⁴⁹² V súvislosti s katedrálou došlo k zatiaľ najúspešnejšiemu priblíženiu sa k západoeurópskej analýze dejín či „archeológie“ stavby v pripravovanej publikácii *Katedrála viditeľná, neviditeľná*⁴⁹³, ktorá zahrnuje dejiny stavby od základov až po strechu a od počiatku až po dnešok, vrátane rôznych interdisciplinárnych štúdií archeológov, historikov, architektov, historika liturgie a chrámovej hudby až po dejiny umenia. V súvislosti s bazilikou a kláštorom sv. Jiří je možné naďalej podniknúť podobné výskumy rôznych disciplín a metód, aké v nej dodnes chýbajú – napr. fotogrametrické zameranie stojacich murív, datačné metódy (C14, dendrochronológia), podrobnejšie geodetické zameranie všetkých prvkov stavby, 3D modeláciu stojacej stavby vrátane základov a modelácie georeliéfu, geológa (zatiaľ je iba na začiatku práca Ivy Herichovej) či iné prírodovedné analýzy (v súvislosti so stavbou hlavne analýzy mált a petrografické analýzy).⁴⁹⁴ Na poslednom mieste je možné zdôrazniť aj nutné „očistenie“ a zobjektívnenie doterajších výsledkov od zaťažujúcich ideológií, politických názorov či náboženských pohnútok, ktoré boli častokrát prekážkou získania potrebného objektívneho odstupu pri práci na dejinách tejto stavby. Práce predstavené v kapitole 4 odzrkadľujú najrôznejšie doby, politické, náboženské a pracovné väzby, aké k vysloveniu či publikovaniu konkrétnych záverov jednotlivých bádateľov viedli. Obnovenie demokratickej a rovnoprávnej spoločnosti, s dnes už pevne zakotvenými národnými koreňmi, je dnes určite dobrým východiskom novej revízie.

Na záver je možné iba dodať, že pojem „archeológia“ má i svoj nepopierateľný teoretický všeobecný význam v zmysle chápania „archeológie“ ako metódy práce. Dá sa aplikovať na odkrývanie fragmentárnych materiálnych i nemateriálnych situácií alebo informácií pod nánosom iných spôsobov práce či myslenia, čo platí aj v rámci nadzemnej konštrukcie stavby.⁴⁹⁵ Práca stavebného historika je toho (vedľa tradične chápanej archeológie) jedným z typických príkladov. Opodstatnenie komplexného výskumu v zmysle „archeológie stavby“ spočíva v možnosti dosiahnuť pravdivejšej rekonštrukcie zaniknutého, a to na základe fragmentárne poznaných konštrukcií a vzťahov. Jedná sa jednoducho o prepojenie archeologického a stavebno-historického výskumu a ich metód práce.⁴⁹⁶

---

⁴⁹² V priebehu tejto práce neboli na toto nové komplexné zameranie získané dostatočné finančné zdroje.

⁴⁹³ Editorka Jana Maříková-Kubková, vydáva ARUP v spolupráci s Hilbertinum o. s. v roku 2015 alebo 2016.

⁴⁹⁴ K možnostiam archeologických metód por. RAZÍM – MACEK (edd.) 2011, kap. 6. a 7 (s. 77-296).

⁴⁹⁵ KAVALÍR 2009.

⁴⁹⁶ Táto metóda by dosiahla svoj vrchol v ikonologickej metóde adaptovanej na štúdium architektúry; por. PANOFSKY 1981.

6. ARCHEOLÓGIA STAVBY

„Zároveň referujeme slovom i obrazem o všem, co historicky nebo archaeologicky důležitého a pamětihodného bylo při tom objeveno, co a jak bylo nově upraveno, aby se tak budoucnosti zachovala věrná paměť o stavební památce u nás z nejpřednějších, již bylo možno při opravách probádati tak, jak se jen zřídka příležitost naskytává.“

(F. Mach – E. Šittler⁴⁹⁷)

V tejto kapitole sa pokúsím čo najvecnejšie zhrnúť stav informácií o jednotlivých častiach stavieb baziliky a kláštora sv. Jiří, ktoré boli skryté pod zemou alebo podlahou či prevrstvené v prípade nadzemných konštrukcií, a to pomocou metódy, ktorú som vytýčila vyššie (kap. 5). Využijem k tomu všetku dostupnú archeologickú evidenciu s dôrazom na primárne pramene: staršie plány a rezy prevedené do novej digitálnej mapy, fotografie, popisy, denníkové záznamy, inventárne knihy, novú dokumentáciu (geodetické zameranie a katalóg architektonických článkov) a nakoniec analýzy, ktoré boli v priebehu doby spracovania vytvorené.⁴⁹⁸ V tomto smere sa budem vyhýbať záverom prác, ktoré zmienenu primárnu dokumentáciu doteraz interpretovali⁴⁹⁹, pretože polemika a protiargumentácia by zabrala neúnosné miesto. Výsledky vlastnej analýzy primárnych prameňov, zhrnuté nasledujúcou kapitolou 7, tak bude možné porovnať so stručným prehľadom doteraz vyslovených hypotéz v kapitole 4. Formulácia archeologických výsledkov v tejto kľúčovej kapitole by mala postačovať samostatnému štúdiu porovnania záverov o každej jednej terénnej situácii, definovaných monografiou Ivana Borkovského (1975). Zároveň by mala poukázať a predstaviť všetky situácie rovnocenne, a nie len výberom, ako si to zvolil Ivan Borkovský.

Kapitola je rozdelená do troch hlavných, a dvoch prídavných podkapitol. Tri hlavné podkapitoly 6.1-6.3 majú za cieľ podrobne popísať každú jednotlivú archeologicky odkrytú situáciu. Pre prehľadnosť som rozdelila záujmovú plochu na dve časti – baziliku a kláštor, a pridala kapitolu o nadzemných partiách baziliky, ktoré významne dopĺňujú a posúvajú poznanie podzemných častí. V prípade archeologicky odkrytých situácií som primárne vyšla z podrobnej dokumentácie v priebehu druhej rekonštrukcie a výskumu

---

⁴⁹⁷ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 65.

⁴⁹⁸ Jedná sa o analýzy mált od RNDr. Antonína Zemana, CSc. z Ústavu teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, v. v. i. Pri príležitosti výskumu z roku 2012 boli analyzované makrozbytky z ťažených terénov východného dvora za bazilikou (analýzy Věry Čulíkovej) a antropologický materiál z hrobov (analyzovala Petra Stránská), tieto analýzy však ešte čakajú na svoju publikáciu a vyhodnotenie; sú uložené v archíve odd. Pražský hrad ARÚP. Podrobnú citáciu používaných prameňov por. kap. 4.

⁴⁹⁹ Predovšetkým BORKOVSKÝ 1975 a FROLÍK et al. 2000.

Ivana Borkovského, v prípade nadzemných častí baziliky potom z primárnej dokumentácie prvej rekonštrukcie F. Macha (publikovanej bez významnej zmeny v PAM, por. vyššie). Ďalšie dve podkapitoly 6.4-6.5 zahrnujú doplnenie informácií z terénu, a to vyhodnotením zbierky architektonických článkov z priebehu oboch hlavných rekonštrukcií, ďalej niektorých vybraných a I. Borkovským ani J. Frolíkom nepublikovaných nálezov (predovšetkým chronologicky citlivej keramiky) spolu s výsledkami analýzy mált z interiéru a exteriéru baziliky.

Pre prvé dve podkapitoly 6.1 (bazilika) a 6.2 (kláštor) som pripravila ako východisko **nový plán** areálu (príloha C - plán 1), pripravený za pomoci geodetov Jiřího Šindelára (GEO-CZ s. r. o.), doc. Ing. Martina Štronera, PhD. a Ing. Rudolfa Urbana, PhD. z Katedry speciální geodézie ČVUT v Prahe.⁵⁰⁰ Tento plán zahrnul nové geodetické zameranie murív baziliky (Jiří Šindelář, 2010) a bolo možné študovať odchylku so zameraním využívaným výskumom I. Borkovského, do ktorého boli zakresľované odkryté archeologické situácie. Do nového zamerania stávajúcich murív baziliky boli prenesené zámery archeologických situácií, riadiace sa sériou plánov z obdobia druhej rekonštrukcie (viď legendu plánu 1). V prípade kláštora bol zahrnutý digitalizovaný plán stávajúcich murív kláštora (teda stav po rekonštrukcii v 70. rokoch), ktorý poskytla SPH. Do tohto plánu boli vynesené *a*) archeologické reliktivity zamerané nanovo geodeticky (Jiří Šindelář a Bohuslav Vácha, GEO-CZ, 2010) a *b*) plán areálu kláštora a kláštornej záhrady Ivana Borkovského, a to jeho prekreslenej zlepenej verzie (predovšetkým plány APH, inv. č. 10001/386 a 393), ktorá slúžila ako východisko všetkých Borkovského záverov.⁵⁰¹ Rozdiel v zameraní bolo možné v priebehu práce sledovať (Plán 3). Borkovského plán záhrady bol navyše doplňovaný ďalšími plánmi pre vykreslenie pokiaľ možno úplného obrazu všetkých zakreslených situácií v priebehu všetkých výskumov v areáli kláštora (viď legendu Plánu 1). Do celkového plánu boli vynesené i dokumentácie Machových nálezov (Plán 2). Všetky tieto do jedného plánu komprimované situácie vyžadovali určitú mieru geodetických odchýliek, ktoré sa riadili najmodernejšími metódami digitálnej geodézie. Odchylka sa pohybuje pri jednotlivých situáciách v rozmedzí najčastejšie max. 5-10 cm.⁵⁰² Celkový Plán 1 zároveň zachycuje miesta profilov, ktoré Ivan Borkovský v záhrade zakreslil, a niektoré z nich sú reprodukované v prílohe C (niektoré rezy nemajú zakreslenú polohu, napr. pomocné rezy nadloží v lokálnych miestach M3 a M4).

Staré plány boli však iba jedným východiskom v tejto práci prezentovaného analytického plánu. Druhým, nemenej podstatným, sa stalo podrobné štúdium každej

---

⁵⁰⁰ Práca bola financovaná s pomocou podpory grantu GAUK č. 40310 (2010) a vďaka podpore oddelenia Pražský hrad ARÚP.

⁵⁰¹ Primárne nákresy záhrady na milimetrových papieroch boli nájdené až v dobe po zanesení spojeného plánu.

⁵⁰² Podľa J. Šindelára z GEO-CZ.

jednej situácie odkrytých murív a vzťahov, ktoré zaznamenal veľký počet dobových (v prípade baziliky) i nových (v prípade kláštora) **fotografií**. Práve novo zhromaždená obrovská databáza fotografií napomohla identifikovať niektoré chýbajúce miesta Borkovského dokumentácie. Tieto murivá boli do nového plánu zanášané amatérsky autorkou tejto práce v programe Adobe Illustrator, a pre potreby ďalšej publikácie by tieto miesta museli byť prevedené geodeticky.⁵⁰³ Pre jasné odlišenie „dodatočnej či náznakovej dokumentácie“ (inak zvýraznenie absentujúcich situácií v pláne) som používala iný typ čiar (por. legenda Plánu 1). Pre porozumenie všetkým situáciám som sa snažila do prílohy A vybrať čo najväčší počet fotografií, umožňujúci kritickú revíziu mojich záverov. Tieto fotografie som vyberala z nasledujúcich súborov: 1.) archív odd. Pražský hrad ARÚP – scany z negatívov, výborne čitateľné (cca 800 ks); 2.) archív odd. Pražský hrad ARÚP – pozitívy nalepené na kartách – horšia kvalita, forma iba náhľadová, niektoré sa kryjú so scanmi negatívov, niektoré v negatívoch chýbajú (cca 1300 ks); 3.) Fototéka ÚDU (oddelenie Dokumentace; cca 80 fotografií Miroslava Háka z doby rekonštrukcie a ďalšie desiatky fotografií stavby či detailov výzdoby napr. Josefa Ehma; fotografie Jindřicha Eckerta z doby prvej rekonštrukcie – cca 30 fotografií a ďalšie, týkajúce sa nadzemných partií); 4.) APH, zbierka fotografií Stavební správy Pražského hradu (viac ako 800 ks, prevažne z doby druhej rekonštrukcie, študované iba fotografie súvisiace so skúmanou témou); 5.) AHMP (fotografie z doby prvej rekonštrukcie, použité až v kap. 6.3 a ďalšie, celkom 73 ks).

Špeciálny zdroj informácií sú **nové fotografie**, zachytené autorkou práce amatérsky v podzemnej rezervácii **kláštornej záhrady** (hlavného rajskeho dvora). Tieto fotografie dokumentárneho charakteru boli zanesené firmou GEO-CZ do novo zameraného plánu podzemia (2010) pomocou lokácií, ktoré som im priradila. Pre dobrú orientovateľnosť sme zvolili interaktívny formát **HTML**, ktorý umožnil fotografiu každého dokumentačného bodu rozkliknúť ako fotografiu vo vedľajšom okne (príloha B na priloženom CD – je možné ju prehliadať offline v internetových prehliadačoch).

Nepostrádateľným zdrojom archeologickej analýzy stavby boli **denníkové záznamy Ivana Borkovského**, sprevádzajúci celý jeho výskum – baziliky i kláštora. Pri novej analýze som vynechala popisy a závery publikované v monografii v roku 1975, a to pre prostý časový odstup od samotného výskumu (10-16 rokov), ktorý navodzuje pochybnosti pri posudzovaní rozdielov zverejnených v primárnej dokumentácii a publikovaných. Tieto denníkové záznamy som sa rozhodla predstaviť v prílohe – obohatené pre čitateľnosť o čísla novo priradzovaných kontextov (možná je tak kritika,

---

⁵⁰³ I geodetický prevod by však zahrnoval obrovskú mieru improvizácie, a to pre často chýbajúce merítka vo fotografiách či absenciu viacnásobných záberov. V dobe prípravy tejto práce na to chýbali i finančné prostriedky.

či som situáciu pochopila či umiestnila správne). Záznamy slúžia zároveň ako východisko popisu kontextov v tabuľkách kontextov (Príloha G).⁵⁰⁴

Napokon je nutné zmeniť pomocný **model rezervácie kláštorného podzemia** (vytvorilo GEO-CZ, 2010, príloha D), ktorý mal poslúžiť lepšiemu porozumeniu situácii, nakoniec sa však ukázal vedľa fotografií ako menej potrebný a vhodný najmä pre orientáciu nezásväteného diváka a prezentačné účely. Do práce som zaradila iba jeho obrázkové náhľady, keďže vyžaduje inštaláciu špeciálneho softwaru.

Kapitola 6.3, sústredená na nadzemné partie baziliky, vyšla predovšetkým z pôvodnej (a takto publikovanej) dokumentácie prvej rekonštrukcie Františka Macha (prílohy A, C, G). Modernej dobe vzdialený skromný prístup dokumentácie, i tak však veľmi dobre dochovaný a vytvorený, nebol transformovaný do kontextových tabuliek ani nových plánov, postačila tomu názornosť pôvodnej a dobre publikovanej dokumentácie. Do analýzy v tomto prípade nebol zahrnutý stavebno-historický prieskum Dobroslava Líbala (1986), pretože stavba dvakrát rekonštruovaná už neposkytovala dostatok nových informácií a Líbalove závery sú skôr zavádzajúce (por. kap. 4.6). Novým prínosom je iba **digitálny model vrcholne románskej fáze baziliky** (po požiari 1142; obr. 49-68; por. kap. 6.3), ktorý sa ukázal ako vhodný prostriedok štúdia Machových popisov a naznačil nám isté nezrovnalosti, ktoré sú východiskom ďalšieho potrebného medziodborového štúdia. Tento model nie je preto v práci prezentovaný ako finálny, ale iba pracovný.

Podkapitoly 6.4-6.6 majú svoje vlastné pramene popísané ďalej v práci.

Pre lepšiu orientáciu v areáli bol vyhotovený **schematický plán**, pracujúci s terénnymi situáciami v **sektoroch**, ktoré nemusia odrážať architektonické členenie priestoru. Sektory i s názvami v texte používaných častí areálu baziliky a kláštora sú vyznačené v priloženom pláne (príloha Dokumentácia C, plán 5) a napomáhajú identifikovať popisované časti.

---

⁵⁰⁴ Tieto záznamy bude ešte v budúcnosti nutné doplniť o prípadné informácie v popisoch Prírastkových kníh evidujúcich nálezy, kde sa občas vyskytne popis situácie.

6.1 Bazilika sv. Jiří (podzemné partie)

V rámci interiéru a príľahlého exteriéru baziliky sv. Jiří je možné vyznačiť nálezové situácie v určitých významových či obsahových celkov. Najdôležitejším priestorom pre nálezy súvislých línií staršieho muriva sú sektory 01-03-04/B, teda oblasť východnej časti trojlodia, vrátane príľahlého južného dvora. Zvláštny význam majú potom južná podvežná kaplnka zasvätená Panne Márií (05-B) s murivom odkrytým v základoch i interiéru kaplnky. Ďalej východná časť hlavnej lode v oblasti tzv. Přemyslovských hrobov, zahrnujúcich architektonické situácie hrobiek a ich zásypov s nálezmi stavebného materiálu (dlaždice, architektonické články a pod.). A nakoniec v rámci baziliky priestor pod poschodovou kaplnkou sv. Ludmily (06-B) s príľahlou zahĺbenou východnou kryptou, ktorá mala až na odkrytý južný základ porušený terén. Napriek pozornosti venovanej všetkými doterajšími prácami hlavne odkrytým murivám v sektoroch 01-03-04-05/B by mal nasledujúci text poukázať na novo identifikované murivá, ktoré súvisia prevažne s vrcholne románskou aktuálne rekonštruovanou fázou stavby, a doteraz neboli reflektované či i behom výskumu upozadené.

Východiská stratigrafie a geomorfológia

Pred samotným popisom konkrétnych sektorov prízemnia baziliky je nutné upozorniť na všeobecný predpoklad, a tým je dochovanosť antropologického terénu. V rámci Borkovským miestami až druhýkrát odkrývanej hlavnej lode (po staršom odkryve F. Macha) sa na žiadnom mieste doložené nedochovala stopa po bývalých prirodzene ukladaných kultúrnych či prírodných vrstvách stratigrafie. Terén mal jednoduchú skladbu – na podlažie boli navezené málo dokumentované či vnímané navážky pochádzajúce z rôznych období fungovania stavby. Že sa dokonca jednalo o aktívne kultúrne znížený povrch prirodzeného terénu dokladá stratigrafia muriva B1002/1003/1004 v hlavnej lodi v mieste styku troch častí plnej južnej steny hlavnej lode⁵⁰⁵ (Rez 21). Tá dokladá, že pôvodný terén súvisiaci s centrálnou odkrytou štruktúrou základových starších murív, bol zahĺbený z úrovne asi 50 cm nad úrovňou podlahy v dobe výskumu. Táto pôvodná vyššia úroveň bola pritom funkčná ešte v dobe stavby vrcholne románskej baziliky (por. prvý riadok kvádrov v murive B1004; východne od špáry v hlavnej lodi). Ku zníženiu došlo v neznámom období, najneskôr však v dobe Machovej rekonštrukcie. V tomto období bol znížený i povrch južného dvora (pozorované pri výskume 2013) a východného dvora (výskum 2012; zníženie tu mohlo byť prehĺbené i v dobe Borkovského výskumu).

---

⁵⁰⁵ BORKOVSKÝ 1975, s. 19, obr. III.

S výnimkou lokálne dobre dochovaných – a preto dokumentovaných stratigrafií v priestore kaplnky sv. Anny nebola pozornosť Ivana Borkovského zameriavaná na dôslednú dokumentáciu stratigrafií. Dobová prax zároveň vylučovala rovnocenné zaznamenávanie všetkých informácií, a teda i novovekých či vrcholne/neskoro stredovekých. Rozsah výskumu bol navyše tak masívny, že vylúčil akékoľvek zdržanie. Plošný odkryv prakticky vynútil rezignáciu a obmedzenie dokumentácie na základné záznamy o murivách vyhodnotených na mieste ako najstarších. V predstavenej analytickej mape (Plán 1) a nasledujúcom texte sa pokúsim upozorniť na všetky fotografiami zaznamenané odkryté situácie.

Sledovanie geomorfologického terénu je pritom kľúčovým pre pochopenie odkrytých reliktov. Jeho štúdiu sa venovala zatiaľ iba okrajovo Iva Herichová.⁵⁰⁶ Je nutné si uvedomiť prudké novodobé zníženie terénu v bazilike. Ďalej prudký sklon terénu smerom južným, a to priamo od južnej bočnej lode baziliky, pričom v mieste južnej steny južnej kaplnky (B1024) základové pomery zaznamenal už Mach (Rez 6). Základové murivo južnej veže sa v období jeho rekonštrukcie nachádzalo nad zemou. Relikt sklonu mnohokrát znižovaného terénu je pozorovateľný i dnes na Jiřskom námestí smerom k juhu až juhojuhovýchodu. No a napokon, radikálne klesajúci terén smerom k severu (k Jelenej priekope). Znamená to, že ako ukazuje i doteraz neukončený výskum Ivy Herichovej, bazilika sv. Jiří bola postavená na prirodzenom návrší, vyvýšenom bode východnej časti ostrohu Pražského hradu. Táto „kra“ pokračovala smerom k Jiřskému námestiu, ktoré bolo v minulosti znižované. Tvorila tak protipól západnej (či strednej) časti hradného areálu, vyznačeného založením rotundy (neskôr baziliky a katedrály) sv. Víta a priľahlého domu biskupa či miesta staršieho pohrebiska s hrobom bojovníka (miesto dnešného obelisku).⁵⁰⁷

V úvode je možné upozorniť, že tieto skutočnosti neboli dostatočne posudzované pri interpretácií nájdených reliktov a základov murív žiadnym z doterajších autorov textov o bazilike. V dôsledku toho dochádzali niekedy k mylným záverom (napr. Machovo a Šittlerovo prisúdenie najstaršej hradnej sakrálnej stavby – Bořivojovho kostola Panny Márie do priestoru južnej podvežnej kaplnky). Kritika starších záverov preto musí reflektovať na prvom mieste geomorfologickú situáciu založenia stavby, ktorá v mnohom naznačí i možný postup prospekčnej práce pred založením stavby a dovoľí uvažovať o kľúčových situáciách terénnych nálezov aj napríklad s ohľadom na ich možnú absenciu.

---

⁵⁰⁶ Mj. MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – HERICHOVÁ 2009, s. 59-66.

⁵⁰⁷ Naposledy dôsledne MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – HERICHOVÁ 2009; por. aj HERICHOVÁ 1996.

6.1.1 Hlavná loď – západná časť

Zásadná situácia odhalená odkryvom v bazilike sv. Jiří pochádza z centra hlavnej lode. Štruktúra odhalených murív v časti západne od predelu medzi arkádovou a plnou časťou tejto lode provokuje od jej objavu v dobe prvej rekonštrukcie⁵⁰⁸ baziliky najrôznejšie hypotézy. Je prakticky najvýznamnejším nálezom čo do dejín stavby a už od počiatku bol prostriedkom interpretácie strohých písomných prameňov.

K prvotnému odkryvu v týchto miestach došlo v roku 1899⁵⁰⁹ a prvýkrát ju nachádzame zakreslenú v Machovej dokumentácii Plán 2, 8, 9.⁵¹⁰ Jedná sa rámcovo o odhalenie línií podzemných murív takmer štvorcovej stavby (s pokračovaním v oboch bočných lodiach; por. nižšie), ktorý bol zahĺbený asi 110 cm pod vtedajšou dlažbou chrámu.⁵¹¹ Základ bol schematicky zakreslený a následne prisypaný navážkou.⁵¹² Pri jeho odkrytí nebola zdokumentovaná pôvodná stratigrafia, v rámci plochy však boli zakreslené niektoré nájdené hrobové jamy (Plán 9). Recentná navážka bola znovu vyťažená v roku 1959, kedy už prvý skutočne archeologický odkryv viedol Ivan Borkovský.⁵¹³ Podarilo sa mu zachytiť zbytky pôvodných objektov a stopy vrstiev či ojedinelé nálezy⁵¹⁴, značne však už predtým narušených Machovou aktivitou. I. Borkovský murovaný útvar náležite (poplatne svojej dobe) archeologicky zdokumentoval.⁵¹⁵ Po skončení výskumu bol tento významný objav zakonzervovaný s možnosťou opätovnej návštevy: bol prekrytý betónovou doskou s prístupom cez betonové dláždenie hlavnej lode a po schodisku (B800) vybudovanom v tehlovom koridore a uchovávajúcim pohľad na klenebné čelá priestoru už v dobe prvej rekonštrukcie. Od doby výskumu v 60. rokoch 20. stor. sa archeológom do tejto rezervácie nepodarilo vstúpiť.

---

⁵⁰⁸ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 331-332.

⁵⁰⁹ Ibidem, s. 114.

⁵¹⁰ Por. Ibidem, obr. 29, s. 338; originálne plány AHMP, Sbírka plánů, inv. č. 2647a, B; APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10401/15 a 30 (mladšie prepisy).

⁵¹¹ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 332.

⁵¹² Na základe štúdia všetkých dostupných Machových prameňov vieme, že F. Mach svoje nálezy na rôznych miestach podľa potreby ideálne dokresľoval.

⁵¹³ Por. detailné prepisy denníku k tejto príslušnej časti v prílohe G.

⁵¹⁴ Analýza keramiky por. FROLÍK et al. 2000, s. 129-140.

⁵¹⁵ Z dokumentácie sa nedochovali pôvodné nákresy na milimetrových papieroch ani iné, iba plán prekreslených situácií celej baziliky na pauzovacím papieri (APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/328), s ktorým sa pracuje zle v prípade potreby digitalizácie – papier je veľmi nerovný a jeho narovnanie prakticky fyzicky nie je možné a musí sa rekonštruovať softvérovou, čo prináša ďalšie chyby. Rezy bazilikou „a-j“, Dokumentácia C (Rezy 13-19), sa dochovali v pôvodnej podobe iba ako v podstate merané skice (bez nivelácie!), ktoré zatiaľ neboli geodeticky prerysované – táto možnosť je však takmer vopred považovateľná za neúspešnú vzhľadom na stav rezov a jednalo by sa viacmenej o novodobú konštrukciu.

Pred samotným popisom objavených murív je nutné ešte poznamenať, že v dobe pred prvou rekonštrukciou baziliky, teda až do pokročilého 19. storočia, bola západná časť hlavnej lode celkom prekrytá barokovým západným chórom mníšok, spočívajúcim na klenbe tzv. Helfenburského chóru (Rez 1); bližšie dovysvetlenie situácie nadzemnej stavby por. vždy s kap. 6.3). Priestor pod klenbou tohto chóru bol priechodný – v dobe od rane barokovej prestavby západnej fasády vieme o dodnes dochovanom vchode, ktorým sa západná časť lode otvárala smerom k Jiřskému námestiu – tak, ako je to dochované dodnes (s výnimkou zmeny v niveletách vrátane nivelety námestia v 19. stor.). Pri Machovej rekonštrukcii boli spodné časti lícu hlavnej lode B1000-1001 a B1002-1004 osekane od barokovej prístavby (nesúcej Helfenburský chór) až na jadro románskeho muriva – kvádriky zostali správne analyticky prizané iba v miestach, kde sa skutočne dochovali (Fot. 637-638). Úroveň tohto dochovania pritom v rámci múrov B1000-1004 súhlasí s rovinou výšky bývalého románskeho západného chóru v týchto miestach. Už vopred je nutné upozorniť, že ten podľa dochovaného kvádrického líca na múre B1004 nepokračoval až k bývalému románskemu priečeliu (= línia múrov B1007-1008), ale naopak, súhlasil svojim umiestnením so štruktúrou pod zemou odkrytých murív (B900 až 907).

Počas rekonštrukcie v 60. rokoch boli nakoniec celé plochy stien hlavnej lode (historickému stavu neodpovedajúc) obložené (resp. v chýbajúcich miestach doplnené) neorománskymi kvádrickmi. V dnešnej dobe (Fot. 658) tak už nie je možné jednoznačne rozpoznať výšku niekdajšieho západného chóru ani pôvodne lícované plochy.

Základové murivá

Najstaršie stratigraficky dochované základové murivá, dokumentované Ivanom Borkovským v pláne⁵¹⁶, boli označené číslami B900-907 a vyplnené hnedou farbou. Južnú líniu tejto stavby prekryli dve dochované románske klenebné čelá (B101; Fot. 5), technikou z vrcholne románskeho obdobia po roku 1142. Pôvodná južná línia nepochybne existujúceho základu sa preto nachádza priamo pod plnou stenou hlavnej lode B1002.

V rámci dejín bádania je nutné spomenúť, že murovanú štruktúru považovali **F. Mach a E. Šittler** za základy krypty vymurovanej pod vtedy objaveným románskym západným chórom, ktorý výškovo odpovedal chóru východnému v stave, v akom sa dochoval dodnes (Fot. 5, 7, 8).⁵¹⁷ Západnú štruktúru datovali autori do obdobia abatyše Mlady

---

⁵¹⁶ Plán APH, Nová plánová sbírka, 10001/328 a od neho odvodené, napr. 10001/401, z ktorého sme odvodili digitálny podklad Plánu 1.

⁵¹⁷ MACH – ŠITTLER 1911, s. 331n. Vo výške chórov je však nepatrný rozdiel asi 10 cm.

s neskorším využitím aj v románskej stavbe z doby po požiari v roku 1142. Dobu zániku krypty nedefinujú. **Josef Cibulka** vo svojej monografii vychádzajúc z predchádzajúcej publikácie výsledkov prvej rekonštrukcie stavbu západnej krypty (vcelku) datoval do obdobia abatyše Mlady a Boleslava II., považuje ju však za staršiu než okolitá časť hlavnej lode, ktorá mala vzniknúť až po požiari 1142.⁵¹⁸ Autor argumentoval viacerými faktami, vrátane nepresnej návaznosti murív hlavnej lode B1000 a 1004 na základy krypty, vystúpenými oblúkmi B1011 na južnej strane či osou krypty neodpovedajúcej dnešnej stavbe, avšak zhodnej s osou hrobu domnelého zakladateľa Boleslava II. (H98). Načrtol predstavu o existencii krypty (v dobe 70. rokov 10. stor. až 1142) osamotene ako západný záver kostola (bez bočných lodí susediacich s kryptou). Medzi Cibulkovými argumentami je vždy možné nachádzať kvalitné postrehy predchádzajúce staršiu interpretáciu, avšak i nepodložené dohady postrádajúce odkaz na prameň či dochovanú situáciu.

Václav Mencl a po ňom i **Anežka Merhautová** považovali túto štruktúru za pochádzajúca z doby vzniku kláštora (po 973).⁵¹⁹ A. Merhautová pritom poučená z návštev archeologického výskumu oddelila vznik murív B900 až 907 od neskoršieho (románskeho) vzniku klenebných čiel B1011, teda na dve fáze. A napokon **Ivan Borkovský** považoval západný hranatý objekt základov priamo za murivo prvotného „Vratislavovho kostolíka“, teda z počiatku 10. stor. Predstavoval si pod ním skutočne stavbu v rozsahu odhaleného muriva, ktorého východný záver tvorila línia B904-907-905, pričom bol „kostolík“ od počiatku trojlodnou bazilikou (por. objavy murív v severnej a južnej lodi nižšie). Na západe sa k nemu mala pripojsť „veža“ (niekedy v dokumentácii „predsieň“ či „westwerk“), založená na masívnejšom základe, ktorý sa vzhľadom na geologickú modeláciu podložia v hlavnej lodi už nedochoval – terén bol vysoko a základ pri mladších aktivitách odstránený; v západnej časti hlavnej lode tak po ňom nezostala ani stopa (por. výšku pôvodnej podlahy v Reze 11). Myslel tým prepojenie murív B915 a 933 zo severnej a južnej bočnej lode. V denníku pritom zmieňuje ešte pozostatok po murive tejto „veže“ (B910), v pláne však jeho nález nelokalizuje (viz príloha G – denníky). **Jan Frolík a Jana Maříková- Kubková** v podstate prevzali Borkovského delenie.⁵²⁰

Vlastné pozorovania

V nasledujúcej pasáži sa preto pokúsím vecne popísať štruktúry nájdené v týchto miestach hlavnej lode a náležite odvodiť hranicu možnej historickej interpretácie.

---

⁵¹⁸ CIBULKA 1936, s. 17-20.

⁵¹⁹ MERHAUTOVÁ 1966, s. 37-40. MENCL 1939-1945, s. 5 a n.

⁵²⁰ FROLÍK et al. 2000., s. 97-144.

Vedľa už publikovaného popisu a dokumentácie poslúžia ako východisko našich pozorovaní predovšetkým dobové fotografie z archeologického výskumu Ivana Borkovského (príloha A). Už vopred je nutné zdôrazniť, že interpretáciou motivovaná snaha vedúceho archeológa a dobové zvyky pri vedení archeologickej dokumentácie spôsobili stratu niektorých podstatných popisov, zákresov murív a zmienok o všetkých nájdených štruktúrach (mj. väčšine vrcholne románskych základoch vrátane súvisiacich špár). V dochovanej dokumentácii tak vyvstáva niekoľko hlavných otázok. Tou najzásadnejšou je tak vzťah nájdeného základu B900 až 907 (hnedé) k základom označeným ako B908-909 a 911 (modré), ktoré by objasnili stratigrafickú a teda i chronologickú postupnosť vzniku všetkých základových a následne nadzemných štruktúr skúmaného miesta. A podobne zásadnou stratou bolo zamurovanie južného základu hlavnej lode tehlovým koridorom a schodiskom B800. V dobe výskumu I. Borkovského tak bol pohľad na pôvodný základ v južnej časti skrytý (Fot. 82-83).

Na úvod si zrekapitulujme **chronológiu odkryvu** tejto strednej základovej štruktúry baziliky. Vieme o dvoch etapách ich odkryvu – v dobe Machovej rekonštrukcie (podľa fotografií v roku 1899) a následne až v dobe archeologického odkryvu Ivana Borkovského (1959-1960). Machov odkryv zahrnuje nákres odkrytého základu v úplnosti (vykreslený celý základ), z prítomnosti sekundárnych zásahov (4 zachytené hroby líniu porušili; Plán 9) však vieme, že tento nákres musí byť ideálny, teda nie s podrobným zakreslením neexistujúcich častí ideálneho geometrického základu (základ beží aj v mieste hrobov). Z podrobnej dokumentácie Ivana Borkovského naopak vieme o podstatnej chýbajúcej časti základu (mj. fragmenty B906, 907). Z denníkových záznamov je tiež patrné (príloha G), že na začiatku tento archeológ vytvoril hypotézu o existencii výkusu v murive B904 – tzv. apsidy, ktorú takto nazýva v denníkoch a neskôr ju opúšťa.⁵²¹ Na tomto mieste je nutné položiť si otázku, nakoľko druhý odkryv situácie nenašiel štruktúry porušené recentne, pri rekonštrukcii prvej (z toho možný i novotvar neskôr opustenej hypotézy „apsidy“). Podobná neistota sprevádza nález jedného z objektov v interiéri útvaru – č. 503, ktorý sa po prevrstvení Machovej a Borkovského dokumentácie (Plány 1 a 2) javí ako miesto bývalého Machom zaznamenaného „hrobu“. Aj v tomto prípade je nález nejasný – jedná sa o hrob, ktorý bol za Macha exhumovaný a preuložený do iných miest (kosti boli znova ukladané do hrobky HK1), alebo ako objekt Machom nesprávne identifikovaný? Cieľom týchto otázok je poukázať na nutný, náležité kritický odstup k tézám Ivana Borkovského, ktorý nebol prvým „archeológom“ pracujúcim na tomto odkryve (a k nálezu pristupoval apriori s vedomím nutnosti jasnej interpretácie písomných prameňov). Ak zvážime

---

⁵²¹ Napr. fotografia Fot. 106 presvedčivo ukazuje, že v mieste výkusu tzv. apsidy chýba iba spodná vrstva kameňov, ktorá mohla byť jednoducho odobraná pri starších zásahoch.

vymurovanie tehlového koridoru B800 do podzemnej štruktúry v dobe prvej rekonštrukcie, odhalíme minimálne mieru pôvodného zahĺbenia v časti južnej.

Ak pristúpime k **popisu útvaru** podrobne zdokumentovaného (a takto pre nás prakticky dostupného až z druhej fáze odkryvu), ako jednoduchšie sa javí začať od severu (Plány 1, Rezy 15-16, 19, Fot. 82-119). V podzemnej časti boli zdokumentované murivá neskôr označené ako B900, 901, 902 a 904. Jedná sa s výnimkou prvého o murivá štruktúry liatej, tj. zmes lomového kameňa a malty (por. Fot. 85-112). Ani jedna z jeho komponent nebola pri archeologickom výskume popísaná podrobnejšie (napr. veľkosti lámaných kameňov, vzhľad malty a pod.). Iba v prípade muriva B900 šlo o lícované čelo základového múru, ktoré už bolo popísané (D-S1/50) ako špárou oddelené od murív 901, 902 a 904. Zo stratigrafickej situácie nie je možné (vzhľadom na overiteľnosť iba vo fotografickom materiáli, napr. Fot. 86, 103) určiť, či murivá vznikli zároveň, v tesnej nadväznosti alebo po dlhšom časovom odstupe. Bohužiaľ sa nám medzi Borkovským odobranými vzorkami mált nedochovala vzorka z oboch častí B900 i 901, ale iba z múru 901.

Vzhľadom na fotografický materiál a existujúce popisy (Príloha G/01-B) je zároveň možné považovať murivá B901,902 a 904 za súčasné – špáry neboli pozorované.

Na murivá B902 a 904 nadväzujú Borkovským popísané výkopy, ktoré majú predstavovať negatívy po vybratí pokračovania týchto murív (B500 a 501). Oba výkopy obsahovali fragmenty muriva či zvyškov malty (B906 a 907), ktoré naznačujú pokračovanie pravidelného základového útvaru, a to až k fragmentom dochovaným pod južnou stenou hlavnej lode B903-A,B a 905. Ako sme už upozornili, schematická dokumentácia Františka Macha podobné medzery v murive nezachytáva, preto nie je jasné, v akom období k vybratiu častí východného a západného muriva došlo.

Najzaujímavejším je z hľadiska ďalšieho vývoja stavby v nadzemnej časti zachytený úsek základu 903-A⁵²², ktorý bol zdokumentovaný aj vertikálne (tj. jeho priebeh do nadzemného muriva, Fot. 118-123). Tento z literatúry veľmi dobre známy náčrt⁵²³ odhalil podstatný rozdiel medzi výškou predzákladu (tj. rozdiel základového a nadzemného muriva) vzhľadom k súčasnej podlahe, dnes ležiacей cca 50 cm pod výškou pôvodného predzákladu B903-A (Fot. 119, Rez 11), a (pred)základom k západnému pokračovaniu múru hlavnej lode B909, ktorý je založený iba asi 20 cm pod úroveň podlahy.

---

⁵²² Špára medzi 903-A a 903-B sa vyskytuje v dokumentácii Ivana Borkovského a na tomto mieste je iba reprodukováaná. Z fotografií sa zdá (por. Fot. 118), že predeľ označuje dochovanú odsekanú základovú štruktúru 903-A od malty ponechanej na dne výkopu, ktorú som označila 903-B.

⁵²³ BORKOVSKÝ 1975, s. 19 obr. III.

Tento argument doplní ešte nápadný posun obdĺžnikovej stavby v severnej časti smerom na juh (o 20 cm oproti južnému lícu múru B1000 hlavnej lode). Z rozdielov môžeme zhodne s I. Borkovským, J. Frolíkom a J. Maříkovou-Kubkovou, F. Machom, J. Cibulkom, V. Menclom a rozdielne od A. Merhautovej a D. Líbala identifikovať v základovom murive štruktúru staršiu od súčasnej nadzemnej stavby severného a južného múru hlavnej lode. Zároveň sa však vzhľadom na nálezy v južnom i severnom nadzemnom múre (B1000 a 1002) jedná o subštrukciu, ktorá poslúžila zčasti ako základ pri výstavbe týchto nadzemných partií. V ďalších častiach bude nutné zamerať sa na rovnakú časť základu v severnej a južnej bočnej lodi (viz nižšie), a vo vzťahu k nadzemným fázam vývoja muriva stavby (B900 až 907) na náväznosť murív B1000, 1002 (špáry B1003 a 1009) a základov B911, 909 a následne na nadzemné murivá B1001 a 1004.

V južnej stene hlavnej lode sa ďalej nachádza dnes zčasti nadzemné murivo klenebných čiel – „oblúkov“ B1011, ktoré predstupujú pred líc dnešnej steny 1004 asi o 30 cm, a ktoré popísal už František Mach po ich odkrytí odsekaním soklu rane barokového tzv. Helfenburského západného chóru pre mníšky (jeho pozostatky dnes: B1005-1006). Tieto lícované oblúky B1011 oddeľoval odtlačok bývalého a odsekaného prostredného pásu (v pôdoryse nevyznačený; Fot. 125), ktorý slúžil nepochybne ako opora klenby. Na opačnej severnej strane sa podobné oblúky nedochovali, líniu ich existencie však naznačuje lícovaný základ 900, ktorý predstupuje pred niekdajší barokový sokel chóru (zbytoje je múr B1006), a bol teda najneskôr v dobe jeho stavby odsekaný. (Množstvo románskych kvádrov získaných pri tejto úprave bolo rozptýlené nepochybne medzi ďalšie novo vznikajúce barokové murivá; Mach sa o miere nálezov tohto druhu v sokle chóru nezmieňuje, zabudované románske kvádry však poznáme napr. z mohutného základu nového renesančného ambitu kláštora, napr. B1901/M1). Na základe rozpätia oblúkov a polohy medziklenebného pásu (dochovaného v obdlačku) stavebník Mach spočítal možné rozpätie klenby, ktoré v prípade existencie krížovej klenby nasadzujúcej na oblúky niesli dve stredové opory (por. ďalej kap. 6.3; obr. 66-67).

Dve nápadné murované štruktúry v lodi predstavujú dnes murované sokle B1005 (Fot. 113, 115) a 1006 (Fot. 110) ktoré vyčnievajú na styku plnej steny hlavnej lode a priechodných arkád a vystupujú smerom do hlavnej lode. Dodnes neboli obe štruktúry nikde objasnené a v novo zariadenej hlavnej lodi pôsobia dojmom staršieho rezidua. Ich murivo je zložené z opukových kvádrov, pravouhlých fragmentov červeného pieskovca a pálenej keramiky (tehál či dlaždíc). V prípade útvaru 1006 dochádza navyše k prekrytiu časti steny, ktorá by mohla odkrývať pokračovanie pozostatku kamenných stupňov z červeného pieskovca, dochovaných v líci B1000. Aj vzhľadom na tento stratigrafický vzťah (B1006 nad 1000), a taktiež pre prekrytie okolitého muriva B1000 – kedysi osekaného pri stavbe tzv. Helfenburského chóru – zavádzajúcimi novorománskymi kvádrovými je nutné obe časti z úvah o staršom než novovekom murive

kostola vylúčiť. A to ako pre stratigrafický vzťah, tak pre prítomnosť sekundárne zabudovaného stavebného materiálu v konštrukcii soklov. Ako možné vysvetlenie, ktoré podporujú zábery z odkryvu interiéru v 19. stor. (Fot. 2 a 5), sa jedná bezpochyby o pozostatok vystupujúceho soklu, o ktorý sa kedysi opieral tzv. Helfenburský chór.

Medzi novoveké a recentné základy ďalej patria už zmieňovaný základ B800, tehlové schodisko vybudované Machom ako prístup ku klenebným čelám B1011, a B802, v pláne vyznačená časť novovekej tehlovej hrobky HK1.

Západná časť hlavnej lode

V západnej časti lode bol zakreslený základ B801, náležiaci novovekej konštrukcii oltáru (nevieme, či sa jedná o zakres základu alebo iba nadzemného rozmeru oltára), ktorý sa nachádzal v priechode pod Helfenburským chórom smerom v barokovej ose vstupu od západu.

František Mach sa o tejto časti lode zmieňuje ako o nepreskúmanej, preto môžeme závery výskumu 60. rokov v časti západne od B902-903 považovať za primárne po odkrytí intaktnej archeologickej situácie. Z dokumentácie a popisov Ivana Borkovského sa dozvedáme⁵²⁴, že sa v tejto časti nachádzalo celkom 12 novovekých hrobov, a skalné podlažie. V popisoch stavby B900 až 907 a vzhľadom na nálezy murív v okolitých bočných lodiach síce tento archeológ popisuje, že východne od stavby žiadne stopy malty nenašiel (k románskym základom sa však nevyjadruje): *“je vidět, že skála zde byla na povrchu sebrána a vše bylo odstraněno”* (D-S1/64,83). Borkovský tak zaznamenal zníženie geologického podlažia v tejto časti.

Z kontextu stavebno-historického vieme, že nadzemné časti B1007-1008 boli upravované už v dobe gotickej pri predlžovaní románskej baziliky (v 14. stor.). Dokazujú to presvedčivo špáry v úrovni odkrytého muriva v 1. poschodí (prízemie je prekryté zbytkom západného, cez loď priečne položeného balkónu – posledného západného dielu klenby Helfenburského chóru) a odkryté tri gotické okná v niekdajšom priečelí (Fot. 41 a 639). Súčasná baroková úprava fasády je tak iba “nalepená” na niekdajšom gotickom základe. Zaujímavým nálezom je Machom odkrytý fragment románskej arkády predstupujúcej fasádu románskej baziliky do úrovni dnešného vnútorného líca priečelia (v štruktúre múru B1010-A, Fot. 13 a 43).

Tieto bezpochyby významné stavebno-historické pozovania však archeologický výskum nijak nezdokumentoval. Nevieme, či Borkovský základy celého obvodu tejto časti baziliky obnažoval, prípadne aspoň sledoval (fotografie chýbejú, ojedinele Fot. 131 a

---

⁵²⁴ Vid' nákres BORKOVSKÝ 1975, Plán I.

neg. ARÚP 1651). Niektoré snímky dokazujú, že miestami základ dokonca chýbal (Fot. 132-133).

Táto strata informácií, zákresov a popisov murív a predovšetkým niveliet základovej špáry (s výnimkou B909, na Fot. 82, 86, 99) je o to závažnejšia, keď zhodnotíme náznak situácie zachytenej na styku základov B903-A a 909. V tejto časti Borkovský v originálnom pláne zaznačuje plytko uložený základ 909 priamo na "břidle", tj. vzrastenej skale, z ktorej boli zjavne odstránené ďalšie menej solídne časti, aké poznáme z vývoja lokálneho podlažia (z vlastnej skúsenosti pri výskume v r. 2012). Vieme, že tvrdá skala bola ďalej pokrytá rozpadnutými zvetranými časťami, ktoré v priebehu geologickej minulosti pokrýval hutný íl, na ktorom sa napokon vyvinul pôdny typ. Takáto podložná stratigrafia bola v danom mieste zničená, čo naznačuje výška dochovaného staršieho predzákladu 903-A nad úroveň dnešnej podlahy (tj. prakticky identické s dochovaným terénom). Situácia nám naznačuje, že v prípade plytšie (než základ B900 až 907) zahĺbených stavieb ich archeologická stopa v priebehu ďalšieho vývoja lokality zanikla a v danej situácii nie je možné jednoznačne súdiť o možnom (i keď labilnejšom) zastavaní miesta a jeho vývoji pred vrcholne románskym obdobím stavby predstavenej dnešnou rekonštrukciou.

V mieste najzápadnejšieho záveru hlavnej lode je pláne vynesený základ B912 (fotografie chýbajú) pod líniou nadzemného muriva B1010-A-B. Bez okumentácie nie je možné rozhodnúť, či táto línia základu náležala románskej arkáde (dochovaný fragment B1010-A) alebo novostavbe gotického priečelia či barokovej úprave. U arkády sa predpokladá, že bola prevrstvená gotickým priečelím v dôsledku odlišného smeru línie múru (odklonená viac k JZ).

Než bude možné nálezy západnej časti hlavnej lode zhodnotiť, je nutné predstaviť ešte sektory 03-B a 04-B (kap. 6.1.3 a 6.1.4).

6.1.2 Hlavná a severná loď – východná časť (01-B a 03-B)

Východná časť hlavnej lode bola po odkrytí dlažby zaplnená hrobovými nálezmi z prevažne novovekého obdobia. Patrí sem však aj pomerne hustá východná línia hrobov, ktoré Ivan Borkovský zaradil do raného stredoveku (od severu H95-92-93-98-94-90-91-97). V priestore medzi hrobnami a murovanými hrobnami nebolo objavené žiadne murivo či stopy po ňom, ktoré by odkazovali na niekdajšie zbúrané výškové konštrukcie (D-S1/30). Z hľadiska stavebných dejín sú preto nálezy z východnej časti hlavnej lode minimálne.

Za najzásadnejšiu situáciu z východnej časti hlavnej lode sa od počiatku označovala oblasť ranostredovekých **tzv. kniežacích hrobiek**, teda miesta označeného dodnes dochovanými nadzemnými sarkofágmi, pripomínajúcimi miesto posledného uloženia niektorých přemyslovských kniežat (por. kap. 8.1) – a to tradične Boleslava II. a Vratislava I. Jedná sa tak o líniu odkrytých podzemných hrobov, primárne otváraný až Ivanom Borkovským, ktorý nálezy popísal.⁵²⁵ V rámci nej sa nachádza aj novoveká tehlová hrobka H79 a hrob H89, ktoré z úvah vylúčime. Problematickým miestom je hrob H95 so zachyteným fragmentom kvádkovej hrobky, zhora neskôr označený náhrobkom abatyše Kunhuty z Kolowrat (14. stor.). Situácia hrobu nebola dostatočne zreteľne zdokumentovaná (chýbajú fotografie, Fot. 171-173).

Bezpochyby najzložitejšiu situáciu potom odkryl Ivan Borkovský v prípade centrálného **hrobu H98**. Po odstránení nadzemnej konštrukcie kenotafu (H98-I), stojacej na murovanom základe B963, bol odkrytý napr. fragment obdĺžnikového muriva B960, ktoré napokon Borkovský zrejme správne interpretoval ako niekdajší podklad pre oltár. Z popísanej stratigrafickej situácie je zrejmé (por. prílohu G/02-B), že základový podstavec B963 prekrýval opukové hrobky detí H90 a H91. Hrob H98 bol ešte porušený tretím mladším detským hrobom H94. Po odstránení pieskovcovej dosky nad hrobom (H98-II) a výplní bola odkrytá najstaršia časť hrobu, a to pôvodná rakva z jedného kusu kmeňa (H98-III) s ranostredovekou výbavou pri kostre zomrelého⁵²⁶. Tento hrob nebol absolútne datovaný, nálezy však poukazujú na jeho pôvod v 10. storočí (por. kap. 8.1). Vzhľadom na lukratívnu polohu hrobu a úctu k jeho zachovaniu a neskoršiemu uctievaniu ako hrobu „Boleslava II.“ je interpretácia tohto hrobového nálezu pre archeologický výskum zásadná. Popísaný starší hrob H98-III totiž vstúpil do debaty o vzniku a charaktere najstaršej stavby baziliky vďaka superpozícii s kusom **murovaného útvaru vo tvare kríža s omietnutými vnútornými stenami B962**. Výkop hrobu H98 práve tento útvar porušil, rovnako ako aj tzv. maltovú podlahu k murivu B962 priliehajúcu (Fot. 157)⁵²⁷. Situácia nebola jednoznačne Borkovským popísaná, dodnes však slúži ako príklad jednoduchej stratigrafie (D-S2/148-149). Ku **hrobu H98** je možné zopakovať Borkovského stratigrafický nález: v podloží zahĺbená jama s uložením ostatkov v drevennej rakvi z jedného kmeňa (H98-III), dochovaná v primárnej intaktnej polohe. Nad ňou údajne položená pieskovcová doska ako náhrobok H98-II (chýbajú fotografie tejto situácie, máme iba fotografie dosky (Fot. 160-161), dnes umiestnenej nad zrekonštruovaným kenotafom). A nad doskou vybudovaný základ B963 pre nový kenotaf H98-I (stratigraficky nad opukovou dlažbou prekrývajúcou časť krížového útvaru), nad ňou B960 základ oltára. Situácia však nie je

---

⁵²⁵ Denníky (Príloha G) a BORKOVSKÝ 1975, s. 25-32. Hroby neboli v dobe prvej rekonštrukcie otvárané.

⁵²⁶ BORKOVSKÝ 1975, s. 25-32.

⁵²⁷ Situáciu už stratigraficky hodnotil FROLÍK et al. 2000, s. 129-140.

podľa fotografií tak jednoduchá. V najnovšom kenotafe boli umiestnené fragmenty gotických architektonických článkov inv. č. 14053 (por. kap. 6.4). Kenotaf teda pochádzal zrejme z obdobia post quem datácia týchto článkov (snáď sa týka obnovy po požiari 1541 ?).

Krížový útvar B962 vo východnej časti tejto lode bol zahĺbený do podlažia, murovaný z odštepok opuky spájaných bielou maltou, vnútro ramien bolo starostlivo omietnuté šedou vápennou maltou. Mal štyri ramená umiestnené v osách svetových strán, zhodných s orientáciou stavby (podľa autora výskumu – ani prípadné anomálie by nebolo možné prehnane vysvetľovať). Západné rameno bolo porušené hĺbením hrovej jamy H98-III. Útvar bol zaplnený v spodnej časti maltou a opukou (B118) a následne sypkým prachom (B119). Ivan Borkovský nález interpretoval ako „picsinu“ (otvor pre krstnú vodu)⁵²⁸, neskôr bol preinterpretovaný ako relikviár.⁵²⁹ Vzhľadom na dejiny stavby je možné jej stárie odvádzať od stratigraficky mladšieho hrobu tzv. Boleslava II. (resp. hrobu nálezmi datovaného do 10. stor.⁵³⁰), teda iste z rozmedzia rokov pred 921 – pred 999, pričom J. Frolík v poslednej revízii stratigrafie tohto miesta dospel k jeho mladšej datácii do obdobia abatyše Mlady.⁵³¹

Druhou zaujímavou štruktúrou vo východnej línii kniežacích hrobov je **hrob H97**, tradične označovaný ako hrob Vratislava I., zakladateľa chrámu. V tomto prípade sa však už nedochovala pôvodná situácia pohrebu. Miesto nej zaujal mladší podstavec so stredovekou drevenou pomalovanou schránkou z obdobia 15. storočia.⁵³² Po odstránení týchto štruktúr Borkovský objavil v starostlivo vybudovanej obdĺžnikovej opukovej konštrukcii dutinu pre malú olovenú schránku so sekundárne preloženými ostatkami kniežaťa. Po jej vybratí bol odkrytý nehlboký základ nadzemnej stavby (B969), ležiaci na podložnej skale a zložený z opukových kvádrov po obvode a vysypaným kamenným spevnením uprostred. Nachádzali sa tu aj sekundárne použité kvádre a podstavec je datovateľný do gotického obdobia, resp. do doby vzniku dreveného stieškového náhrobku. K hrobu tesne prilieha južné rameno barokového schodiska vedúceho do úrovne presbytára a samotný hrob bol posadený presne medzi dva východné piliere (B1029 a 1030) južnej strany. Na východnej strane pred opukovou konštrukciou sa nachádzal ešte blok muriva-základu z lámanej opuky B968, ktorý nebol popísaný v denníku, z fotografií však základ pôsobí homogénne so základom stavby základu náhrobku B969. Mohlo sa obdobne centrálnemu hrobu H98 jednať o podstavec k oltáru

---

⁵²⁸ BORKOVSKÝ 1960; BORKOVSKÝ 1975, s. 28-32.

⁵²⁹ Por. FEHRING 1971, už Borkovského publikácia v r. 1975; dnes napr. BRAVERMANOVÁ 2005b. K baptistériám na vyvrátenie teórie por. KUBKOVÁ 1996.

⁵³⁰ FROLÍK 2005.

⁵³¹ FROLÍK et al. 2000 – por. analytický plán obr. 3/29.

⁵³² KOTRBA 1965.

(?). Jeho datácia by bola rovnako ako stavba náhrobku snáď z obdobia vrcholného stredoveku.

V prípade hrobu H97 však predovšetkým zaujal **objav línie základu** vo fotografickej dokumentácii z výskumu. Ani v tomto prípade nebol základ Borkovským zakreslený ani popísaný. Jedná sa o klinovite zahĺbený múr B967, a to viac ako dvojnásobne hlbšie než základ B969 (Fot. 165). Skladba základu je liata malta a lámané, nepravidelne uložené kusy kameňa, čím pôsobí dojmom najstarších základov západnej stavby B900-907. (Zostáva však otázkou, či archeologický výkop kopíroval smer muriva a jeho negatív smerom k severu (por. Fot. 165), alebo umelý výkop odkryl iba takto tvarovaný fragment inak priebežného V-Z základu medzi susednými piliermi B1029-1030. V ďalšom texte volím variantu, že výkop bol správny a základ prebiehal severo-južne.)

Na južnej strane medzi piliermi na S-J základ B967 bezprostredne naväzuje murivo v línii V-Z (B966; i skladba muriva na fotografiách by tak mala odlišovať murivá B967 a 966; Fot. 163-166), skladané starostlivo z naplocho ukladaných lomových opukových dosák. Toto murivo spája dva hranaté piliere južnej strany B1029-1030, na inom mieste medzi piliermi nebolo žiadne takéto murivo dokumentované. Nie je zrejмый ani jeho stratigrafický vzťah k murivu B967 (B966 by malo byť mladšie). Funkcia, význam ani stárie oboch týchto murív nie sú jasné, nemali by však zostávať na okraji úvah.

Podobné líniové V-Z murivo bolo Borkovským ešte zaznamenané v severnej časti medzi stenou B1000 a stĺpom B1032 ako „novjší zdivo“ **B970** (D-S1/93.). Toto murivo však nebolo na žiadnej fotografii zachytené a jeho existencia i podoba je tak nejasná. Mohlo sa jednať o Machovo spevnenie základu meneného stĺpu, ako to dokladá i jeho základ B964.

Naopak izolované základy boli dokumentované u stĺpov či pilierov B1031, 1032 a 1034. Na severnej strane (B1032) bol dokumentovaný hlbší základ štvorcovej základne B964, zložený z malty a kusov kameňa, v ktorom boli zachytené v spodnej časti väčšie kusy opracovaných fragmentov z červeného pieskovca „KÁ3“ (Fot. 181-185). Podobná situácia bola pri južnom stĺpe (B1031; Fot. 175-180), kde sa na južnej strane nachádzali dokonca celé kusy tamburov niekdajšieho stĺpa/stĺpov z červeného pieskovca „KÁ4“. A napokon medzi piliermi (B1033 a 1034) na severnej strane sa priamo na bridlicovom podloží nachádzala mohutná patka z červeného pieskovca „KÁ1“ (dnes zamurovaná na rovnakom mieste) a ďalšie kusy stĺpov z rovnakého kamenného materiálu „KÁ2“. Pilier B1034 mal rovnako samostatný základ (B973). (Základy ostatných pilierov neboli zdokumentované.)

V rámci fotografickej dokumentácie bol napokon v tejto zóne identifikovaný ešte základ na južnej strane severnej veže (B971), založený do hĺbky z menších opukových kvádrov a naväzujúci na základ B972 na západnej strane, ktorý paradoxne podkladá

nárožie veže (Fot. 214-215). Mohlo by sa jednať zrejme o novorománsku podmurovku (?).

Ivan Borkovský ešte v denníkoch (D-S1/30) zmieňuje nikde nedokumentované murivo B961 pod prvým schodom do východnej krypty (označené s „?“) – mohlo sa jednať o základ schodiska.

Napokon je nutné konštatovať, že Ivan Borkovský a jeho pracovníci v priebehu hlavnej lode baziliky na miestach mimo nálezy archeologických murív nedokumentovali nivelety podlažia. Ich problematická rekonštrukcia je možná iba z dochovaných rezov (Rezy 13-19).

Východná krypta (06-B)

V prípade východnej krypty pod vyvýšeným presbytárom odhalil Ivan Borkovský rozsiahlu hrobku HK2, ktorá sa mala rozliehať „pod celou kryptou“ (D-S2/124). Na základe toho boli popísané aj základy stĺpov (B1039 až 1044) ako podmurované, s tým, že *„Čtyři západní sloupy (B1041,1042,1043,1044) stojí na zdivu, dva sloupky u oltáře B1039-1040 stojí na vlastních základech.“* (D-S2/124). Fotografie tejto situácie sa bohužiaľ nedochovali, zo skice v denníku (ibidem) však nie je možné odvodiť, ako tento základ vypadal. Náznak sa nachádza v pláne APH 10001/328 (zanesené do Plánu 1).

Ivan Borkovský sa ďalej zmieňuje o akomsi bývalom otvore vo východnom nároží severného múru krypty (označené v pláne 1: „X“), ktorým sa mohlo vniknúť do krypty z exteriéru baziliky. Takáto domienka (D-S2/131-132) ale nebola pri poslednom archeologickom výskume (2012) na východnom dvorku potvrdená – žiadne násilné porušenie muriva nebolo zachytené (je možné, že sa nachádzalo v úrovni nad niveletou dvora a je dnes skryté prestavbami a výmenou muriva).

V rámci krypty bol napokon popísaný ešte vzhľad odkrytého južného základu B986 na severnom líci zčasti nadzemného muriva B1028, ktorý mal obsahovať v spodnej časti fragmenty červeného pieskovca, neopracované, no prirodzene zaoblené, a fragmenty ohorenej opuky, všetko spojené „hubenou hnědou maltou“ (D-S3/204). Obdobná situácia bola dokumentovaná na južnej strane základu B1028 v smere od kaplnky sv. Ludmily, označeného ako B983 (teda B983=986). A taktiež na severnej strane severného múru B1035 krypty, pri výskume východného dvoru (Fot. 665-669).

6.1.3 Severná loď (03-B)

Na objav murovaného útvaru B900 až 907 v západnej časti hlavnej lode bezprostredne nadväzujú základy zdokumentované v severnej a južnej bočnej lodi. Severná časť štruktúr pod podlahami bola odkrytá predovšetkým v miestnostiach označovaných v dobe Borkovského výskumu ako “sakristie” (medzi líniami stien B1012 a 1007) a “jesličky” (medzi B1007 a 1010) a na východe časť medzi “kazateľnou”, ktorá bola namontovaná na východný záver steny 1000 (Fot. 45 a 210) a priečkou “sakristie” (B1012). Revízia situácie v tejto časti ukázala, že Ivan Borkovský situáciu ako v pôdoryse, tak v interpretácii čiastočne zjednodušil a prispôbil svojej rekonštrukcii tzv. “kratinkého trojlodí Vratislavovho kostolíka”.

Východná časť

Postupujúc od tzv. severovýchodného rohu tzv. “kratinkého trojlodí”, teda situácie pri bývalej polohe kazateľni (tj. murivá B916, 917, 918, 919), mali by sme nájsť nárožie Borkovským navrhovanej stavby i v základe. Borkovským interpretovaný pôdorys (plán 1) naznačuje existenciu špáry medzi murivami B918 a 919, ktorá by mala indikovať rozdiel medzi starším “vratislavským” murivom (B918) a mladším “boleslavským” (B919).⁵³³ Existenciu takejto špáry však fotografie nepotvrdzujú (Fot. 193), murivá ani nebolo možné zrejme komplexne porovnať vzhľadom na to, že časť B919 bola odhalená do hĺbky – podložie narušil už výkop novovekého hrobu H40, kdežto časť B918 iba v ploche a viacmenej povrchu. Naopak sa zdá, že sa jedná o súvislú líniu základu (B918=919), iba v časti B919 bol základ čiastočne odstránený výkopom hrobu. Pochybnosti vzbudzuje aj nepravidelná južná línia v časti B918 (na východe vystupuje k juhu, avšak nie kolmo na líniu B916 (S-J); por. Fot. 180-195).

Fragment B916 je zachovaný do vyššej úrovne než 918 (iba podľa fotografií, v Reze “c” – Rez 19 - sú rovnaké) a Borkovský v ňom videl fragment “líca” priečelia Vratislavovho kostola. Jedná sa o líniu naznačenú S-J čiarkovane, a zreteľnú na fotografiách (Fot. 189, 191, 194), a ktorá skutočne pripomína nábeh nadzemného muriva, ale jasne čitateľné nebolo. Ani Borkovským označované murivo B917 (napr. Fot. 192), teda murovaná výplň pod stupňami prahu, nie je dnes jednoznačne posúditelná. Z fotografií je pravdepodobné pokračovanie línie 916-918 ešte pod prahom. Na tomto mieste je zaujímavé poukázať na Machove postrehy, ktorý túto situáciu taktiež odkryl, a románsky kvádríkmi formovaný líc tu popisuje. Práve vo fragmente murív B918-916 (Plán 9) vidí

---

⁵³³ Por. umelé vyfarbenie murív v tejto časti v BORKOVSKÝ 1975, obr. I.

pôvodnú románsku priečku vrcholne románskeho chrámu, ktorá mala predchádzať priečke B1012 (tá je zvonka novoveká, jadro nepoznáme)⁵³⁴. Mach túto priečku spájal so situáciou v nadzemnej časti lode (por. kap. 6.3) kedy tá mala podopierať ním odkryté schodisko zo západného chóru na tribúnu (obr. 65-67)

Pri revízii sektoru B916-917-918-919 dnes nenachádzame (predovšetkým posudzujúc dostupnú fotodokumentáciu) zrejmu súvislosť medzi múrmi pôvodne Borkovským označenými za "severovýchodné nárožie najstaršej stavby". Jeho tvrdenie i nákresy špár v pláne APH 10001/328 neodpovedajú fotografickej dokumentácii. Zrejma je predovšetkým absencia špáry medzi murivami B918 a 919, a následne spochybnenie podoby tohto základu s najstaršou stavbou B900 až 907 v hlavnej lodi, a to na základe odkrytej výšky základu B919 (i 918) s pomerne pravidelnou skladbou z opukových dosák ukladaných viacmenej pravidelne na seba. Naopak najstarší základ (B900 až 907) mal charakter liateho muriva klinovite sa zahlbujúceho do podlažia.⁵³⁵ V prípade že murivá B918 a 919 sú totožné, je nutné konštatovať v nivelete základovej špáry B916 (por. Fot. 192-193, rez chýba). Na základe staršieho odkrytia situácie F. Machom, sledujúcim konštrukciu stavby priebežne až do poschodia, a snád' odkrývajúci lepšie dochovaný fragment "lícu" muriva než našiel Borkovský (Mach tam kládol dlažbu a mohol tým situácie znížiť), a taktiež fakt plytšie založeného priečného muriva B916 sa zdá, že jeho línia bola románskou priečkou. Táto priečka však musela byť staršia než priebežný múr B1013 nad B918-918, pretože ten mal dochovaný pôvodný líc. Situáciu komplikuje existencia schodiska v poschodí (por. 6.3).

Stredná časť ("sakristia")

Pomerne jasné nálezy boli dokumentované v miestnosti vymedzenej múrmi B1007-1001-1000-1012-1013-1054-1014-1015, teda bývalej "sakristie". Dobre odlíšiteľný bol barokový základ severnej steny miestnosti v línii V-Z (B921), ktorý bol súvislý a v mieste pod stĺpmi arkád (B1014 a 1015) mal vyšší povrch (niveleta neoobraná). Výkop pre tento základ narušil stratigraficky staršie murivá. Ďalším recentným základom bol základ barokových kachiel na západe (B804) a línia B922-925 pod JV nárožím v renesancii upravovanej miestnosti.

Zásadné je odkrytie plochy uprostred miestnosti. Boli tu odhalené tri odlišné murované štruktúry, označené ako B913, 914 a 915. Najjednoduchší je základ B913, z ktorého sa dochovala časť pôvodnej výšky (Rez 19). Podľa denníku z výskumu I. Borkovského sa

---

⁵³⁴ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 442.

⁵³⁵ I keď štruktúru študovaného základu B919 na fotografii zjavne ovplyvňuje pohľad na výkop cez tento múr, a to hrobom H40. Znamená to, že pozorujeme nie vonkajšiu hranu základu, ale rez ním. I tak však je zrejmé, že časť B918 je zahĺbená do rovnakej nivelety ako B919.

dochovaná výška pohybuje niekde medzi 10-35 cm (D-S1/46). Ide o klinovite (nerovne) zahĺbené murivo. Línia bola na severe prerušená novovekým základom B921, a na juhu jasne stratigraficky predchádza základom 922 a 923, ktoré ho prekrývajú (viz Fot. 206-208). Zaujímavý je naopak vzťah k negatívu muriva B914 – jeho stopa je patrná, ale akoby B913 tento negatív jasne prevrstvovalo (ostrá hrana S-J cez B914).

Problematickejším tzv. základom je preto B914, ktorý sa dochoval iba ako negatívny žľab v línii V-Z, porušený na severe výkopom pre múr B921. Borkovský ho popisuje aj ako “lože ve skále” a mala sa v ňom dochovať najspodnejšia vrstva kameňov a malty. Podľa dokumentácie bol veľmi plytký žľab (nenivelované a bez rezu) naozaj objavený, jeho vzťah k murivu 913 je však ako bolo vyššie naznačené nezrejmý, a rovnako kriticky je nutné pri tomto stave dochovania pristupovať aj k otázke, či tento žľab skutočne niekedy obsahoval do výšky vybudovaný múr. V prípade jeho návaznosti na murivo východne od dverí do “sakristie” (B918) na základe jeho analýzy (vid' vyššie) o takomto vzťahu nie je možné uvažovať. Jedným z argumentov je neznáma hĺbka založenia, (múru 918), najskôr zhodná s hĺbkou múru 919 – šlo by o väčšie zahĺbenie základu B918 oproti žlabu B914. Ani na tomto mieste nebol Borkovským zdokumentovaný vzťah B921-A (základu románskeho i novovekého múru ?) a B925 (pod prahom dverí). Z fotografií je zrejmé, že B925 je novoveké murivo, ktoré prevrstvuje žľab. Situácia B921 v najvýchodnejšom mieste (A) je zaujímavá – musel sa tu prevrstviť základ románskeho múru (B1013), dochovanom v líci, a novovekej renesančnej dostavby (B1054). Fot. 196 naznačuje, že múr B918 sem mohol pokračovať, prevrstvujúc žľab. Je zrejmé, že situácia nebola tak jednoznačná, ako ju predstavil Ivan Borkovský.

Na múr B913 kolmo západne naväzuje murivo B915 (A-B), prebiehajúce V-Z a následne zalomené na juh (C). Ivan Borkovský toto murivo označoval obvykle ako “zdivo věže”. Na základe popisov a fotografií je zrejmé, že sa dochovalo iba formou nepravidelne vyliatej malty a kameňov, obrys zbytku muriva je však na podloží dobre zreteľný. Ako problematické sa javí posúdenie základu a jeho stratigrafický vzťah k murivu B913, pretože v mieste styku oboch murív bola malta B915 (podľa fotografií, Fot. 209) vybraná na podložie, čím sa vrysoval plytký žľab (915 A). V tomto prípade je možné konštatovať podobný charakter dochovania s tzv. murivom B914. Vzťah i charakter oboch týchto plytkých fragmentov (B914 a 915-A) je však odlišný od vyššie dochovaného B913, a rovnako ich stratigrafická väzba nie je zrejmalá.

Ivan Borkovský sa vo svojich pozorovaniach až na výnimky nezaoberal popisom základov stávajúcej stavby a ich stratigrafickou väzbou na základy odhalené v priestore. V prípade “sakristie” je z fotografií dobre čitateľný charakter a štruktúra základov južnej steny, označených ako B922 a 923. Problém s ich vyhodnotením spôsobuje iba zachovanie omietok v nadzemných partiách, ktoré by uľahčili čítanie návaznosti jednotlivých častí stien (románskej a novovekej). Oba múry boli odhalené v rámci

sondážneho výkopu do hĺbky, ktorý mal zrejme odkryť stabilitu základov. Múr B922 mal charakter pravidelne skladaných nepravidelne opracovaných fragmentov opuky, ktoré smerom severným utvárali hladký líc (Fot. 196). Je pravdepodobné, že bol skladaný do šalovania vo výkope (príslušný výkop nebol archeologicky skúmaný a bol odstránený). Žiadne z ranostredovekých murív takýto základ nemá, a preto je nutné ho považovať za základ mladší, v súvislosti s novovekou úpravou sakristie snád' novoveký. Jeho stratigrafická náväznosť na múr B913 je zrejma (prevrstvuje ho), problematickejšia je vzťah k základu priečky B1012, teda k B926, ktorý nie je možné z dokumentácie vyčítať. Základ B926 je v charaktere podobný a je pravdepodobné, že múry B922-926-925 sú z jedného časového obdobia (novoveké).

Základ B923 pod románskym oblúkom v západnej časti miestnosti bol rovnako odhalený iba po výšku podlahy a hranu omietky. Zrejma je jeho stratigrafická náväznosť na murivá B913 a 915, ktoré ležia stratigraficky pod ním (Fot. 205-208). Tento základ bol vybudovaný formou vynášacieho pásu zloženého z pravidelných tenších opukových kvádrov a nasadajúceho na podložie, ktorý nemal prakticky zahĺbenie. Je teda pravdepodobná jeho primárna spojitosť s čiastočne pod omietkou odhaleným románskym kvádrovým oblúkom v múre B1001. Vzťah murív B923 a 922 sa vzhľadom na charakter skladby nedá zrovnávať, oba však nasadajú na starší základ B913.

Západná časť (miestnosť "Jesličky")

V miestnosti kedysi nazývanej "Jesličky" (dnes miestnosť pre kustodov a vrátnica v SZ rohu baziliky) bola odhalená pozoruhodná zostava murív, ktoré sa však nedostali do plánu Ivana Borkovského. Borkovský ich síce v denníku popisuje (D-S1/94; D-S2/99, 107; D-S3/208), ale pre finálnu interpretáciu v pláne sa rozhodol murivá do najstaršej fáze nezaraďiť (nie sú v pláne šrafované), čím ich priamo vylúčil z úvah v texte.

Najdôležitejšou podzemnou murovanou štruktúrou miestnosti je maltovo-kamenný múr 920, rozdelený na A a B kôli zmienke o špáre o I. Borkovského (D-S3/208, viditeľná na Reze 14). Múr 920 A by podľa toho mal predchádzať múru 920 B. V pláne síce takáto špára zakreslená je, z fotografickej dokumentácie je však patrný iba rozdiel v ich odkrytých lícoch. Zatiaľ čo 920-A je zjavne múr liaty do výkopu (Fot. 216-217, 220), časť 920-B má zo severnej strany románsky zahĺbený líc s predzákladom, s vrchnými riadkami kvádrov zreteľne ohorenými (viz popis v denníkoch, Príloha G). Vzhľadom na to, že múry sa na svojom povrchu oba nelíšia, dali by sa zaradiť k obdobiu románskemu (?). Od juhu (A) by sa jednalo o základ (?), od severu (B) potom o líc akejsi pôvodne zahĺbenej miestnosti (pravidelný kvádrový líc sa totiž v románskych základoch stavby nevyskytuje – iba v Machových novorománskych základoch, na tomto mieste nepotrebných).

Celú situáciu znejasňuje i základ 927, skladaný na severe z románskych kvádrov (B) a na juhu z lomového kameňa (A). 920-A je tu stratigraficky starší. Múr 927-B nie je jednoliaty a románske kvádrov (B) sú v ňom napojené na nepravidelné staršie jadro (A, Fot. 220-221). Vznikal pravdepodobne skladaním múru do širšieho výkopu – ten porušil starší nedatovaný hrob H50 (pokiaľ však bola Borkovským dokumentovaná situácia intaktná). Spôsob murovania tohto základu nasvedčuje, že sa jedná o druhotné užitie románskych kvádrov, použitých primárne v nadzemnej partii. Otázka stávia múru nie je jasná – línia je každopádne vysunutá k východu oproti románskej arkáde (B1010-A), a tým i gotickému priečeliu (línia B1010), zároveň však nelícuje priebeh múru nadzemného s novovekou úpravou (B1010-C).

Murivá B928 a 924 neboli dokumentované ani fotografované detailne, z dostupných fotografií je však zrejmé, že sa jedná o mladšie základy mladších priečok B1007 a 1016 (?).

6.1.4 Južná loď a južný dvor (04-B)

Situácia odkrytá v južnej bočnej lodi počas archeologického výskumu nebola Ivanom Borkovským taktiež náležite popísaná. K odkryvu došlo približne paralelne so situáciou v severnej bočnej lodi. Borkovský si v denníkoch všima predovšetkým fragmentov murív v ploche, i keď tentokrát zmieňuje a do situácie zapojuje aj líniu základov pod severnou a južnou stenou tejto bočnej lode.

Za tzv. "východný múr Vratislavovho kostolíka", teda tzv. kratučného trojlodia Borkovský považuje múr B929 dochovaný fotmou plytkého žlabu so stopami malty a kameňov. Za súčasť najstaršieho muriva v pláne APH 10001/328 Borkovský označil chybné iba severnú polovicu tohto kontextu, fotografie však ukazujú na dĺžku až po severný okraj sondy či výkopu na južnej strane (B510; Fot. 226). Situácia pripomína stav dochovania muriva B914 v severnej bočnej lodi. Nutné je ďalej pripomenúť, že túto loď odkrýval už F. Mach v dobe, kedy došlo k odbúraní niektorých v dobe jeho prestavby existujúcich priečok v lodi (Rez 1, Plán 6-7)⁵³⁶. A práve v mieste žlabu B929 je jedna takáto priečka zrejmá.

Naväzujúci základ B931 je základom steny spoločnej pre južnú a hlavnú loď B1002. Z dochovania podlažia B200 v tesnej návaznosti na tento základ je zrejmé, že bol

---

⁵³⁶ MACH – ŠITTLE 1910-1912, s. 429-436.

murovaný liatím do výkopu, čo potvrdila fotografia (Fot. 227) dokumentujúca vzdialene aj základ odhalený severným výbežkom sondy-výkopu 510. Záznam o výške tohto základu nemáme. Borkovský múr B931 považoval za súčasť najstaršej vratislavskej stavby (D-S1/62), z fotografií však náväznosť na múry B929 a 932 nie je zrejmá.

V prípade južnej bočnej lode a situácie podzemných murovaných štruktúr je podstatná možnosť študovať ich náväznosť na stojace múry, kde bola počas prvej rekonštrukcie odstránená omietka (a tiež niekoľko ďalších mladších priečok v lodi). V tomto smere je jasná náväznosť múru B932 na vertikálnu priečku B1020, dochovanú osekáním medzi líciami B1002 a 1004, ktorá prakticky kopíruje veľkosť i smer priečky podzemnej B1020 (por. Fot. 47, 227). Táto priečka sa dochovala po kvádrových obkladoch pokračujúci z priebehu líca B1002, pričom špára medzi 1020 a 1004 (označená ako 1003) je zrejmá i smerom nad dochovaný negatív B1020 (Fot. 47). Z charakteru kvádrov je zrejmá vysprávka múru B1002 v období po zrušení priečky B1020. Za "pôvodnú" súčasť vertikálneho múru sa tradične považuje (od 70. rokov panelmi zakrytý) fragment ohoreného muriva "A" uprostred steny B1002 (Fot. 47). Z dochovanej dokumentácie je zrejmé, že sa z ohorenej časti múru dochovalo jadro, ktoré bolo doplnené a opravené novým obkladom, ktorý odpovedá obkladu muriva B1004 západne od bývalej priečky 1020 či nad ňou.⁵³⁷ Neznáma zostáva aj výška pôvodného terénu (resp. výška podlahy) v dobe existencie priečky B1020 či ohoreného fragmentu muriva B1002, ktoré je poškodené už od výšky jedného či dvoch nadzemných kvádrov a napovedá odhaleniu muriva už v dobe jeho požiaru (1142 ?). V súvislosti s pôvodnou výškou podlahy zaujme aj soklík západnej časti – muriva B1004 do úrovne zhruba prvých dvoch riadkov kvádrového muriva, ktorý by mal odpovedať zníženej úrovni podlažia ako na opačnej strane múru v hlavnej lodi (Rez 11).

Analýza nadzemnej časti južného lícu severnej priečky južnej bočnej lode (B1002+1020+1004) poukazuje na vzťah dvoch fáz románskeho muriva k odkrytým základom B931-932. Do prvej chronologickej fáze radíme ohorenú časť steny B1002 a priečku B1020, do druhej potom nový obklad jadra múru B1002, vrátane miesta nad priečkou B1020 a časť steny B1004. Podzemné štruktúry B931 a 932 súvisia už s prvou fázou. V tomto smere neuvažujeme o priečke B929, keďže bola zrejme mladšia. Rovnako otázne je Borkovského tvrdenie o náležitosti polkruhového základu B930 k najstaršej stratigrafickej fázi murív. Fotodokumentácia (Fot. 228) nedovoľuje toto tvrdenie podporiť, naopak pôsobí dojemom súčasného vzniku základov B930 a 931 – mohlo sa jednať o nepravidelnosť.

---

⁵³⁷ Pre potvrdenie by bola potrebná porovnávacia analýza mált výplní či iný prírodovedný rozbor. Neznámy zostáva taktiež rozsah výmeny kvádrov v dobe prvej rekonštrukcie, ktorá ale rešpektovala a obvykle analyticky zachovávala rozsah dochovaných rane stredovekých murív.

Z hľadiska vývoja podzemných murív je nejasný taktiež vzťah múrov B932 a 933, ktorý Ivan Borkovský v záznamoch označoval ako “zdivo věže” či “přístavku”, ktorá “vypadá ako přizděná” (D-S1/62) k B932. Z tohto do hĺbky 25 cm dochovaného základu, zahĺbeného do skalnatého podlažia, sa dochovala iba vrstva malty a lomovej opuky, obdobne časti B915 v severnej bočnej lodi. Ani v tomto prípade však nie je jasné, či sú murivá B932 a 933 (obdobne B913 a 915) chronologicky súčasné, či následné (por. Fot. 227, 232), i keď pôsobia zhodným dojmom pri optickom posúdení fotografií či hĺbok založenia. Murivo B933 končilo na západnej strane pod prahom medzi južnou bočnou loďu a predsieňou kaplnky sv. Jana. Vďaka tomu sa dochovalo až do malej nadzemnej výšky, dochovanej formou nepravidelne skladaných opukových lomových dosák (Fot. 235, 236).

Základ B946 druhej fáze severného múru bočnej lode, a to časti B1004, bol odlišný od základu B931. Borkovský ho nepopisuje a vo fotografiách sa dochoval iba ako tenký výlitok malty, takmer nepatrne vystupujúci od líca múru (Fot. 234). Z archeologickej stránky ho teda nejde hodnotiť – podobne ako na opačnej strane múru v hlavnej lodi nezdokumentovaný priebeh B909.

K skúmaným murivám južnej bočnej lode ďalej náležali na južnej strane znovu odkryté podmurovky základu z doby prvej rekonštrukcie (B937 a 938), medzi ktorými bol údajne ponechaný blok podlažia s fragmentom múru (B944), z fotografií však nezreteľný. (Nie je jasné, či v tejto časti chýba pôvodný, starší základ múru B1018, a B944 iba odráža stav z doby pred Machovou podmurovkou.) Západná časť múru B1018 (od 1018-A-B na západ) od severu ležala na základe B933.

Zo strany južného dvorku boli odkryté základy múru B1018 v celej dĺžke (od kaplnky sv. Jana B1019 po portál “P”). Odhalená bola podmurovka z doby prvej rekonštrukcie (B939), zasypaná vo výkope (B509) fragmentami renesančných architektonických článkov “KÁ”, a ďalej múr B941 v západnej časti. V ňom Borkovský rozlišuje vrchnú (A) a spodnú (B) vrstvu muriva, pričom 941-A mala byť moderná Machova vysprávka (avšak ako liata nápadne odlišná od skladanej B939; Fot. 252), zatiaľ čo 941-B mala byť staršia vrstva. Jedna z nich, zrejme prvá, obsahovala (sekundárne použité?) červené pieskovce (D-S1/129-130). Borkovského tvrdenie o náležitosti vrstvy 941-B k “Vratislavovej stavbe” je však nutné spochybniť na základe nivelačných údajov. Zatiaľ čo murivo 933 v lodi sa dochovalo do úrovne max. -25 cm od dochovaného povrchu terénu, na strane externej je murivo 941-B v úrovni -33 až -65 cm. Naopak sa z porovnávania murív v stavbe zdá, že B941A/B je pôvodný liaty základ románskeho muriva (podobne na severnej strane presbytára v r. 2012, a časť “C” na západe je ako skladaná v rámci priebehu múru mladšia (baroková či z doby F. Macha).

Ďalšími dokumentovanými boli novoveký základ kaplnky sv. Jana z počiatku 18. storočia (B942) a novoveké murivo (obsahovalo renesančné pieskovce) B943 kolmé na múr

B1018/941, ktoré malo byť priložené k múru B941. Mohlo sa jednať o základ Machom zbúranej sakristie ku kaplnke, rovnakého stária ako základ B942 (Fot. 20) Murivo B940 je potom zrejme súčasťou pôvodnej renesančnej (?) podmurovky schodiska k portálu (Fot. 256).

V predsieni kaplnky sv. Jana boli ďalej dokumentovaný základ B945, ktorý je vzhľadom na nejasný charakter iba na povchu odhaleného muriva (Fot. 237, 238) neznámeho pôvodu. Špára so základom B935 sa zdá odkazovať na mladší pôvod skladaného múru do bloku. B935 je pravdepodobne súčasťou základu gotického a barokovo prestavaného priečelia, a vzhľadom na západný líc vystupujúceho muriva, dotýkajúceho sa hrovej jamy (? chronologickej postupnosti) a skalnatého podložia mohol byť základom oporného prvku (pilastru/polopilieru?). Základ B934 severným smerom už kopíruje líniu nadzemnej časti muriva B1010-B, a je zložený z opukových dosák odpovedajúcim gotickej skladbe svatojiřských základov (por. v kláštore), či muriva B027-A v "Jesličkách". Z fotografií nejde rozhodnúť, či sa v prípade B945 jednalo o napr. barokový základ sv. Jana, gotický základ lícu predĺženej bočnej lode, či napr. románsky základ, ak uvažujeme o existencii románskej arkády (od 1010-A) po celej dĺžke priečelia. Základ by musel nadväzovať na líniu B933-B, ktorá je základom románskeho priečelia z doby po požari 1142, a ktorú zbúral F. Mach ešte v 19. stor. ako plne tu stojacu (Fot. 15).⁵³⁸ Zároveň sa zdá, že línia B945 porušuje prehĺbenie označené ako B108/spálené?/H?, u ktorého sa zdá, že sa jedná o porušený hrob (Fot. 237).

6.1.5 Južná kaplnka (05-B)

Priestor južnej kaplnky (svätením Panny Márie) a prilahlej časti južnej bočnej lode až po priestor pred južným portálom (= 05-B; Fot. 257-282) zahŕňa niekoľko v denníku nezaznamenaných múrov. Samotná južná kaplnka, umiestnená čiastočne v podveží južnej veže baziliky (vymedzenej B1024-1026-1027) hrala nemalú úlohu v teóriách o vývoji kostola od počiatkov výskumu v 19. storočí (por. vyššie). Preto je revízia záznamov Ivana Borkovského aj v tomto prípade žiadaná.

Najdôležitejšie miesto medzi podzemnými štruktúrami zaberá bezpochyby múr B954 pod podlahou, spájajúci líniu medzi pilierom B1027 a pilastrom steny B1024-P. Podľa dokumentácie ide o základový múr liaty do výkopu, z ktorého sa uprostred dochovala iba tenká vrstva a ku krajom sa základ prehľbuje (nivelácie postrádame, Fot. 272-273).

---

⁵³⁸ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 431.

Štruktúra steny je liata malta s lámanými kusmi opuky, ktorá sa vizuálne (napr. Fot. 277) ani čo do hĺbky (por. D-S1/16) nijak neodlišuje od pôvodného základu južnej steny kaplnky (B950-951). Z fotografií (napr. Fot. 269) je však zrejme špára medzi múrmi B954 a 950. Chronologický rozdiel v budovaní týchto základov však nie je overiteľný, mohlo sa jednať iba o technologickú náväznosť.

Južná stena kaplnky B1024 bola podmurovaná liatym základom do výkopu (B951-951), ktorý na západnej strane na špáru prilieha k základu B958 (je teda minimálne technologicky mladší; Fot. 279). V dobe Machovej rekonštrukcie boli základy južnej steny podmurované kvádrovou technikou, a to základ B950 základom B952 v celej línii a základ B951 základom B953 (iba v nároží na styku s B954).

V interiéri kaplnky boli ďalej odkryté líniové výkopy (B511-513) pre podmurovku Macha, zrejme na východnom reze neodkrytej časti v apside (základ B954 bol zdá sa výkopom B513 narušený, na západnej strane je totiž múr vyliaty nepravidelne i do strán, Fot. 264). Ďalej základ bývalého oltára B805 (Fot. 49) a mohutné tehlové podmurovanie (hl. 60/115 cm) severnej steny kaplnky (B806), ktorú tvoria arkádové otvory a na podlahe schodové stupne (B807). Táto podmurovka skryla informáciu o existencii či absencii pôvodného spojovacieho základu pod arkádou.

Priľahlá časť južnej lode (východná časť) nebola Borkovským až na výnimky hrobových jám nijak popísaná. Miera odkrytia (sondy/výkopy B515-516) bola rekonštruovaná v pláne 1 z dochovaných fotografií. Zo základových murív boli odkryté zostávajúce časti južného základu južnej bočnej lode (B955, 956, 957 a 959). Základy B955 a 956 sú zrejme pôvodnými základmi lode vo forme liateho muriva do klinovite zahĺbeného plytkého výkopu (Fot. 243) a zloženého prevažne z malty a nahrubo osekaných/lámaných dosák opuky. Pri vystupujúcej časti základu B955 nie je jasné, či sa jedná o zámerné vystúpenie s úmyslom posilnenia základu schodiska do veže či mladšími výkopmi (H43 a 44) narušenú bývalú líniu muriva pokračujúcu severným smerom. Murivo B956 bolo v dobe prvej rekonštrukcie podmurované kvádrovou technikou (= B957). V prípade muriva B959 sa zrejme (Fot. 242-243) jedná o mladší renesančný základ z doby stavby portálu, čo naznačuje skladba z početnejších kusov opuky.

6.1.6 Kaplnka sv. Ludmily (06-B)

V kaplnke sv. Ludmily bol odkrytý terén prevažne v severnej časti. Boli tu dokumentované hroby (celkom 6), z ktorých H121 a H123 priamo susedili so základom

múru B1028 z južnej strany, teda murivom B983. Borkovský tento 80 cm hlboký základ popisuje ako „nerovný“, a že v spodnej časti obsahoval fragmenty červeného pieskovca „podobné sloupům v kryptě“ (asi myslí B986 z opačnej strany muriva; D-S3/196). Ďalej popisuje, že tieto fragmenty sú postriekané cementovou maltou (D-S3/201). K tomu mohlo dojsť pri odkrytí Machom a budovaní recentného základu B984 a 985, ktoré vznikli v priebehu prvej rekonštrukcie, a to v súvislosti s obnovou dverného otvoru na východnej strane a modelácii apsidy B1045.⁵³⁹

Zhodné nové podmurovanie bolo dokumentované i na južnej a západnej strane priestoru pod základom apsidy južnej kaplnky (B1025) a južným múrom kaplnky sv. Ludmily (B1046). Rovnako ako v podvežnej kaplnke, i tu bol ponechaný pôvodný základ (B975 a 976; B974 je iba rozšírená obruba nad B975). Borkovský tu odkryl aj pôvodný Machov výkop (sonda B517) do hĺbky 2,3 m. Recentné podmurovky základov (B977 a 978) boli vzhľadom na polohu múrov na odstránenom pôvodnom svahu (podobne ako pri podvežej kaplnke) budované v 19. stor. hlboko na pevnú skalú, čo vyžadovalo novoveké prehĺbenie Jiřskej ulice v priebehu doby (Rez 6).

Ako problematické tvrdenie Ivana Borkovského sa javí nasledovné: „*Podvěžní kaple (=B1025) je vně spojená kvádříky s postranní lodí kostela (=B1026).*“ (D-S3/195). Na základe fotografií (Fot. 294) vieme, že Borkovský sa na základ nárožia B1026/1025/1049 nepozrel (bolo navyše zakryté neskoro románskou prístavbou B1049), tvrdenie sa preto týka nadzemného spojenia muriva. V súčasnosti je toto tvrdenie možné overiť v nadzemnom murive, zdá sa však, že naopak fragment apsidy južnej lode B1027 nie je do apsidy kaplnky B1025 nijak zaviazaný, a murivá s odlišným kvádkovým riadkovaním sa vzájomne stýkajú špárou, pričom ako primurovaná sa javí apsida kaplnky (B1025). Rovnaké tvrdenie je platné pre styk apsidy B1027 a krypty B1028 (dodnes pôsobí dojemom, že B1027 je priložený k 1028)⁵⁴⁰. Ani v tomto druhom prípade nie sú základy napojené, naopak základ B982 akoby vznikol dodatočne k B983. Zároveň však nie je jasné, či základ B982 je pôvodným základovým murivom apsidy, alebo vznikol v dobe prvej rekonštrukcie pri zámurovke niekdajšieho prielomu/vstupu cez čelo apsidy B1027.⁵⁴¹

Z hľadiska porovnania základov (vynechajúc B982 odkrytý iba v pôdoryse) B983, 975 a 976 je nutné konštatovať istý optický rozdiel (napr. Fot. 289 a 297). Bez možnosti aspoň makroskopicky porovnať malty však nie je možné posúdiť, či mohli byť základy B975 a 983 súčasné – základ B975 mohol byť pri prvej rekonštrukcii osekaný do pravidelnejšieho tvaru, fragmenty červeného pieskovca nemuseli byť použité, hĺbky si

---

⁵³⁹ Por. MACH – ŠITTLER 1913.

⁵⁴⁰ Môžeme pripomenúť opačné tvrdenie Anežky Merhautovej (MERHAUTOVÁ 1966, s. 29), považujúce apsidy bočných lodí za staršie voči presbytáru – v teréne však situácia pôsobí inak.

⁵⁴¹ MACH – ŠITTLER 1913, s. 142-143.

približne odpovedajú. V prípade styku B975 a 976 je z dochovanej dokumentácie patrné, že i Borkovský sa snažil styk upresniť odstránením časti základu B976. Zdá sa, že ten bol naozaj na špáru priložený k základu B975, a má i mierne odlišný charakter (Fot. 298), i keď hĺbkou si odpovedajú. (Vieme, že kaplnka sv. Ludmily vznikla vo vzťahu k južnej kaplnke sekundárne, v neskorom románskom období.)

Ako nejasná sa javí existencia pozdĺžne položených „trámov“ (V-Z smeru) na severnej strane hrobu H119 a pozdĺž základu B983, teda v hrobe H120 (D-S3/198). Snád sa mohlo jednať o zbytky rakví.

Ďalšie odkryté základy B980 a 981 neboli dokumentované v profile ani v pôdoryse. Základ B980 spája piliere B1048 a 1049, a pravdepodobne bude súčasný s týmito piliermi, avšak základ B981 pôsobí ako primurovaný k B982 (Fot. 285) – mohlo sa vzhľadom na veľkosť jednať o základ oltára (vieme, že pôvodný vchod bol na východe) – otázne je však jeho prípadné stárie. Stratigraficky tento základ porušuje hrob 118 a tak je možné vysloviť domienku o novovekom vzniku vzhľadom na takto datovaný predpokladaný vznik hrobov.⁵⁴²

Záverom je nutné vyhodnotiť, že stratigrafická náväznosť murív pod kaplnkou sv. Ludmily sa javí ako: prvé murivo krypty B1028/983, ďalej apsida južnej bočnej lode (B1027/982?), a nakoniec apsida podvežnej kaplnky (B1025/975), a následne južný múr a piliere priestoru pod Ludmiliným sarkofágom (B1046/976-1049/980). V prípade prvých troch múrov so základmi však nie je možné bezpečne konštatovať žiadny zásadný rozdiel ako v základoch (nepoznáme však charakter B982), tak v nadzemnom murive. Opakom je odlišný charakter nadzemného i podzemného muriva B1046/976, ktoré je totožné s murivom pilierov B1047-1048-1049 (vzhľad ich základov, mj. 980, však nepoznáme).

6.1.7 Východný dvor (11-B)

Na východnom dvore neboli Ivanom Borkovským zaznamenané žiadne situácie s výnimkou odkazu na popis ranostredovekého objektu, ktorý obsahoval tri celé zlepiteľné nádoby a tri väčšie fragmenty, a ďalej odkazuje na názvy kostier i jednotlivých hrobov, ktoré však nedokumentoval ani inak nezaznamenal. Najvše sám

---

⁵⁴² BORKOVSKÝ 1975, s. 69.

borkovský konštatuje, že dobu vzniku týchto hrobov nepozná.⁵⁴³ František Mach a Eduar Šittler potom zaznamenali predovšetkým stav základových murív, ktoré v tejto časti mali byť (v prípade apsidy presbytára) podmurované v dobe ich rekonštrukcie. V základoch sa našlo množstvo fragmentov z červeného pieskovca – údajne “na sucho narovnaných”.⁵⁴⁴ Zo záznamov je zrejmé, že už v tejto dobe bol priestor východného dvora čiastočne prekopávaný a nájdené tu boli kostry bývalého cintorína, známeho ešte v dobe zrušenia kláštora a azrejme teda i v novoveku funkčného. Zo záznamov v rukopisoch E. Šittlera je ďalej známe, že táto časť dvora bola v roku 1915 kanalizovaná (por. vyššie) a že sa narazilo i na základy “staršej” ohradnej steny. Ďalej je z Machových dokumentov zrejmé, že v priestore dvora odstránil niekdajšie krídlo južného ambitu vedúceho ku kaplnke sv. Martina skrze apsidu severnej bočnej lode baziliky.⁵⁴⁵

Pri novo výskume v súvislosti s opravou kanalizácie v roku 2012 tak boli predovšetkým dokumentované fragmenty 29 kostrových hrobov z etážovitého pohrebiska. Ďalej bol dokumentovaný základ niekdajšieho barokového krídla v S9-13 (Fot. 664), ďalej základ Machom podmurovanej apsidy v S12 (Fot. 670), a predovšetkým intaktne dochovaný základ severnej apsidy (Fot. 665-669; por. vyššie). Mimo iné tiež boli zachytené pôvodné nivelety dvora vrátane úrovne maximálne dochovanej výšky podlažia v mieste susediacom s Jiřskou uličkou na severnej strane dnešného ohradného múru.

---

⁵⁴³ BORKOVSKÝ 1975, s. 68-69.

⁵⁴⁴ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 68, 70, 82.

⁵⁴⁵ Podrobné dejiny výskumu dvora CHLUSTIKOVÁ 2012.

6.2 Kláštorne stavby (podzemné partie vrátane rezervácie)

6.2.1 Južná chodba ambitu (07-K)

Južná chodba ambitu bola preskúmaná v takmer celom svojom rozsahu ako jediná z celého barokového ambitu. Vzhľadom na polohu susediacu severne s bazilikou však terény v rámci tejto chodby zahrnujú významný priestor. Je možné ju rozdeliť na štyri segmenty, z ktorých posledný zdieľa s časťou východnej chodby ambitu a zároveň kaplnky sv. Anny. Prvou časťou je na západe prvá kláštorňa miestnosť (M1) zahĺbená pod povrch terénu v podloží. Druhou časť pohrebiska susediaceho tesne so severným múrom baziliky B1013-1056 a ďalej východne s východným dvorom, tretou vlastná plocha severnej veže a štvrtou nakoniec časť východne od veže, vrátane nárožia zbúranej západnej časti románskej kaplnky sv. Anny (pokračovala v ploche východnej chodby ambitu).

Prvá z popísaných častí, najjužnejšia **kláštorňa miestnosť M1**, bola odhalená už v 19. storočí a je možné ju dodnes skúmať v podzemí kláštora, kde je jednoducho prístupná (pri popisoch kontinuálne sleduj aj prílohu B na priloženom CD). Pôvodný zásyp tejto miestnosti bohužiaľ zdokumentovaný, a preto nie je možné na jeho základe datovať zánik miestnosti. Ivan Borkovský odkryl iba sekundárny zásyp po rekonštrukcii vedenej Františkom Machom. Dodnes dostupné murivá miestnosti boli označené ako B1903 – v skutočnosti nie je múrom, iba rovne odkopaným skalným podložím omietnutým maltou, nesúcou známky červeného opálenia. Ďalej múr B987 na juhu, ktorý je základom dodnes stojacej severnej steny severnej bočnej lode, v tomto prípade barokových arkád (B1054-1014-1015-1016), ktoré majú súvislý základ (od juhu v „sakristii“ označené B921=987). Murivo má novoveký charakter – je murované do výkopu (resp. otvorenej miestnosti) a má zmiešaný charakter, obsahuje taktiež sekundárne použité články gotickej rebrovej klenby⁵⁴⁶.

Na západe naväzuje múr B1902, taktiež zmiešaného charakteru a na severe múr B1904 murovaný z románskych opukových kvádrov. Táto severná stena zahŕňa otvor (A) – pôvodné ostenie vstupných dverí. Kvádroky múru vykazujú známky ohorenia. S datáciou steny súvisí dnes nedochovaný, v dokumentácii (Fot. 439, 441) in situ prítomný stĺpik B1905, taktiež budovaný z kvádrov a silne opálený. Mladším prvkom je oporný pilier B808 podopierajúci múr B1902, murovaný čiastočne z kvádrov avšak na odlišnú

---

⁵⁴⁶ Por. už DURDÍK – CHOTĚBOR 1994.

malty a neopálený, ktorý Borkovský rozpoznal ako pilier vybudovaný pri oprave v 19. storočí, čo však nie je pravdou keďže už Mach tento pilier odkryl (Fot. 33). Jedná sa preto zrejme o pilier vystavaný v dobe niektorej z prestavieb (barokovej?) a mohol slúžiť ako podpera niektorého prvku v chodbe nad ním. Posledným múrom v miestnosti je murivo Borkovským nedokumentované, dodnes prístupné, a to základ novej línie barokového ambitu B2000 – základ B1901, ktorý zahŕňal početné fragmenty sekundárne použitého stavebného materiálu i architektonických článkov (Fot. 447, 452).

Odkrytá podzemná miestnosť bola bezpochyby súčasťou pôvodného románskeho kláštora. Vzhľadom na líniu tohto krídla bude miestnosť hodnotená ďalej.

Druhou dôležitou časťou južného ambitu bolo **pohrebisko**. Odkryté hroby boli dokumentované v celej časti východne od kláštornej miestosti M1. V časti západne od severnej veže baziliky (B1052-1055) bolo odhalených dokonca 7 hrobov obložených opukovými kvádkami, v časti východne od veže jeden. Celkom tu bolo zdokumentovaných 17 hrobových jám (v rámci kaplnky sv. Anny boli odhalené ešte dva hroby v jej zaniknutej románskej západnej časti). Všetky hroby boli orientované paralelne s bazilikou, niekedy s malými odchylkami.

Segment terénu medzi kláštornou miestnosťou M1 a severnou vežou baziliky zahrnul iba dva Borkovským zdokumentované **fragmenty murív**, odhalené volne v priestore. Prvým z nich bol múr B1900, ktorý porušil románskymi kvádkami obložený hrob H9 na juhu, H12 na západe však neporušil. Tvorí akýsi solitér, snád' nedokončeného zámeru (?). Druhým, subtilnejším múrom bol B1906, naväzujúci na hrob H14 (nedostatočne fotograficky zdokumentovaný). Oba múry prebiehali V-Z smerom, zo stratigrafickej situácie vertikálnej ani horizontálnej nie je možná ich bližšia datácia (Ivan Borkovský ich považoval za odlišné od románskych, a asi gotické; D-S1/48-55⁵⁴⁷). Borkovský v tejto časti nedokumentoval súvislý základ barokového ambitu B1901, základ severnej veže B1910, ani základ baziliky B989. Naopak východne od M1 popisuje akýsi zbytok „starej“ malty na skale – označené B988, „*snad zbytky severní zdi Vratislavské*“ (D-S1/67-68). V dokumentácii sa ich nepodarilo identifikovať a z popisu vyplýva, že by mal prebiehať paralelne so severným múrom baziliky (v danom mieste však upraveným v novoveku).

Časť v **interiéri severnej veže** baziliky (medzi B1052-1053-1037-1055) bola po preskúmaní terénu (zdokumentované boli hroby H1 a H2) prehĺbená z dôvodu plánovanej masívnej podmurovky. Ivan Borkovský v týchto miestach neobjavil podmurovanie veže z 19. storočia, aké sa dochovalo na južnej strane. Priestor vnútri veže bol prehlbovaný prvýkrát, čo ukázalo aj celkom nevhodné malé zahĺbenie

---

⁵⁴⁷ BORKOVSKÝ 1975, s. 73-75.

pôvodných základov max. niekoľko centimetrov do podlažia (B1907-991-992-993, Fot. 308-315). Borkovský v interiéri veže zdokumentoval základ 1907, pravdepodobne pôvodný základ severnej veže na severnej strane – už však nezachytil jeho hranicu ani vzťah k základu ambitu B1911. Základ B1907 pokračoval južným smerom pod východným múrom veže (ako B992). O severnej veži vieme, že všetky jej prelomené otvory s výnimkou južného sú dnes väčšie a mladšie než románske. Na južnej strane bola pri odkopaní pôvodného podlažia konštatovaná absencia základu (označené B991, **foto**). Práve na tejto strane však od juhu (z interiéru severnej bočnej lode) je na fotografiách možné pozorovať mohutnú podmurovku kvádrovou technikou (Fot. 214-215), ktorá pri porovnaní so severnou stranou pôsobí ako vytvorená v dobe Machovej rekonštrukcie, k čomu som však doklady nenašla. Na západnej strane je na fotografiách naopak patrná minimálna podmurovka (B993), ktorá ale pôsobí, že prekrýva hrobovú jamu H2.

Východne od veže nebol terén dôsledne preskúmaný ani zdokumentovaný (chýbajú i podrobnejšie fotografie tohto priestoru; Fot. 316-321). Vo východných dvoch tretinách nebolo zdokumentované iné murivo okrem kvádrového múru kaplnky sv. Anny (B1914-J) a fragment V-Z múru B1913, ktorá nebola popísaná, podľa fotografií však ležala pod dlažbou z menších opukových dosák (Fot. 317). Fotografie z tejto časti poukazujú na prítomnosť zrejmého muriva B1908 pod neskoršie inštalovaným náhrobkom (vertikálne opretým o severný múr ambitu), a ďalej ako múr pôsobiaca štruktúra B1909 v profile výkopu nad hrobmi H6 a H7 – ktorá by mohla byť pokračovaním línie B1908, prerušená pochovávaním. Pod oknom ambitu je taktiež patrný priebežný základ B1912 (=B1911=1901). V západnej tretine tejto časti bol fotografiami (v plánoch chýba) zdokumentovaný fragment odkrytej opukovej dlažby (Fot. 318).

6.2.3 Kaplnka sv. Anny a Východný ambit (08-K)

Kaplnka sv. Anny v minulosti zahrnovala okrem časti svojej aktuálnej plochy aj južný koniec východnej chodby dnešného (barokového) ambitu, kde bol už v dobe Machovej rekonštrukcie prvýkrát odkrytý jej románsky murovaný západný záver.

O románskej podobe kaplnky sa vedelo od doby rekonštrukcie F. Macha. Ivan Borkovský na tento výskum naviazal, rozšíril ho však na prieskum celej plochy interiéru kaplnky (Mach odhalil iba apsidu; Fot. 29-30), vrátane otvorenia všetkých hrobov. Narazil aj na zlomky pôvodnej, prestavbami nezničenej stratigrafickej situácie, ktorá vývoj tohto

miesta oproti starším poznatkom významne objasnila. Borkovského veľmi podrobné závery, ktoré však neboli bezproblémové, vyhodnotil nanovo Jan Frolík.⁵⁴⁸ Tomu sa podarilo starostlivým rozborom keramického materiálu z výskumu Ivana Borkovského príliš zložité slovné popisy objasniť a predovšetkým predatovať. V nasledujúcom texte sa pokúsim zhrnúť situáciu v kaplnke s ohľadom na tieto posledné závery, a predovšetkým sa opriem o Frolíkovu datáciu nájdených keramických nálezov, ktorej prípadné spresnenie by si vyžiadalo širší výklad a zrovnanie s najnovšími výsledkami výskumov o keramike, čo nie je predmetom tejto práce. V tomto zmysle budem využívať čo najširšieho intervalu datácie. Vo svojej časti práce sa pokúsim spresniť výklad samotnej stavby a poukázať na doteraz opomíjané detaily.

Na základe rozšíreného štúdia dobových fotografií bolo možné spresniť dokumentáciu nájdených stavebných a stratigrafických štruktúr (por. plán 1). Nové číslovanie murív zahrnuje oproti minulým prácam predovšetkým základy aktuálnej kaplnky a vďaka označeniu každej štruktúry je možné jednoduchšie sa orientovať v pôvodných denníkových – a to v tomto prípade zvlášť rozsiahlych popisoch (Príloha G). Denníkové záznamy Ivana Borkovského sú predovšetkým v otázke podrobne popisovanej stratigrafie vo východnej časti (profily severný, južný a východný⁵⁴⁹, Fot. napr. 391, 406 a 410) pomerne chaotické. Na jeho utriedenie J. Frolíkom som naviazala ďalším spresnením Frolíkom vypracovaného Harrisovho diagramu. Ten bol nanovo doplnený o situácie v západnej časti kaplnky, ktoré je možné priradiť vďaka ich vzťahu k predzákladu apsidy B1928. Nakoniec je nutné iba podotknúť, že i keď je pre dnešnú potrebu dokumentácia Ivana Borkovského medzerovitá a nedokáže zodpovedať na všetky otázky (napr. chýbajú adekvátne kresby profilov a tým i absolútne výšky každej vrstvy), je možné ju i dnes objektívne rekonštruovať a vyložiť (i keď – ako už ukázal J. Frolík – pomerne zásadne predatovať).

Už najstaršia situácia nie je v teréne tak jednoznačná, ako sa doteraz javila či bola vykladaná.⁵⁵⁰ Prvým horizontom dokumentovaným na ploche kaplnky sv. Anny bol spálený terén ležiaci priamo na bridlicovom podlaží (B200) či na najstaršej navážke (B155). Na podlaží a pod navážkou boli zachytené kolové jamky (v západnej časti okolo H102) a žlab (vo východnej časti, Fot. 412-417), ktoré však nemajú v pláne zakreslenú presnú polohu ani rozmer a nevieme, nakoľko mohli či nemuseli spolu súvisieť (s výnimkou uloženia pod určitou stratografiou). Jamky neobsahovali nálezy a datujú sa

---

⁵⁴⁸ FROLÍK et al. 2000, s. 219-258.

⁵⁴⁹ Východný postráda kresebnú dokumentáciu, severný na BORKOVSKÝ 1975, obr. X a južný v prílohe tejto práce, obr. 20. Polohy rezov chýbajú v Borkovského dokumentácii vynesené do plánov.

⁵⁵⁰ FROLÍK et al. 2000; BORKOVSKÝ 1975, s. 78-108; SOMMER 2000.

tradične iba polohou medzi podložími, na ktorom ležali dva črepy z obdobia 9.-10. stor. a najstaršou navážkou (B155) z 12. storočia. Na tejto navážke (resp. priamo na skale) ležala spálená vrstva, vrátane opáleného skalnatého podložia. Táto situácia bola datovaná do 12. storočia, hypoteticky spájaná je s požiarom z roku 1142⁵⁵¹. Tieto objekty, datované teda do obdobia 10.-12. storočia, boli v literatúre vyložené ako pozostatok stavby nad hrobom H102, ktorá v 12. storočí zhorela.⁵⁵² Hrob H102 je datovaný do obdobia 2. pol. 10.-11. stor. podľa črepov v jeho zásype a je v literatúre tradične označovaný ako hrob kňaznej a abatyše Mlady-Márie.⁵⁵³ Na jednej strane je pravdepodobná existencia memoriálnej drevennej stavby nad hrobom v ploche neskoršej kaplnky sv. Anny, na druhej však chýbajú záchytné bydy pre jej rekonštrukciu (nepoznáme polohu kolových jamiek ani ich niveláciu, a ani niveláciu východne položeného S-J trámu). Pochybnosti navodzuje aj široký interval možnej datácie jamiek (bez materiálu) a vzdialenosť trámu od hrobu, ktorý sa nachádzal mimo neskoršiu románsku apsidu. V prípade stavby románskej apsidy by bol preto priestor posunutý k západu. Reálna existencia takejto stavby teda nie je v teréne podložiteľná. Vieme iba to, že v polohe H102 vznikol významný hrob označený pieskovcovým náhrobkom (pomohol by i traseologický rozbor stôp jeho opracovania; Fot. 364-369), a že v 12. storočí tu bol rozsiahly požiar, ktorý zrejme nepoškodil nijakú staršiu kamennú stavbu v danom mieste. Požiar zničil drevené objekty, ktoré na mieste do tej doby stáli, a kamenná románska apsidy bola zakladaná až do navezeného terénu, ktorý prekryl – ale uchoval pôvodné miesto hrobu H102.

Podľa dochovanej dokumentácie (Plán 1) bol následný murovaný románsky kostol založený na povrchu podložia formou širokého základu, ktorý bol následne prisypaný stavebnou navážkou, čím sa v kaplnke podstatne zvýšil terén (o.i. bola prisypaná kamenná pieskovcová doska nad hrobom H102, Fot. 364). Na násyp bola položená v kaplnke maltová podlaha (B127), ktorou sa terénny vývoj v nej na istú dobu uzavrel. Na tomto mieste je nutné spomenúť i západný záver kaplnky odkrytý v chodbe ambitu mimo jej dnešný interiér. F. Mach aj I. Borkovský tu odkryli pravouhlé uzatvorenie kaplnky (B1914) s dochovaným otvorom zrejme pôvodného vstupu (A). Nepresvedčivo dochovaná terénna situácia však zrejme skutočne zahrnovala vstup, čomu nansvedčuje ako dochované spevnenie či prah pred vchodom (B1915; Fot. 328-330), podobný rozmer s inými románskymi vstupmi v kláštore i tradícia vstupu od západu (por. Wolmuthov plán, obr. 4-5). V dokumentoch ku kaplnke Borkovský na dvoch miestach spomína ešte akúsi „staršiu stavbu“ pred postavením románskeho muriva – mal však na mysli murivo, ktoré je dnes chápané ako predzáklad severozápadného záveru kaplnky

---

⁵⁵¹ Por. Harrisov diagram u FROLÍK et al. 2000, s. 233.

⁵⁵² Preberá napr. SOMMER 2000.

⁵⁵³ Interpretáciu priniesol BORKOVSKÝ 1975, s. 95-100.

(v ambite B1918) a apsidy (B1928 a B1927), bezprostredne súvisiace s románskym kvádrovým nadzemným murivom.

Východne za apsidou B1922 terén pomaly narastal a bola tu zaznamenaná stavebná aktivita niekedy v období 12./13. storočia. Do terénu položeného po stavbe románskej kaplnky (B140) bola postavená neskoro románska budova B1923, murovaná mierne odlišnou kvádrovou technikou. Po jej postavení terén naďalej narastal (situácie vrstiev B141-142-143-144 na severe) a je datovaný rovnako do 12.-13. storočia. Vývoj uzatvorila až navážka a následne dlažba (B137=147) spoločná pre celú kaplnku, ktorá už bola podlahou novej gotickej kaplnky prebudovanej do dnešnej (naposledy barokovo zmenenej) plochy. Posun smerom na východ konštatoval už Mach z dôvodu ústupu západného priečelia kaplnky novej gotickej chodbe ambitu (skrátene o časť 1914; por. Machove zápisy v prílohe G).

Ešte pred gotickou prestavbou však vzniklo na severe kaplnky murivo B1924, ktoré je stratigraficky staršie ako severný múr dostavanej kaplnky B1939/2004, porušilo však terény okolo neskororománskej budovy B1923. Jedná sa teda o múr z 13./14. storočia, ktorým bola zrejme pred gotickým predĺžením kaplnky (v 14. stor.) pristavaná bližšie neidentifikovaná časť kláštorných budov. Jeho lineárne pokračovanie na juh síce nebolo doložené či predpokladateľné, na protíľahlej stene B1938 je však v základe z fotografií čitateľný doteraz neidentifikovaný múr (Fot. 408, 416). Situácia v južnej časti však nebola dostatočne popísaná ani zdokumentovaná. Na jej vonkajšej strane pokračoval až v 60. rokoch odstránený múr B2016 (Fot. 31-32), zrejme však až novovekého stávia.

V kaplnke napokon bola ešte raz zvyšovaná podlaha na dnešnú úroveň, a to v priebehu novovekých prestavieb, kedy bola položená dlažba zo šesťhranných tehlových dlaždíc (B149), nachádzajúcich sa aj v ambite kláštora.

V rámci kaplnky došlo ako v období prvej Machovej, tak i druhej rekonštrukcie v 60. rokoch 20. stor. k obnoveniu vertikálnych murív kaplnky. Pre význam dochovaných nálezov – intaktných pôvodných starších fáz múrov – bol týmto nálezom v oboch prípadoch prikladaný veľký význam. V prípade románskej stavby sa v južnom múre dnešnej kaplnky B2003 našlo románske okno (jeho miesto označené v pláne 1 „B“) i portál s pieskovcovým prahom („A“), a taktiež gotický vstup („C“, na styku B2003 a B2006) a gotické okno so zvyškami polychromie a kružieb v priebehu južného múru kaplnky (Fot. 31, 662). Jedno gotické kružbové okno bolo odkryté taktiež vo východnej stene B2005 (Fot. 81). Naopak na severnej strane žiadne okná odkryté neboli, a je pravdepodobné, že tu neexistovali. Budova tak asi susedila na severe s kláštornými stavbami. Práve v súvislosti s popisom exteriérového muriva južnej steny (B2003-2006) je zaujímavý popis a dokumentácia k vysprávkam muriva ešte v románskom období, a to o niečo väčšími novými kvádrovými. Tie sa nachádzajú aj v tesnom okolí objaveného románskeho okna. Je tak možné vysloviť otázku, či práve táto mladšia vysprávka

nemohla súvisieť so stavbou budovy B1923, a to po druhom v stratigrafii doloženom požiarom kaplnky, ktorý je keramikou datovaný do priebehu 13. storočia⁵⁵⁴. Práve tento historicky neidentifikovaný požiar mohol byť príčinou prestavby, ako aj dostavby budovy za kaplnkou. V prípade kaplnky sv. Anny preň svedčí aj prudké ohorenie kvádrov na múre B1914, ktorý sa už doby požiaru 1541 nedočkal (bol goticky prestavaný zrejme v 14. stor.). Ohorenie je dobre patrné aj na južnej strane vyspravovaného múru B2003.

K románskemu murivu kaplnky je zaujímavé ešte pozorovanie o podobe jeho základov (B1918, 1927, 1928, 1929, 1930, 1940). Tie sú totiž na rozdiel od iných románskych základov (napr. baziliky v mieste základu severnej strany presbytára) budované technikou na seba ukladaných plochých opukových dosák. Táto odlišnosť v budovaní základu, patrná aj pri porovnaní skladaných a širokých základov B1929/1928/1927 so základom B1923 v podobe liateho ihlanu dokazuje až následnú stavbu oboch stavieb (Fot. 348-396). Pre správne posúdenie by bolo potrebné porovnanie mált. Je možné, že pevná a široká skladba predzákladu kaplnky, a to hlavne apsidy (B1928), bola dôsledkom práve jeho budovania na povrch terénu a nie zahĺbením sa doň – čo opäť nepriamo odkazuje na význam skúmania geologického podkladu skalného ostrohu a na jeho pravdepodobne pôvodné veľké zvlnenie v priestore svatojiřského kláštora, i v tomto mieste.

Posledné dve poznámky sa zamerajú na chodbu ambitu. Prvá sa týka Machovej rukopisnej poznámky (MX/13⁵⁵⁵) o „predĺžení“ muriva západného priečelia kaplnky na sever kvádrovou technikou (v pláne označené „B1989?“). Mach popisuje terén až do diaľky 12 m od kaplnky, kde sa má skláňať k severu do hĺbky 3.08 m (MX/14). Predpokladajme, že Mach ako skúsený staviteľ románsky múr dobre rozpoznal, jeho tvrdenie však nebolo jasne podložené výskumom I. Borkovského, i keď fotografie nedokumentujú možné predĺženie západného priečelného múru kaplnky (B1914) na sever. Navyše je podľa Fot. 335-336 na strane ambitu hlinený násyp, ktorý prieskumu mierne bránil. Mach potom zmieňuje prítomnosť skalného podložia pri kaplnke 40 cm hlboko, čo odporuje faktu existencie novovekej klenby pivnice pod ambitom (B1920) severne od kaplnky (B1914-S), ktorý ale predzáklad kaplnky naplno využil a oprel sa oň. Situácia jeho severnej steny B1919 tomu však z dochovaných fotografií neodpovedá (Fot. 335-336). Rozpor ešte navyšuje existencia Machovho schematickeho plánu románskych murív kláštora (Plán 8), ktorý líniu románskeho múru v mieste B1919 potvrdzuje, a pokračuje severne do miest Borkovským neskúmaných (minimálne nijak nedokumentovaných). Existujúce rozpory nedovoľujú bezpečne rozhodnúť či múr existoval či nie. Vzhľadom na Machovu erudovanosť a našu neznalosť terénu ďalej

---

⁵⁵⁴ FROLÍK et. al. 2000, s. 252.

⁵⁵⁵ Citácie MX/č. sú odkazom na Prílohu G – Denníky.

severne a západne v návaznosti na línu B1914-Z, zároveň však bežné plytké a povrchové skúmanie románskych murív Machom (Fot. 29-30) mohlo ísť o románsky múr, či i gotickú kvadratúru alebo barokovú opornú stenu klenby pivnice s využitím sekundárne použitých románskych kvádrov.

Na záver je možné doplniť, že archeologický terén v oblasti východnej časti kaplnky sv. Anny je potenciálne prístupný archeologickému overeniu – v rámci pivnice bol v 70. rokoch vybudovaný k zakonzervovanému terénu prístup. Terén však doteraz nebol skúmaný.

6.2.4 Rajská záhrada (09-K)

Archeologické relikty uchované pod povrchom barokovej rajskej záhrady hlavného dvora patria dodnes k najmenej poznaným častiam areálu. Odkryté boli poprvýkrát na počiatku 19. storočia architektami F. Machom a K. Fialom. Na základe ich zakreslených objavov (resp. Fialovho plánu⁵⁵⁶) postupoval Ivan Borkovský v rokoch 1963-1965 (por. príloha G). Obdobie nového odkrytia reliktov bolo v 60. rokoch považované za zásadné a príslušníci pamiatkovej starostlivosti využili možnosť nechať murované relikty zastrešiť a zakomponovať ich do kláštorného podzemia, odkiaľ sú dodnes pohodlne prístupné (v rámci kláštora sa archeologická rezervácia v podzemí bežne nazýva „Vykopávky“)⁵⁵⁷.

Novodobý výskum týchto reliktov sa – s výnimkou výskumu architektonických článkov (por. kap. 6.4), obmedzil na prácu Petra Chotěbora a Tomáša Durdíka na začiatku 90. rokov 20. storočia. Práve možnosť študovať zachované relikty pod betónovým stropom „Vykopávok“ resp. dlažbou dnešného rajskeho dvora viedla oboch autorov k revízii miesta in situ a následnej publikácii ich záverov⁵⁵⁸. Článok naviazal na poznatky publikované Ivanom Borkovským v monografii v roku 1975, na viaceré otázky si však nedokázal zodpovedať. Tieto nedostatky som sa pokúsila napraviť pri dôkladnejšom štúdiu rovnakého materiálu. Využila som k tomu predovšetkým možnosti opätovného

---

⁵⁵⁶ Publikovaný BORKOVSKÝ 1975, obr. XV.

⁵⁵⁷ Vstup je možný iba po dohovore s príslušníkmi správy objektu, ktorá spadala do počiatku roku 2012 pod nájomcu objektu Národní galerii (od adaptácie na jej výstavné priestory v 70. rokoch), následne prešla pod správcu SPH. V období správy Národní galerie archeológom neúnavne vychádzal v ústrety správca objektu pán Svoboda, ktorému za ústretovú pomoc pri každej prosbe v rokoch 2010-2012 veľmi ďakujem.

⁵⁵⁸ DURDÍK – CHOTĚBOR 1994.

vstupu do priestoru vykopávk a nových médií k revíznej dokumentácii reliktov a vymodelovaniu situácie vo virtuálnom priestore⁵⁵⁹, ako aj digitalitálnemu vyfotografovaniu celej plochy murovaných reliktov podzemia⁵⁶⁰. Tieto fotografie bolo možné s pomocou firmy GEO-CZ vložiť do virtuálnej mapy (Príloha B) s lokáciou snímok v prostredí *html*, ktorá umožnila veľmi praktické štúdium murív porovnávacou analýzou.⁵⁶¹ Tieto moderné prostriedky bolo možné využiť k uchopeniu všetkých výskumami zaznamenaných informácií. Okrem zmienených dvoch publikácií, jediných v prípade rajskej záhrady, boli využité všetky dostupné (a snád' i všetky dochované) archívne materiály. Jedná sa predovšetkým o denník vykopávk Ivana Borkovského⁵⁶², a ďalej rukopis Františka Macha, podrobne popisujúci nálezy v „záhrade“ kláštora v rokoch 1904-1905, pripravené ako podklad už nevydanej publikácie v Památkách archeologických (por. prepisy v prílohe G).⁵⁶³ Rukopis dopĺňujú originálne plány a fotografie nielen z doby Machovej rekonštrukcie, uložené v Archíve na Chodovci.⁵⁶⁴

Úvod k poznaniu minulosti rajskej záhrady kláštora naznačuje rozdielny záujem o priestor v porovnaní s bazilikou sv. Jiří, prípadne kaplnkou sv. Anny (napr. i posledná absencia revízie podobnej s časťami baziliky a kaplnky sv. Anny⁵⁶⁵). Tento stav naznačuje isté komplikácie, ktoré interpretácia nálezov z areálu kláštora doteraz vykazuje. Základným nedostatkom zmienených výskumov dvora bol v začiatku 20. storočia problém s archeologickou metódou a „starožitnícke“ odkrývanie múrov po ich korunách, kedy sa prišlo o cenné informácie z poznania stratigrafie – napriek tomu, že František Mach zaznamenal na svoju dobu pozoruhodne presné popisy vertikálnej stratigrafie. A tiež neskôr, v prípade Borkovského výskumu bol problémom nedostatok času a tlak staviteľa v kontraste s obrovskou odkrytou kubatúrou zasypu pokrývajúceho relikty, ktoré bolo nutné zastrešiť. Borkovského chyby sú zrejmé už z nedostatočnej denníkovej dokumentácie, založenej pravdepodobne na vyššie uvedených tlakoch zo strany staviteľa či náročnosti súbežných výskumov na Hrade. O to viac prekvapí

---

⁵⁵⁹ Firma GEO-CZ zamerala v roku 2010 všetky murované relikty a zároveň pomocou fotogrametrických snímok celej plochy reliktov vytvorila 3D digitálny model celého podzemia. Tieto dokumentácie sú uložené v archíve oddelenia Pražský hrad ARÚP.

⁵⁶⁰ Fotodokumentáciu som poriadila sama s využitím pomoci oddelenia Pražský hrad ARÚP. Týmto ďakujem predovšetkým za poskytnutie brigádnikov, ktorí mi asistovali s osvetlením a kabelážou. Fotografický záznam má amatérsku kvalitu a bol použitý výhradne ako študijný materiál.

⁵⁶¹ HTML mapa fotografií podzemia je prístupná v off line režime a je uložená v archíve oddelenia Pražský hrad ARÚP. Fotografie firmy GEO-CZ, použité v rámci nového digitálneho 3D modelu, nie sú v niektorých prípadoch reálne či kvalitné vzhľadom na možnosti modelovacieho programu (modelované v roku 2010), fotografie v html mape v mnohom nahrádzujú.

⁵⁶² Záznamy prakticky od prvého denníku, viacej až od Denníku 3 – od roku 1961 do 1965 (Denník 5/6).

⁵⁶³ MACH rkp. AHMP sign. 7889.

⁵⁶⁴ Por. vyššie v kap. 4.

⁵⁶⁵ FROLÍK et. al. 2000, 219-258.

podrobnosť záznamov v monografii z roku 1975⁵⁶⁶, teda 10 rokov po skončení výskumu, kde Borkovský uvádza mnoho inde nezachytených dát. Miera ich vierohodnosti nie je prakticky overiteľná.

Nasledujúce zhodnotenie preto prinesie iba dnes rekonštruovateľný obraz, odkrývajúci naďalej nové, bez ďalšieho pomocného a interdisciplinárneho výskumu zatiaľ nezodpovedateľné otázky. Pre prehľadnosť popíšem nájdené situácie najprv zhodnotením Machovým, ďalej Ivanom Borkovským popisovaných stratigrafií, a následne popíšem murivá podľa druhov, aké sa dochovali. V závere sa pokúsim vytvoriť obraz vývoja tejto zložitej situácie.

6.2.4.1 Zhluky kameňov na južnej strane záhrady

Najväčšiu potiaž už v dobe archeologického výskumu Ivana Borkovského predstavovali (Machom neevidované) zhluky lomového kameňa na južnom svahu záhrady. Stav ich dochovania je bezpochyb dôsledkom geomorfologickej modelácie daného terénu, ktorý prudko spadal na juh (por. ďalej pri kvádrových múroch a ich priebežných základoch; napr. Rez 2). Jedná sa o murivá od západu: B1982, 1983, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2921, 1953, 2922, 2935, 1944, 1945, 1985?, 2931.⁵⁶⁷

Líniu V-Z dodržiava múr B1983, ktorý naväzuje na B1984, dodnes dochovaný ako kvádrová lícovaná štruktúra s ohoreným povrchom, zahĺbená už pod úroveň terénu do románskeho kláštorného krídla (zahĺbenie pod terén od S-J línie B1964) – na rozdiel od na povrchu dochovanej B1983.⁵⁶⁸ Takto má múr B1983 zakreslený aj František Mach, ktorý ho však do románskej fázy nezaradil (Plán 8). I keď vieme že Machove línie nemusia byť presné (por. múry B1965/1954 na Machovom pláne), Borkovského plán dochovaného fragmentu B1983 naznačuje, že sa o líniu muriva založeného – vzhľadom na dnes dochovaný terén – iba nehlboko (dochovala sa iba spodná časť základu). Možným pokračovaním rovnakého múru je línia B2922, pojená na maltu a podobného charakteru ako B1983. Z fotografií je taktiež zrejماً náväznosť na líniu B1984. Múr B2922 pritom prevrstvuje B1953, podľa charakteru muriva sa však zdá, že neboli

---

⁵⁶⁶ BORKOVSKÝ 1975, s. 109-139.

⁵⁶⁷ Murivá s otáznikom nie sú z dokumentácie jasne identifikovateľné.

⁵⁶⁸ Z kapacitných dôvodov nebudem odkazovať pri každom múre na fotografiu. Pri popisoch je nutné sledovať pôdorysný Plán I, ďalej fotografie z podzemia na CD v html mape (príloha Dokumentácia B), a taktiež príslušnú sekciu prílohy fotografickej z doby výskumu I. Borkovského (príloha A, Fot. 439-630).

súčasné (nešlo by o technologický, ale chronologický prekryv). Zhluk 2935 južne od nich nemá napriek náznaku smeru S-J žiadné pevné tvary a jedná sa pravdepodobne iba o deštrukciu dvoch severne položených fragmentov (B2922 a 1953). Múr 2923 je v tomto prípade základom barokového ambitu.

Subtilný múr B1953 je veľmi zaujímavý – leží stratigraficky pod B2922 (Fot. 459-460), smeruje S-J smerom, a T. Durdík s P. Chotěborom⁵⁶⁹ ho označili za najstarší múr dochovaný na ploche. Toto tvrdenie nie je možné vyvrátiť ani potvrdiť – v prípade predpokladu románskeho stávia základu B2922 by tento múr bol datovaný ante quem pred pol. 12. stor. Vzhľadom na baziliku smeruje na prostredný pilier arkád a nemá tak žiadnu odhadnutelnú funkciu.

Fragment B1982, známy z Machovho popisu i plánu (Plán 2), nemá žiadnu oporu k výkladu. Z neoveriteľného popisu by sa malo jednať o zalomenie múru B1983 južným smerom, fotografie zo stavu v 60. rokoch 20. stor. nenaznačujú nič konkrétneho (Fot. 489 – múr nie je priamym objektom fotografií). Kontext polohy tohto fragmentu by v prípade pravdy uvedeného tvrdenia odpovedal náväznosti na omietnutú stenu 1903 pivnice M1, a mohol by súvisieť s prípadným očakávaným nárožím na styku B1904 a B1982 – nadväzujúcej na omietanú stenu podzemného priestoru, ktorá snád mala nadzemné pokračovanie (k tomu by patril i zbytok B988?). Každopádne by S-J línia B1982 dobre vystihovala východný múr západného kláštorného románskeho krídla (ďalej severne pokračuje ako B1964).

Priestor západne a východne od múru B1953 na južnej strane záhrady bol v pláne Ivana Borkovského pravdepodobne v dobe jeho zakreslovania zničený mladšou aktivitou. V pláne XX sa dochovala poloha zrejme popisovaných múrov B1944 a 1945, nepoznáme však Machom popisovaný múr B1985 (mohli byť totožné s vyššie zmienenými).

S-J smer mal potom múr B2921, paralelný k B1953, dochovaný iba ako spodná riadka lomového kameňa, avšak aspoň určitého tvaru. Naopak zhluky kameňov označené pre účely tejto práce ako B2926-2930 tvorili kusy lámanej opuky, patrné na fotografiách a v pláne, ich podrobnejší popis sa však nedochoval, a podobne ako ostatné doteraz zmienené fragmenty boli stavebnou aktivitou odstránené a dnes už v podzemní „vykopávok“ neexistujú (por. Plán 3). Mohlo by sa jednať iba o roztrúsené pozostatky múru B1957 severne od nich, zničené vplyvom výšok nivelety úrovne rajskeho dvora v tomto mieste v mladších obdobiach (Plán 1).

Podobne nekonkrétnym je zhluk B2931 (Fot. 464) v opačnom juhovýchodnom nároží dvora. Chýbajúce fotografie nám ho bohužiaľ neobjasňujú a ich interpretácia ani

---

⁵⁶⁹ DURDÍK – CHOTĚBOR 1994.

samotná existencia nemá žiadne iné opory. Podľa plánu (Plán 1) sa v ich blízkosti dochovali bližšie neurčiteľné in situ umiestnené dlaždice.

Na záver je nutné zdôrazniť, že situácie na južnej strane dvora sa nachádzali na najvyššej kóte dochovaného podlažia a boli tak bezpochyby stavebným vývojom areálu, a snád' i prevádzkou záhrady narušované. V rezervácii pod nádvorím sa dochovali iba ich malé fragmenty (časť reliktov východne od B1984), ktoré však pre prakticky nemožné fyzické podmienky pri zameriavaní neboli firmou GEO-CZ zdokumentované. Do budúca by iste stáli za opätovné zdokumentovanie a stavebno-historické posúdenie, vrátane porovnanie zloženia mált s inými fragmentami, najmä s B1984. Ďalšia poznámka vychádza z dochovanej výšky kamenných fragmentov, z ktorých Borkovský odkryl spodnú časť až negatív (napr. B532) základov. Pôvodná výška terénu v dobe ich stavby teda musela byť vyššia, čo naznačuje pôvodne existujúci prudký sklon dvora od jeho južného počiatku (Rezy 2, 33, 24-27). Násyp záhrady v tejto časti bol dochovaný do úrovne asi 1 m.

6.2.4.2 Románske murivá a kláštorné krídlo

Bezpochyby najzásadnejším objavom, ktorý vymohol zastrešenie reliktov, bol objav pravidelnej štruktúry vrcholne románskeho muriva z kvádrikovej techniky, modelujúceho našu predstavu o niekdajšom vzhľade románskeho kláštora. Tento objav bol zhodnotený nálezom nedávno rekonštruovaného románskeho paláca dcérskeho kláštora v severozápadočeských Tepliciach (por. kap. 8.10).

Sústava kvádrikových múrov je dodnes revidovateľná v podzemí záhrady. Jednotlivé múry sú si vzájomne stavebne podobné (por. Prílohu B), na základe čoho je možné definovať ich súčasnú dobu vzniku.⁵⁷⁰ Vynesením týchto reliktov do plánu už na počiatku 20. storočia (Plán 2) bolo identifikované západné krídlo kláštora. Sled odkrytých piatich miestností sa voči dnešnému povrchu nachádzajú zahĺbené v podzemí a prikrytý naposledy barokovo zvyšovanou záhradou (Rezy 2, 33). Vzhľadom na prudko klesajúci terén (úroveň podlažia) bolo nevyhnutné, aby na svahu položené kláštorné miestnosti boli zahĺbené terasovite a mali rovnú podlahu. Prácu s terénom a zahlbovanie dokladá dodnes dochovaný vonkajší (východný) líc, presnejšie rub S-J muriva B1964. Na dnes odhalenom „líci“ je pozorovateľná hrubá úprava, dokladajúca

---

⁵⁷⁰ Analýzy mált, ktoré by súčasnosť exatne dokázali, neboli zatiaľ zadané. Takéto analýzy by bolo vhodné porovnať so vzorkami mált z vrcholne románskej budovy baziliky.

snáď prikladanie stavebného materiálu ku stene výkopu a vylievanie maltou⁵⁷¹, a to až po úroveň ned'aleko styku s murivom B1965, kde je zrejma kvádrová vysprávka (por. Prílohu B). Práve na tomto styku a ďalej na základe B1955 muriva B1965, budovanú istu pod úroveň terénu technikou opus spicatum, a nadstavaného lícovanou kvádrovou technikou. Tu je možné teda sledovať danú úroveň nad povrchom v dobe románskej. Situáciu položenú na svahu tiež dokladá použitá technika opus spicatum pre základ, budovaný istu do nespevneného nadložia – navážok (na rozdiel od tvrdej skaly položenej vyššie k juhu). Práve úroveň základu v tomto „najnižšom“ mieste by mala byť líniou vyznačujúcou niveletu bývalého románskeho ambitu (ak existoval), a tiež rajského dvora so záhradou.

V tejto súvislosti ďalej môžeme pozorovať „terasovité“ zahĺbenie miestnosti M4, do ktorej z M3 viedli schody. Nasledovala miestnosť M5, u ktorej nevieme rozhodnúť, či ležala nad alebo pod úrovňou svahu – takže nad či pod terénom (zrejme však rovnako M1-M4 ako pivnica), keďže základ z vonkajšej (rubovej) strany nemá miestnosť nikde čitateľný. Je iba zrejme, že z nej smeroval východ (B1964/„C“) smerom východným. Ten lícovalo murivo B1976 vedúce buď do susednej podzemnej (nedochovanej či nedostavanej) miestnosti východne, alebo do voľného terénu medzi románskou hradbou a ambitom.

Prekvapivý dobrý stav dochovania reliktov kláštorného krídla je nepochybne dôsledkom koncepcie radikálnej gotickej prestavby, ktorá románske budovy s možnými neskoršími úpravami v nadzemnej časti celkom odstránila. Západné krídlo gotického kláštora sa posunulo (snáď i pre nepreukázanú stabilitu krídla kláštora, poničeného koncom 13. stor. a zosunutého po svahu dolu; por. kap. 3) smerom na západ do miesta dnešného ambitu a západného krídla (zničeného v 19. stor. pri stavbe tzv. Mockerova domu čp. 34) a povrch záhrady bol dosypaný minimálne do úrovne dnes dochovaných korún románskeho muriva, čím došlo ku konzervácii románskych reliktov od tejto úrovne smerom dole. Rozobrané románske murivo následne poslúžilo ako materiál pre vymurovanie gotických masívnych základov.

Ako už bolo definované na začiatku 20. storočia F. Machom (Denník, Príloha G), v 70. rokoch I. Borkovským a v 90. rokoch revidované T. Durdíkom a P. Chotěborom⁵⁷², dochovaný relikv románskeho západného krídla kláštora zahrnovalo päť nepravidelne lichobežných miestností M1-M5. Dochoval sa z nich spoločný priebežný východný múr

---

⁵⁷¹ Techniku by dokázal lepšie posúdiť stavebný historik – mohlo sa jednať i o murovanie do širšieho otvoreného výkopu (archeologicky dokumentačne zničeného najneskôr Machovou aktivitou).

⁵⁷² BORKOVSKÝ 1975, s. 109-139; DURDÍK – CHOTĚBOR 1994.

B1964 a päť deliacich priečok (B1904, 1960, 1961, 1962, 1963) – západný múr bol zrejme odstránený v priebehu gotickej prestavby.⁵⁷³ Krídlo priamo nadväzovalo na základ románskej baziliky – líniu v tomto mieste v pôvodnej románskej úprave nedochovanú a v mieste styku neskôr upravený novovekou prestavbou zo 17. stor. (základ B987; k dejinám por. vyššie).

Jednotlivé miestnosti boli vzájomne previazané vstupmi, ktoré zabezpečovali komunikáciu medzi nimi. Bezpečne dochovaný vstup do celého krídla bol otvor v severovýchodnom nároží budovy (B1964/“C”), kde sa čiastočne dochovala špaleta. Tento otvor bol používaný zrejme až do obdobia gotického. Ďalší možný vstup do zahĺbeného podlažia krídla je pravdepodobný, jeho stopy sa však nedochovali. Jednou z týchto možností je doteraz nediskutovaný vstup z úrovne prízemnia jednej z chodieb nedochovaného ambitu, napr. chodby západnej a južnej, ohraničenej predpokladane murivami B1983 a B1956. Napríklad by sa mohlo jednať o hypotetický vstup do krídla od východu z bodu D v rámci múru B1964, teda nad schodiskom doteraz vždy posudzovaným ako forma vyvýšenej podesy.⁵⁷⁴ Stupne by však mohli naznačovať schodisko do podzemného krídla, aké sa v miestnostiach M2-M1 nedochovalo (i keď v M1 je zničená južná časť). Druhou možnosťou je zostup z poschodia po napr. drevenom schodisku či od západu (tu bola situácia úplne zničená). Iné možnosti vstupov sa aj napriek nedokonalým metódam odkryvu pravdepodobne nedochovali.

Miestnosti M1-M5

Jednotlivé miestnosti M1-M5 boli podrobne popísané oboma nálezcami (por. Prílohu G) a preto bude popísaná iba ich základná štruktúra. Dôsledný popis nálezcu Ivana Borkovského v tomto prípade rozširujú nájdené originálne popisy F. Macha, ktorý našiel a popísal detaily jednotlivých miestností.⁵⁷⁵ Bohužiaľ už Mach nepopisuje mieru svojich rekonštrukčných zásahov. Tie sa Borkovský pokúsil miestami identifikovať.

Prvá **miestnosť M1** bola stavebnými úpravami začiatku 20. storočia poznačená najviac. František Mach tu popisuje predovšetkým originálny nález južného múru, ktorý sa mal opierať o základ severného múru severnej bočnej lode baziliky (por. tiež Plán 2). Mach tu teda popisuje dvojité románsky i renesančný základ, takéto murivo však nebolo

---

⁵⁷³ Z priestoru pivníc pod dnešným západným ambitom a krídlom som nemala možnosť študovať žiadnu dokumentáciu z doby prestavieb a nie je jasné, či sa fragment západného múru v tomto mieste niekde nedochoval, i keď je to málo pravdepodobné. Táto možnosť je na základe mne dostupných prameňov vylúčiteľná.

⁵⁷⁴ BORKOVSKÝ 1975; MERHAUTOVÁ 1962, s. 178.

⁵⁷⁵ MACH rkp. AHMP sign. 7889 – časť kláštora prepísaná v Prílohe G. Na výkopoch pracoval určite K. Fiala (por. kap. 4).

Borkovským nájdené a naopal zdokumentoval iba mohutný novodobý základ. Táto situácia, podobne ako dnes dochovaný základ (pod arkádou B1016-1015-1014-1054) naznačuje, že múry B987 i B1902 v M1 sú pravdepodobne až dielom prestavby počiatku 20. storočia. O múre B1902 nepochybuje ani Borkovský – tento múr sa stal základom novodobého schodiska v chodbe ambitu. Múr B1902 sa potom technologicky ani vzhľadom neodlišuje od B987 a špára naznačuje ich súčasný vznik (javí sa postupnosť prvý B1902, druhý B987). Ak prijmeme recentné stárie múru B987, bude možné uveriť Machovmu popisu – dnes zaniknutej situácie. Ten tu pod „renesančným“ základom (zničený či skrytý líniou B987) popisuje ešte „románsky“ múr (B990), a to „78 cm“ v hĺbke od líca renesančného múru – zrejme neďaleko dnešného líca B987. Takýto nález románskeho základu severnej bočnej lode by odpovedal jej pravidelnej stavbe – ktorá bola v tomto mieste v barokovom období rozšírená do dnes dochovanej, lichobežníkovej podoby. Je otázne, nakoľko Machov a Fialov plán (Plán 2) odráža reálny nález a nakoľko jeho ideálnu rekonštrukciu.

Prvá miestnosť M1 preto nemá dochované svoje západné ukončenie. Mach popisuje (Príloha G) priebeh múru B1904 ďalej smerom západným, nie je však jasné ako ďaleko od nového múru B1902. V tomto smere zaujme je nutné uvedomiť si existenciu múru B920-B v miestnosti „Jesličky“ v severozápadnom rohu dnešnej baziliky. Tento múr sa zahľbuje pod dochovanú úroveň (Fot. 223) formou pravidelného kvádrového líca s predsadeným (základovým?) stupňom smerom na sever. Tento typ základov románske budovy baziliky a kláštora nevykazujú – základy sú vždy nepravidelne skladané či liate do základu. Preto je viac než pravdepodobné možné spojenie miestnosti M1 (prípadne inej, od západu susediacej?) až po túto úroveň. Spojenie je však možné spochybníť úvahou o takto získanej V-Z šírke miestnosti M1, ktorá by bola snád' neprimerane veľká.

V rámci prvej miestnosti napokon F. Mach popisuje existenciu troch románskych pilierov, ktoré sú zaznamenané na pláne (Plán 2). Z nich pilier M1905, dnes nedochovaný, je dobre identifikovateľný pre dochovanie až do doby Borkovského výskumu (Fot. 443). Jednalo sa o hranatý subtilnejší pilier z kvádrového muriva silne spáleného. Pilier B808, dochovaný dodnes, bol Borkovským považovaný za múr z doby prvej rekonštrukcie. Túto domienku vyvracia fakt, že Mach nález tohto piliera sám popisuje – musel byť preto zrejme iba Machom opravený. Jeho dnešná podoba môže zakrývať pôvodný stav a nie je možné ho časovo zaradiť. Tretím pilierom je nedochovaný B1980, ktorý zakreslil Mach (Plán 8). Funkcie ani pôvodná podoba (výška, väzba na stropy a pod.) pilierov nie je známa, ich postavenie v rámci pôdorysu však nenaznačuje ich použitie ako opory pre klenbu.

Priechod do miestnosti M2 sa v miestnosti M1 nachádzal na západnej strane a jeho fragment je dodnes dochovaný v múre B1904 (označený "A") zbytkov špalety. Miestnosť M1 zaujme svojou úzkou S-J šírkou. Je otázne nakoľko by mohol odrážať napr. jej umiestnenie pod úrovňou pôvodnej románskej južnej krížovej chodby, ktorej existencia

je nepriamo doložená pochovávaním a románskymi kvádrikovými hrobkami. Severnú líniu chodby by mohlo naznačiť vyššie popísané murivo B1984-1983, ktorého priebeh je však nápadne nepravidelný. Miestnosť M1 by tak mohla kedysi byť malou pivnicou pod prízemnou chodbou ambitu.

V druhej **miestnosti M2** sa z románskeho muriva dochovali iba mízke fragmenty (s výnimkou západného záveru severnej priečky B1960), napriek tomu je pôdorys s výnimkou západného ukončenia jasný. V priečnom múre B1960 sa dochoval dverný otvor (A), od juhu predstúpený schodovým stupňom. Komplikovaná je tu situácia juhovýchodného nárožia miestnosti, kde sa dochovalo nárožie gotického múru B1965-P1/2939. Táto V-Z línia P1/B2939 je na špáru priložená k S-J línii 1965 (miesto „D“). Oba múry boli prerušené výkopom inžinierskej siete (výkop B535; Fot. 448-449), ktorý zrejme porušil i pôvodne dochovanú výšku koruny, a predovšetkým kontakt línie románskeho čela miestnosti na východe B1964 s P1/2939 (od severu i juhu). Z múru B1964 sa v južnej polovici miestnosti nedochovalo viac než fragment malty priamo na odrezanom, pôvodne k juhu stúpajúcom podloží („negatív“ a „malta“). Priamo na tomto návrší z podložia nasadá kolmá V-Z línia B1983, ktorej spodná vrstva je kvádriková, a prechádza do v M2 zahĺbeného obojstranne lícovaného spáleného múru B1984. Tento múr sa na juhu stýka s barokovým múrom B1981 (zahrnuje gotické stavebné články), zrejme základom novodobého ambitu. Z fotografií i plánov je bohužiaľ nejasná situácia južne od styku B1984/1983, kde Mach zaznamenal na juh sa stáčajúce nárožie B1982, ktoré odpovedá návaznosti na líniu omietnutého líca/steny B1903 v M1. Je pravdepodobné, že múr bol románsky a pokračoval týmto smerom. V kontexte tejto značne narušenej situácie vyvstáva taktiež otázka, kde bol južný ambit v románskom období na západe ukončený, ale aj možnosť existencie bližšie neurčiteľného vstupu z prízemného podlažia do pivnice kláštora práve pozdĺž múru B1984.

Miestnosť M2 sa dochovala do nízkej úrovne nezanechávajúcej možnosť uvažovať o jej zaklenutí. To je však pravdepodobné, aj vzhľadom na prítomnosť kvádrikového kruhového stĺpu B2948, ktorý v jeho západnej časti odkryl Mach (Fot. 34), no ktorý bol pri jeho rekonštrukcii zrejme zničený a druhej rekonštrukcie sa nedočkal. Jeho poloha je zaznamenaná na plánoch F. Macha a K. Fialy (Plán 2).

Tretia miestnosť M3 sa dochovala v pôvodnej pozoruhodnej stratigrafickej komplexnosti v úrovni jej podláh až do dnešnej doby. Ivan Borkovský túto stratigrafiu podrobne zaznamenal.⁵⁷⁶ K prvotnej stavbe je stratigraficky možné priradiť spodnú liatu maltovú podlahu, ktorá má podľa dochovaného vyzdvihnutého fragmentu (dochované v depozitári ARUP) pozoruhodnú pevnosť (Mach ju nazýva „betonová“). Súčasťou miestnosti bolo schodisko s maximálnym dochovaným počtom 4 stupňov (B1969), ktoré

---

⁵⁷⁶ BORKOVSKÝ 1975, s. XIX.

sa centrálnne zdvíhalo smerom do stredu východnej steny miestnosti. Dochovaná výška východného múru B1964 je v tejto miestnosti malá na vyslovovanie úvah, no už bola naznačená možnosť, že sa tu jednalo o výstup do predpokladaného ambitu.

Dochovaná výška tretieho priečneho múru B1961 nedovoľuje odhadovať zaklenutie priestoru, analogicky k miestnosti M4 tu mohla byť prítomná krížová klenba. Priečna stena sa dochovala do výšky, ktorá uchovala kus špalety vstupu B1961-A do miestnosti M4. K nemu sa z maltovej podlahy vystupovalo po jednom schode (Fot. 507 a 529), na opačnej strane v M4 sa dochovali stupne dva.

Minimálne mestnosti M3 a M4 boli po určitej katastrofe opravované. Nasvedčujú tomu napríklad praskliny v spodnej maltovej podlahe v M3, následne prekryté opukovou štvorcovou dlažbou (napr. Fot. 504), ktorá sa podobne vyskytuje v kaplnke sv. Ludmily (Fot. 652). Táto podlaha sa v nároží B1960/1964 viazala k múru B1971 z lomového kameňa, prekrývajúceho schodisko B1969, ktorý mohol predstavovať nejakú potrebnú novú oporu. Na západnom líci B1971 sa dochoval dokonca fragment omietky novo upraveného priestoru (Fot. 500).

V rámci miestnosti M3 stav muriva v SZ nároží na styku B1964/1961 vzbuduje otázku, či sa tu nemohol nachádzať nábeh krížovej klenby; na západe zničený priložením gotického múru B1946 so sekundárne použitými kvádkami. Nárožie B1964/1961 je však dochované do príliš nízkej úrovne troch kvádkov (Por. Prílohu B).

Vo **štvrtej miestnosti M4** sa už zreteľne dochoval pozoruhodný detail dochovaných nároží bývalej krížovej klenby na stredný pás. Hĺbka založenia obvodových múrov miestnosti voči okolitému terénu umožnila uchovať i tvar klenebných čiel. Nárožné nábehy klenieb sa dochovali na štyroch miestach (B1962/A,C,B a 1964/E) – inde sa dochovala iba nízka úroveň muriva. Na základe toho je možné odvodiť krížovú klenbu na jeden prostredný pilier miestnosti.

V rámci miestnosti M4 sa nedochovala podlaha, dochovaly sa však dva vstupné otvory B1961-A a 1962-D, prvý zasypaný po deštrukcii krídla a druhý zamurovaný už v dobe neskoršieho používania miestnosti M5 (por. ďalej). Pred prahom B1961-A sa v rámci M4 dochovali dva schodové stupne, vyrovnávajúce sklon svahu na zníženú úroveň miestnosti. V rámci navážky v násype nad miestnosťou, ktorý Ivan Borkovský odkrýval v úplnosti zrejme prvýkrát, sa dochoval v úrovni záhradného zásypu veľký pieskoccový blok, snád' pôvodný preklad tohto vstupu B1961-A. Na vyrovnávanie úrovne podlahy v tejto miestnosti ukazuje i dochovaný predzáklad múru B1964 západne, ktorý svedčí o zahĺbení miestnosti pod úroveň pôvodných terénnych násypov. O nestabilite svedčí ako jeho mohutnosť (asi 50 cm šírka, z mohutných blokov lomového kameňa, fot. 527), tak existencia obrovských trhlín v nadzemnom murive B1964. Je pravdepodobné, že miestnosť doslúžila, rovnako ako prípady nadzemné podlažia, práve po roztrhaní

muriva (?). Snád' by bolo možné uvažovať o odtrhnutí v dobe prudkých dažďoch 1281, známých z písomných prameňov (por. vyššie).

Piata miestnosť M5 sa ako posledná z románskeho krídla dochovala pomerne mohutne prekrytá neskoršími úpravami, ktoré však mohli miestnosť tejto pivnice zachrániť pre ďalšie používanie (por. ďalej). Miestnosť bola v S-J smere užšia oproti M2-M4. Dochoval sa k nej východný múr B1964, prelomený románskym otvorom „C“ a severný múr B1963 s vysoko umiestneným otvorom „B“, ktorý mohol byť oknom i vstupom (?) od severu (má šírku odpovedajúcu ostatným portálom). V teréne je dodnes pozorovateľné pokračovanie múru B1964 v mieste „G“ severne od dverí k východu. V rámci steny B1963 potom nie je úplne zrejماً funkcia pilastru „A“, dokumentovaného Ivanom Borkovským v horizontálnom reze na povrchu. Mohlo sa jednať o súčasť niekdajšieho zaklenutia (?). V mieste východného otvoru B1964-C je potom patrná skladba základu múru, spočívajúceho z existujúceho fragmentu zrejme na systéme opus spicatum, čo by potvrdzovalo založenie na mäkkých nestabilných navážkach na svahu.

Zaklenutie priestoru M5 potom nie je patrné z nijakého iného náznaku než pilastru B1963-A. Miestnosť M5 končila na severe lícom, ktorého severovýchodné nárožie bolo odkryté pri rekonštrukcii susediacej pivnice (por. Plán 1). Na tomto mieste sa nedochovali žiadne stopy prípadnej románskej hradby – je však možné, že terén bol v tomto mieste vplyvom mladších prestavieb odstránený.

K románskemu kláštoru náležali ešte kvádrkami lícované nadzemné murivá B1976 a 1955, ktoré pravoúhle zatačali na východ od múru 1964 na severovýchode. Prvý z nich bol východným pokračovaním z miestnosti M5 po výstupe portálom „C“ a jeho nadzemný líc tvorila predĺžená špaleta dverí B1964-C. Múr B1976 má predzáklad vystupujúci južným smerom. Múr je široký zhodne s románskymi priečkami medzi M1-M5 a oproti B1964 tenší. Zo severnej strany ho podpieral múr B2936, skladaný technikou opus spicatum (Por. fotografie v prílohe B – pláne html), ktorý sa opiera o niekdajší líc múru B1976 severným smerom. Môže sa jednať o spevnenie, neznámeho časového zaradenia (možno i súčasné?). Ďalej severným smerom bola situácia neskôr narušená barokovým základom ambitu (B1951). Čo sa týka východného ukončenia múru B1976, nejedná sa o budovaný líc, ale ukončenie pôsobí dojemom zámerným, pričom susedná podpora B2936 končí v rovnakej úrovni rovným zakončením. Situácia prípadného zámerného ukončenia však pri malom dochovanom fragmente nie je jednoznačná.

Nárožie B1964 a 1955 od juhovýchodu naznačuje, že sa jednalo o jeden stavebný zámer (previazané základy). Prekvapí však mohutnosť základu technikou opus spicatum vo východnej polovici múru B1955-Z v jedinom dnes dochovanom pohľade od juhu. Zo severu bol sa o múr oprel gotický ambit B1954. Zdá sa, že sa jednalo o založenie bez zámeru využívať na severnej strane odstránený svah ako východné pokračovanie

podzemných miestností kláštora (?). Zaujme taktiež fakt, že základ formy opus spicatum na východnej strane končí tak, že sa stáča mierne k severu a dnes nie je jasné, či sa jedná o pôvodný stav či situáciu odbúranú neskoršími aktivitami. Na B1955-Z na východe plynule naväzuje a prekrýva ho múr B1954 gotického ambitu, ktorý vo svojej hmote využil dochovaného reliktu B1955. Preto sa zdá, že východným smerom bol románsky kláštor ukončený práve v tomto mieste – inak by jeho lineárne pokračovanie gotický ambit taktiež využil. Južný líc B1954 zrejme nikdy nebol súčasťou pivníc (M6-M10) a nemusel byť pohľadový. Preto sa zdá v tomto stave dochovania možné uvažovať nanajvýš o určitom „L“ tvare románskeho kláštora s ramenom na severe stočeným k východu. Situácia na okraji Jelenej priekopy s prudkým spádom k severu však zrejme nedovolila uchovať možné reliktu. Zaujímavý je iba fakt, že šírka priestoru medzi B1976-1955 odpovedá šírke medzi bazilikou na juhu a múrom B1983.

V prípade že sa František Mach nemýlil s priebehom „románskeho“ pokračovania múru B1914 od kaplnky sv. Anny na sever (označené B1989), tento nerevidovaný múr by odpovedal východnej chodbe východného krídla románskeho ambitu (pochybnosti vid' vyššie).

6.2.4.3 Murivá z lomového kameňa nekompaktné

Na ploche rajskeho dvora Ivan Borkovský odkryl a zaznamenal niekoľko murív veľmi nekompaktného charakteru z lomovej opuky, ktoré sú dnes až na výnimky zničené. Tieto murivá boli doteraz prakticky najviac opomíjané a sú tak najmenej známe. Jedná sa o múry B1948, 1956, 1949, 1957, 1993, 2932, 2937, 2933, 2918.

Náročie múrov B1949-1956 odkryl už František Mach (Plán 2), správne ho však nerozpoznal a sledoval iba líniu B1949, ktorú má zakreslenú ako pokračuje severným smerom. Takýto jej priebeh však Borkovský neodhalil a je možné, že sa Mach zmýlil pri posudzovaní kamenitej suti (Fot. 594-600) severne od línie B1949 (zakreslenej v pláne I). V prípade vyznačeného muriva B1949 nie je pochýb, že bolo kompaktné, dotýkalo sa však línie B1956, čo prakticky nie je vysvetliteľný inak, než Borkovského hypotézou – múr B1949 mal pravdepodobne podoprieť múr B1956 (D-S4/322).

Múr B1956 bol súčasťou náročia stavaného technikou skladanej lomovej opuky, ktorá z fotografií pôsobí veľmi rozpadavo, v skutočnosti je však veľmi blízka skladbe základu B1955-Z. Múr B1956 dokonca zahrnuje časti skladanej opuky do formy klasového muriva. Múr B1948, ktorý sa s ním dotýka v nároží, však klasovú techniku postráda, v západnom konci je potom uzatvorené klinom pravidelnejšie skladaného muriva

z väčších a pravidelnejších blokov kameňa. Do tohto nárožia bol zakomponovaný fragment drieku stĺpu z červeného pieskovca („A“), aký poznáme zo základov románskeho záveru baziliky. Je viac než pravdepodobné, že celá odkrytá štruktúra B1948-1956, ako aj podporný (?) múr B1949, sa dochovali iba do výšky základu (Fot. 598).

Múr označený B1957, ktorý sa rovnako ako vyššie zmienené tri v dnešnom podzemí „vykopávok“ nedochoval, nie je vo fotografickej dokumentácii prakticky zachytený. V takejto situácii sa môžeme iba domnievať, že bol ďalším spevnením S-J línie vyššie popísaných múrov B1956 a 1949.

K nekompaktným fragmentom múrov z centra záhrady radíme ďalej B1993, ktorý sa javí ako málo súdržná hromada opuky, vyskladaná do akéhosi obdĺžneho tvaru – nie je pritom jasné, či šlo o pôvodnú líniu alebo blok (fot. 588, 589, 592). Je možné, že južnejšie naväzovala na líniu B2932. Ivan Borkovský múr B1993 označil za „taras“. Murivá B1993 a 2932 však z fotografickej dokumentácie nejde dostatočne posúdiť. Spojenie ich línie, ktorá by južným smerom pokračovala na osu múru 1953 sa nejaví ako celkom nepravdepodobná: mohlo sa jednať o základové spevnenie, kdežto južným smerom užšia linka 1953 stála prakticky na svahu bez hlbšieho základu.

Línia múrov B2933-2918 v smere V-Z bola vybudovaná podobne ako B1993-2932, teda z nekompaktne naskladanej opuky. Tento základ bol nájdený (?) v neskoršom období pri stavbe pevného (gotického ?) nárožia B1986-1987, ktoré nasypnanú lámanú opuku využilo s použitím vynášacieho pásu (B1987). Oproti predchádzajúcim vyniká popísaným múr B2933 svojou šírkou.

Vyššie popísané nasypnané murivá B1948-1956, 1949, 1993-2932 a 2933-2918 sú si na základe dostupnej a veľmi obmedzenej fotografickej dokumentácie pomerne podobné. Majú neohraničený tvar a skladajú sa z nekompaktnej opuky, veľmi pravdepodobne spájanej maltou. Dodnes sa dochovali iba časti múrov B2933-2918, zabudované v podzemí kláštora do betónového bloku nesúceho nárožie B1987-1986. Na základe nám dostupných informácií (plánov a fotografií; fot. 594-604) by mohli tieto múry hypoteticky náležať jednej fázi, alebo aspoň chronologicky nevzdialeným fázam predgotického kláštora (ten zahrnoval už pravidelne a pevne budované murivá, por. ďalej).

Určité indície napovedajú možnému zaradeniu základu B1948-1956 k románskemu kláštoru. Ide o techniku klasového muriva, podobnú múru B1955-Z, či zabudovanie bloku z červeného pieskovca „A“. V tomto prípade by sa mohlo jednať (a to i v prípade časovo o málo mladšej stavby nárožia B1948-1956) o vnútornú líniu ambitu – kláštornej chodby okolo záhrady. Jeho šírka – vzhľadom na líniu obvodového múra kláštorných miestností B1964 – je porovnateľná s dnešnou šírkou južného ambitu. Táto hypotéza sa

zdá z plánového vynesenia murív ako pravdepodobná, jej priebeh v JV časti však zostane neznámy.

6.2.4.4 Murivá z lomového kameňa kompaktné (gotický kláštor)

Gotické murivá odhalené na záhrade sú dobre dochované i známe, dodnes sa však nikto neodvážil o pokus ich interpretovať viac než všeobecne a zjednodušene. F. Mach tieto murivá neodkryl (resp. S-J líniu B1965 s piliermi chápanými ako priečky považoval nepochopiteľne za najstarší, predrománsky kláštor)⁵⁷⁷, a Borkovský nemal možnosť severovýchodnú časť dvora preskúmať zrejme z dôvodu tlaku stavby (por. medzerovité záznamy v denníkoch). V denníkoch tak popisuje túto časť iba minimálne, niektoré stránky z denníku sa nedochovali. O to viac prekvapí popis situácie v monografii⁵⁷⁸, ktorá zrejme zahrнула všetky informácie z jeho dnes nedochovaných poznámok či iba z pamäti. Chýbajúci systém číslovania murív taktiež často znemožňuje jasnú identifikáciu popisovanej terénnej situácie.

Do dnešnej doby sa našťastie v rezervácii vykopávok pod kláštorom dochovala prevažná časť murív (bohužiaľ očistených od zásypových stratigrafií až na jednu revidovateľnú situáciu v priestore M7). Dobrý stav ich dochovania je daný mohutnosťou a precíznosťou stavby. V nasledujúcej stati sa pokúsim na základe tejto dnes novej revízie o doplnenie možného vysvetlenia týchto murív.

Jeden z datačne problematických úsekov je **murivo B1946**, predstupujúce východnej línii základu dnešného západného ambitu (B2000-Z). Toto murivo sa skladá prevažne zo sekundárne použitých románskych kvádrov, miestami (mj. z pohľadu v M3) sa skladá z väčších hranatých blokov opuky. Väčšina autorov toto murivo považovala za gotické⁵⁷⁹, architekt Janák ale napríklad za murivo z „druhého románskeho obdobia“⁵⁸⁰. Skutočne podozrivé je toto murivo v miestnosti M3, kde sa na jeho nízky relikt viaže podlaha z opukových dlaždíc (B187; fot. 511) a v časti vyplnenej medzery (praskliny?) „B“, kde pôsobí dojem vyplneného nárožia po staršej klenbe (?). Väčšina priebehu múru B1946 sa však skladá z lámanej opuky s miestami vyplnenými ojedinele tehlo

---

⁵⁷⁷ MACH rkp. AHMP sign. 7889.

⁵⁷⁸ BORKOVSKÝ 1975, s. 133-139.

⁵⁷⁹ BORKOVSKÝ 1975, obr. XXI, s. 125.

⁵⁸⁰ BORKOVSKÝ 1975, s. 110, obr. XV.

a má rovnakú výšku základovej špáry (resp. jej dnes viditeľný priebeh nad podlahou priestoru vykopávok), podobne ako murivá považované za jasne gotické (B1950 a 1954). Detail muriva pri styku s B1962 ukazuje na jeho vznik po zániku románskeho krídla (Príloha B). Zostáva preto otázne, či v tomto prípade gotický múr hypoteticky nenadväzuje na líniu niekdajšieho múru druhej románskej fáze – z doby vzniku opukovej dlažby.

Zaujímavý detail v rámci muriva B1946 sa vyskytuje v miestnosti M5 (približne miesto „C“), kde sa dochovala hranatá kapsa – otvor v múre, ktorý snáď slúžil ako odkladacia plocha.

Rovnakú minimálnu výšku základovej špáry založenia s múrom B1946 má priebežný a až na odchyľky paralelný **S-J múr B1965** (dnes pozorovateľné v podzemí), prerezávajúci S-J smerom románske západné krídlo. Tento múr na severnej strane zatáča smerom východným ako B1967 s pilierom B1968, zosilňujúcim toto nárožie. Múr B1965 v priebehu románskeho krídla M2-M5 „obkračuje“ relikty románskych priečok B1960,1961,1962, a v prípade južného zakončenia pokračuje južne do základu B1901 barokového ambitu – zdá sa, že je totožné s fragmentom patrným v M1 medzi základmi B1901 a 1904 označeného B2947. Je otázne, či pilier B808 v M1 nemôže ukrývať jadro južného ukončenia tohto gotického múru, vyskladaného s použitím prevažne románskeho materiálu.

Múr B1965 bol v pravidelných intervaloch delený priečnymi výstupkami P1/2939 až P4, interpretovanými ako oporné piliere. Tie sú s výnimkou P1/2939 viazané do múru B1965. „Pilier“ P1, označený tiež ako murivo B2939 je dnes rozdelený vysekaným otvorom (por. Prílohu B) a pôvodne tvoril priebežnú líniu, porušenú na severnom líci recentným výkopom pre trubku B535. Táto línia však vo výške uchovaného terénu za líniou múru B1964 nepokračovala. Celú štruktúru B1964-P1/2939 je možné označiť za gotickú z jednej fáze výstavby. I. Borkovský ani T. Durdík a P. Chotěbor⁵⁸¹ si však s múrom P1/2939 nevedeli rady a označili ho za „neurčitelný“, i keď je formálne (výškou založenia, skladbou, polohou) jasne viazaný s múrom B1965. Výnimkou je ich nerovnaká výška dochovania s južným pokračovaním B1965.

Za pevné murivo z lomového kameňa je možné považovať aj relikť „piliera“ B2924 na južnej strane záhrady, ktorý je prekrytý základom barokového ambitu B2925 (Fot. 462). Zdá sa, akoby pokračovanie B2924 južne zakryl novodobý základ ambitu. Dôkaz o gotickom stárí tohto piliera je však nejasný a vyplýva z porovnania s ostatnými goticky označenými múrmi.

---

⁵⁸¹ BORKOVSKÝ 1975, obr. XXI, s. 125; DURDÍK – CHOTĚBOR 1994, obr. 2, s. 371.

Komplikovaná **situácia** sa nachádza ďalej v **severozápadnom nároží** dnešného **podzemia** „vykopávok“. Dnes dochované murivo B1973, tvarované ako výplň/výstuž kedysi klenbou uzatvoreného priestoru bolo na špáru priložené k románskej priečke B1963 i k múru B1946, do ktorého nie je viazané. Neskorším posunom terénu došlo k odkloneniu severného susediaceho múru smerom dolu zo svahu, na čo dnes odkazuje široká špára (medzi B1973 a 1963). Múr B1973 bol vystavaný s terasovitým rozšírením k juhu a s východným tehlovým lícom 1973-A. Má podobné znaky s gotickým murivom, vo svojom tele však zahrnuje sekundárne zamurované gotické hruškovité rebro (Príloha B). Tento detail, vrátane časti použitého netypického materiálu z veľkých pieskovcových blokov naznačuje, že sa jednalo o mladšiu, minimálne neskoro gotickú až renesančnú výplň. Jeho líc na východnej strane (B1973-A) mal svoj protiklad v mieste B1970-A zničenom počas poslednej rekonštrukcie, a to zrejme stavbou betónovej podpory. Na fotografiách zrejme pôvodná výplň tohto otvoru (B2940) je známa z fotografií (Fot. 551) a pravdepodobne súvisí s rane barokovou úpravou. Ivan Borkovský sa domnieval, že šlo o dvere smerom severným (D-S4/372), teda podľa jeho mienky do Jeleního príkopu. Po odstránení výplne B2940 sa však odkryl plný románsky múr – o otvorené okno sa tak nemohlo jednať. Pri posúdení bývalej špalety B1970-A (Fot. 550-552), dnes odbúranej, je zrejme že sa jednalo o otvor lícovaný v dobe vzniku muriva B1973. Či sa jednalo napríklad o vstup preklenujúci rôzne výškové stupne, nie je jasné.

Pred románsky múr B1963 východnejšie predstupuje murivo B1970, skladané z pravidelného sekundárne použitého materiálu zničených románskych častí, doplnené lomovou opukou. Toto murivo je v hornej tretine terasovito zúžené. Z dochovanej situácie je zrejme, že v dobe výstavby tohto muriva bol zachovaný bývalý románsky vchod smerom východným (B1964-C) a vznikol navyše otvor nový (B1964-A), ohraničený novo upraveným pilierom lícovaným tehliami (B1964-B), podobne ako v časti muriva B1970 označenej ako B1975. Vzhľadom na rešpektovanie tohto vchodu zatočeným múrom B1950 je pravdepodobné, že vznikol v rovnakej dobe úprav. Dokonca južná špaleta tohto nového otvoru „C“, teda vysekaný múr B1964, bol omietnutý. Románsky múr B1976 bol potom na severnej strane oprený o nový múr B2936, ktorý je dnes preťatý barokovým základom ambitu B1951 (por. vyššie).

V súčasnosti sa iba veľmi ťažko, bez znalosti navážok a stratigrafie, odhaduje bývalá funkcia priestoru M5 v dobe po gotických či mladších úpravách. Z dodnes v podzemí dochovanej, poslednou rekonštrukciou zasypanej úpravy sa javí, a to predovšetkým vďaka zachovaniu viacerých lícov a detailov priestoru – že miestnosť M5 slúžila po jej statickom ukotvení v gotike ako súčasť pivníc pod gotickou chodbou ambitu. Nasvedčovali by tomu i okolité základy B1970, 1967-1968, 1950 a 1964-C. Situácia v neskoro gotickom až renesančnom používaní je zachytená na Wolmuthovom pláne z roku 1567 (obr. 4-5), kde je zalomená chodba (B1950) zakreslená.

Jasná situácia sa dochovala v prípade **severnej línie gotických murív**. Jedná sa o časť ohraničenú múrmi B1950 a 1954, líniu označenú I. Borkovským ako z rovnakej fáze⁵⁸². T. Durdík a P. Chotěbor tu navrhli chronologickú postupnosť a múr B1954 označili za starší („raně gotický“).⁵⁸³ Stavebne historicky sa nepochybne jedná o komplikovanú situáciu, ako dodnes naznačujú relikty. Nikto z autorov sa doteraz nepokúsil o hlbšiu stavebno-historickú analýzu všetkých prezentovaných a vzájomne zložite previazaných murív.

Z hľadiska konštrukcie a stavby priestoru M5 je zrejmé, že na múr B1967 naviazal za otvorom B1964-A múr B1950. Chronologicky i formálne (stavba muriva s použitím románskych kvádkov, základová špára a pod.) sú múry B1965-1968-1967-1950 z jedného časového obdobia. Múr B1950 má zároveň do seba zaviazané oporné piliere, pracovne označené ako P5-P8 (B1993, 1997, 2901, 2903), vystupujúce južným smerom. Súčasťou rovnakej fáze boli pravdepodobne spevnenia týchto pilierov, ktoré sa miestami javia ako do pilierov zaviazané (Príloha B), ktoré sú pritom na špáru priložené k múru B1954. Ten by mal byť teda najstarší. Relatívne chronologická situácia by naznačovala ako prvú stavbu línie B1954, ako druhú stavbu línie B1950 so zviazanými piliermi a na ne zviazaným spevnením a predzákladmi. Formálnym porovnaním murív B1954 a 1950 však nenachádzam podstatný rozdiel pre ich časovo rozpoznateľnú následnú stavbu. Majú podobnú skladbu muriva, silu múrov i výšku základových špár (dnes prístupné spodné zahĺbenie). Navrhujem preto zaradiť oba paralelné múry do jednej časovej a iba technicky následnej fáze.

Jednotlivé piliere P5-P8, resp. ich dodnes na povrchu patrné jadro (por. plán I) B1993, 1997, 2901 a 2903 boli do muriva B1950 zviazané. Istú dobu teda slúžila štruktúra B1950 s piliermi P5-P8 a spolu s B1954 ako fungujúca stavba. Má rovnaké výšky základovej špáry (dnes odhalené, teda minimálne porovnateľné výšky). Priestory medzi múrmi boli buď zaplnené zeminou, alebo fungovali ako pivnice (malé podzemné priestory), i keď to zrejme maximálne do výšky dnes dochovanej omietky na severnom líci 1954 (Fot. 560-561).

V nasledujúcej fáze došlo k jednorázovej, technicky ale návaznej stavbe rozšírených základov (múry B1994,1995,1996,1998,1999,2900,2902,2904). Delia sa na tri previazané skupiny, ktoré boli na špáru priložené ako k múrom B1954 aj 1950. Múry tvorili prvú (B1994-1995-1996), druhú (B1998-1999-2900-2902) a tretiu (B2904) skupinu. Jednotlivé skupiny sa terasovo rozširovali, na začiatku boli skladané do líca až k dnes odhalenému spodku základov B1950 a B1954, neskôr (stúpa smerom východným) bola spodná časť základu výstuží liata do jamy v lokálnom násype, čo sa

---

⁵⁸² BORKOVSKÝ 1975, s. 133-139.

⁵⁸³ DURDÍK – CHOTĚBOR 1994.

prejavilo nepravidelným, dnes odhaleným predzákladom. Z dochovanej stavby týchto spevnení je patrné, do akej výšky bol terén odkopaný úplne, aby bol následne budovaný (zrejme) v rámci dostatočne širokého výkopu ako lícovaný.

Druhá fáza s nepravidelnou výstužou medzi základmi jednotlivých pilierov mohla vzniknúť nielen s chronologickým, ale aj s technickým odstupom. V rámci nej máme na mieste B1954-A dochovanú západnú špaletu vstupu, ktorý bol v mieste prahu dláždený keramickými štvorcovými dlaždicami (Fot. 561). Časť týchto dlaždíc sa dochovala na navážke na rozšírenom základe B1996 (rozdiel v dochovaných výškach je však asi 1 m). Vzhľadom na to, že múr B1954 mal časť od prahu dverí vyššie murovanú z veľkých opukových kvádrov zarovnávaných do líca, na špalete B1954-A omietnutých, a podobne omietnutých na severnom líci B1954 v časti M8-M9, je nutné túto dlažbu považovať za výšku podlahy z doby výstavby murovaných výstuží medzi piliermi. Zdá sa preto tiež pravdepodobné, že obe fázy – výstavba lineárnych múrov a pilierov (B1993,1997,2901,2903) a výstuží medzi nimi (svetlejšia zelená v rámci plánu I) pochádzajú z jednej stavebnej úpravy. To, že podobne mohutná výstuž bola iste potrebná, dokazujú veľké V-Z trhliny v základoch B2901/2902 a B2903/2904, kedy sa múry v úrovni južného líca P7/2901 a P8/2903 štiepili a odkláňali k severu (je otázne, nakoľko to môže byť dôsledkom nepreviazanosti základu s predzákladom – „výstužou“).

Zaujímavá situácia sa objavila naopak vo **východnej časti** tejto línie gotického základu. Murivá B2905, 2942 a 2907 sú totiž na špáru primurované k B1950 a 1954. Múr B2943 je špaletou dverí, ktorá bola priložená k B2905 – vzhľadom na riešenie severnej špalety vytvorenej v rámci B2942 rovnako je pravdepodobné, že šlo o jednu časovú etapu. K situácii náleží ešte základ pod vstupom B2944, klinovite sa pôvodne zahlbujúci do zásypu. Portál bol neskôr vyplnený zámurovkou B2906, keď jeho funkcia doslúžila. V rámci B2905 sa dochoval vyplnený akýsi snád' pôvodný otvor B2905-A (Fot. 569). Múr B2918, známy iba z pôvodnej kresby (nemáme fotografiu a dnes už neexistuje – je prekrytý návštevníckym chodníkom), bol pravdepodobne nejakou prístupovou úpravou k portálu (?). Jeho opačnú stranu tvorilo pokračovanie múrom B2905-1954 v spoločnej šírke smerom východným, pod dnešný, barokový základ ambitu B1952. Z dochovanej fotografie nie je jasné uloženie špár, iba výška dochovania základu zhodná so zbytkom gotického ambitu, bol preto zrejme zničený v rovnakej dobe.

Je viac než pravdepodobné, že priestor M10 slúžil v období gotického ambitu ako pod úroveň terénu zahĺbená pivnička. Mohlo sa jednať, vzhľadom na rozmer, o jednoduchý skladovací priestor. Napriek existencii jasných špár dokladajúcich primurovanie tejto časti k východu je pravdepodobné, že sa jednalo iba o technické špáry, pauzu či zmenu plánu.

Smerom južným potom pokračuje gotické murivo rovnakého charakteru, i keď v pomerne nepravidelnej forme i smere. Na juhovýchode sa k múru B1954 na špáru pojí

pilier P9 – označený ako múry B2911 a 2912 (medzi nimi špára), previazané (?) s líniou na juh B2909. Z línie vybočuje smerom západným pilier P10 (=B2913) a smerom východným podobný pilier P11 (má líc na východ, preto nešlo o priečku) B2914. Línia B2909 pokračuje smerom na juh (označené samostatne ako B2915 a 2916), pôvodne však zrejme tvorili jeden múr, i keď budovaný postupne na špáry. Zdá sa, že línia múrom B2916 skončila. Podľa originálnej kresby je pravdepodobné, rovnako ako zo zámeru vybudovať podzemnú rezerváciu, že priestor bol preskúmaný smerom k juhu celý. Keďže murivo B2916 sa dochovalo do hĺbky min. 1,20 m, takto masívny relikt by sa ďalej v smere na juh zrejme dochoval. Smerom južným naopak pokračuje iba nenávazne a plytko zahĺbené murivo B2919, budované technikou odlišnou od B2916, blízkou však skladbe muriva B1954 (Príloha B). Časová postupnosť ich stavby (B2916 a 2919) dnes nie je – bez možnosti analýzy vertikálnej stratigrafie - doložitelná. V prípade, že sú stavba B2919 a 1954 z jedného obdobia, bol by múr B2919 postavený ako prvý, a pretože bol na povrchu viditeľný, stavba B2916 skončila tak, aby nadväzovali. Keďže okolie B2919 je v rovnakej výške ako fragment dochovaného múru mohli byť tieto zničené úpravou dvora, ktorý mal pôvodne inú úroveň.

Tieto a podobné úvahy však s použitím medzerovitej dokumentácie nemajú väčšiu hodnotu než hypotetickú.

Murivá v severovýchodnom nároží goticky vymedzenej záhrady B1986 (lícované i k juhu) a vynášací pás B1987, vzájomne previazané, majú charakter podobný B1954. Vynášací pás bol položený na nekompaktné murivo B2933 a 2918, ktoré z fotografií pôsobí ako nasýpaná opuková navážka (bolo v 70. rokoch 20. stor. novo zahladené maltou; fot. 586) Zdá sa, že základová špára „piliera“ B1986 a gotického ambitu je v minimálnej odhalenej miere rovnaká.

Podobný charakter pevného lomového muriva má ešte pilier B2937 pod neskorším základom barokového altánku (B2938), lícovaný minimálne k severu a východu, snád i k západu. Pravdepodobne však bol podperou altánku (Fot. 605-606).

6.2.4.5 Baroková stavba zo 17. storočia (dnešný kláštor)

K baroku dnes patria základy súčasného ambitu, tvoriace obvodové múry dnes prístupnej rezervácie pod záhradou: B1901, 1951, 1952 a 2925. Murivo, dnes v podzemí „vykopávok“ omietnuté, malo charakter zmiešaný z lomovej opuky, sekundárne

použitých starších kvádrov či architektonických článkov⁵⁸⁴ a tehál. Je otázne, nakoľko patrí múr B1981 v juhozápadnej časti dvora (dnes v rámci M2) k barokovej či gotickej fáze (obsahuje sekundárne zamurovaný goticky opravovaný článok).

K barokovej etape náleží aj stavba fontány či „altánu“ (podľa dobového označenia) uprostred záhrady s hlbokým základom na štvorcovej základi B2938 a kruhovým základom obvodu B1947. Táto fontána bola zrušená pri stavbe strojovne modernej fontány v 60.-70. rokoch minulého storočia, ktorá v areáli vykopávok stojí dodnes (fot. 74 a 76).

Za barokovú považujem aj nedostatočne dokumentovanú stavbu B1958 (chýba v pláne 1; fot. 474-475), ktorá bola zapustená do bridlicového podlažia v juhozápadnom rohu záhrady. Jej obruba bola tvorená z opukového muriva a tehál. Mohla byť nádržou na zber povrchovej vody (D-S4/324).

6.2.4.6 Recentné múry (20. storočie, v rámci rekonštrukcií)

Recentným múrom je predovšetkým novo postavená strojovňa záhrady, ktorá stojí uprostred tzv. priestoru vykopávok (Plán 3). Pred jej stavbou tak boli odstránené dôležité murivá uprostred záhrady, ktoré nemali kompaktný charakter.

6.2.5 Ďalšie priestory kláštora - fragmenty

V rámci kláštora je napokon dôležitá situácia v severovýchodnom nároží areálu (bývalé kasárne, čp. 222, pri Zlatej uličke), kde I. Borkovský v miestnosti pod schodiskom zdokumentoval mohutný múr B2950 (Fot. 608-912), ktorý vo svojej monografii označil za „hradbu Václava II.“, a to napriek chýbajúcim zmienkam v písomných prameňoch či inde.⁵⁸⁵ Usudzoval na to jednak z jej charakteru, a zrejme i z vlastných skúseností s ostatnými jemu známymi fragmentami románskej hradby. Murivo, ktoré Borkovský dokumentoval, malo lícované čelo smerom k juhu s predzákladom, na severe potom

---

⁵⁸⁴ Por. nálezovú správu CHOTĚBOR 1974.

⁵⁸⁵ BORKOVSKÝ 1975, s. 139.

fragment mohutnej konštrukcie ukladanej charaktero opus spicatum. Vzhľadom na to, že línia tohto múru dnes sedí do priebehu románskej hradby odkrytej v Zlatej uličke v roku 2010, a nojak výrazne sa neodlišuje od románskych murív je nutné vysloviť otázku, či sa nemohlo jednať o jediný v areáli dochovaný priebeh románskej hradby. Druhý podobný fragment, múr B2955 v severovýchodnom nároží hlavného ambitu (Plán 1) sa mi podarilo identifikovať v plánoch, Borkovský tento múr však nikde nepopisuje. Podobne fragmenty B2952 a 2953 dnes nie je možné pre chýbajúcu dokumentáciu posúdiť.

6.3 Bazilika sv. Jiří - nadzemné partie

“Dvě bílé věže sv. Jiří jako ruce vztažené k nebesům.” (Antonín Podlaha)⁵⁸⁶

Úvod

Nadzemné partie baziliky sv. Jiří som analyzovala už v bakalárskej práci v rámci štúdia na Ústave dějin křesťanského umění KTF UK.⁵⁸⁷ Táto práca nebola vyčerpávajúca a opierala sa predovšetkým o sekundárne pramene, naznačila však predovšetkým limity analýzy nadzemných partí baziliky a pomohla mi zoznámiť sa s náročným stavebno-historickým materiálom, na ktorý v tejto časti ďalej naviažem.

Na úvod tejto kapitoly je nutné upozorniť, že nasledujúci popis nadzemných častí baziliky vyjde predovšetkým z najstarších nálezov učiných na stavbe pri prvej rekonštrukcii a dobovo zaznamenaných (inak „Machova rekonštrukcia“, por. kap. 4.3). Pri osobnom štúdiu dochovaných relikto, zmenených navyše ešte druhou rekonštrukciou, nachádzame mnohé problematické prvky stavebných konštrukcií. Časť z nich sa pokúsím nižšie naznačiť. K ich formulácií pritom okrem prieskumu stavby dopomohla aj nová 3D rekonštrukcia vrcholne románskej fáze baziliky v rokoch 2014-2015 (Obr. 49-68).⁵⁸⁸ Štúdium v súvislosti s touto dizertačnou prácou však nebolo vyčerpávajúce a bolo by potreba ďalšieho času a predovšetkým grantových prostriedkov na komplexný a moderný prieskum (por. nižšie), ktorý by mohol niektoré z problematických konštrukcií objasniť. Text tejto kapitoly je preto nutné považovať za upozornenie na nefinálny stav bádania nad stavebnými dejinami nadzemných konštrukcií.

---

⁵⁸⁶ LEBEDA 1989, s. 293 – citácia z Podlahovej „miléniovej homílie“ pri otvorení svätovítskej katedrály v roku 1929.

⁵⁸⁷ CHLUSTIKOVÁ 2009.

⁵⁸⁸ Rekonštrukciu vyhotovil Tomáš Musílek na objednávku CMS pri príležitosti jeho digitálnej prezentácie na výstave Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800-1300. Praha, Národní galerie v Praze – Valdštejnská jízďárna, 7.11.2014-15.3.2015. Model konzultovali okrem autorky tejto práce ešte Petr Chotébor a Petr Sommer. V roku 2015 som na túto prácu naviazala s autorom modelu jeho opravami podľa mojich inštrukcií a v tejto podobe je prezentovaný. Je nutné rovnako podotknúť, že model nie je finálny a bez ďalšieho výskumu problematické miesta nebolo možné doriešiť.

Poznámky k dejinám bádania

Z hľadiska dejín bádania, všetky dodnes publikované analýzy a interpretácie vývoja výnimočne dochovanej baziliky prakticky vyšli z dokumentácie jej rekonštrukcie na prelome 19. a 20. storočia. Až do tejto rekonštrukcie mal interiér a čiastočne i exteriér chrámu barokovú podobu (Fot. 1-2). V dobre rekonštrukcie na prelome 19. a 20. stor. bola väčšina dochovaných stavebných konštrukcií baziliky odhalená (s výnimkou odstraňovania intaktných najstarších omietok a nástenných malieb), a väčšina novovekých partií bola zároveň odstránená v duchu puristickej obnovy. Pretože tieto zásahy boli často masívne (napr. bol odstránený renesančný západný chór, prebudované tribúny, znovuobnovené okenné otvory v múroch hlavnej lode apod.), obnova pod vedením staviteľa Františka Macha väčšinu stôp po odstránených mladších prvkoch maskovala novými obkladmi v duchu pôvodnej stavby. Tento smer opravy dovŕšila rekonštrukcia v 60. rokoch 20. stor., ktorá obnovu dokončila v maximálnej možnej miere (mj. doobloženie analyticky priznaných a omietnutých partií hlavnej lode, odstránenie zvyškov barokového inventára – por. Fot. 1, 657 a 658, „očistenie“ interiéru). Do dnešnej doby sa nám tak dochovali iba fragmentárne stopy staršieho vývoja baziliky, modifikované novými obnovovacími prácami, a preto je prakticky nemožné stavebnú históriu baziliky rekonštruovať na základe nového stavebno-historického prieskumu. Naopak je nutné posudzovať predovšetkým Machom a Šittlerom popísané intaktné nálezy. Všetky nasledujúce opravy vyšli až zo stavu „vymodelovaného“ prvou rekonštrukciou s mnohými skrytými a odstránenými podstatnými prvkami. Na tomto mieste je preto možné ďalej úvahy o pôvodnej podobe stavby rozvíjať predovšetkým z tejto dokumentácie – v tomto smere sa jedná o archeológiu nadzemných partií stavby.⁵⁸⁹

***

Bazilika bola po prvej rekonštrukcii hotová približne v druhom desaťročí 20. storočia. Všetka dokumentácia pôvodného stavu sa viaže na dokumenty publikované⁵⁹⁰ či archívne dochované⁵⁹¹. Z hľadiska zastavenia nad dejinami stavebno-historického bádania je nutné zdôrazniť, že bola samotná hmota rekonštrukciou modifikovanej baziliky spolu s publikovanými správami prístupná všetkým autorom, ktorí stavbu v 20. storočí analyzovali. Jedná sa o Josefa Cibulku (1936), Václava Mencla (1939-1945),

---

⁵⁸⁹ V 20. storočí bol vytvorený stavebno-historický prieskum (tzv. pasport) budovy baziliky i kláštora, VILÍMKOVÁ - KAŠIČKA 1970; LÍBAL 1986; kde ale chýba potrebná analýza Machových a Šittlerových popisov zároveň s novou analýzou stavebných konštrukcií. Táto nedbalosť v prístupe sa odrazila v doteraz kolujúcich mýtoch o dejinách stavby. V období po týchto prácach sa štúdiu konštrukcií baziliky podrobne venoval iba Ing. arch. Petr Chotěbor, publikácia výsledkov však chýba.

⁵⁹⁰ Predovšetkým por. sadu článkov v Památkach archeologických.

⁵⁹¹ Por. kap. 4.3.

Anežku Merhautovou (od 1966), Dobroslava Líbala (1986) a okrajovo Petra Chotěbora (1994) či Zdeňka Dragouna (2002).⁵⁹² Až na Josefa Cibulku a Zdeňka Dragouna sa jednalo výhradne o nearcheológov a umeleckých stavebných historikov. Za autorsky najpôvodnejšie je nutné označiť práce J. Cibulky, A. Merhautovej, a predovšetkým Václava Mencla, ktorý ako jediný prejavil schopnosť originálne uvažovať o stratigrafii stavebných konštrukcií. Všetky práce však predovšetkým reflektovali Machom a Šittlerom publikované závery bez dôsledného skúmania ich nálezov „kameň po kameni“. Za najmenej prínosný je možné označiť pasport Dobroslava Líbala (1986)⁵⁹³, ktorý pri jeho vzniku študoval dokonca dvakrát zrekonštruovanú baziliku. Jeho analytický pôdorys i text odrážajú celkom voľnú sumarizáciu všetkého dovtedy publikovaného o stavbe, a to s využitím predovšetkým parafráz Anežky Merhautovej.

Za nevýhodu akejkoľvek ďalšej snahy o analýzu je dnes preto nutné považovať absenciu moderných dokumentačných metód a prírodovedných analýz pre skúmanie nadzemného muriva. Nový výskum by mal vychádzať predovšetkým z geodetického zamerania celej stojacej stavby, jeho premietnutia do horizontálnych a vertikálnych rezov a fotogrametrických pohľadov na elevácie stavby, ktoré by boli geodetickými modernými nástrojmi digitálne porovnané s dochovanými Machovými nákresemi (por. v prílohe C).⁵⁹⁴ Jedným z predpokladov je premietnutie Machových pohľadov so zákresmi starších stavebných reliktov na severnej a južnej stene hlavnej lode⁵⁹⁵ na nový fotogrametrický plán oboch dnešných stien, a tým vyhodnotenie vierohodnosti Machovej dokumentácie. Potrebný by bol prevod fotogrametrických snímok do kresby a detailné rozlíšenie kvádrov a ostatných prvkov na nové a pôvodné spolu s analýzou použitého kameňa či druhu opracovania. V ďalšej fázi by bolo potrebné porovnať vzorky mált zo špár vo všetkých štruktúrach a fázach muriva stavby tak, aby bolo možné poukázať rozlíšiť vzájomne si podobné vzorky a rozlíšiť časti stavby z rovnakých fáz (časových či technických etáp). To isté platí pre petrografické analýzy použitého stavebného materiálu. Všetky tieto práce neboli realizované pre potreby tohto textu pre časovú a finančnú náročnosť. Započatá analýza v rámci podzemných partií (geodetická práca – Plán 13, a analýzy mált, por. kap. 6.5) však majú poslúžiť ako východisko ďalšieho návazného výskumu.

V tejto situácii je preto pokus o popis vývoja stavby pomocou nad zemou dochovaných reliktov opäť iba syntézou starších textov, avšak s významným dôrazom na zapojenie primárnych nálezov z obdobia prvej rekonštrukcie, aký chýba podrobne

---

⁵⁹² Por. kap. 4.

⁵⁹³ LÍBAL 1986.

⁵⁹⁴ Por. ďalej nižšie. V rámci tejto práce bolo iba čiastočne započatá revízná dokumentácia pôdorysov prostredníctvom grantu GAUK (2010, č. 40310, „Archeologické poznání baziliky a kláštera sv. Jiří na Pražském hradě“, riešiteľka Katarína Chlustiková).

⁵⁹⁵ MACH – ŠITTLER 1910-1912, Tab. 23 a 24.

v najdôležitejších textoch J. Cibulky, V. Mencla a A. Merhautovej či D. Líbala. Za výhodu súčasného prístupu je nutné považovať časový i ideologický odstup od starších vyhodnotení či syntéz stavebných dejín baziliky. Zároveň je možné reflektovať posun v bádani o dejinách architektúry, a to nielen všeobecne, ale aj v rámci konkrétnych dejín Pražského hradu.⁵⁹⁶ A v neposlednej rade je potrebné obnoviť vzťah starostlivo dokumentovaných archeologických podzemných reliktoz baziliky z nového a modernejšieho výskumu 60. rokov 20. stor. s nadzemnými partiami.⁵⁹⁷ V tomto smere je preto možné doteraz kolujúce informácie usmerniť a novo logicky vyhodnotiť. Táto práca bude preto iba náznakom možností, ktorý je nutné prírodovedne, ale i historicky (moderným archívnym i liturgickým výskumom) prehľbiť a posunúť na úroveň súdobého stavu vedeckého bádania.

6.3.1 Celkový popis stavby

Na úvod popisu reliktoz niekdajšieho stavebného vývoja baziliky a jej jednotlivých stratigrafií a prvkov je nutné poukázať na fakt, že celá najstaršia dochovaná nadzemná vrstva stavby bola murovaná **kvádríkovou technikou**. Táto technika v Čechách a na Pražskom hrade nastupuje podľa doterajšieho stavu znalostí v 1. pol. 11. stor.⁵⁹⁸ Najstaršie stavby z 11. storočia, ktoré boli budované touto technikou ako najstaršie, sú južná apside rotundy sv. Víta, rane románska bazilika sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie (skrátene ďalej iba „sv. Víta“) a kaplnka sv. Mořice.⁵⁹⁹ Bazilika sv. Víta, budovaná v rokoch 1060-1093/1096, bola vystavaná z nižších riadok kvádríkov, ktoré sa nestriedali s vyššími.⁶⁰⁰ Ďalšími stavbami, ktoré je možné zaradiť do chronologicky nadväzujúceho obdobia sú najmladšia prestavba kostola Panny Marie (severná stena so základom opus spicatum), datovaná do pokročilého 11. storočia⁶⁰¹ a románska hradba

---

⁵⁹⁶ Túto cestu otvorila už publikácia FROLÍK et al. 2000; ďalej napr. PŘÍBĚH 2003; najnovšie mj. MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ v tisku. Nové stavebne-historické analýzy jednotlivých objektov hradu stále chýbajú a je im odborne venovaná malá pozornosť; por. napr. súbor publikácií k výstave „10 století architektury“ (2001).

⁵⁹⁷ V tomto smere uvažovali síce J. Cibulka i V. Mencl, nemali však k dispozícii vyčerpávajúci výskum a reflektovali iba Machom odhalené základy západnej krypty, známe iba formou schematickeho plánu reliktoz.

⁵⁹⁸ MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2008, s. 67-70.

⁵⁹⁹ Naposledy MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – HERICHOVÁ 2009.

⁶⁰⁰ Ibidem, s. 68.

⁶⁰¹ FROLÍK et al. 2000, s. 93-94.

Pražského hradu, budovaná od obdobia vlády knižat'a Soběslava (od r. 1035) zároveň s kniežacím palácom.⁶⁰²

Bazilika sv. Jiří prekonala niekoľko stavebných fáz a premien, v dnešnej podobe po dvoch pamiatkových obnovách však stopy jednotlivých stavebných fáz skrýva plášť, ktorý baziliku predstavuje ako viacmenej homogénnu stavbu. Jedná sa o trojloďnú **baziliku** s predstúpeným východným presbytárom zvýšeným nad halovú kryptu. Na severe a juhu sa k bočným lodiam na ich východnej strane pripojujú hranaté veže, pričom južná veža je v spodnej časti začlenená do tela externej, južne predsunutej kaplnky. Bazilika je tribúnová, s hlavnou loďou vyvýšenou nad bočné a osvetlenú vlastnými oknami. Tribúny sú do bočných lodí prelomené sériou združených okien. Na juhovýchodnej strane sa k presbytáru a dvom apsidám bočnej lode a južnej kaplnky neskôr pripojila kaplnka sv. Ludmily – dvojposchodový priestor, ktorý je prístupný z presbytára a zahrnuje sakrofág sv. Ludmily. Hlavný vstup do baziliky je od západu dnešným barokovým priečelím, až do renesancie bol však hlavným vstupom južný v dodnes dochovanej úprave s honosným reliéfnym tympanónom zo 16. storočia (dnes na mieste kópia). Na juhozápade sa k bazilike pripojuje baroková kaplnka sv. Jana Nepomuckého. Na severe sa k bazilike pripojuje rane barokový kláštor pravidelného kvadratického tvaru, rekonštruovaný v 70. rokoch 20. storočia. Pri rane barokovej stavbe kláštora bola upravená severná časť baziliky a zanikla predovšetkým západná časť severnej bočnej lode a tribúny nad ňou.

Zdanlivo jednoduchá stavba však vo svojej hmote zahrnuje mnoho vrstiev, ktoré je možné čiastočne dešifrovať najmä podľa záznamov z obdobia prvej rekonštrukcie. V nasledujúcom texte sa pokúsím množstvo detailov predstaviť v rámci jednotlivých častí chrámu.

6.3.2 Hlavná loď a západná krypta

Hlavná loď baziliky sv. Jiří sa delí na východnú časť, členenú arkádami na striedavých oporách a na západnú časť s plnou stenou. Anežka Merhautová videla v rozhraní týchto dvoch častí špáru, ktorá by potvrdila hypotézu o následnom vzniku oboch častí hlavnej

---

⁶⁰² Napr. FROLÍK – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2009.

lode.⁶⁰³ Takáto špára však nie je patrná v žiadnej pôvodnej dokumentácii ani v hmote dnešnej stavby, a nezmieňuje ju žiadny ďalší autor (por. Machove Plány 3 a 4).⁶⁰⁴

Východná časť prízemnia hlavnej lode pozostávala z **arkád**. V nich sa striedajú dva páry hranatých pilierov na východnej a jeden pár stĺpov na západnej strane. Sú ukončené vynášacími pásmi, ktoré dosadajú na opory a okrajové prístenné pilastre (začiatok a na koniec). Pilastre i piliere sú ukončené jednoducho profilovanou rímsou. Všetky piliere a východné pilastre vykazujú podobné znaky, stĺpy sa však líšia v použití kamenného materiálu i tvaroch – zrejme tak prekonalí zložitejší vývoj (Rez 8). Pilastre na západnom konci arkády, susediace so stĺpmi, sa odlišujú v tvarovaní od pilierov a blížia sa stĺpom. Jednotlivé riešenie arkád (rozpätie oblúkov, výšky) sa mierne líši a vykazuje drobné asymetrie.⁶⁰⁵

Západná časť hlavnej lode niesla až do opravy v 19. storočí **vyvýšený západný chór** pre mníšky kláštora, ktorý bol v jeho poslednej podobe rane barokový (tzv. Helfenburský).⁶⁰⁶ Výška tohto najmladšieho západného chóru je patrná na Fot. 2. Pod dostatočne vysoko položeným chórom sa v baroku nachádzal voľný klenutý priestor prístupný západným portálom, o staršom než rane barokovom pôvode takejto komunikácie však nemáme pramene. Z archeologických častí odkrytých pod úrovňou podlahy vieme, že práve v plnej západnej časti hlavnej lode sa nachádzala **románska krypta**, ktorá nad sebou niesla pôvodný románsky chór v identickej výške s dodnes dochovaným románskym chórom východným.⁶⁰⁷ **Dva vystupujúce polopiliere** (Fot. 7 a 8) na severnej a južnej strane, ohraničujúce plnú stenu hlavnej lode od východu a susediace s arkádou, sú pravdepodobne pozostatkom bývalého helfenburského chóru. Nasvedčuje tomu dokumentácia z demoličných prác v 19. stor. (Fot. 2) a zmiešaný chrakter muriva obsahujúceho tehly, ale aj opukové kvádre či prvky z červeného pieskovca, o ktorých je pravdepodobné, že boli súčasťou schodových stupňov niekdajšieho prístupu na západný chór či inej časti chóru. Tieto dva polopiliere neboli v literatúre doteraz analyzované a zrejme sú pozostatkom Machom zmieňovanej primurovky podopierajúcej helfenburský chór (vystupujúce na severe 61 cm a na juhu 30 cm).⁶⁰⁸

Starší románsky západný chór bol podľa Macha a Šittlera prístupný **stupňami schodiska**, ktorého stopa sa zachovala v severnej stene hlavne lode formou viditeľných a odsekaných stupňov z červeného a svetlého (podľa Macha žehrovického) pieskovca

---

⁶⁰³ MERHAUTOVÁ 1966, s. 23.

⁶⁰⁴ Por. MACH – ŠITTLER 1910-1912, Tab. 23-24.

⁶⁰⁵ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 345-350.

⁶⁰⁶ Tzv. Helfenburský chór nechala postaviť abatýša Žofia Albínka z Helfenburka, por. ka. 3.6.

⁶⁰⁷ Prvý kryptu odkryl Mach v roku 1899, por. MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 331-332. Počas tejto rekonštrukcie boli odkryté stopy po pôvodnom chóre nad kryptou; ibidem, Tab. 23-24.

⁶⁰⁸ Ibidem, s. 331.

(Obr. 4).⁶⁰⁹ Nie je jasné, či rovnaké symetrické riešenie existovalo na južnej strane, dôkazy k tomu chýbajú a bol by potrebný ďalší priekum a výpočty. V prípade východného chóru bolo jeho románske riešenie opačné – do krypty sa vstupovalo symetricky dvoma bočnými vchodmi a na chór sa vystupovalo schodiskom uprostred (por. nižšie). Mach sa domnieval, že schodisko na severnej strane západnej krypty malo šírku 60 cm⁶¹⁰, a prakticky susedilo s archeologicky odkrytým severným čelom krypty. Modelácia (obr. 49-68) však dobre ukazuje, že v prípade takto zložitej situácie (schodisko by muselo byť v sile muriva steny hlavnej lode, čomu odporuje masívnosť stupňov) by nebol možný vstup do dverí, ktoré spájali na severnej i južnej strane západný chór s tribúnami (por. nižšie; Obr. 68, Rez 3-4). V súčasnom stave poznania sa preto javí, že schody z červeného pieskovca boli súčasťou inej fázy stavby baziliky, než tej, ktorá využívala dochované vrcholne románsky tvarované dvere, i čelá krypty. Model západnej časti hlavnej lode ukazuje dobre problémy, aké bude potreba naďalej riešiť: existovalo spojenie centra hlavnej lode a západného chóru priamo? Ak ano, kde bolo schodisko – symetricky východnej strane uprostred? Ako sa vstupovalo do krypty? Pokiaľ od východu – kde bolo umiestnené schodisko, keďže archeologická situácia žiadny znížený vstup nenaznačuje (dochované negatívy murív v podobe výkopu B501 podložia po hranách krypty, ktoré nepočíta s postupným schodovitým znižovaním – jediné miesto ktoré bolo zničené je juhovýchodný okraj krypty pri krypte HK1)?

Za tým vyvstáva v súvislosti so západným chórom ešte jedna podstatná otázka: podľa Machovej dokumentácie (Rez 3, Fot. 5, 8 a 38 z doby po rekonštrukcii) je patrné, že **južný líc hlavnej lode v mieste západne od krypty** (B1004) nebol odsekaný, ale pohľadovo upravený kvádrikovým obkladom (v dobe Machovej rekonštrukcie dochované už iba zbytky obkladu; na sever bol celý líc odsekaný – Rez 4). Taktiež dokumentácia naznačuje, že západný chór naozaj, podľa Machovho predpokladu, siahal iba po toto rozhranie. V najzápadnejšej časti hlavnej lode totiž na južnej stene chýba i stopa po podlahe chóru vo výške prahu románskych dverí, i keď na severnej strane sa zdá byť priebežná. Tento rozpor nedokážem zatiaľ vysvetliť – bolo by možné, že by chór pokračoval do „L“ iba v sevozápadnom rohu hlavnej lode? (Je tiež otázkou, či s touto otázkou nesúvisí i poloha tzv. trámových otvorov prístupných z úrovne západného chóru – na severe v jedinej úrovni, na juhu v úrovniach dvoch.)

Z románskej západnej krypty sa do dnešnej doby v stavbe zachovali **dve južné opukové klenebné čelá** (Rez 22)⁶¹¹, ktoré naznačujú niekdajšiu existenciu klenby – F. Mach s E.

---

⁶⁰⁹ Ibidem, s. 335. Schodov sa dochovalo 5, pričom posledný bol z “bélavého žehrovského pískovce”, široký 53 cm – nie je jasné, či Mach schody odkryl v šírke primurovky nesúcej Helfenburský chór a odsekal, alebo ich našiel odsekané. Dnešné kvádrikové obloženie okolo stupňov schodiska je novotvarom (Fot. 631).

⁶¹⁰ Ibidem.

⁶¹¹ Ibidem, s. 331.

Šittlerom i Václav Mencl už naznačili, že sa mohlo jednať o krížovú klenbu na pásoch (širokých 28 cm)⁶¹² so šiestimi poľami na dva stredové stĺpy. Krypta by rozmerom odpovedala dvom tretinám dnešnej východnej krypty. Dôkazy po tomto riešení napr. v podobe nálezů päty klenebných opôr sa pri archeologickom odkryve nenašli (por. kap. 6.1.1), Mach a Šittler však pre analogické výšky podláh západnej a východnej krypty a chóru nepochybujú o zhodnom riešení so stredovými stĺpmi.⁶¹³ Toto riešenie je pravdepodobnou hypotézou.

V juhovýchodnom kvádrovom klenebnom čele krypty sa dochoval **hranatý otvor** lemovaný opukovým ostením s pieskovcovým prekladom (Fot. 125), ktorý je dnes zamurovaný a je otázkou, či sa niekedy otváral do susednej bočnej lode. Podľa Macha a Šittlera sa jedná o nástupcu otvoru analogického severnej strane (Rez 11, Fot. 631). Tam sa pod stupňami dochovalo ohňom spálené **kruhovú okienko či svetlík** z červeného pieskovca, ktoré bolo zrejme špaletami otvorené na sever a juh.⁶¹⁴ Pri severnom okienku je dodnes patrná šikmá románska špaleta, vedúca od kruhového ostena smerom severným. Pôvod južného otvoru nie je zrejmý, oba však naznačujú asymetrické riešenie, ktoré môže byť odrazom zložitejšieho vývoja priestoru západnej románskej krypty a iste by pri vyslovovaní hypotéz pomohla nová dokumentácia nadzemných častí. Juhovýchodné klenebné čelo vykazuje ešte jednu anomáliu, a tou je odlišná výplň jeho časti, ktorá nebola doteraz vysvetlená ani skúmaná (Rez 11). V budúcnosti by bolo potreba overiť, či sa nemôže jednať o fragment staršieho klenebného čela pred vrcholne románskou úpravou.

Západný chór mal podľa Machových a Šittlerových pozorovaní zahrňovať akési „**podicum**“, vyvýšené 20 cm nad podlahu chóru. Podľa interpretácie autorov sa malo jednať o akýsi stupeň pre „stolice chórové“.⁶¹⁵ Hypotéza je založená na predpoklade, že výška západného chóru musela odpovedať výške východného chóru – tá sa líši o 20 cm, preto autori predpokladali, že neobložená stena do vyššej výšky musela byť niečím dorovnaná. Jedná sa však o teóriu vedenú domienku, preto je možné pripustiť, že jednoducho západný chór bol o 20 cm vyššie položený než východný – tomu by odpovedala i výška románskych dverí na oboch stranách západného chóru.

Západný vyvýšený chór nad kryptou bol prístupný dvoma symetrickými **dvernými otvormi**, dochovanými nad úrovňou jeho bývalej podlahy (podľa Macha severné 32 cm a južné 45 cm, teda ak odpočítame rozdiel 20 cm bolo to 12 a 25 cm nad podlahou

---

⁶¹² Ibidem, s. 331.

⁶¹³ Ibidem, s. 335. Predpokladajú, že západná krypta pochádza z „*původního založení kostela Miladina*“.

⁶¹⁴ Ibidem, s. 335.

⁶¹⁵ Ibidem, s. 332.

chóru)(Rez 3 a 4, obr. 68)⁶¹⁶ a spájajúcimi chór s priestorom južnej a severnej tribúny. František Mach odkryl na vnútornej strane severného múru **severnej bočnej lode schodisko s 13 stupňami** (obr. 65 a Rez 11). Od severných dverí západného chóru preto musela viesť rovná podesta naprieč severnou loďou v úrovni prahu dverí, ktorá spájala vchod a nástup na schodisko (obr. 65-67). Podľa Macha schodisko ležalo na štvrtkruhovej klenbe, ktorá tu mala pôvodne stáť. Toto schodisko malo ústiť v úrovni prvej podlahy severnej tribúny (por. nižšie). Mach a Šittler počítajú s predchádzajúcou krížovou klenbou tohto poľa a zmenou s pristavaným schodiskom v období abatyšy Berty.⁶¹⁷ Ešte dnes je však v poslednom západnom klenebnom poli severnej bočnej lode (dnes prístupnom) nový rovný strop a stopa po bývalej krížovej chodbe – chýba však klenba štvrtkruhová. Tá je naznačená napr. na pláne z roku 1815 (Obr. 17). Problémy s riešením tribúny a severnej bočnej lode por. ďalej nižšie.

Západná časť hlavnej lode zahrnuje stopy **dvoch pôvodných západných priečok** cez hlavnú loď – pravdepodobne prvej a druhej fáze západného záveru v dobe románskej. Prvá končila v úrovni konca západnej krypty a dochovala sa v južnej i severnej stene a v múre B1020 na severnej stene južnej bočnej lode.⁶¹⁸ Úrovni prvého predelu odpovedá schod v riadkovaní hranatých otvorov v južnej stene, taktiež 6 cm silný horizontálny ústupok na severnej stene južnej lode, v mieste od špáry na západ (por. ďalej nižšie v popise južnej lodi), a podľa Macha so Šittlerom aj vertikálny 15 cm silný ústupok na južnej exteriérovej strane južnej lode.⁶¹⁹

Druhá priečka, zrejme v románskom období posledná fáza západného priečelia pred vrcholne gotickou prestavbou (tá už posunula interiér až do miesta dnešného priečelia), je dodnes patrná v murive severnej i južnej steny hlavnej lode. V úrovni začiatku dnešnej západnej kruchty (= zbytku helfenburského chóru) je patrná špára medzi románskym kvádrovým a lomovým murivom⁶²⁰, a to v úrovni prvého podlažia (tribún; Fot. 637-638). V spodnej časti bolo ponechané rane barokové riešenie, zakrývajúce niekdajší stav. Románske západné priečelie bolo v hlavnej lodi úplne odbúrané a severná a južná stena hlavnej lode boli predĺžené k západu. K ich výstavbe boli sekundárne použité rozobrané románske kvádry. K tejto priečke sa pojal arkádový oblúk v severnom múre (por. nižšie). Táto tzv. prvá (románska) prístavba (tj. medzi prvou a druhou špárou) bola

---

⁶¹⁶ Ibidem, s. 332-334. Dvere na severe boli zaplnené "hrubým zdívom opukovým".

⁶¹⁷ Ibidem, s. 333-334 a obr. 30 na s. 338.

⁶¹⁸ Ibidem, s. 335-336. Na južnej strane hlavnej lode špára od krypty až k trifóriu, Fot. 5. Mach a Šittler popisujú rozdiel v riadkovaní kvádrov za špárou a rozdielnu maltu – na východnej časti ohorenú a z hrubého piesku, na západnej bielu a jemnú. Na severnej strane špára chýba, ale líšilo sa riadkovanie kvádrov. V 60. rokoch v tomto mieste dokumentoval I. Borkovský kolmý sklad kvádrov, ktorý pôvodnú špáru dokázal – Fot. 126.

⁶¹⁹ Ibidem, s. 336. Po premeraní však neseďí – pod. dnešný plán. OBR

⁶²⁰ Ibidem, s. 340-341.

vytvorená z kvádrikového, analogicky k východnej časti baziliky.⁶²¹ Zbytky románskeho západného priečelia boli dochované v plnej sile múru v južnej bočnej lodi (por. nižšie).

Problém tzv. prvej (románskej) a druhej (gotickej) prístavby bol v literatúre často interpretovaný nadnesene. Všetci autori sa doteraz pokúšali v tzv. prvej špáre (dodnes výborne patrnej na južnej stene hlavnej lode) vidieť stavebný predel. Vyhodnotenie (v závere nižšie) bude možné práve v súvislosti s vyhodnotením archeologických podzemných situácií a otvorí nám doteraz nepredpokladanú možnosť.

Záhadou pre všetky stavebne historické hypotézy sú dodnes **hranaté otvory**, pôsobiace dojmom otvorov pre trámy, ktoré sa dochovali v severnej i južnej stene hlavnej lode (v jej západnej časti), do dnešnej doby.⁶²² Ďalšie stopy podobných otvorov v priestore nad arkádou zakryla Machova prestaba a nový kvádrikový obklad. Otvory v západnej časti hlavnej lode (západne od arkád v plnej stene) boli budované súčasne s románskym murivom – sú intaktne obkladané opukou. Otvory na severnej a južnej strane tejto časti hlavnej lode sa líšia – najpravdepodobnejšie tak nemohli niest' spojitú, priebežnú konštrukciu z trávov. Otvory sú kladené vedľa seba nepravidelne, čo taktiež odporuje hypotéze, že niesli aspoň drevenú pavlač pozdĺž stien. Pokiaľ tieto otvory existovali zároveň s najnižšie položenými dvernými otvormi a vstupmi na tribúnu, čomu sa zdá odpovedať minimálne ich rozvrh na severnej stene (Rez 4), boli umiestnené v úrovni 2/3 výšky postavy a boli pohodlne prístupné k odkladaniu vecí ako niky.⁶²³ Ďalšou menej pravdepodobnou možnosťou je, že tvorili otvory pre uchytenie lešenia.

Zložitejší vývoj stien hlavnej lode naznačuje **druhý (východný) pár dverných otvorov**, umiestnený v medzere medzi prvým a druhým združeným oknom hlavnej lode od východu. Ich náležitosť k dobe románskej naznačuje v dokumentácii zhodná podoba severného otvoru s otvorom v rovnakom múre nad tribúnou (šírka 1,08 a 1,03 ; výška 2,00 a 1,92 m a zhodný červený pieskovcový preklad – dnes nahradený kvádrikmi), a tiež zámurovka severných dverí lomovým kameňom na „riečny piesok“, takže analogicky podobným štruktúram v dobe gotickej.⁶²⁴ V prípade juhovýchodných dverí je náležitosť k románskej dobe iba hypotetická (por. Rez 4) – výška prahu odpovedá, navyše opukový prah bol silne ošlapaný, no pri úprave ich ostenia i záklenku bolo na

---

⁶²¹ Ibidem, s. 336-337.

⁶²² Ibidem, 332-333 v časti nad západnou kryptou, 337-338 v tzv. „prvej prístavbe“, teda západne od krypty.

⁶²³ Navrhuje MACH – ŠITTLER 1910-1912, 333. Táto hypotéza však rovnako príliš neseď predstave, kedy západný chór končil v úrovni krypty – nie je jasné, čomu by niky slúžili ak by západná časť (za špárou) bola používaná v úrovni dnešnej podlahy a prízemnia baziliky, ako naznačuje južný kvádrikmi obložený múr B1004.

⁶²⁴ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 360, 450. Mach a Šittler považujú tieto dvere za „pozdější násilné prorvy“, ale popis severných dverí tomu celkom neodpovedá. Rovnako intaktná sa javí situácia v rámci kvádrikového muriva po osobnej prehliadke zo strany severnej tribúny – ostenie pôsobí pôvodným dojmom. Na južnej strane je sekundárny vznik dverí zrejmý; por. ďalej.

južnej strane kvádrovité murivo odsekané a vybudované z tehál (Fot. 641).⁶²⁵ Prah dverí na severnej strane odpovedá výške **hranatých otvorov** tesne nad vrcholom klenieb arkádových oblúkov (vložené do obr. 68). V tomto prípade nemáme iné vysvetlenie než to, že dvere komunikovali s drevenou pavlačou práve v tejto úrovni. Hranaté otvory boli, zdá sa, kladené pravidelne. Dochoval sa tu aj väčší otvor (0,55 x 1,23 m na výšku) a niekoľko ďalšie, Machom interpretované ako nosiče balkónu prípadne pavlače.⁶²⁶ Na južnej stene sa dochovali fragmenty zrkadliace severné hranaté otvory, vrátane otvorov väčších (lína bola prerušovaná niekedy zrejme i mladšími zásahmi), ktoré odpovedali úrovni južných dverí. Mach so Šittlerom nepochybovali, že sa jednalo o spojenie tribún s východným presbytériom pomocou pavlačí/balkónov tak, aby reholníčky nemuseli používať laickú časť chrámu (stred hlavnej lode) pri prístupe k svätému príjmaniu.⁶²⁷ Toto riešenie je však iba hypotézou. V prípade severných dverí je ich románsky vznik podľa dochovaných stavebných prvkov pravdepodobný, a to aj v súvislosti s predpokladaným priradením severnej tribúny mníškam, čomu napovedá mj. existencia kruhových otvorov medzi arkádami a združenými oknami severnej steny hlavnej (k otvorom viď nižšie).

Vo východnej časti južnej steny hlavnej lode nad arkádami sa dochovala ešte jedna **vyššia rada hranatých trámových otvorov**, 30 cm nad líniou súvisiacou s prahom zmienených dverí, pričom prah dverí bol zvýšený (zrejme v súvislosti so zdvihnutím podlahy južnej tribúny). Z týchto trámových ložísk trčali ešte zdravé trámy a sú preto pravdepodobne novoveké, súvisiace s ďalšími novými balkónovitými otvormi v tejto stene smerom na tribúnu.⁶²⁸

K stratigraficky pôvodnej najstaršej odkrytej vrstve múrov hlavnej lode v úrovni prvého poschodia patria **združené okná**.⁶²⁹ Dochovali sa v nepravidelnom rytme: od východu jeden pár dvojitého združeného okna, ďalej päť párov trojitého, a nakoniec jeden pár štvoritého okna. Prvé dve sady sú oddelené východným dverným otvorom, ktorý ale rozpätie medzi oknami nijak nerozšíril (iba na juhu širšie o 20 cm) – z rytmu okien tak nevyplýva, či bol dverný otvor na tomto mieste od počiatku. Rytmus okien nedodržiava žiadne osy viazané na riešenie prízemnej hlavnej lode, a rozmery medzi oknami na severnej a južnej strane si v ráde centimetrov až decimetra neodpovedajú. Posledné štvorité okno i prvé dvojité majú úplne rovnakú úpravu ako okná trojitá a ani priebeh kvádrovité neoddeľujú nijaké špáry (Rez 3-4) – nezdá sa preto, že boli pridávané dodatočne.⁶³⁰ Štvorité okno nadväzuje na juhu svojim východným okrajom na prvú

---

⁶²⁵ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 351 a obr. 40. (dvere na juhu), s. 361-362.

⁶²⁶ Ibidem, s. 360-361.

⁶²⁷ Ibidem, s. 362.

⁶²⁸ Ibidem, s. 401.

⁶²⁹ K objavu už MIKOVEC 1858 (por. MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 352).

⁶³⁰ Podobne MENCL 1939-1945, s. 5-11.

zvislú špáru a tým i na západný okraj prvého západného priečelia (?), na severe však túto líniu k západu mierne prestupuje k východu (Rez 4). Je preto veľmi pravdepodobné, že okná vznikli v rámci jednotného stavebného podniku, a to v dobre prvého (románskeho) predĺženia (tj. k úrovni dnešného západného balkónu).⁶³¹

Smerom od východu piata trifória na juhu, teda predposledné trojité združené okno, bolo na južnej strane zamurované zhruba do polovice šírky a pokryté malbou z 13. storočia (Fot. 10) s postavami sv. Petra, Krista a sv. Václava.⁶³² V období ranej gotiky preto došlo k prvým zmenám v rámci fungovania vrcholne románskej stavby. Táto maľba zároveň poskytuje dátum ante quem pre postavenie tribúny, s rezervou času, kedy fungovala bez zámurovky.

V najvyššej etáži hlavnej lode sa dochovali pod neskoršou barokovou klenbou **stopy pôvodných románskych jednoduchých okien**, ktoré osvetľovali hlavnú loď. Z pôvodnej podoby zrejme piatich symetricky položených párov sa dochovali na juhu tri a na severe päť. Tieto okná boli v nájdené pod neskoršou valenou klenbou s lunetami, a to v podobe s roztvorenými špaletami⁶³³, obnové však boli s poprsníkom rovným (z neznámeho dôvodu) a dnes takto osvetľujú hlavnú loď.

V jadre liateho románskeho **muriva** nad najvyššími oknami sa v dobe opráv našli opálené **opracované opukové kamene**, ktoré môžu byť dôkazom jeho stavby v dobe opravy po nejakom požiari.⁶³⁴ Odpovedalo by to interpretácii o stavbe tohto muriva po útoku roku 1142.

V nízkej úrovni nad týmito najvyššími okienkami sa dochovala rada pôvodných **trámových otvorov** v pravidelných rozstupoch (Fot. 11), skryté neskoršou barokovou klenbou.⁶³⁵ Tieto trámy (zakreslené iba na severe – Rez 4) boli zrejme úrovňou pôvodného **románskeho trámového stropu**.⁶³⁶ Machom vedená obnova na počiatku smerovala ku znovuzriadeniu trámového stropu predovšetkým z bezpečnostného hľadiska (klenba nebezpečne praskala), a to tiež pomocou argumentu, že takýto drevený strop sa „v starých bazilikách často nalézá“.⁶³⁷

---

⁶³¹ Popis okien MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 350-359, vyslovil domienku (s. 358-359), že možno pieskovcové stĺpiky v oknách sú až druhá fáza, po tom, čo sa prvé – možno opukové (zo zámurovky v severných oknách severnej veže Ibidem, s. 73) – zničili. Tieto “staršie” stĺpiky mohli byť však iba súčasťou variantou z iných združených okien napr. kláštora či mohli patriť staršej fáze stavby baziliky (pred pol. 12. stor.).

⁶³² MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 356-357, obr. 42.

⁶³³ Ibidem, s. 110, 1911, s. 359-360. Dve okná na juhu zničili dva väčšie neskoršie otvory.

⁶³⁴ Ibidem, s. 404.

⁶³⁵ Ibidem, s. 110.

⁶³⁶ Je nejasné, prečo však neboli zakreslené v úplnosti, por. rozdiel Fot. 11 a Rezu 4.

⁶³⁷ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 77.

Najzáhadnejším prvkom na stenách hlavnej lode sú **kruhovú otvory** (Fot. 642-643), umiestnené medzi vrcholom klenieb severných arkád a združenými oknami, teda vo východnej časti severnej steny hlavnej lode (na juhu asymetricky absentujú). Sú intaktnou súčasťou románskej kvádríkovej stavby, spojené s lícom steny tribúny hranatým tunelovitým otvorom („kapsou“) v silie muriva, ktorý je intaktne kvádríkovo obložený (Fot. 642-643). Vzhľadom na dnešnú podlahu severnej tribúny sú tieto otvory umiestnené nízko, 50-60 cm pod poprsníkom trifórií, vzhľadom na staršiu podlahu však boli nad ňou 85-95 cm.⁶³⁸ Kruhovú otvory na severnom múre sú opukové dosky s vyrezaným kruhovým pravidelným otvorom (20-25 cm priemer). Do dnešnej doby je pozorovateľné pôvodné usporiadanie, či jeho stopy, zo strany severnej tribúny: kvádríky s otvormi zo strany hlavnej lode lícujú stenu hlavnej lode a nijak nevyčnievajú. Z vnútornej strany sa v jednom prípade dochovalo riešenie, kedy o niekoľko centimetrov smerom dovnútra (do tribúny) predstupuje druhá opuková doska s otvorom. V medzere medzi otvormi sa dochovala nedbale vyhreznutá malta, ktorá nebola odstránená a pôsobí pôvodným dojmom. Podobná úprava bola zrejme u všetkých otvorov, čomu nasvedčujú intaktne dochované stopy. Dutiny v smere od tribúny boli v neznámej dobe bielené a nesú stopy zrejme niekoľkých náterov (neskôr odstránených) – priamo na kvádríkoch. Na niektorých miestach nachádzame spevňujúci intaktný preklad z červeného pieskovca.

K praktickému využitiu týchto otvorov je nutné uvedomiť si pôvodnú výšku severnej tribúny (vid' nižšie), ktorá bola odproti dnešnej položená výrazne nižšie tak, že otvory sa ocitli vo výške 85-95 cm. Pokusom o fyzické naklonenie sa z dnešnej podlahy tribúny až k otvoru som overila, že toto nie je ani po zvýšení podlahy možné, a otvor tak rozhodne nebol určený k pohľadu do lode – bránila tomu i dvojité kruhové dosky. Preto nie je pravdepodobné Machovo a Šittlerovo tvrdenie, že sa jednalo o pozorovacie otvory pre tribúnu mníšok.⁶³⁹ Tie by sa pri tom navyše museli ušpiniť. Poslednou hypotézou preto je, že sa jednalo o načúvacie otvory pre (kl'áčiacie ?) mníšky. Združené okná boli umiestnené vzhľadom na podlahu vysoko a ani pohľad cez ne nebol možný (overené fyzicky autorkou). Analógiu k tomuto architektonickému prvku som zatiaľ nenašla.

Na vnútornej strane dnešného priečelia chrámu v mieste od hlavnej lode sa v prízemí dochoval **fragment románskej arkády** obkladanej kvádríkmi.⁶⁴⁰ Vzhľadom na situáciu prestavby nadzemnej časti priečelia v 14. stor. nie je zrejmé, kam arkádová stena siaha,

---

⁶³⁸ Ibidem, s. 360. Mach a Šittler mysleli, že nevelká osoba za nimi mohla kl'áčať a dívať sa do lode.

⁶³⁹ Ibidem, 448-449.

⁶⁴⁰ Ibidem, s. 340-342, obr. 29, 31, 32, 34. Výplň arkády bola hrubým lomovým murivom na maltu z riečného piesku a haseného vápna. Na inom mieste v západnom priečelí sa už stopy tejto arkády nenašli – buď bola vyosená voči dnešnému priečelíu a pohltila ju hmota novších múrov, alebo bola celkom zbúraná pri gotickej a barokovej prestavbe.

zrejme však bola iba prízemná. František Mach bol presvedčený, že sa jedná o arkádu niekdajšieho ambitu položeného západne od chrámu (Plán 8).⁶⁴¹ Rytmus arkády neodpovedá dnešnej ose baziliky a hlavnej lode (por. Plán 1 s rekonštruovaným priebehom). Bizarným poznáním je, že Anežka Merhautová túto arkádu s polkruhovým zaklenutím (dopočet segmentu oblúku Plán 09⁶⁴²) svojvoľne pretvorila na arkádu zaklenutú lomene, i keď dôkazy pre takéto riešenie chýbajú. Fragment však takto sedel do autorkinej teórie o slohovom vývoji kostola.⁶⁴³ Mach so Šittlerom tiež popisujú v pilieri medzi oblúkmi odsekané murivo, ktoré svedčí o akejsi priečke, či odsekanom páse/pilastri arkády, vybočujúcom smerom k východu⁶⁴⁴ – otázka jeho stária je nejasná, mohla byť novodobá (tehly nájdené v jej výplni), a nemusela predstavovať riešenie priestoru medzi stenou arkády a pôvodným románskym priečelím.

Dnešná hlavná loď bola dvomi rekonštrukciami pripravená o **stopy svojich mladších etáp**. V **ranej gotike** (podľa maľby už v 1. pol. 13. stor.) boli minimálne niektoré združené okná zaplnené a na jednom z nich sa dochovali stopy freskovej maľby (por. vyššie). Vo **vrcholne gotickom období** 14. storočia pochádza dnešná dĺžka hlavnej lode na západe – vnútorný líc západného múru má analyticky prezentované stopy niekdajších gotických lomených okien v úrovni prvého podlažia.⁶⁴⁵ Na vonkajšej fasáde boli priložené dva operné piliere (Obr. 1)⁶⁴⁶ a zrejme prelomený západný vstup.⁶⁴⁷

V **ranom baroku**, po požiari hradu v roku 1541 bol vybudovaný už vyššie zmienený západný, **tzv. Helfenburský chór**, ktorého časť sa dochovala v poslednom západnom poli dnešnej hlavnej lode v úrovni prízemia (klenba) a chóru (úroveň podlahy), teda dnešný západný balkón (kruchta) hlavnej lode.⁶⁴⁸ Na barokový chór sa vstupovalo novými **dvojkrídlými dverami** na severnej strane v plnej časti lode, umiestnenými vo výške druhej podlahy severnej tribúny (na západný chór sa muselo zostúpiť po troch schodoch; Rez 4). Na južnej strane vo východnom nároží bol vo výške podlahy chóru

---

⁶⁴¹ Por. MACH rkp. ANHMP 7889, náznakov v MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 342.

⁶⁴² Tento výpočet by bolo potrebné preveriť novým zameraním, keďže oblúk je zachovaný a priznaný. Podľa odhadu P. Chotěbora mal pravdu Mach pri polkruhovej modelácii zaklenutia (ústne zdelenie).

⁶⁴³ MERHAUTOVÁ 1966, s. 49-62.

⁶⁴⁴ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 341.

⁶⁴⁵ Ibidem, s. 342-343. Por. ikonografické vyobrazenie priečelia vo Velislavovej biblii (Obr. 1).

⁶⁴⁶ Ibidem, 343.

⁶⁴⁷ Ibidem, 343 Mach cituje nálezy zo zámurovky gotických okien „*nalezeny gotické profily protálu*“ – čo by existencii gotického vchodu z tejto strany naznačovalo.

⁶⁴⁸ Ibidem, s. 110-112. Stavbu Helfenburského chóru zmieňuje „Pamětní kniha kláštera svatojirského“ z roku 1657, AHMP č. 2246, kde sa k zásluhám abatyše Albínky z Helfenburku v r. 1608-1612 zmieňuje „klenutie chóru“ a „dláždenie kostela“. Cit. podľa MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 112*. Chór bol vymalovaný, stopy rane barokových malieb sa dochovali na severnej (Ukrižovanie) a južnej (mníška a svätec) strane zvýšeného západného chóru v priestore dnešnej hlavnej lodi (reštauráciou odstránené).

úzký vchod na južnú emporu.⁶⁴⁹ Z Machovej dokumentácie sa zdá, že rovnaké dvere pôvodne viedli na severe (stopa vysekaného otvoru bývalého prahu? – Rez 4). Výška ich prahu ležala 83 cm nad bývalým románskym vstupom.⁶⁵⁰

Neskoršie v **baroku** bola hlavná loď zaklenutá valenou klenbou s lunetami, podoprenú primurovanými pásmi⁶⁵¹ a prelomené nové moderné okná. Na južnej strane bol vysekaný oblúkový otvor a do výklenku nad konzolou východne susediacou so západným helfenburgským chórom vložený organ (Fot. 3).⁶⁵² S ním susedil druhý rovnako veľký otvor (2.84 x 3.94 m), ktorý viedol ako vchod na pavlač do priestoru presbytára.⁶⁵³ V dobe stavby klenby hlavnej lode už pravdepodobne stáli tri veľké okná v južnej stene hlavnej lode.⁶⁵⁴

6.3.3 Východný presbytár a východná krypta

Východný presbytár a krypta pod ním sa do dnešnej doby dochovali v relatívne nezmeneom pôvodnom stave.⁶⁵⁵ **Výška úrovne presbytára** odpovedá výške niekdajšieho románskeho západného chóru (resp. ležala o 20 cm nižšie?; vid' vyššie). Zmenila sa iba **komunikácia** medzi kryptou, prízemím a presbytárom, a to novým honosným vrcholne barokovým dynamickým schodiskom (z r. 1731).⁶⁵⁶ Tento baroku odpovedajúci teatrálny nástup na chór, zdobený bohate ornamentálnou mrežou zábradlia, nahradil niekdajšie priame centrálné schodisko. Jeho stopy boli odstránené mladším zásahom, dochovali sa však **pôvodné (zaslepené) vstupy do krypty** na jej severnej a južnej strane, dodnes v krypte z vnútornej strany zachované (Fot. 55).⁶⁵⁷ Na novom modeli (Obr. 68) je schodisko na chór predpokladané širšie, počet stupňov odvodený z nálezů v severnej stene hlavnej lode pri západnej krypte.

---

⁶⁴⁹ MACH – ŠITTLER 1910-1912, 329, 344.

⁶⁵⁰ Ibidem, s. 114 – popis búraného chóru v r. 1899.

⁶⁵¹ Ibidem, s. 109-110.

⁶⁵² Ibidem, s. 344, 350-351.

⁶⁵³ Ibidem, s. 351, 355,

⁶⁵⁴ Ibidem, s. 401-364.

⁶⁵⁵ Ibidem, 406- 429 vid' podrobný popis nájdeného stavu. Okolo roku 1650 (na náhrobku krypty uvedené 1659) bola krypta vyčistená a obnovená ako kaplnka sv. Mikuláša abatyšou Ettlovou z Rosenfeldu, ktorá tu vybudovala aj novú rozmernú hrobku uprostred podlahy; Ibidem, s. 407-408.

⁶⁵⁶ Ibidem, s. 414-415.

⁶⁵⁷ Túto situáciu neskôr archeologicky skúmali DURDÍK - FROLÍK 1980; MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 412.

Krypta v dodnes dochovanom románskom stave tvorí halový priestor s krížovou **klenbou** s deviatimi poľami sklenenými na šesť stredových stĺpov a jedným poľom umiestneným v apside.⁶⁵⁸ Riešenie klenby Mach so Šittlerom označili za pôvodné románske, z plochých opukových kameňov⁶⁵⁹, pochádza však pravdepodobne z pol. 17. storočia z doby rekonštrukcie krypty (por. kap. 3.7). Kryptu osvetľovali v pôvodnom riešení dva páry špaletových **okien** so šikmými poprsníkmi na bočných stenách a tri okienka s rovnými poprsníkmi na apside.⁶⁶⁰ Okná boli vyvýšené nad úroveň terénu v exteriéri.

Zvýšený východný **chór** bol uzatvorený rovnako ako krypta jednoduchou podkovovitou **apsidou** zaklenutou konchou.⁶⁶¹ Samotný chór je **sklenutý** jedným poľom krížovej klenby, pokrytej nástennými mal'bami (kap. 4.8), vrchol stien uzatvára rímsa.⁶⁶² Pôvodné **okná** apsidy boli v priebehu vývoja baziliky nahradené prelomením väčších, zvnútra polkruhom a zvonka lomene zaklenutých okien. V jednom prípade sa dochovala stopa okna románskeho, podľa čoho (a podľa dochovaného vnútroného tvaru okien) boli neskôr zrekonštruované.⁶⁶³ V stenách štvorcového poľa presbytára sa dochovalo severné okno v trocha odlišnej úprave oproti oknám apsidy (malo zošikmené poprsníky oproti rovným na apside), predpokladané zhodné južné okno bolo zväčšené a zničené v mladšom období.⁶⁶⁴

Podľa Machovho a Šittlerovho popisu sa v apside nachádzala niekdajšia **podmurovka** hranatého tvaru (2x 1,6 m), v hĺbke 11 cm pod dlažbou, ktorá mala vyznačovať **miesto** románskeho **oltára** (por. rekonštrukciu, Obr. 68, Plán 9).⁶⁶⁵

Východný presbytár od lodi oddeľoval **vítazný oblúk**, ktorý sa dochoval v pôvodnej podobe. Bol „podepřený lizénami“ a zakončený korunnou rímsou (lepším oznašením je snáď lemovanie pilastrami s rímsou).⁶⁶⁶

---

⁶⁵⁸ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 68-69 popisuje základové pomery stĺpov a kryptu uprostred z r. 1636-1641. Dnes kryptu pokrýva nová pieskoccová dlažba z doby tejto úpravy k r. 1659; Ibidem, s. 409. Úprava podporných stĺpov zrejme nie je pôvodná románska, ale doplnená pri novovekých úpravách: sú rôznej modelácie i materiálu; Ibidem, s. 409-410.

⁶⁵⁹ Ibidem, s. 407.

⁶⁶⁰ Ibidem, s. 104; 1911, s. 412-414 - severné a stredné okno apsidy boli zväčšené mladšími otvormi a zrekonštruované späť do románskej podoby.

⁶⁶¹ Ibidem, s. 421-422.

⁶⁶² Ibidem, s. 420-421, 424.

⁶⁶³ Ibidem, s. 106, 1911, s. 405, obr. 46; s. 422-424.

⁶⁶⁴ Ibidem, s. 418-419.

⁶⁶⁵ Ibidem, s. 416. V zámurovke barokového oltára z r. 1688 sa našli jemné gotické fragmenty - por. kap. 6.4.

⁶⁶⁶ Ibidem, s. 110, 415. Nad vítazným oblúkom sa nachádzala v baroku klenbou skrytá priečka z liateho muriva obložená kvádkami, ktorá mala dochované intaktné stopy starej mal'by na

Najzaujímavejším prvkom presbytára je obnovený drobný **portál v severnej stene**, zdobený reliéfnymi bobuľami, ktoré ho datujú do neskoro románskeho obdobia. Tento portál bol upravený a fungoval i v gotike, a to s ostením mierne posunutým k východu.⁶⁶⁷ Z Machových výkresov (Rez 5), rovnako ako z výkresu K. V. Zapa z roku 1860-1961 (Obr. 20) vieme, že z portálu viedlo veľmi úzke **schodisko v sile severného múru** presbytára (sila muriva 1,16 m a sila schodiska 75 cm).⁶⁶⁸ Toto schodisko malo **viest' do vchodu** v úrovni druhej fáze podlahy severnej tribúny (Rez 10; Obr. 49). Dnes zaslepené schodisko v sile muriva (zo statických dôvodov počas prvej rekonštrukcie) bolo vybudované sekundárne – pravdepodobne v gotike, čomu nasvedčuje dvojité prah dverí a počiatok schodiska zhodný s posunutou osou gotického portálu k východu, ako aj maximálne zoslabenie steny (zostalo na juhu 8 cm a na severe 33 cm zo severného múru presbytára⁶⁶⁹). Zložité je taktiež v tomto prípade predstaviť si vyústenie schodiska na „severnú emporu“⁶⁷⁰, keďže ústilo do priestoru za (dešným) východným múrom empory – a muselo teda ústiť zrejme do poschodia náväzného východného krídla štvorcového ambitu. Zo všetkých Machom popísaných nálezov je však pravdepodobné vysvetlenie, že v dobe gotickej prestavby bola tribúna posunutá, či úplne „otvorená“ na východnú stranu. Je otázkou, či táto časť stála samostatne, alebo mohla byť prepokjená s kláštorom. Mach zdokumentoval odtlačok klasickej sedlovej strechy na exteriérovej severnej strane presbytára (Rez 10)⁶⁷¹ v úrovni krovu počítajúcou s 1. podlažím. Táto strecha musela kryť stavbu kolmo položenú voči severnej tribúne a kryla východ zo schodiska v sile múru. Je otázne, kam až takáto stavba siahala – nemohlo sa zrejme jednať o počiatok priebehu východnej gotickej chodby ambitu, pretože tá zrejme ležala približne v úrovni dnešného ambitu (kaplnka sv. Anny mala od gotiky skrátene priečelie do dnešnej úrovne). Východné ukončenie severnej tribúny dnes je potom výsledkom Machovej rekonštrukcie (por. nižšie), aké nebolo v gotike, a následne zrejme ani baroku dodržované.

Starší bobulový neskoro románsky portál (s prahom 8 cm prešlapaným) predstupoval schod, ktorého jedna polovica sa dochovala in situ a jedna pochádza z búrania steny v kláštornej chodbe. Odbúrané východné ostenie portálu bolo nájdené

---

murive bez omietky (stopy mj. baránka) – pôvodne teda vystupovala pod trámový strop, ako je dnes zrekonštruované.

⁶⁶⁷ Východná časť románskeho ostenia bola vtedy odsekaná a tieto staršie časti použité ako výplň zámurovky západnej časti. MACH – ŠITTLER 1910 - 1912, obr. 48; str. 416-417. Dôvody posunutia zatiaľ neboli vysvetlené – je otázne, aká zmena komunikácie to podnietila.

⁶⁶⁸ Ibidem, s. 416 a obr. 52.

⁶⁶⁹ Ibidem, s. 416.

⁶⁷⁰ Ibidem (s. 416).

⁶⁷¹ Ibidem, s. 428-429, obr. 52. V dobe Machovho odkryvu sa dochovali ešte stopy jeho prejzov v malte na riečny piesok – teda štruktúry Machom považovanej za gotickú. Navyše v zámurovke štítom zakrytého románskeho okienka boli nájdené gotické časti; ibidem, s. 418-419.

v zámurovke jeho západnej časti z doby gotickej úpravy. Úprava tohto portálu nasvedčuje jeho neskoršiemu vzniku oproti murivu presbytára (Fot. 52).⁶⁷²

Východ z portálu viedol pôvodne srkz múr (por. vyššie gotické stárie schodiska v sile muriva) do prístavku na severnej strane za presbytárom, kde sa dochovali **dva negatívny oblúkov klenby** so stredným pásom (Rez 10). Východ z portálu výškovo sedí na tento výstup.⁶⁷³ Na sever od presbytára tak musela stáť dnes **nedochovaná**, minimálne neskoro románska **stavba**, ktorá mohla susediť s ambitom. Dnes dochované stopy však nedovoľujú než vysloviť hypotézu a miesto dorekonštruovať (v rámci obr. 49 počítané s predchádzajúcou fázou stavby, oblúky sú preto iba naznačené a budova nerekonštruovaná). Je otázne, či jej rozpätie zahrnovalo celú šírku severnej steny presbytára – na východe tomu nasvedčuje nález hranatého výklenku v lizéne (Rez 10). Bol vyložený tesanou opukou, profilovanou oblúnom a skosením.⁶⁷⁴ Na západe potom budova buď susedila, alebo priamo zahrnovala apsidu severnej bočnej lode. Stopy tejto budovy sa pri archeologickom výskume v tejto časti v roku 2012 však nenašli (por. Plán 11).

Na **južnej strane** presbytára pôvodnú románsku situáciu nepoznáme – dnes sa tu nachádza prelomený široký renesančný otvor do horného poschodia kaplnky sv. Ludmily. V dobe jej vzniku bol otvor predpokladane menší.

Z exteriéru bola apside ozdobená **oblúčikovým vlysom a lizénami** a krytá románskou korunnou rímsou. Tieto prvky boli obnovené podľa pôvodných nálezov, pri oblúčikovom vlyse sa podľa autorov rekonštrukcie dokonca mali nájsť **stopy pôvodného červeného maľovania** každého druhého zubu.⁶⁷⁵ Klenba apsidy bola krytá pôvodne kuželovou strechou, v jej južnom kúte bol odkrytý románsky žliabok na odvod vody.⁶⁷⁶

6.3.4 Severná a južná bočná loď

Hlavnú loď baziliky sv. Jiří flankovali dve bočné lode, obe na východe pôvodne ukončené apidou. **Obe tieto apsidy**, severná i južná, boli pred Machovou obnovou prelomené

---

⁶⁷² MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 417.

⁶⁷³ Ibidem, s. 417-418.

⁶⁷⁴ Ibidem, s. 428, obr. 49A, 52, 60.

⁶⁷⁵ Ibidem, s. 413, 425-426.

⁶⁷⁶ Ibidem, s. 426-427, v 2. pol. 17. stor. bola strecha prekrytá pultovou.

priechodom k východu a z veľkej časti odbúrané. Ich podobu Mach rekonštruoval z dochovaných nábehov.⁶⁷⁷ V nich sa na južnej i severnej strane dochovalo špaletové okno, a to zhodne vyosene k juhu (južné) či severu (severné, o 20°). Južné okno bolo tesané z jedného kusu kameňa.⁶⁷⁸ Apsidy boli pôvodne uzatvorené konchou, ktorú lemoval pás a na okrajoch rímsovité konzolky.⁶⁷⁹

Na východnej strane boli obe bočné lode otvorené do hlavnej lode **arkádou** spočívajúcou na troch stredových oporách (por. vyššie v časti 6.3.2).

Obe lode sú vo východnej časti klenuté krížovými klenbami bez rebier s do ostra vytiahnutými hranami na stredné neprofilované pásy (Fot. 46 a 48). Tieto klenby sú považované za pôvodné, odpovedajú tiež výške starších (pôvodných) podláh tribún.⁶⁸⁰ Klenba štvrtého poľa (od východu) severnej bočnej lode však nebola krížová, ale štvrtkruhová, podopierajúca schodisko z tribúny na západný chór (Obr. 17-18).⁶⁸¹ Klenby na severe kopírovali nepravidelný tvar severnej lode (od východu až k sakristii dochovanej ako románskej), vrátane pravoúhleho ústupku pri styku veže a severného múru bočnej lode, a rozostupujúce sa murivo bočnej lode smerom k západu.⁶⁸² Mach ďalej popisuje, že severná stena "sakristie" je renesančná, pôvodný smer románskej steny však videl v odkrytých základoch (zanesené v Pláne 2).⁶⁸³

Severná bočná loď bola otvorená dvomi dodnes dochovanými románskymi portálmi do južného ambitu kláštora (oba portály sa javia ako intaktné). Východný viedol acentricky do severného podvežia (Fot. 58)⁶⁸⁴, západný približne odpovedal línii bývalého južného vstupu do chrámu.⁶⁸⁵ Pôvodná úprava severnej bočnej lode na západe bola masívne prebudovaná v období stavby rane barokového kláštora, Mach so Šittlerom však popisujú nález západného románskeho múru, uzatvárajúceho naprieč (S-J) severnú bočnú loď, a to "uvnitř sešikmeného průchodu do kláštera [zošikmený priechod je novoveká úprava miestnosti Jesličky, pozn. aut.]. Její západní líc jest situován

---

⁶⁷⁷ Ibidem, s. 432-433. Mach v južnej apside vchod popísal ako románsky – mohlo sa jednať skutočne o neskororománsky vchod z doby prístavby spodného podlažia kaplnky sv. Ludmily.

⁶⁷⁸ Ibidem, s. 434, 440.

⁶⁷⁹ Ibidem, s. 440.

⁶⁸⁰ Ibidem, s. 432, 441-442. Mach popisuje v klenbách na juhu (s. 432) maltu "románsku" – z "kopeného písku". Napr. MENCL 1939-1945 ich považuje za mladšie.

⁶⁸¹ Ibidem, s. 442.

⁶⁸² Ibidem, s. 441.

⁶⁸³ Ibidem, s. 443.

⁶⁸⁴ Ibidem, s. 445-447. Otvor bol vyplnený lomovým kameňom na maltu s „riečnym pieskom“ a prah mal vo výške 10 cm nad dlažbou lode, z opukových dosák, lepených na maltu „z kopaného piesku a suchého vápna“; prah ležal 50 cm nad mladšou dlažbou ambitu. V neskoršom období bol zamrežovaný (Ibidem, s. 447).

⁶⁸⁵ Ibidem, s. 442 a 445. Mach tento portál považuje za „pozdější“, nevieme ale či ešte v rámci doby románskej.

v téže frontální čáře, jako tomu při lodi jižní.”⁶⁸⁶ Tento popis nedáva jasnejšiu predstavu o náleze, zakreslenom na obr. 9 (hore vľavo), podľa ktorého sa zdá že v miestnosti “Jesličky” objavili pôvodný západný líc – západné priečelie baziliky v úrovni severnej bočnej lode.⁶⁸⁷ V južnej lodi sa dochoval “východný líc” románskeho priečelia – od západu dnes v úrovni prízemnia krytý barokovou omietkou, na tribúne je však západný líc dnes obnovená (Obr. 9, Fot. 15, 635, 636). Machov a Šittlerov schematický pôdorys na obr. 9 preto zrejme zakresluje v mieste ukončenia severnej bočnej lode na západe skutočne odkrytý (?) západný líc priečelia a na vnútornej strane (východný líc) archeologický nález základov muriva v mieste jeho pokračovania.

Dodnes uspokojuvne nevysvetleným prvkom v rámci juhozápadného záveru severnej bočnej lode bol **oblúkový otvor**, zaslepený ešte v románskom období, ktorý je dodnes patrný v interiéri dnešnej šatni (a bývalej barokovej sakristie) kláštorného výstavného objektu (Fot. 16, 56, 57). Vznik tohto oblúku súvisí s fázou tzv. prvej románskej prístavby či predĺženia k západu,⁶⁸⁸ keďže leží za prvou západnou špárou hlavnej lode (za B1009 v rámci B1001). Tento oblúk je založený na archeologicky zdokumentovanom vynášacom páse (B923) a vrchol jeho klenby siahal po prvú úroveň podlahy na tribúne. Tento otvor bol v južnej polovici hrúbky múru B1001 (40 cm) zaplnený románskym kvádrovým murivom “hrubšieho rázu” tak, že nebolo zo strany hlavnej lode patrné.⁶⁸⁹ V publikovaných správach zatiaľ nikto uspokojuvne nevysvetlil, či bol oblúk slepý od počiatku svojho vzniku a prípadne prečo. Je taktiež otázkou, či tento oblúk nemohol stáť zroveň s existujúcou prvou západnou priečkou hlavnej lode (B1003-1009). V prípade, že na tieto otázky nedokážeme zodpovedať, nebude (i bez prípadných porovnaní zloženia mált) možné potvrdiť, či sa jednalo o otvorenú arkádu, ktorou bol prístupný priestor hlavnej lode za západnou kryptou v smere od kláštora – mohlo sa jednať o prízemnú stavebnú štruktúru, napr. „nartex“. Mach so Šittlerom sú v tomto zmysle presvedčení, že oblúk bol kedysi prístupný a spojoval časť západne od krypty s kláštorm v dobe po Bertinej prestavbe.⁶⁹⁰ Je otázne, nakoľko sa jedná o popis nálezu a nakoľko o logický úsudok. Oblúk v tomto mieste je rozhodne kľúčovým nálezom pre poznanie stavby i vysvetlenie fungovania liturgického priestoru v priestore za západnou kryptou (i za západným chórom ?), jeho objasnenie však musí počkať na ďalší výskum a analýzy.

---

⁶⁸⁶ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 339-340, obr. 29.

⁶⁸⁷ Ibidem, s. 444. Na tomto mieste sa píše iba o líci zo strany “sakristie” a v “nitru” novej priečky – teda nie je jasné či to naozaj našli alebo len predpokladali analogicky k južnej časti (!).

⁶⁸⁸ Ibidem, s. 336, 444.

⁶⁸⁹ Ibidem, s. 444.

⁶⁹⁰ Ibidem.

Chronologicky mladším stavebným prvkom severnej bočnej lode sú nízke segmentové nadzemné otvory v severnej stene (Fot. 42), ktoré vznikli voči románskemu murivu sekundárne. Podľa Macha so Šittlerom tvorili „pomocný prostup při některé stavbě“.⁶⁹¹

Južná bočná loď symetricky odpovedá severnej s výnimkou rozdielu v šírke lode a absencie zmieneného arkádového/slepého oblúku na západnej strane.⁶⁹² Zároveň sa na jej južnej strane zhruba uprostred nachádza dnes dochovaný **renesančný portál**, o ktorom je dôvodné sa domnievať, že nahradil pôvodný románsky i gotický vstup. Mach pri rekonštrukcii objavil z interiérovej strany stopy staršieho portálu posadeného vyššie, zo žehrovického pieskovca (š. 2,34 až 2,57 m; Rez 7 vpravo dole), ktorého stárie odhadoval na neskoro románske obdobie.⁶⁹³ Hypotéze o hlavnom vstupe odpovedá honosné sochárske stvárnenie tympanónu i portálu zo začiatku 16. storočia⁶⁹⁴. Zároveň je tento vchod, v baroku už nepoužívaný a nahradený západným, predpokladaným pozostatkom tradície hlavného laického vstupu, ktorý nemal na západe staršieho predchodcu (od západu v dobe románskej arkáda a vyústenie liturgickej chodby – obr. 62 a Plán 1 a 4). Staršej tradícii nasvedčuje ďalej napr. ikonografia (Obr. 1), či pripomienka klauzúry viazanej na západnú časť chrámu (západný mníšsky chór až do uzatvorenia kláštora).

Južná bočná loď zahŕňa tiež svoj dodnes diskutovaný prvok, ktorým je **odskok v línii fasády na južnej exteriérovej strane** (široký 15 cm). Tento drobný výstupok nenadväzuje presne na bývalú líniu prvého západného kvádrikového priečelia (Plán 1), jeho existencia nebola doteraz uspokojujúco objasnená. Z hľadiska posúdenia rozličných asymetrií na bazilike je však odchylka 15 cm od predpokladanej línie priečelia malá a doteraz nevyslovenou možnosťou je fakt, či nemohla byť táto nepravidelnosť daná technickým postupom stavby vrcholne románskeho obdobia, nadväzujúcim na staršiu kamennú stavbu, ktorá mohla končiť práve v tejto línii. Nakláňam sa k hypotéze, že práve línia východne od ústupku by mohla byť fragmentom staršieho chrámu dochovaného v základoch západnej časti chrámu, kedy by odchylka odzrkadľovala nepresné napojenie novostavby a reliktu staršej stavby. K prípadnému potvrdeniu by boli potrebné ďalšie analýzy.

Južná loď bola vo svojej západnej polovici Machom značne pozmenená.⁶⁹⁵ Jeho pôvodné nálezy sú zložité (por. nižšie) a vykazujú úpravy južnej lode až do výšky tribún kontinuálne, no zrejme najmä v období novoveku. Východná časť lode bola pred prvou

---

⁶⁹¹ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 445.

⁶⁹² I keď na obrázku seabedome rekonštruovaného: Ibidem, obr. 61; por. Rez 7.

⁶⁹³ Ibidem, s. 435; 1913, s. 51 – tu vyslovená domienka, že renesančný portál sem bol prenesený pri barokovej úprave západného priečelia, a tak nahradil starší neskoro románsky portál.

⁶⁹⁴ HOMOLKA 1982.

⁶⁹⁵ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 429-440.

rekonštrukciou predelená dvomi prepážkami (Obr. 17-18), z ktorých zrejme zostala v podloží dochovaná časť západnejšej z nich, a to ako základ B929 (nadzemná prepážka bola široká 69 cm; Plán 9).⁶⁹⁶ Na západe existovala ešte jedna tenká prepážka (tá sa zrejme neodrazila v archeologickom teréne a tým v dokumentácii I. Borkovského), ukrývajúca novovekú skrýšu prístupnú zložite poklopami z medziposchodia. V západnom závere sa táto loď v dobe Machovho odkryvu končila čiste dochovaným východným lícom západnej románskej steny priečelia (v podloží línia B933-B). V úrovni 4,1 m nad chrámovou podlahou s v nej dochovalo neporušené strieľňové okienko (Fot. 15, obr. 60), otvorené do voľného západného priestoru, analogické oknám na južnej stene.⁶⁹⁷ Na západe bol líc tohto priečelia odbúrany najneskôr pri úprave kaplnky sv. Šimona a Tadeáša.⁶⁹⁸

Južná loď mala neskoršie zasekanú tehlovú polkruhovou klenbu zasekanú do stien lode. V mieste tohto zasekania objavil Mach skutočný **románsky odskok v severnej stene** – v spodnej časti bolo kvádrikové murivo širšie, v hornej sa zoslabovalo (Fot. 47). Úroveň tohto predelu odpovedá výške pôvodného románskeho západného chóru a dverného otvoru z tohto chóru.⁶⁹⁹ Zároveň Mach popísal dôležitý predel medzi východnou a západnou časťou južnej lode, odpovedajúci špáre medzi západnou kryptou hlavnej lode a západnou nadzemnou časťou za kryptou (tzv. prvá prístavba). Tento predel charakterizoval fragment ohorenej severnej steny vo východnej časti (odpovedá krypte) s kvádkami 8-15 cm vysokými, nadstavanými štyrmi radami 14-23 cm vysokých neohorených kvádkov. Na západ bolo riadkovanie odlišné (vyššie kvádky, rozmer Mach nepopisuje). Zároveň vo východnej plnej časti lode autor rekonštrukcie našiel vylámaný a tehľami a kameňom vyplnený negatív nejakej bývalej priečky k juhu, širokej 1,22 m – (Rez 7, B1020).⁷⁰⁰

Komunikáciu medzi južnou tribúnou a západným chórom reholníčok zabezpečovali románske **dvere** s prahom v úrovni západného chóru hlavnej lode (por. vyššie), ktoré zrejme komunikačne s vyššie položenou tribúnou spájali kvádrikový románsky pás (Fot. 46), z ktorého Mach objavil už iba fragment (Rez 7 - 61).⁷⁰¹ Tento pás je zrejme pozostatkom stavebnej opornej štruktúry, ktorá niesla riešenie podobné ako na severe, formou podstavy schodiska. (Problém rekonštrukcie však ukazujú modelované situácie na obr. 65-68 – situáciu bude potreba skúmať ďalej).

---

⁶⁹⁶ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 429, obr. 29.

⁶⁹⁷ Ibidem, s. 339, 436.

⁶⁹⁸ Ibidem, s. 430-431, 436.

⁶⁹⁹ Ibidem, s. 429-431.

⁷⁰⁰ Ibidem, s. 430.

⁷⁰¹ Ibidem, 431-432.

Na južnej strane Mach objavil tri pôvodné **hrnaté strieľňové okienka**, a jedno okienko mladšie (najvýchodnejšie).⁷⁰² Okno na juhu medzi schodiskom do južnej veže a portálom je pôvodom renesančné, založené vysoko pre existenciu rovnako starej exteriérovej arkády (priloženej k západnej stene schodiska na vežu, obr. 60).⁷⁰³ **Dvere na schodiko do veže** boli Machom objavené v neskoršej renesančnej úprave.⁷⁰⁴

6.3.5 Južná kaplnka (Panny Márie)

Južná kaplnka, nazývaná tiež kaplnkou Panny Márie⁷⁰⁵, je pripojená k juhovýchodnému nárožiu južnej bočnej lode. Je širšia ako bočná loď a má od počiatku nižšie položenú **podlahu**.⁷⁰⁶ Kaplnka je uzatvorená podkovovitou **apsidou** na východe, kde má dnes obnovené špaletové **okno** v ose. Toto okno bolo zaslepené pri pristavaní kaplnky sv. Lumily na východe a miesto neho bol prelomený **prieduch** v južnej časti apsidy (por. PHA 17/328 v prílohe E, Fot. 27).⁷⁰⁷ Nasvedčuje tomu aj pôvodné prekrytie zaslepeného okna omietkou s freskovou výmalbou (k maľbám por. kap. 4.8). Kaplnka je členená na dve časti klenebným pásom, spočívajúcim na prístenných **príložkách či pilastroch**⁷⁰⁸, východné pole je klenuté krížovou klenbou a západné štvrtkruhovou, nesúcou východné rameno schodiska do veže (vid' nižšie).

Kaplnka je na severe otvorená do južnej bočnej lode **arkádovými otvormi**. Tieto arkády sú jedným z príkladov, o ktorých stárie či súčasnosť vzhľadom na stavbu kaplnky sa preli stavební historikovia. Detailný popis pomerov v južnej kaplnke som podala

---

⁷⁰² Ibidem, s. 435-436.

⁷⁰³ Ibidem, s. 434.

⁷⁰⁴ Ibidem.

⁷⁰⁵ Problematiku patrocínia zatiaľ riešili iba CIBULKA 1933, s. 27-35 a MERHAUTOVÁ 1962, s. 178-180. Otázka patrocíni tejto kaplnky a dnešnej kaplnky sv. Anny nie je uspokojujúco doriešená.

⁷⁰⁶ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 90-91, por. Prílohu G.

⁷⁰⁷ Ibidem, s. 88 – okienko malo najprv vodorovný a neskôr zošikmený poprsník (teda zmena v dobe románskej ?), zamurovaný v dobe stavby sv. Lumily.

⁷⁰⁸ Ibidem, s. 84 – Mach popisuje, že „pilíře“, teda príložky „*nebyly s původním zdíkem kaple v žádném organickém spojení, nýbrž tvořily samostatná tělesa, k líci kaple přisazená.*“ Zároveň však popisuje (s. 85-86), že základové murivo pod západnou i východnou stranou veže, teda pod týmto medziklenebným pásom i pod oblúkom apsidy, siahalo „*v plné souvislosti*“ (B954), do hĺbky 1.09 m pod dlažbu kostola. (por. Plán 9). Oblúk pod západom veže bol „*litý půlkruhový*“ (s. 86-87). „Pilíře“ podporujúce západný pás boli Machom znova vymurované a spojené s murivom kaplnky – a tak ich vidíme dnes (s. 87).

v staršej práci.⁷⁰⁹ Zhrnula som argumenty všetkých autorov (F. Macha, V. Mencla, A. Merhautovej, D. Líbala) na tento problém, i na vývoj muriva kaplnky. Prakticky som zhodnotila, že arkády sú pôvodné (intaktné voči murivu kaplnky).⁷¹⁰ Ďalším problémom riešeným v literatúre bol **fakt silných obvodových múrov** kaplnky. Mach popisuje ich „zosilnenie“⁷¹¹, je však možné, že šlo o ideologické tvrdenie pokladajúcej kaplnku za najstarší „Vratislavov kostolík“.⁷¹²

Kaplnka bola otvorená na juh dvomi románskymi **oknami**, ktorých pôvodná podoba sa nedochovala (boli zväčšené).⁷¹³

Dnes sa zdá, že mýtické **výklady stavebného vývoja južnej kaplnky** sú neopodstatnené.⁷¹⁴ Argumenty a známe pramene nasvedčujú tomu, že sa jednalo o jednotný stavebný zámer spolu s južnou bočnou loďou, kaplnke nadstavanej južnou vežou i priloženým schodiskom do veže (v šírke západného muriva kaplnky). Zosilnené základy či šírka muriva boli nevyhnutnou podmienkou akejsi stability na prudko k juhu sa zvažujúcom svahu (Plán 13). Pôdorysne kaplnka nevybočuje z charakteru románskych bazilík s priloženou kaplnkou a predovšetkým ju kopíruje teplická vrcholne románska stavba v identickom intaktnom usporiadaní zo 60. rokov 12. stor. (por. kap. 8.10). Je však otázkou, prečo má južná veža asymetricky väčší pôdorys než severná.

6.3.6 Tribúny (empory)

---

⁷⁰⁹ Chlustiková 2009, 39-40. Práca je prístupná online:

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/67362/>.

⁷¹⁰ por. Mencl 1939-1946, s. 4. MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 86** zmieňujú iba hĺbku základu pod severnou stranou veže (pod východnou arkádou) ako 62 cm, ale už nepíšu, či bol základ súvislý!!

⁷¹¹ MACH – ŠITTLER 1904-1905, s. 66-67, obr. 9, 20; 1910, s. 83-86, por. ďalej pozn. pri vežiach – Machovo tvrdenie o staršom pôvode kaplny voči bazilike i veži nie je ničím podložené. Popisovaná silná strana južnej steny nemá zakreslené fáze (s. 81, obr. 9) a popis arkád medzi južnou loďou a kaplnkou nijak nezmieňuje neskorší vznik arkád na základe napr. analýzy oblúkov či plného základu (s. 84). Mach popisuje možné „zosilnenie“ a „prehĺbenie“ základov tejto kaplnky pretože základy na severe mali hĺbku 62 cm pod dlažbu kostola, na západe a východe 1.09 m, kdežto južná loď ďalej západne iba 39 cm (s. 86, pozn. **). Pri tomto tvrdení je však nutné zohľadňovať geologické pomery založenia stavby a stavu podlažia (aktuálne spracováva Iva Herichová, ARÚP).

⁷¹² MACH rkp. APH 7889 a Šittler v rukopisoch uložených v ANM.

⁷¹³ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 88-89, Mach okná nanovo zjednotil podľa východného okna a podľa tvaru originálnych románskych okien.

⁷¹⁴ Napr. Ibidem, s. 86**: „Zdá se, že při stavbě věže po ihni roku 1142 celé zdivo původní kaple bylo sesíleno a základy jeho prohloubeny.“ Tvrdenie iba na základe rozdielu medzi hĺbkou základu južnej lode a južnej veže – položenej hlbšie na svahu! I v tomto výklade je možné stopovať predurčené označenie južnej kaplnky ako prvého „Vratislavovho kostolíka“. Ďalej napr. ako najstarší hradný kostol Panny Márie (CIBULKA 1933), Ludmilino „mauzóleum“ (MERHAUTOVÁ 1966, s. 35-36).

Severná a južná tribúna či empora boli do hlavnej lode otvorené už popísanými združenými oknami. Z polohy voči kláštoru je zrejmé, že severná tribúna náležala sestrám, kdežto južná mohla mala iné funkcie.⁷¹⁵

Severná stena **severnej tribúny** bola bohužiaľ odsekaná pri barokovej prestavbe – nahradila ju šikmá stena, paralelná s odlišnou osou nového pravidelne kvadratického kláštorného ambitu.⁷¹⁶ (V úrovni prízemnia bola východná časť múru severnej bočnej lode zosilnená, a západná časť odbúraná a nahradená arkádou.)

František Mach počas prestavby odkryl zaujímavé nálezy pod dochovanou **podlahou** severnej empory.⁷¹⁷ Tá bola podľa nálezu na konci 19. storočia už zvýšená nad pôvodnú prvú podlahu o 51 cm, a to násypom obsahujúcim nálezy (kamene, prejzy, šindele), ktorý toto navýšenie aj vzhľadom na renesančné dvere (por. na Reze 4) na západný chór a ich prah navyšujú až v novovekom období – úprava podláh by tak mala odpovedať renesančnej prestavbe. Pod podlahou Mach odkryl **pôvodnú maltovú podlahu** (por. maltové podlahy v lodi či v kláštore). Úrovňou odpovedala nátupu na **schodisko** (Rez 10), ktoré bolo Machom odkryté nad štvrtrohovou klenbou posledného východného poľa arkády severnej bočnej lode. Toto odkryté schodisko (obr. 65-67) malo 13 stupňov, prebiehalo v severnej polovici bočnej lode a končilo rovnou podestou s nástupom na západný chór cez románske dvere.⁷¹⁸ Schodisko podopierala údajná pôvodná prízemná **románska priečka** medzi východnou a západnou časťou bočnej lode (v základe B916-918), neskôr nahradená renesančnou (B1012). Západne od priečky bol podľa Macha (zrejme iba hypoteticky podľa analógie na juhu) v nadzemnej úrovni umiestnený **vynášací pás** nesúci podestu spojujúcu schodisko a západný chór. Z Machovho popisu však nie je jasné, ako bola riešená komunikácia na empore medzi priestormi západne a východne od schodov (por. obr. modelu 65-67).

V novoveku bol zmenený aj **východný záver severnej tribúny**. Pod navýšenou podlahou Mach odkryl pôvodné východné **čelo** tribúny, oproti neskoršiemu barokovému (?) predsunuté k západu⁷¹⁹, a k nemu naväzujúce **dva stupne z červeného pieskovca**, vedúce od „niveau“ maltovej podlahy smerom hore – do poschodovej budovy (podľa Macha „prístavku“) východne za emporou. S pôvodnou podlahou súvisia aj **dvere** vedúce z otvoru medzi prvým a druhým združeným oknom pri víťaznom oblúku – ich prah ležal 15 cm nad pôvodnou maltovou dlažbou empory (por. vyššie, Fot. 641).⁷²⁰

---

⁷¹⁵ Označuje sa ako spevácky chór, liturgické štúdio však zatiaľ nebolo v úplnosti realizované.

⁷¹⁶ Por. MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 440, 448.

⁷¹⁷ Ibidem, s. 448-450.

⁷¹⁸ Ibidem, s. 449.

⁷¹⁹ Ibidem, s. 448.

⁷²⁰ MACH – ŠITTLER 1910 - 1912, s. 360, 448-450.

Severná tribúna bola zhora v románskom období uzatvorená **trámovým stropom**.

Otvory pre trámy boli odkryté v murive.⁷²¹

Južná tribúna bola značne komplikovaná. Nad vyššie popísaným prízemím južnej bočnej lode (kap. 6.3.4) sa dochovalo nízke 1,4 m vysoké medziposchodie, ktoré bolo prístupné poklopom, výškovo odpovedajúci prahu mladších dverí renesančného helfenburgského chóru (Rez 7 – obr. 61). Až v úrovni nad prekladom sa nachádzalo posledné, renesančné poschodie západnej miestnosti v tribúne, ktorá bola od východnej časti tribúny oddelená údajnou prepážkou. Tá oddeľovala zrejme novovekú klauzúru západnú časť južnej tribúny od speváckeho chóru v časti východnej (obsahovala novoveký spevácky výklenok, Fot. 3). V južnej tribúne sa dochovala (pravdepodobne pôvodná) románska štvrt'kruhová **klenba** z odštepov opuky na „románsku“ maltu a s omietkou (Fot. 633).⁷²² V južnej stene empory sa dochovali fragmenty románskych **okien** (najzápadnejšie má zošíkmenú špaletu).⁷²³ Pôvodná podlaha odkrytá 21 cm nad vrcholom klenieb bola podľa Macha krytá opukovými doskami.⁷²⁴

Východná časť tribúny vykazovala niekoľko starších vývojových stupňov románskych. Odpovedajúc severnej strane, aj v tomto mieste tribúna končila pôvodne západnejšie (41 cm od dvojitého okna). K predĺženiu v tomto mieste mohlo dojsť v dobe prístavby kaplnky sv. Ludmily.⁷²⁵ Ďalším odkrytým románskym prvkom bol **vynášací oblúk nad východnou arkádou** južnej kaplnky (Rez 6)⁷²⁶, oddeľujúci priestor podvežia od tribúny. Druhým odkrytým prvkom boli pôvodne **románske dvere** spájajúce podvežie a tribúnu (Fot. 644).⁷²⁷ V severnej stene podvežia sa tiež nachádzalo románske strieňové okno, otvorené k severu (obr. 64).⁷²⁸ V barokovom období bol v kaplnke sv. Ludmily susediacej s podvežím vybudovaný balkón, zamurovaný zase v r. 1858, ku ktorému viedli dva stupne.⁷²⁹

Južná tribúna bola pred Machovou prestavbou rozdelená na tri oddiely.⁷³⁰

6.3.7 Severná a južná veža

---

⁷²¹ Ibidem, s. 450.

⁷²² Detailne Ibidem, s. 436, výška klenby je pata 3-vrchol 3,85 m nad podlahou empory.

⁷²³ Ibidem, s. 437-438.

⁷²⁴ Ibidem, s. 439.

⁷²⁵ Ibidem, s. 438-439.

⁷²⁶ Ibidem, s. 84 ho považuje za jeden z „později založenými velkýmí otvory prorváno“, inde s. 87 že ide o oblúk románsky, ktorý zasahuje do východnej steny veže 42 cm a zoslabuje tým SV nárožie veže (obr. 20). Mal byť zaplnený „později“ (s. 87).

⁷²⁷ Ibidem, s. 87-88, obr. 20, 438.

⁷²⁸ Ibidem, s. 438.

⁷²⁹ Ibidem, s. 349 a MACH – ŠITTLER 1913, s. 139.

⁷³⁰ MACH – ŠITTLER 1910-1912, 351, Tab. VII, X, XI.

Severná veža bola v **pôdorye** menšia ako južná⁷³¹ a tento rozdiel nebol doteraz verne objasnený. Jeden z predpokladaných dôvodov bol už popísaný **starší pôvod južnej kaplnky** oproti bazilike⁷³², ktorý bol však rozborom stavebných konštrukcií odmietnutý.⁷³³ K tomu je ešte možné pridať ten dôvod, že podľa predbežnej geologickej analýzy (Plán 13) pôvodného povrchu návršia by sa takýto „starší kostolík“ ocitol v celkom nevýhodnej polohe na strmom južnom svahu namiesto vyvýšenej a príhodnej polohy v jadre neskoršej baziliky.

Obe veže boli vo vyššej úrovni a **z exteriéru tvarované** podobne, otvorené do štyroch strán dvomi radami trojitých združených okien a oblúčikového vlysu so zuborezom nad každým oknom a pôvodnou korunovou rímsovou, ktoré sa dochovali pod mladšími vrstvami a mohli byť verne obnovené.⁷³⁴ Machom obnovený **ihlancový tvar strechy** so štyrmi nárožnými vežičkami bol objavený na severnej veži ako pôvodný, jeho datácii nasvedčujú nálezy pôvodne odkryté „ve zdivu jehlanca“.⁷³⁵ Mach a Šittler odkrytý ihlan severnej veže považovali za úplne zachovaný a románsky, čo bol dôvod jeho obnovy podľa nájdeného stavu.⁷³⁶ V nižších poschodiach **južnej veže** boli odkryté pôvodné **strielňové okná**. Každá z veží mala nad úrovňou tribúny (1. poschodia) dochované ďalších **päť nižších etáží**, prístupných schodiskami a delených podlahou na trámoch. V **južnom podveží** (v úrovni tribún) sa dochovalo neskoršie **gotické lomené okno** smerom na juh⁷³⁷ a **vynášací segmentový pás** nad východnou stenou kaplnky. Podvezie bolo zaklenuté (tieto úpravy boli Machom odstránené v prospech stability veže).⁷³⁸ Vo východnej stene južnej veže sa pôvodne nachádzali románske strielňové okienka, zakryté prístavbou kaplnky sv. Ludmily (Obr. 63).⁷³⁹

V gotike bolo upravené prízemie severnej veže veľkými otvormi lemovanými lomeným ostentím. Mach so Šittlerom sa domnievali: „*Severní strana věže byla asi, jak svědčí obr. 69., tehda upravena za gotickou bránu s opěrnými pilíři [B 1944-1945], při čemž zdivo*

---

⁷³¹ Šírka základov južnej veže: S - 0,9 m; V - 1,19 m; J - 1,25 m; Z - 1,21 m; Ibidem, s. 94.

⁷³² Ibidem, s. 84: „*Jižní strana, přizdívkami zevnějšími (kromě cihelného obložení) na 1.30 m. sesílená.*“ – toto Machovo tvrdenie nemá podklad ani v rezoch kaplnkou, napr. s. 81, obr. 9.

⁷³³ GUTH 1916.

⁷³⁴ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 73-76, 80-81. Výnimkou je výmena niektorých pôvodne opukových častí za pevnejší „*hořícký pískovec, jenž barvou svojí od opuky se valně neliší*“.

⁷³⁵ Por. tiež podrobne MACH rkp. AHMP 7888.

⁷³⁶ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 71-73, 76, 84-85. Veže mali byť zamurované a omietnuté po požiari v r. 1541. Ihlanec južnej veže bol vybudovaný z tehál po požiari r. 1541, čo dokazoval nápis v malte zamurovaného okna s letopočtom 1578 (s. 84-85, 91). V spodnej časti južnej veže sa však dochoval pôvodný prechod južnej veže na osmihran prostredníctvom žehrovického pieskovca (s. 91, 94), podľa Macha zrejme renesančný (podľa s. 94).

⁷³⁷ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 88 – okno vymenené pri obnove za otvor odpovedajúci vyššie umiestneným intaktne románskym.

⁷³⁸ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 87.

⁷³⁹ Ibidem, s. 91, obr. 20; MACH – ŠITTLER 1913, s. 145-146.

severozápadního nároží věžního, nejvíc asi porušené, bylo mohutnými opukovými kvádry, až 45 cm. vysokými, na mlatu z bílého písku a hašeného vápna vyměněno. Zdá se, že severním podvěžím vedl druhdy hlavní a honosný přístup z klášterního konventu do chrámu.“⁷⁴⁰

Severná veža bola v dobe počiatku Machovej rekonštrukcie upravená upravená ako „krápníková jaskyně“.⁷⁴¹

6.3.8 Kaplnka sv. Ludmily

Kaplnka sv. Ludmily bola pristavaná východne od apsid južnej bočnej lode a južnej kaplnky a južne od východného presbytára.⁷⁴² Jej sekundárne pristavanie⁷⁴³ je dobre patrné napríklad na zaslepení okna v apside južnej kaplnky a vytvorení mladšieho prieduchu na jej južnom okraji, ktorý dostal slohovo signifikantnejší tvar (Príloha F – Nálezy 3 a Príloha E – PHA17/328). Kruhový otvor so štvorlistým prieduchom mal zaistiť vetranie kaplnky a náleží zrejme do 1. polovice 13. stor.⁷⁴⁴ Tomuto obdobiu nasvedčuje ešte neskoro románsky vzhľad, dnes dochovaný iba v prvej, prízemnej etáži kaplnky. Tá bola prístupná pôvodne zrejme od východu z prízemnia východného dvora (Fot. 25).⁷⁴⁵ Dnešné dvere a tvar apsidy v interiéri prízemnia sú obnovené a doplnené novotvarmi. O dobe pristavby kaplnky taktiež svedčia tvary okenných špaliet dvoch okenných otvorov na južnej strane, ktoré boli zvonku zdobené oblúnom.⁷⁴⁶ Okná neodpovedajú žiadnym iným oknám odkrytým na budove baziliky.

Mach odkryl aj **pôvodný klenutý vchod** do kaplnky **z exteriéru**, z ktorého sa dochovala južná špaleta ostenia (Fot. 25).⁷⁴⁷ V prízemí sa však nedochoval pôvodný tvar apsidy.

Kaplnka bola zrejme od počiatku postavená ako **dvojposchodová** s centrom pozornosti v poschodí, kde bol umiestnený zrejme i predgotický (teda dnes dochavému

---

⁷⁴⁰ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 448.

⁷⁴¹ Ibidem, s. 447.

⁷⁴² Popis nálezov MACH – ŠITTLER 1913, s. 133-147.

⁷⁴³ Ibidem, s. 134 zmieňujú neorganickú väzbu – iba priloženie južnej steny kaplnky k apside južnej kaplnky a jej oknu.

⁷⁴⁴ Ibidem, s. 145; BRAVERMANOVÁ – CHLUSTIKOVÁ – CHOTĚBOR 2014, s. 128.

⁷⁴⁵ MACH – ŠITTLER 1913, s. 133 považujú nimi nájdený prieduch apsidou južnej lode za renesančný. Priedochu predstupovali dva stupne schodiska, ktoré mali na juhu zagulatené rohy.

⁷⁴⁶ MACH – ŠITTLER 1913, s. 134, 143 – dochovalo sa hlavne západné.

⁷⁴⁷ Ibidem, s. 142.

predchádzajúci) **sarkofár sv. Ludmily**. O pôvodnom zámere nesenia ťažšej hmoty – napr. sarkofágu – svedčí konštrukcia spodnej časti kaplnky, skladajúca sa z priestoru členeného masívnou arkádovou stenou s pilierom v strednej časti, podkladajúcej i neskorší gotický sarkofág.⁷⁴⁸ **Spodné poschodie (prízemie)** bolo klenuté dvomi paralelnými valenými klenbami, ktoré oddeľoval stredný pás. Tieto klenby Mach so Šittlerom považujú za pôvodné románske.⁷⁴⁹

Vo vyššom poschodí bola kaplnka neskôr upravená do polygonálneho tvaru apsidy v súlade s mladšou gotickou úpravou klenieb⁷⁵⁰, dnes renesančných podobne ako celá výmal'ba. Renesančná kaplnka⁷⁵¹ bola od juhu napojená rozpärným oblúkom (česky „prampouch“) na tereziánsky ústav šlachtičien⁷⁵² a mal drobný západný balkón prístupný dvermi z južnej tribúny (Fot. 23).⁷⁵³ Dnešná komunikácia horného poschodia kaplnky s presbytárom je mladším renesančným (podľa výmal'by) otvorom preklenujúcim celú svetlosť steny.⁷⁵⁴ Je pravdepodobné, že v období vzniku kaplnky bol otvor podstatne menší. Výška podlahy poschodia kaplnky je 94 cm vyššie oproti podlahe presbytára a bola spojená štyrmi stupňami. **Podlaha** dokumentovaná Machom (opukové dlaždice silné 8 cm, v malte 2 cm) leží na klenbe spodného podlažia.⁷⁵⁵ V južnej stene poschodia kaplnky sa dochovala stopa pôvodných **románskych okien**, ktoré odpovedajú osám spodných okien prízemie (Plán 9).⁷⁵⁶

V interiéri **prízemia kaplnky sa dochovali fragmenty pôvodnej opukovej podlahy** (Fot. 652)⁷⁵⁷ z dlaždíc odpovedajúcich dlaždiciam druhej podlahy románskeho kláštora v M3 (Fot. 504, 517).

V exteriéri románskej kaplnky sa dochoval **rozšírený sokel a fragment lizény** na juhu a odstupnenie spodnej a vrchnej časti kaplnky rímsou a zúžením.⁷⁵⁸ Mach videl riadkovaný „základ“ kaplnky na juhu 80 cm, nad tým sokel pre spodné patro a zúžené vrchné. **Ulica mala byť priemerne o 1,55 m znížená oproti pôvodnému stavu.**⁷⁵⁹ Pri

---

⁷⁴⁸ Ibidem, s. 136-138.

⁷⁴⁹ Ibidem, s. 134-135. Na východe klenby pozmenené v mladšej dobe.

⁷⁵⁰ Ibidem, s. 139, 147 – nálezy nábehov rebrovej klenby in situ a nálezy rebier a dvoch svorníkov v sekundárnej polohe.

⁷⁵¹ Ibidem, 136 – opravu datujú kláštorné knihy do obdobia po požari 1541.

⁷⁵² MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 105 – inštrukcia že má byť zbúraný; 1913, s. 141 – vchod na kaplnke bol zamurovaný r. 1858.

⁷⁵³ Ibidem, s. 439.

⁷⁵⁴ MACH – ŠITTLER 1913, 139.

⁷⁵⁵ Ibidem, 136.

⁷⁵⁶ Ibidem, 138, 144.

⁷⁵⁷ MACH – ŠITTLER 1913, s. 134.

⁷⁵⁸ Ibidem, 142-143.

⁷⁵⁹ Ibidem, 143.

rekonštrukcii nájdené zamurované kúsky oblúčkového vlysu so zuborezom (kap. 6.4)⁷⁶⁰ autori F. Mach a E. Šittler priradzujú k možnej výzdobe kaplnky sv. Ludmily, pričom dobu tohto vzniku kladú k nápisu nájdenom pri oprave hlavnej apsidy, datujúci nejaké práce do r. 1262.⁷⁶¹

Gotická úprava okien horného podlažia odpovedá úprave gotických okien hlavnej apsidy. Mach a Šittler to datujú do obd. 1378-1386 (abatyše Kateřiny z Lipoltíc).⁷⁶²

6.4 Architektonické články: katalóg a jeho vyhodnotenie

Architektonické články z baziliky a káštora sv. Jiří neboli doteraz nikdy komplexne zhodnotené ani zaevidované. Jedná sa o články pochádzajúce predovšetkým z doby prvej Machovej rekonštrukcie, zahrnujúcej i archeologické výkopy pod úroveň zeme či podláh (i v úrovni vyšších podlaží), zamurované sekundárne články vo výplniach murív či inak nájdené.⁷⁶³ Ďalej sa jedná o články vyzdvihnuté pri archeologickom výskume Ivana Borkovského, pochádzajúce v rámci baziliky iba z odkrytých archeologických situácií pod úrovňou podláh (nemáme informácie, či niektoré články mohli byť vyňaté i z hmoty nadzemných murív) a v rámci kláštora a kláštornej záhrady o nálezy z výkopov, avšak vrátane nálezov vybraných z komplexne odhalených murív (sekundárne zamurovaných).⁷⁶⁴ V rámci podzemnej kláštornej pamiatkovej „rezervácie“ boli v murivách ponechané sekundárne zamurované články, ktoré boli identifikované a zdokumentované v roku 1972 Petrom Chotěborom⁷⁶⁵. Nasledovali výkopy na Jiřskom námestí pod vedením Jana Frolíka s kolektívom v 80. rokoch, ktoré sa nálezov vzťahujúcich sa k svätojiřskému komplexu týkajú, avšak dodnes chýba ich kritická analýza, zhodnotenie či predstavenie v nálezovej správe (do nasleujúceho zhrnutia preto neboli zahrnuté)⁷⁶⁶. Posledné archeologicky získané stavebné články a materiál boli vyzdvihnuté pri výskumoch v roku 2012 a 2013 (por. kap. 4.7).

---

⁷⁶⁰ Ibidem, 146-147; BRAVERMANOVÁ – CHLUSTIKOVÁ – CHOTĚBOR 2014, s. 126.

⁷⁶¹ MACH – ŠITTLER 1913, 146-147; MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 69; LÜSSNER 1887-1889.

⁷⁶² MACH – ŠITTLER 1913, s. 143-144.

⁷⁶³ Ojedinele publikované v rámci PAM, niektoré zaznamenané v denníku z r. 1888-1891; MACH rkp. AHMP, sign. 7888.

⁷⁶⁴ Prevažne zaznamenané v Inventárnych knihách, uložených na oddelení Pražkú hrad ARÚP.

⁷⁶⁵ Nepublikované, správa uložená v APH, Nová sbírka plánů, inv. č. 10001/424-460 (CHOTĚBOR 1974).

⁷⁶⁶ Jedinou výnimkou z výskumu na Jiřskom námestí je článok PHA 17/1055 zaradený v katalógu, príloha E preto, že bol vybraný do expozície Příběh Pražského hradu (od r. 2004) a je tu

V rámci prípravy tejto dizertačnej práce bola zahájená spolupráca na novej evidencii architektonických článkov a fragmentov stavebného materiálu, pochádzajúce z prvej a druhej rekonštrukcie baziliky a kláštora (teda od F. Macha a I. Borkovského), uskladnené bez označenia v priestoroch južnej tribúny baziliky sv. Jiří a v prízemí kaplny sv. Ludmily. Spolupráca prebiehala s Oddelením uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, ktorá umožnila prístup k nálezom a určila číselnú radu, ktorá bola zahrnutá do evidencie ich zbierok. Podporu poskytlo predovšetkým oddelenie Pražský hrad Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., ktoré dodalo tri pracovné sily na manipuláciu s mohutnými článkami a ďalšie zázemie (najmä fototechniku a fotoasistentku a kresličku, ktorá schematicky skicovala nálezy). Táto práca bola zároveň realizovaná v rámci jednoročného grantu GAUK⁷⁶⁷ autorky tejto práce, a to v priebehu roku 2010. Články takto zaevidované boli doplnené o nálezy v expozícii Příběh Pražského hradu a nálezy uskladnené v depozitári pod Soběslavovou síní Starého královského paláce, kde sa nachádza ďalšie množstvo neoznačených nálezov z rôznych etáp rekonštrukcie Hradu v 19.-20. storočí. Vybraný bol iba jeden článok bezpečne pochádzajúci z baziliky sv. Jiří (ev. č. PHA17/321), ďalšie neboli evidované pre riziko chyby a nerozpoznaní iného pôvodu článku. V rámci tejto evidencie bolo zdokumentovaných a popísaných celkom 549 čísel nálezov, pričom niektoré majú viac častí značených malými písmenami abecedy (napr. tympanón s archivoltou PHA17/1060 a-f ako najpočetnejší). Tieto nálezy neboli nakreslené z časových a finančných dôvodov (potrebná pomoc fyzicky zdatných pracovníkov, časovo náročná) a v archívoch SPH a ARÚP sú iba archivované primárne karty z terénu so skicami zahrnujúcimi údaje o veľkosti častí článku a základným popisom každého z nich, a ďalej početné fotografie. Nálezy sú dnes dostupné v depozitároch SPH na južnej tribúne baziliky a pod kaplnkou sv. Ludmily, prípadne články zahrnuté dodnes v stálej expozícii Příběh Pražského hradu v Starom kráľovskom paláci (od r. 2004).

Ďalšie prevažne sochársky nestvárnené architektonické články a stavebný materiál, patriace zatiaľ do zbierok ARÚP a uložené v depozitári v čp. 2 na Pražskom hrade, pochádzajú z výkopov Ivana Borkovského, Jana Frolíka s kolektívom a autorky tejto práce (výskumy na dvoroch baziliky v rokoch 2012-2013). Tieto nálezy nemajú zatiaľ jednotnú evidenciu, jedná sa prevažne o stavebný materiál nezahrnujúci architektonické fragmenty, ktoré by zásadne menili výsledky vyhodnotenia hlavného súboru zo zbierky SPH. Do budúca je potreba i tento materiál zahrnúť do katalógu článkov (obsahovali by však iné evidenčné čísla ARÚP). Nálezy som v súvislosti s touto prácou prešla, avšak ich dokumentáciu už sem nezaradila.

---

predstavený ako pochádzajúci z Jiřského komplexu, čo je však spochybniteľné a bez publikovanej dokumentácie neoveriteľné.

⁷⁶⁷ GAUK č. 40310 (2010).

Pred samotným zhrnutím výsledkov výskumu architektonických článkov zo zbierky SPH je nutné uviesť prehľad dokumentácie, publikácií a analýz nájdených architektonických článkov. Na prvom mieste je nutné uviesť rukopis stavebného denníku Františka Macha⁷⁶⁸, kde sa v úvode nachádza zoznam 35 poradových čísel rôznych nálezov niekedy doprevádzaných skicou, s popisom fragmentov a miest nálezov (niekedy pod jedným číslom viac kusov). Zápis pochádza doby pred dátumom označujúcim prvý nasledujúci zápis z 23.4.1888 a pravdepodobne zaznamenáva nálezy už i z roku 1887 (?). Niektoré z týchto nálezov zaznamenal a publikoval amatér Mořic Lüssner.⁷⁶⁹ Z Machovho zoznamu je zrejmé, že sa jedná o nálezy, ktoré je možné identifikovať aspoň zčasti s nálezmi z dnešnej zbierky SPH. A ďalej niekoľko z týchto (či i neskorších?) nálezov z doby Machovej rekonštrukcie sa dostalo do zbierky Lapidária Národného múzea, a to predovšetkým vzácna hlavica s reliéfnou výzdobou v podobe prepletených drakov (obr. Nálezy 1).⁷⁷⁰ Machove nálezy sú viac menej zmieňované taktiež naprieč ďalšími rukopismi a publikáciami v Památkách archeologických.⁷⁷¹

Ďalším zdrojom poznania architektonických článkov baziliky i kláštora sú články zdokumentované v nálezovej správe Petrom Chotěborom, zamurované do hmoty budov kláštora v podzemí (31 ks) a prízemí kvadratury a prilahlých chodieb (19 ks). Články v sekundárnych polohách boli neznámeho primárneho uloženia (autor sa klóni k pôvodu zo zaniknutých častí kláštora vzhľadom na ich sekundárne uloženie).⁷⁷² Architektonické články boli zdokumentované v priebehu rekonštrukcie kláštora, ktorá prebiehala medzi rokmi 1969-1976. Ďalej nálezy Ivana Borkovského neboli až na výnimky publikované či analyzované.⁷⁷³ Všetky ostatné nálezy boli zmieňované iba fragmentárne, či sú prezentované v expozícii Příběh Pražského hradu s popiskou zahrnujúcou istú mieru interpretácie (napr. č. kat. v prílohe E: PHA17/1055).

Z hľadiska odborných analýz bola pozornosť medzi historikmi umenia venovaná iba vybraným luxusným sochársky stvárneným kusom. Klára Benešová a nedávno Petr Uličný sa venovali fragmentom označovaným niekedy ako „jesličky“, nájdené F. Machom zabudované v novovekom oltári hlavnej apsidy baziliky (č. PHA17/1043-1053).⁷⁷⁴ Tieto fragmenty drobnej zdobnej architektúry majú jasne gotické tvaroslovie a pochádzajú zo

---

⁷⁶⁸ MACH rkp. AHMP, sign. 7888.

⁷⁶⁹ LÜSSNER 1887-1889.

⁷⁷⁰ DENKENSTEIN – DROBNÁ – KYBALOVÁ 1958, s. 111. Jendá sa o celkom 6 ks, z toho 4x románskeho stĺpu zo združeného okna, jedného „zlomku oblounu“ a tejto hlavice – inv. č. 13.188-13.192 a dep. č. 165.

⁷⁷¹ MACH – ŠITTLER 1904-1905; MACH – ŠITTLER 1910-1912; MACH – ŠITTLER 1913.

⁷⁷² CHOTĚBOR 1974: AHP Nová sbírka plánů inv. č. 10001/424-460.

⁷⁷³ Výnimkou sú niektoré články, ktoré nebolo možné odobrať z miesta nálezov, ako veľká päťka z červeného pieskovca, ktorá bola zamurovaná pod arkádou medzi severnou a hlavnou loďou baziliky; por. prílohu Denníky – G.

⁷⁷⁴ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 416; BENEŠOVSKÁ 1995; ULIČNÝ 2012.

14. storočia. Ďalším nálezom budiacim pozornosť je ďalej tzv. fragment náhrobku Boleslava II., pochádzajúci z obdobia 13. stor. (č. PHA17/403,412,431).⁷⁷⁵ Chronologicky smerom do minulosti baziliky nasleduje pozornosť venovaná šiestim fragmentom tympanónu s archivoltou, zobrazujúcim tróniacu Madonu s dieťaťom a klaňajúcimi sa abatyšami Mladou a Bertou, abatyšu Anežku a Přemysla Otakara II. a tri fragmenty rastlinne zdobenej archivoly (č. PHA17/1060a-f; obr. Nálezy 4).⁷⁷⁶ A napokon drobná séria predrománskych až neskororománskych architektonických článkov, publikovaná v rámci výstavy „Otevři zahradu rajskou. benediktini v srdci Evropy 800-1300“.⁷⁷⁷ Tieto útržkovite publikované a hodnotené fragmenty sú tak iba nepatrným zlomkom súboru, ktorý predstavuje priložený katalóg zbierky SPH.

Komentár ku katalógu

Katalóg architektonických článkov (príloha E tejto práce) je predstavený vo svojej základnej podobe, obsahujúcej hlavné informácie ako inventárne číslo, približné určenie pôvodnej funkcie článku a popis, materiál, rozmery, prípadne poznámky týkajúce sa rôznych individualít, napr. stopy polychrómie, maltové nálepy, kamennícke značky a prípadne pozorované opracovanie (nie však systematicky, chýba trasologický rozbor) či jeho absencia. Článok doprevádza čo najpopisnejší výber fotografií, nahradzujúci skicu (tá existuje iba v primárnej dokumentácii). Tento stav katalógu rozhodne nie je finálny, no na jeho podrobné dopracovanie by bol potrebný samostatný výskum a podpora v podobe silných pomocníkov (brigádnikov). Pre potreby dizertačnej práce bolo nutné predovšetkým zistiť rozsah dochovania niektorých stredovekých architektonických prvkov, ich variabilitu, a tým prípadne odkázať k možnej rekonštrukcii zaniknutých fáz baziliky a kláštora. Do budúca je možné systematicky katalóg doplniť o všetky menované a po iných zbierkach či expozíciách roztrúsené fragmenty, a predovšetkým aplikovať napr. petrografický výskum, analýzu mált, analýzu náterov, prípadne ďalšie analýzy či výskum stôp kamenníckych techník a nástrojov. Štatistické vyhodnotenie výsledkov by túto otázku posunulo v bádani dopredu. Pripísaná dátácia u každej položky vychádzala z odhadu na základe vzájomného (z mojej strany však laického) porovnania stôp opracovania, prípadne profilácií či materiálov, dátácii však nepomáhal úsudok profesionálneho stavebného historika a chyby sú pravdepodobné.

---

⁷⁷⁵ BENEŠOVSKÁ 2010.

⁷⁷⁶ LÜSSNER 1887-1888, s. 404-406; MACH – ŠITTLER 1913, s. 50-51; ROYT 2014.

⁷⁷⁷ BRAVERMANOVÁ – CHLUSTIKOVÁ – CHOTĚBOR 2014.

V rámci schematickeho náčrtu vývoja stavby je možné pracovať s určitými skupinami nálezov. Prvou a predpokladane najstaršou z nich sú **fragменты z hrubozrnného červeného pieskovca**, zahrnujúce i masívne bloky častí bývalých stĺpov, ktoré sa našli pri archeologickom výskume, vrátane miest základov častí románskej baziliky z 12. stor. a sú tak datované ante quem tejto dnes rekonštruovanej stavby. Tieto fragmenty sa preto najpravdepodobnejšie viažu na jedinú odkrytú najstaršiu kamennú fázu baziliky. Na základe vyhodnotenia terénnej dokumentácie sa jednalo o stavbu čiastočne dochovanú v základoch pod dnešnou stavbou a čiastočne vo fragmentoch elevácie stien (južný múr hlavnej lode), vrátane priečných kvádrov západného priečelia (úroveň prvej špáry hlavnej lode). Je veľmi pravdepodobné, že tieto fragmenty staršej stavby súvisia s dochovaným schodiskom na západný chór v severnej stene hlavnej lode a kruhovým okienkom. Pre potvrdenie by bol potrebný petrografický rozbor.

Fragменты z červeného pieskovca niesli často stopy omietnutia. Patria medzi ne mohutné pätky PHA17/1059 (dnes v expozícii Příběh Pražského hradu)⁷⁷⁸ a päťka odkrytá i zabudovaná v základe severnej arkády hlavnej lode (Fot. 186-187)⁷⁷⁹, časť drieku k prvej z nich (PHA17/1058)⁷⁸⁰, ďalšie fragmenty driekov: PHA17/588, 589, 735, 826, 827, 863. Ďalej krychlová hlavica stĺpu s prstencom (PHA17/712) stredne mohutného stĺpu (driek priemeru 28 cm), pochádzajúca z neznámej sekundárnej pozície⁷⁸¹ a podobný fragment PHA17/700. A ďalej rôzne fragmenty červeného pieskovca PHA17/690, 709, 717, 944, 949. Zhodovali sa v častom nesení stôp malty zo sekundárneho zamurovania. Kolekciu červených pieskovcov dopĺňa niekoľko ďalších kusov pochádzajúcich z výskumu Ivana Borkovského, ktoré však majú prevažne amorfné tvary a neboli do katalógu zahrnuté (sú uložené v depozitári oddelenia Pražský hrad). Vzhľadom na mohutné rozmery predovšetkým menovaných stĺpov je pravdepodobné, že sa jednalo o stĺpy medzilodných arkád stavby, ktorá bola zničená požiarom v roku 1142 a prestavaná do vrcholne románskej podoby. Je otázne, nakoľko časti tejto baziliky zachovali dva stĺpy novej stavby s hlavicami z červeného pieskovca a v jednom prípade i drieku (Rez 8), prípadne či sa nemohlo jednať o novotvar nadväzujúci na tradíciu staršej stavby. V románskej novostavbe po 1142 boli použité rovnako prvky z červeného pieskovca (chýba nám zrovnávací petrografická analýza), ale predovšetkým v miestach vyžadujúcich spevnenie (nadpražie dverí, v jednom prípade preklad nad otvorom pre kruhový prvok na severnej tribúne, dve hlavice stĺpov a pod.). V románskej novostavbe rozhodne prvky z červeného pieskovca nedominovali, mohli však výtvarne nadväzovať na starší výraz stavby. To, že najstaršia kamenná stavba nemala skromný počet červených pieskovcových prvkov dokazujú aj početné

---

⁷⁷⁸ BRAVERMANOVÁ – CHLUŠTKOVÁ – CHOTĚBOR 2014, s. 124; LÜSSNER 1887-1889, s. 372.

⁷⁷⁹ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 37, 68, 349 a BORKOVSKÝ 1975, 12, obr. 4.

⁷⁸⁰ BRAVERMANOVÁ – CHLUŠTKOVÁ – CHOTĚBOR 2014, s. 124; LÜSSNER 1887-1889, s. 372.

⁷⁸¹ BRAVERMANOVÁ – CHLUŠTKOVÁ – CHOTĚBOR 2014, s. 125.

nálezy jej fragmentov v základoch presbytára (osobne napr. zo severnej strany pri výskume 2012, Fot. 663, 665-669).

Najpočetnejšiu skupinu dochovaných kamenných architektonických článkov jedného typu predstavujú bežné opukové **kvádriky**. Je však nutné poznamenať, že medzi nimi nie je možné rozpoznať rozdiely medzi kvádrickmi prvej kamennej stavby (pred 1142), stavby po roku 1142 (vrcholne románskej) a neskoro románskej z obdobia prestavby na počiatku 13. stor. (pravdepodobne za abatyše Anežky Přemyslovny, pred 1228), prípadne i gotických. Na rozbor kvádríkov by bola potrebná predovšetkým systematická porovnávacía databáza rozmerov a opracovaní kvádríkov použitých v existujúcej stavbe, a to vrátane častí Machom označených ako najstarších (severná stena južnej bočnej lode – dnes zakrytá panelmi o výskume). V rámci zbierky SPH bolo evidovaných (v katalógu tak označených) 81 predpokladane románskych kvádríkov z opuky. Početnú skupinu tvoria ďalej **dlaždice** či ploché dosky rôznych rozmerov, ktoré však zrejme súvisia s úpravou na počiatku 13. stor. (por. datáciu dlaždíc v kláštore podľa archeologických nálezov či dlaždice v kaplnke sv. Ludmily z 13. storočia). Prvé vrcholne románske podlahy mali formu maltovej vrstvy (napr. južn tribúna, prvá podlaha v kláštore). Dlaždíc bolo celkom evidovaných 26, najčastejšie mali štvorcový tvar so strano dlhou okolo 30 cm a hrúbkou okolo 7 cm. Do budúca bude možné porovnať dlaždice s dodnes dochovanými fragmentami in situ v podzemí kláštora a v prízemí kaplnky sv. Ludmily.

Z vrcholne až neskoro románskych článkov sa dochovali aj fragmenty nahradené na stavbe kópiami (pre zlý stav originálu) počas prvej názornej rekonštrukcie. Dnes nie je jasné, ktoré z celkovo dochovaných románskych častí bola vyňatá z originálnej polohy, a ktoré boli nájdené v polohách sekundárnych (to zrejme prevažne fragmentárne kusy). Celkovo je v zbierke SPH evidovaných napr. 6 **sediel** združených okien (či ich polovic; PHA17/373, 570, 574, 576, 577⁷⁸², 578). Ďalej sa dochoval 14 **hlavíc alebo pätiok** (PHA17/310, 360, 355, 349, 310, 464, 417, 655, 898, 913, 914, 923, 1054 a jedna v Lapidáriu Národného Muzea)⁷⁸³, väčšie časti celých **stĺpov združených okien** (PHA17/569, 572, 654 a 4 v Lapidáriu Národného Muzea⁷⁸⁴), drobnejšie fragmenty **driekov stĺpov** (PHA17/839, 845, 846, 847, 852, 940, 1055)⁷⁸⁵, početne dochované **konzolky** zo združených okien (PHA17/307, 828-833, 917, 919, 927, 928, 934 – por. obr. Nálezy 2 v prílohe)⁷⁸⁶. Zachovali sa i dva fragmenty rozdielného **oblúčikového vlysu** (PHA17/596 a 803⁷⁸⁷), v druhom prípade ide o blok opuky s nedotesaným zuborezom, pretesaným znova ako oblúčikový vlys. Dochovali sa tiež celé alebo časti

---

⁷⁸² BRAVERMANOVÁ – CHLUŠTKOVÁ – CHOTĚBOR 2014, s. 126.

⁷⁸³ Ibidem 2014, s. 124; DENKENSTEIN – DROBNÁ – KYBALOVÁ 1958, s. 111.

⁷⁸⁴ DENKENSTEIN – DROBNÁ – KYBALOVÁ 1958, s. 111

⁷⁸⁵ BRAVERMANOVÁ – CHLUŠTKOVÁ – CHOTĚBOR 2014, s. 127.

⁷⁸⁶ Ibidem, s. 125.

⁷⁸⁷ Ibidem, s. 126.

strielňových okien (PHA17/566, 579, 580) a ďalšie špalety (PHA17/ 797, 806), ako aj ďalšie románsky opracované fragmenty nejasnej pôvodnej funkcie – celkom 31 ks. Niektoré z nich majú zreteľný neskororománsky tvar (napr. PHA17/573, 803). Medzi najluxusnejšie patria dva zlomky sústružených driekov stĺpov (PHA17/839, 852), aké sa dochovali v Machom popisovaných a dokumentovaných nálezoch, a mohli by tak byť stotožniteľné. Zaujímavým fragmentom je vetrací otvor v tvare štvorlístu, o ktorom máme presnú informáciu o jeho primárnom uložení v nároží apsidy južnej kaplnky baziliky po pripojení kaplnky sv. Ludmily, a teda neskororománskeho stária (PHA17/1061).⁷⁸⁸

Vôbec najpočetnejšiu skupinu architektonických článkov evidovaných nielen v zbierke SPH tvoria **goticky tvarované či opracované fragmenty**, niekedy celé diely gotických klenieb. Najtypickejšími boli gotické **klenebné rebrá** hruškového a menej často klinovitého profilu s vyžlabením, ktoré často niesli stopy zelenej, červenej a čiernej polychrómie (celkom rebier a ich fragmentov evidovaných 54 hruškovitých a 26 ďalších). Je nutné poznamenať, že niektoré sedlá románskych okien niesli stopy rovnakej polychrómie ako gotické články (PHA17/570). Ďalšie výrazné fragmenty tvorili napr. kružby z gotických okien (PHA17/567, 587, 592, 642, 656, 661, 729, 877, 887, 894), drieky viackrát vyžlabených prípor (PHA17/707, 744, 761, 762, 781, 798, 804, 805). K ďalším najrôznejším profiláciám gotického tvaru či opracovania patrí min. 91 ks, medzi neprofilované či nevýrazné s gotickým opracovaním patrilo ďalších min. 14 ks. Najlepšími dochovanými boli tri gotické svorníky s dohovanými štyrmi výbehmi (náscami) hruškových rebier (PHA17/790, 791, 792). K luxusnej gotickej kamennickej tvorbe patrí drobná architektúra doteraz interpretovaná ako „**jesličky**“ či „**boží hrob**“ pre veľkonočné hry (PHA17/1043-1053; por. vyššie). Ďalšou skupinou jemne opracovaných článkov neznámeho pôvodu (možno **konštrukcie oltára?**) patrí skupina 13 gotických fragmentov, pôvodne označených číslom 14053 a pochádzajúcich z výskumu Ibana Borkovského, a to z výplne kenotafu Boleslava II. (PHA17/1029-1038, 1040-1042). V rámci kláštornej záhrady pri výskume Ivana Borkovského sa našli dva fragmenty prezentované na výstave Příběh Pražského hradu (tzv. **fragmenty konzoliek**; PHA17/1056, 1057). Ďalšími luxusnými fragmentami sú tri **časti snád' bývalého triptychu** (PRA17/528a-b, 529 a možno i 838), ktoré nesú figurálnu výzdobu neskorogotického charakteru (záver 15. stor.). Tieto plastiky neboli dodnes umelecko-historicky spracované.

Napokon zostáva skupina nejasného stária (predpokladane stredovekého) s počtom 50 ks a pravdepodobne novoveké fragmenty, ktorých je celkom 22 ks a ďalších 19 ks fragmentov alebo celých stupňov schodiska, predpokladane novovekého až recentného. V katalógu sú evidované dve samostatné omietky (PHA17/876 a 884) a niekoľko kusov,

---

⁷⁸⁸ Ibidem, s. 128 s ďalšími odkazmi.

u ktorých som odhadla ich možný pôvod z doby Machovej rekonštrukcie ako novotvarov (vyžadovalo by odbornú revíziu).

Závery

Z naznačeného prehľadu katalógu SPH (príloha E) je preto možné vyvodit' niekoľko záverov. Za prvé, k najstaršej stavbe sme schopní prisúdiť predovšetkým fragmenty z hrubozrnného červeného, nahnedlého až nafialového pieskovca, ktoré boli predpokladane nosnými partiami kamennej stavby, netvorili však väčšinu jej základnej hmoty. Predpokladáme, že patrili ku stavbe budovanej kvádrovou technikou, ktorá bola intaktne odkrytá v múroch hlavnej lode a v archeologických situáciách západnej časti chrámu ako liate základy. Červené pieskovce nevyše stratigraficky predchádzali vrcholne románskej stavbe – nachádzali sa v základoch presbytára a južnej bočnej lode či pod medzilodnými arkádami v sekundárnej polohe. Podľa ojedinelých dochovaných slohových prvkov (napr. hlavica PHA17/712, drieky a pätky mohutných stĺpov) sa jednalo o veľmi jednoducho tvarované prvky, aké nie sú dostatočne slohovo signifikantné a nie je možné určiť, či mohli pochádzať napr. z 11. či už 10. stor. (chýba u nás zrovnateľný materiál). Navyše napríklad u zmienenej krychlovej hlavice nie je vylúčené, že nebola súčasťou až vrcholne románskej stavby (podobá sa hlaviciam v dnešnej východnej krypte). Mohutné časti arkádových stĺpov nevyučujú archaický vznik, nemáme však preto datačné opory.

Románske architektonické články neboli dostatočne početné vzhľadom na definitívny zánik napr. celého románskeho krídla kláštora – pôvodné články boli zrejme v priebehu storočí použité znova a dnes sú až na výnimky nedohľadateľné. Naopak v bazilike sa väčšina románskych prvkov uchovala in situ, preto zrejme netvorí podstatnú časť sekundárnych nálezov. Medzi najzaujímavejšie nálezy v tomto smere patrí hlavica s drakmi archivovaná v Lapidáriu Národného múzea či fragmenty rastlinných ornamentov a sústružená hlavica⁷⁸⁹ – prvky nájdené však iba ojedinele. Medzi článkami sa dajú nájsť zaujímavé jednotlivosti (napr. blok zuborezu a oblúčikového vlysu PHA17/803), celkovo však k výpovedi dnes stojacej stavby nepridávajú nové informácie.

Opakom sú gotické prvky, ktoré sú až na výnimky najlepším svedectvom o bývalej podobe gotických častí kláštora a baziliky.⁷⁹⁰ Počet dochovaných gotických prvkov je

---

⁷⁸⁹ LÜSSNER 1887-1889.

⁷⁹⁰ K tomu je dôležitá správa CHOTĚBOR 1974 a jej závery, odkazujúce ku gotickej podobe kláštornej kvadratury.

vysoký, vzhľadom na absenciu týchto štruktúr v lodi baziliky je nutné tieto články považovať za časti v goticke iba jednotlivo menené či doplňované (okná, západné priečelie baziliky, dvere a snád' portály). Výnimkou je v tomto smere kaplnka sv. Ludmily, u ktorej bolo i architektonicky dokázané niekdajšie gotické tvarovanie klenby a celého prvého poschodia kaplnky, v ktorej sa dochoval náhrobok sv. Ludmily zo 14. storočia in situ. Správy o prestavbe kaplnky máme i z písomných prameňov (por. vyššie). Zdá sa preto, že vysoký počet fragmentov hruškových a menej klinovitých rebier, určite aspoň časť z troch nájdených svorníkov a ďalšie kvádre s profiláciami budú patriť tejto kaplnke (variantou by bolo uvažovať o gotickej podobe vzdialenejšej kaplnky sv. Anny). Predpokladane sa potom jedná o časti s bohatou farebnou polychrómiou priamo na kameni. Kaplnka tak bola podľa všetkého bohate vyzdobená. Medzi fragmentami postrádame vyslovene honosné sochársky tvarované kusy, možný výskum by však v budúcnosti mohol odhaliť aspoň predpokladaný tvar niekdajšej klenby kaplnky.

Najkrašie a sochársky dôsledne modelované sú potom niektoré vyššie zmienené gotické prvky (súbory tzv. drobnej architektúry PHA17/1043-1053 a PHA17/1029-1038, 1040-1042). Jedná sa zrejme o prvky malých interiérových architektúr či výzdoby. Bazilika si i v gotickom období zachovávala svoj románsky charakter, dochovaný i naprieč novovekými pravami. K neskorogotickým plastikám patrí potom fragment reliéfu – snád' pôvodne triptychu (PRA17/528a-b, 529 a možno i 838) z obdobia záveru 15. stor. (?), ktorý bol možno súčasťou niekdajšieho tympanónu. Je otázkou, aký tympanón predchádzal dnes in situ dochovaného (dnes kópiou nahradený) tympanónu sv. Jiří s drakom z roku 1515 na južnom portále a či sa mohlo jednáť o tympanón rekonštruovaný fragmentami PHA17/1060a-f predpokladane z počiatku 13. stor.

Z novovekých až recentných článkov sa až na profilované výnimky nedochovali žiadne zaujímavé kusy, napovadajúce neznámemu stvárneniu častí novovekej stavby. Naopak, napríklad stĺpy v románskej východnej krypte boli nahradené už počas novovekej úpravy v 17. stor. svojimi replikami, držiaci sa románskeho tvaroslovia.

Bazilika sv. Jiří (a snád' i budova kláštora) nemala ako sa zdá v žiadnom zo skúmaných období charakter prevyšujúci kvalitou svojho architektonického dekoru bežný štandard. Najväčnejšou je bezpochyby jej vrcholne románska fáza, budovaná v duchu kvalitných dobových stavieb Vladislavovskej Prahy, a ktorá nebola v nasledujúcich obdobiach v celku nikdy prekonaná. Jednotlivosti naznačujú individuálne a izolované neskoršie stavebné zásahy a premeny, čo využila i novodobá puristická rekonštrukcia. To sa naopak netýka kláštora, ktorý vplyvom nepriaznivých prírodných a geologických podmienok v románskej podobe nepretval a v gotike bol mohutne prebudovaný, a následne ešte raz od základu pretvorený v ranom baroku (v tomto stave je dnes spolu s výraznejšie modernými časťami rekonštruovaný). I preto je pravdepodobné, že

niektoré z početných gotických fragmentov uchovaných v zbierke SPH pochádzajú i z tejto stavby.

6.5 Archeologické nálezy konkrétne napovedajúce ku stavbe

Na tomto mieste iba stručne načrtnem povahu súboru, ktorý Ivan Borkovský vyzdvihol a deponoval na oddelení výskumu Pražského hradu. Dnes sa tento fond nachádza v depozitári uloženom v čp. 2 v blízkosti kancelárií oddelenia, a bol v nedávnej dobe asi posledných troch rokov premytý a presáčkovaný. Dôvodom tejto novej starostlivosti bolo nepríliš šťastné predchádzajúce umiestnenie fondu v depozitári vo Vikárskej uličke v pivnici, do ktorej zatekala voda a nálezy tak zčasti splesnili. Pri sťahovaní niektorých nálezov a ich prekladania z rozpadnutých drevených pôvodných bední tak mohlo dojsť k drobným chybám pri identifikácii nálezov, vzhľadom na sledovanie týchto prác však len veľmi ojedinelom. Nálezy je tak dnes dobre možné identifikovať s číselným prírastkovým zoznamom, dochovaným v inventárnych knihách Ivana Borkovského, a to konkrétne v knihe č. 3 s vyselektovaným zoznamom nálezov zo svätojiřského areálu.⁷⁹¹ Týchto nálezov je po premytí a preuložení evidovaných 78 bední.

Nálezy z výskumu boli vyberané po nálezových celkoch a takto dostali vlastné prírastkové číslo. Po premytí boli rozdelené do sáčkov podľa materiálov. V dobe výskumu sa podľa fondu zbierali nálezy rôzneho charakteru od keramiky (vrátane novovekej v početnom množstve), kostí, cez železo, kovy, sklo, drevo, uhliky, až po stavebný materiál, kamene, omietky a malty. Všetky nálezy boli prekontrolované a revidované iba tie, ktoré nespracovával Jan Frolík v poslednej publikácii⁷⁹² a podľa popisu nenáležali recentným alebo barokovým kontextom. Z revízie vyplýva, že prevažná časť súboru zahŕňa mladšie novoveké či vrcholne stredoveké nálezy, a to navyše zbierané v rámci širokých celkov naprieč iba ojedinele podľa vrstiev rozdelenými kontextami. Prevažná časť revidovaných nálezov pochádzala zo záhrady kláštora, kde bol objem ťaženého materiálu obrovský (vyťažená celá kubatúra záhrady), čomu úplne neodpovedal potrebný predstihový výskum a dá sa predpokladať, že nálezy boli ťažené výberovo. Navyše je potreba predpokladať staršie rozsiahle zásahy F. Macha a K. Fialy, čo sa prejavilo i vo fonde, kde sa napr. v súbore medzi dvomi podlahami románskeho kláštora vyskytli novoveké intrúzie (napr. č. 14327, 14353).

Ojedinelý záujem o zvrstvenie je doložený v rámci kláštora v miestnostiach M3 a M4, kde sa sledovala stratigrafia medzi odkrytými podlahami a to v miestach, kde sa bolo potreba zahĺbiť pre založenie betónových pilotov. Materiál z tohto miesta by preto mal odzrkadľovať stavebný vývoj a nárast vrstiev. Zvrstvenie podrobne zakreslené a publikované Borkovským⁷⁹³ sa naopak v nálezoch neodráža: prírastkové čísla sú

---

⁷⁹¹ Předmětový katalog č. 3, archív oddelenia Pražský hrad ARUP.

⁷⁹² FROLÍK et. al. 2000.

⁷⁹³ BORKOVSKÝ 1975, s. 121, obr. XIX.

popísané iba formou „navážka mezi“ maltovou a opukovou dláždenou podlahou v mieste, kde má Borkovský zakreslené vrstvy tri (a-c). Ojedinele sú potom k prírastkovým číslam označené i tieto vrstvy. Z toho potom nachádzame keramiku z vrstvy „c“ (č. 14329-14331; obr. Nálezy 5), ktorá zahrnula mladšiu ranostredovekú keramiku charakteristickú šedými alebo načervenalými výpalmi, často s preťahom, ale i primiešanú staršiu tzv. kalichovitú keramiku 10.-11. stor., pričom najmladším bol fragment svetlej červene malovanej keramiky (č. 14331), náležiacej do skupiny odvádzanej od keramiky nájdennej pri výskume mestečka Sekanka z priebehu 13. storočia.⁷⁹⁴ Veľkú mieru sekundárneho uloženia keramiky a jej premiestenia dokazujú početné staršie fragmenty ukladané v mladších vrstvách (vrátane napr. keramiky 9.-10. storočia v zásype gotických murív), čo odkazuje na významné a dávno pred archeologickými odkryvmi zničené horizonty najstaršieho osídlenia na ploche. To je možné zaradiť do 9. storočia, ak nepredpokladáme navážanie materiálu na túto parcelu z iných častí hradu. Snáď najdôležitejšiu informáciu priniesla revízia fragmentov z navážky pod maltovou podlahou, ktorá je v kresbe Ivana Borkovského rozdelená do troch vrstiev. V keramickom materiále (č. 14376 – obr. Nálezy 5, 14380) sa nachádza keramika zaraditeľná do mladšieho stredoveku, skladajúca sa v tomto prípade z fragmentov tzv. zduřelých okrajov a ich doprevádzajúcej jemnej keramickej hmoty, ďalej keramiky vyskytujúcej sa po kalichovitej keramike, charakteristická ako hrubšia šedá či do červena sfarbená keramická hmota, s častými bielymi preťahmi, s prímiesami sl'udy, a dokonca jeden fragment misky/pokrievky zdobenej na okraji vlnicou (č. 14376, obr. Nálezy 5).⁷⁹⁵ Na základe takto dochovanej keramiky je možné upresniť, že maltová podlaha románskeho kláštora, ktorá sa javí ako najstaršia podlaha kláštora, je keramickými zlomkami zaraditeľná do doby, v ktorej predpokladáme stavbu kláštora, a to v pol. 12. storočia za abatyše Berty (1145-1154). V navážke nasledujúcej, ktorá by mala odzrkadliť posun a datovať stavbu mladšej dláždenej opukovej podlahy, sa vyskytla keramika s početnými staršími prímiesami a s najmladším horizontom zaraditeľným do priebehu či pokročilého 13. storočia. Mohlo tak dojsť k oprave v súvislosti s písomnou zmienkou o veľkej vode, ktorá strhla časť kláštora na sever po svahu Jelenej priekopy v 80. rokoch 13. storočia. Druhú možnú hypotézu, a to opravu a obnovu kláštora za abatyše Anežky (1200-1228), u ktorej je stavebná aktivita na bazilike doložená, naopak keramický materiál skôr vyvracia prítomnosťou najmladších fragmentov horizontu Sekanka. Otázna je tiež prítomnosť fragmentov ohorelých

---

⁷⁹⁴ Popisy keramiky vzhľadom na povahu fondu nerozvádzam s uvedením širokých analógií a datácie pražskej rane stredovekej keramiky, ktorú som mala možnosť študovať najmä pri vzniku bakalárskej práce (CHLUSTIKOVÁ 2004) a následne pri archeologických výskumoch na Pražskom hrade, ktorých som sa ako zamestnanec ARÚP účastnila od roku 2005. Niektoré v tejto práci popisované súbory som datačne konzultovala s Janom Frolíkom a Kateřinou Tomkovou, ktorým za pomoc ďakujem.

⁷⁹⁵ Por. obr. BORKOVSKÝ 1975, s. 122, obr. XX.

opukových kameňov spolu s červenými pieskovicami niekedy s maltou, ktoré sa v tomto horizonte medzi podlahami taktiež našli (č. 14327).

Druhou na nálezy početnou situáciou sú sondy v severných pivniciach kláštora (S1-S3), kde boli dokumentované dokonca i rezy a vrstvy čiastočne rozlišované. Opäť však v prípade nálezového fondu existuje problém v evidencii nálezov z rôzne popisovaných situácií, ktoré neodpovedajú podrobným Borkovského rezom. V príroste knihe sú pritom niekedy v prípade týchto sond podrobnejšie popisy terénu než na kresbách (resp. k niektorým kresby chýbajú), takže nie je možné stratigrafické zaradenie nálezu viac než v rámci abstraktnejšej predstavy. Zvrstvenie, ktoré v tomto mieste vzhľadom na vývoj terénu bolo (Rez 33). Keramika v tomto mieste datuje prítomnosťou najmladších fragmentov do mladšieho raného stredoveku, obdobia 12.-13. storočia. A to predovšetkým v prípade dobre popísaných terénov v miestach, kde bolo možné sledovať zahĺbenie „pece“ (inv. č. 14151, 14152, 14197, 14203, 14204, 14205, 14210, 14212 – najmladšie sú zduřelé okraje, obsahuje i tenkostenný materiál obsahujúci slúdu - obr. Nálezy 6), správne Borkovským identifikovanej funkčne i datačne (jej zásyp pochádza z obdobia 14. storočia s vrcholne stredovekou keramikou – napr. č. 14195, 14201). V rámci S2 bola zachytená červená spálená vrstva, ktorá je nálezmi do obdobia mladšieho raného stredoveku (11.-12. stor.?) s nadložími zahrnujúcim i zduřelé okraje a malé dohora vytiahnuté okraje, charakteristické pre 12./13. storočie (č. 14199 - obr. Nálezy 6). Z dochovanej keramiky nie je spálenisko možné určiť presnejšie než do obdobia 12.-13. stor.

V rámci ďalších súborov sa napr. v zásype priestoru M9 (druhý vých. sklep) v severovýchodnom rohu záhrady objavilo v zásype mnoho ranostredovekých črepov s kalichovitým okrajom (č. 14337). Je otázkou, nakoľko relevantné sú nálezy identifikované v rámci navážok s iba nejasným popisom, nad ktorým murivom sa nachádzajú, avšak bez rozlíšenia úrovne či vrstvy (napr. č. 14221 v strednej sonde „južne od tehlovej dlažby“ s vrcholne stredovekou keramikou ako najmladšou v súbore). A v keramike z najstaršej vrstvy zašľapanej do povrchu skaly pochádza iba jeden okraj (č. 14183 - obr. Nálezy 6). Naopak v teréne v južnom ambite (č. 13838, 13839, 13844) potom pochádza novoveký materiál s jednou výnimkou (č. 13837) z raného stredoveku, je preto zjavné že terén tu bol zrejme znižovaný. Z násypu v múre 1953 tiež pochádza ojedinelý keramický fragment z vrcholného novoveku (č. 14369, šedá vlešťovaná keramika), ktorý sa sem mohol dostať sekundárne. Iný fragment zásobnice z mladšieho raného stredoveku sa dostal medzi kamene východne od 2924 (č. 14363).

Z načrtnutého prehľadu je tak zrejmé, že spracovanie materiálu z hľadiska chronologického nemá v rámci záhrady kláštora veľké opodstatnenie. Napomáha datovať určité kľúčové situácie (napr. podlahy románskeho krídla), v prevažnej väčšine však – i vzhľadom na sekundárne zásypy a premiestňovanie materiálu – neprináša žiadne podstatné informácie. Paradoxom je napríklad i to, že materiál publikovaný I.

Borkovským ako keramika z „povrchu cesty“ pozorovanej v rámci záhrady⁷⁹⁶ sa stratila a v súbore sa dnes nenachádza (zostali iba ostatné nálezy zo sáčkov: kosti, kamene, uhľíky, ale i jeden celý prejz a obrovský kus mazanice váhy 1,5 kg, inv. č. 14396, z čoho však nie je jasné, či sa do súboru nedostala nejaká intrúzia). Dochovali sa tu ďalej opracované kostenné nástroje nazývané niekedy „ihly“ či vrtáky, používané zrejme pri šití (č. 14367).

V tomto smere ako najpodstatnejšie sa pre revíziu ukázali samotné murivá a fragmenty architektonických článkov, ktorých revízia sa javí opodstatnená, nemôže však byť doplnená (až na výnimky prevažne už publikované J. Frolíkom) o žiadne podstatné nové informácie plynúce z dochovaného drobného materiálu a nálezov vybraných počas výskumu.

Malty

Na tomto mieste je tiež možné upozorniť na význam existencie odoberaných mált v početnom množstve už počas výskumu Ivana Borkovského. Tieto malty boli zčasti (celkom 10 vzoriek) analyzované Antonínom Zemanom a Eliškou Ružičkovou a publikované v roku 2000.⁷⁹⁷ Na základe tejto práce som sa rozhodla v analýzach pokračovať rovnakým postupom (i vzhľadom na možnú porovnateľnosť výsledkov) a pokúsiť sa vyhodnotiť malty získané pri výskume základov baziliky v roku 2012 na východnom dvore. Z nich bolo vybraných celkom 12 vzoriek, z ktorých 7 bolo podľa stavebnej technológie odkrytých základov románskych, zbytok novovrománsky z doby rekonštrukcie či barokový z doby stavby kláštora v 17. storočí. Jedna vzorka pochádzala z románskej hradby Pražského hradu získanej v Zlatej uličke pri výskume v roku 2009. Závery z týchto analýz, prevádzaných v rokoch 1998-1999 a 2013⁷⁹⁸ nedopadli uspokojujúco. Už závery publikované v roku 2000 ukázali, ako problematicky sa malty (resp. ich analyzované viacmenej náhodné výbrusy) vzájomne porovnávajú a metóda práce sa neukázala nosnou. Závery boli už v roku 2000 pomerne rozpačité a je zjavné, že sa snažili rešpektovať výsledky archeologického bádania, ktoré rozboru mált „napovedali“. Po tom, čo som podobné zadanie o chronologických väzbách mált pri druhej analýze neposkytla, analýza A. Zemana vlastne nepriniesla žiadne výsledky, ktoré by boli použiteľné v rámci typu položenej otázky: ktoré vzorky mált tvoria podobné skupiny – a to i vo vzťahu k desiatim vzorkám analyzovaným pred pätnástimi rokmi. Jednotlivé vzorky z roku 2012 boli dôsledne určené z hladiska plniva či pojiva a ich

---

⁷⁹⁶ BORKOVSKÝ 1975, s. 113 obr. XVIII.

⁷⁹⁷ FROLÍK et. al. 2000, s. 261-278; ZEMAN 1998-1999.

⁷⁹⁸ ZEMAN 2013 a dokumenty z roku 2014-2015 (archív ARÚP).

individuálnych charakteristík, niektoré závery boli iste prínosné, napr. o dovoze suroviny kryštallického vápenca z väčších dialok než bol sedimentovaný vápenec, či o prímеси tehlového prachu v maltách z románskej stavby. Napriek tomu táto analýza nebola schopná rozlíšiť skupiny vzájomne (v rámci skupiny vzoriek z roku 2012 i v rámci celej skupiny i starších analýz) podobných či odlišných mált. Výsledky vyšli pomerne odlišne i v prípadoch, kde malta pochádza z jednej línie základu (z roku 2012) a prílišná variabilita sa tak nepredpokladá. A naopak, niektoré individuálne znaky mali spoločné malty zo základu románskeho a zo 17. storočia. Podľa vyjadrenia A. Zemana je však i posun v bádání medzi rokmi 1998/1999-2013 natoľko veľký, že nie je prekvapivé, ak výsledky nejdú celkom úspešne porovnať.⁷⁹⁹ V budúcnosti by som rada na výskum naviazala a pokúsila sa o revízne analýzy vybraných vzoriek a konzultácie s ďalšími odborníkmi. Položená otázka o vytvorení skupín vzájomne si podobných mált tak zostáva nezodpovedaná, v budúcnosti by v tomto smere taktiež pomohol aspoň makroskopický optický výskum všetkých Borkovským nazbieraných vzoriek a ich porovnanie s novo odoberanými vzorkami z r. 2012, ako aj prípadným výskumom mált zo špár existujúceho nadzemného muriva.

V tomto smere sú zatiaľ najprínosnejšie makroskopické pozorovania a F. Macha z doby prvej rekonštrukcie, ktoré takto publikoval. Viažu sa na jeho vlastný popis mált a na základe nich často rozlišovaných typov či chronologických vrstiev stavby, predovšetkým jej nadzemných častí, ktoré odpovedajú slohovým zaradeniam jednotlivých murív. Mach tak popisuje napr.: „*Staré románské zdívo, lité i řádkové, vykazovalo všude maltu z písku kopaného a z vápna na sucho hašeného, kdežto veškeré opravy a přizdívky v době pozdější dělány byly na říční písek a vápno na mokro hašené.*“⁸⁰⁰ Na rovnakom mieste Mach popisuje maltu, ktorou opravovali či vymieňali porušené románske murivo: „*maltou z říčního písku a mletého vápna*“.⁸⁰¹ O tomto „mletom vápne“ ďalej píše, že „*nemá škodlivých vlastností cementův*“ a že rýchlejšie tvrdne, a bolo preto uprednostnené pred bielym pražským vápnom.⁸⁰² V dobe stavby kaplnky sv. Ludmily pri zamurovaní okna južnej kaplnky bola použitá malta s kopianým pieskom a na sucho haseného vápna.⁸⁰³ Veľmi podstatný rozdiel v maltách pozoroval Mach v murivách západnej krypty (myslel zrejme základu) a nad ňou, až do úrovne bývalej podlahy románskeho západného chóru: tu bola malta „*červenavá, z písku hrubého*“ a v murivách západne od špáry „*zcela bílá a jemná*“.⁸⁰⁴ Na inom mieste sa popisuje malta muriva presbytára a apsidy ako bežná románska malta - z piesku kopaného a vápna na sucho haseného.⁸⁰⁵ V rámci kaplnky sv.

---

⁷⁹⁹ Na výskum som mala iba obmedzený rozpočet z financií ARÚP.

⁸⁰⁰ MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 80, pozn. **

⁸⁰¹ Ibidem, s. 80, 89-90.

⁸⁰² Ibidem, s. 82-83.

⁸⁰³ Ibidem, s. 88.

⁸⁰⁴ Ibidem, s. 336.

⁸⁰⁵ Ibidem, s. 428.

Ludmily sa v románskom murive nachádzal v malte kopaný piesok, v gotických partiách riečny.⁸⁰⁶ Tieto popisy sú možno v niektorých prípadoch zjednodušujúce, sú však výsledkom pozorovania skúseného staviteľa a predovšetkým popisujú časti stavby, ktoré zanikli či boli prekryté vrstvami nových obkladov či novo špárované. V dnešnej dobe je tak otázne, nakoľko úspešné by mohli byť analýzy mált vzoriek získaných zo špár stojacej stavby.

---

⁸⁰⁶ MACH – ŠITTLER 1913, s. 138, 141.

7. Náčrt vývoja stavby

Na základe vyššie uvedenej analýzy kapitoly 6 je možné stručne predstaviť najstarší vývoj stavieb svätajirského areálu, tak ako sa ukazujú v novom svetle zhromaždenej dokumentácie. Svoje vyhodnotenie som zanášala i do obrazového materiálu Plánu 1, ktorý odlišuje navrhované fáze aspoň približne farebnými variáciami, ktoré napomáhajú orientácii vo vývoji architektúry. Vzhľadom k tomu, že až na výnimky nebolo dôkladne dokumentované nadložie a rezy z dokumentácie Ivana Borkovského sú iba sporadické (vyznačené v Pláne 1) a zamerané skôr na priebežný vznik nadložia než jeho všeobecnú analýzu, nie je možné pri popise všetkých murív a teda i architektonického vývoja zvažovať (až na výnimky) jeho väzbu na stratigrafický vývoj. Ten bol možný iba ojedinele, napr. v prípade východnej časti kaplnky sv. Anny, kde ju už publikoval Jan Frolík.⁸⁰⁷ V prípade priestoru baziliky sv. Jiří je situácia dvojnásobne problematická: terén v bazilike bol v minulosti natoľko znižovaný, že sa dochovali iba spodné časti základov, resp. sa niekedy nedochovali vôbec. Problematický je v tomto smere stred západnej časti hlavne lode, kde sa nedochovali stopy očakávateľného pôvodného západného priečelia románskej baziliky a museli byť odstránené pri stavbe gotického podložia. Z výskumov nám však chýba dochovaná niveleta podložia.

Najstaršiu fázu kostola – baziliky sv. Jiří podľa všetkých vyššie popísaných dokladov⁸⁰⁸ je možné označiť za fragmenty najstaršej stavby kostola základové i nadzemné murivá, dochované v prostrednej časti hlavnej lode medzi plnými stenami B1000-1002. Jedná sa o murivá zahĺbeného takmer štvorcového pôdorysu B900 až 907. Podľa dochovanej úrovne zahĺbenia, odlišnej od základov odkrytých v bočných lodiach je zrejme, že táto najstaršia stavba nebola jednoduchou stavbou ale od počiatku zahŕňala kryptu, forovanú práve týmto útvarom. Je pravdepodobné, že bola zaklenutá na dva stredové piliere krížovou klenbou. Stopy tohto riešenia sa však nedochovali (až v mladšej fáze románskej stavby). Nad kryptou pokračovalo nadzemné murivo, odkryté v podobe priebehu južného múru hlavnej lode v mieste dnešného románskeho múru (B1002 – pôvodný líc dochovaný v mieste „A“). Priebeh západnej priečelnej steny tejto stavby je dokumentovaný na styku murív na severe B1000/10001 označený ako „B1009“ a na juhu medzi múrmi B1002/1004 ako „B1003“. Stopy týchto lícov sa dochovali v dokumentácii na fotografiách (Fot. 5), v dobe pred druhou rekonštrukciou baziliky boli dokonca priznané analyticky správne v priebehu spodnej omietnutej časti južnej steny hlavnej lode (Fot. 37-38). Z južnej strany múru B1002 bola dokonca F. Machom

---

⁸⁰⁷ FROLÍK et al. 2000.

⁸⁰⁸ S výnimkou problematickej vierohodnosti maltových porovnávacích analýz, ktoré by tvrdenie podporili či vyvrátili. S analýzou uvedenou v publikácii FROLÍK et al. 2000 na tomto mieste pre pochybnosti nepracujem.

zaznamenaná stopa južného pokračovania tohto múru v podobe vysekaného priebehu muriva B1020, ktorá v priebehu severnej steny južnej lode bola v románskom období ponechaná neobkladaná (Fot. 5, Rez 3). Z celej tejto situácie západného priečelia chrámu je zrejmé, že pokračovalo v základoch B913 v severnej bočnej lodi a B932 v južnej. Zároveň je z terénnej situácie zrejmé, že toto priečelie malo akúsi pripojenú západnú prístavbu dochovanú v podobe základov B915 v severnej lodi a B933 v južnej lodi. Na miestach styku týchto základov – v prípade severnej veže styku B913/915-A nedochovaného – nie je možné pozorovať žiadny stavebný rozdiel dovoľujúci poukázať na návazný chronologický postup. Základy sú – pokiaľ možno súdiť z fotografií – zahĺbené do približne rovnakej úrovne, vyššej oproti zahĺbeniu krypty v hlavnej lodi. Priebeh severnej a južnej externej steny celej stavby nebol dokumentovaný – u južnej sa predpokladá v mieste dnešnej línie B1018 a u severnej rovnako pod neskôr v baroku odbúraným priebehom pokračovania B1013. Žľab B914 v severnej lodi neobsahoval zbytky muriva a jeho vzťah k základu B913 je tak nejasný – mohlo sa jednať o stopu niekdajšieho severného múru, alebo i o iný žľab vyhlbený pri barokovej prestavbe kláštora v 17. storočí.

V súvislosti s najstaršou stavbou môžeme odmietnuť priradenie múrov B929 v južnej lodi a B916-918 v severnej lodi k základom „východného záveru najstaršieho Vratislavovho kostolíka“ podľa Borkovského teórie, zároveň vyvracajú Merhautovej tvrdenie o najstaršom „kratičkom trojlodí“ položenom východne – museli by byť stopou západného priečelia takejto stavby. Totiž základ B929 je dokázateľne mladšia novoveká priečka, súvisiaca so zložitým vývojom priestoru v novoveku a zaznamenaná na pláne z r. 1815 (OBR), zbúraná Machom pri prvej rekonštrukcii. A naopak, základy na severe B916-918, odkryté už Machom, obsahovali stopy „románskeho lícu“ murovaného kvádrovou technikou, ktorý F. Mach považoval za konštrukčný prvok podkladu pre schodisko odkryté v prvom poschodí tribúny, vedúce z románskeho západného chóru mníšok na severnú tribúnu (do jej východnej časti). Zároveň Borkovským deklarovaný rozdiel medzi B918-919 bol vyvrátený, takže sa jedná o priamy priebeh základu severnej steny severnej bočnej lode (B1013).

K najstaršej stavbe je možné priradiť početné zlomky z červeného hrubozrnného pieskovca, nachádzané na stavbe v základoch románskej stavby či medzi arkádami hlavnej lode a inde (napr. i v záhrade v nároží B1956) a početne dokumentované v priloženom katalógu architektonických článkov (Príloha E), ktoré však netvorili celú hmotu niekdajšej (i keby len nadzemnej) stavby, ale boli iba stvárnením ozdobných či nosných prvkov (hlavne stĺpov). Totiž charakter nadzemnej časti najstaršej stavby je dokumentovaný v stopách muriva B1003 a 1009 v priebehu výšky stien hlavnej lode, kde sa odkryl líc tvorený nižšími kvádrokmi (Fot. 120-123, 126-129, Rez 21). Znamená to, že jediná a najstaršia stavba pred románskou bazilikou z 12. storočia je budovaná kvádrovou technikou, mala západnú halovú kryptu – ktorej líc je snáď dochovaný vo

fragmente východného čela B1011 neskoršej románskej krypty (Rez 22). Jej ohorený líc potom konzervuje i priebeh severnej steny južnej bočnej lode (miesto označené B1002 „A“), je však dnes fixne kryté staršími panelmi zo 70. rokov a neprístupné. Na východe stavba pravdepodobne držala dnešný rozvrh s arkádami členenými stĺpmi (výskyt striedavých opôr sa nedá zistiť) a končila na východe v miestach dnešnej krypty – nevieme, či končila formou krypty alebo priameho záveru, ktorého stopy sa nedochovali. Náznak akéhosi priebehu múru je konzervovaný v južnej stene H97 (Vratislavovho náhrobku) ako B967, nie je však jasné, o aké murivo sa jedná. Z polohy kniežacích hrobov je zrejmá minimálna poloha východného záveru. Pre hypotetickú rekonštrukciu východného záveru, ukončenia bočných lodí ani hlavnej apsidy nemáme vôbec žiadne doklady.

Už teraz je možné naznačiť (por. kap. 8.4), že najstaršie murované stavby na našom území sú budované z kvádrov až od 11. storočia. Pre takúto datáciu svätojiřskej baziliky však nemáme pramennú oporu. Naopak, písomné pramene zvelebujú iba činnosť abatyše Mlady a kniežaťa Boleslava II. (nevieme, či nebol Kosmou zamenený za Boleslava I., por. vyššie). Ak by sme sa tento rozpor snažili vysvetliť, museli by sme dospieť k tomu, že najstaršia svätojiřská bazilika bola vybudovaná kvádrovou technikou progresívne ako najstaršia podobná architektúra v Čechách. Je však tiež pravdou, že doklady k datácii ďalších kvádrových najstarších murív v priestore Pražského hradu nemajú oporu v absolútnom datovaní a datujú sa iba hypotetickým pričlenením k udalostiam známym z písomných prameňov (časti rotundy sv. Víta – prestavba južnej a novostavba severnej apsidy a kaplnka sv. Mořice, por. ďalšiu kap.). Nemali by sme preto skúsiť hľadať počiatok tejto techniky, v susednej otónskej ríši bežne už praktikovanej stavebnými huťami, už v 10. storočí? Alebo naopak, mohli písomné pramene v prípade Boleslava II. (I. ?) oslavovať jeho majetkové dary kláštora, ktoré však nemuseli mať väzbu na vznik novej baziliky? Nestačilo abatyši Mlade, vychovanej v drevenom paláci a vedúcej konvent ubytovaný v drevených budovách – využitie staršej, zrejme drevenej stavby svätojiřského chrámu? Mlčanie písomných prameňov o tejto významnej stavbe by však bolo v rámci 11. storočia iste zvláštne. Je možné, že stavbu baziliky mladšia stredoveká tradícia po požiari vzhľadom na komplexnú prestavbu prisudzovala už iba abatyši Berte bez toho, aby bola staršia stavba naďalej v pamäti.

Podľa všetkých vyššie naznačených prvkov v rámci analýzy podzemných i nadzemných častí baziliky ďalej vieme, že v roku 1142 vznikla novostavba následkom zničujúcej dekonštrukcie baziliky v dôsledku požiaru spôsobeného útokmi Konráda Znojenského. Areál musel vzplanúť ľahko aj vzhľadom k tomu, že staršie kláštorné budovy boli podľa absencie ich stôp drevené. Drevený bol pravdepodobne i strop baziliky (trámový aj po prestavbe 12. storočia), čím došlo k zrúteniu strechy a vzplanutiu rôznych drevených prvkov interiéru. Následne začala nová stavba (spočiatku asi iba odpratávanie sutín

a vytváranie zdroja stavebného materiálu?). Z písomných prameňov vieme, že ju zabezpečil nemecký staviteľ (či murár alebo kamenník) Wernherus, následný rok (1143) jeho dvaja pomocníci, a v roku 1144 ďalší dvaja – všetci údajne podľa kroniky Kanovníka Vyšehradského zomreli. Od roku 1145 nastúpila abatyša Berta, ktorej zásluhy sú v dejinách baziliky velebené (napr. jej portrét na tympanóne PHA17/1060). Berta tak postavila novú baziliku i budovy kláštora, alebo aspoň začala (úradovala 6-9 rokov podľa rôznych verzií jej úradovania do roku 1151/1154). Vzhľadom na stavebnú románsku aktivitu vtedajšieho hradu i Prahy za Vladislava II. je však možné, že murárov a kamenníkov bol dostatok i na rýchlejší priebeh stavby (?).

V rámci novostavby vrcholne románskej baziliky je zrejmá akási reštaurátorská práca v zmysle nadväznosti na staršiu kvádrovú kamennú stavbu. Jej rozvrh, a zčásti i dochované priebehy múrov, nová bazilika fixovala. Dokonca do svojej podoby zahrnula staršiu kryptu, ktorú murári upravili (na severe dochovaná zrejme pridané vrcholnerománske kvádrové čelo – u neho však nedokážem posúdiť, či nemohlo byť staršie a či sa Borkovský poznámkou o románskom obklade nemýlil v prospech účelovej podpory jeho teórie o Vratislavskom kostolíku). Je to predpokladateľné podľa doloženej opravy líca východného klenebného čela románskej krypty. Zdá sa, že stavba tiež zahrnula rovnaké rozmery severnej a bočnej, i hlavnej lode, čoho východiskom mohla byť úspora materiálu, po požiari dochovaný vyšší priebeh týchto múrov (napr. v časti známeho „odskoku“ v priebehu južného múru južnej lode je konzervovaný starší predrománsky múr?) alebo pre nepriaznivú situáciu geologického podlažia a ostro sa zvažujúceho svahu na obe strany.

Rekonštrukcia baziliky vo vrcholne románskom slohu prebehla medzi rokmi 1142 (= požiar chrámu) a 1. štvrtinou 13. storočia, kedy bola na juhovýchodnej strane pribudovaná kaplnka sv. Ludmily v mierne odlišnom neskoro románskom slohu (líši sa napr. väčšími rozmermi kvádrov či slohovými prvkami výzdoby okna oblúnom. Z tohto obdobia pochádza trojlodná stavba s kryptou na východe i na západe, medzi ktorými je hlavná loď otvorená do lodí bočných arkádou na striedavých oporách (2 piliere – 1 stĺp). Novostavbu v tomto zmysle ako celok chápal i F. Mach, prvý „archeológ stavby“ tejto pamiatky, ktorý stavbu posudzoval ako jediný a naposledy ako celok od základu po strop. Vplyvom poznania svojej doby ju však spolu s kanovníkom Šittlerom datovali už do obdobia po roku 973. Od doby prieskumu Karla Gutha v roku 1915 vieme, že zároveň s touto stavbou vznikla i laterálna južná podvežná kaplnka. Jediným konštrukčným prvkom, ktorý Mach nepovažoval za pôvodne románsky boli dve veže na východnej strane, ktoré označil za mladšie, čo usudzoval z príliš širokého základu južnej lode južnej veže, konštrukčne však zrejme vychádzajúceho z faktu stavby na zvažujúcom sa ostrohu, ktorý klesal na juh pomerne ostro a založenie muselo byť stabilné. Rovnako nebol archeologicko-architektonickými pozorovaniami ani doložený neskorší vznik a pridanie schodiska na západnej strane podvežnej kaplnky, ako už pozoroval K. Guth.

Bazilika v stave, v akom vznikla vrcholne románskou prestavbou či skôr novostavbou bola vymodelovaná počítačovým softwarom podľa pôvodnej dokumentácie (rozmery sú relevantné) a na základe archeologicko-stavebných či architektonických nálezov, v niektorých bodoch sa však model opiera o moju interpretáciu či vyhodnotenie, ktoré sú napriek všetkej snahe stále problematické. Najobťažnejšou sa javí rekonštrukcia strednej časti západnej strany hlavnej lode medzi plnými stenami – teda západne od arkády. Ako už bolo napísané, v tomto mieste bola od počiatku západná krypta. Dochovaný stav klenebných čiel s rovnako veľkými kvádkami ako je vrcholne románsky obklad stien znamená, že boli zrejme upravené po prestavbe. Líc južnej steny tejto krypty bol však podľa nálezu staršieho fragmentu v rovnakom mieste ako pred prestavbou. Až do vzniku tejto práce a prakticky do vzniku modelu zároveň nikto nepochyboval, že na severnej stene hlavnej lode sú dochované fragmenty schodiska zo stupňov-blokov z červeného hrubozrnného pieskovca – opticky zhodného s pieskovcom pätiok a hlavic zamurovaných v románskych základoch (bez petrografickej analýzy). K nim náleží i ostenie kruhového okienka. Po vzniku modelu však musíme konštatovať, že toto schodisko nemohlo slúžiť k nástupu na románsky západný chór, pretože sa kríži s prechodom z chóru k portálu vstupu na tribúnu (dokumentovaného Machom a dnes skrytého novým obkladom, jeho fragment je však dochovaný v záklenku na severnej empore, fot. 640). Z toho usudzujem, že toto schodisko slúžilo nástupu na chór v staršej, predrománskej stavbe, a to spolu s okienkom, ktoré mohlo byť neskôr využité, ako dokladá románsky obklad prieduchu v múre B1000-poloha „A“ (fot. 631). Schody z červeného pieskovca však mohli byť na líc dnešnej severnej steny odsekané až v dobe barokovej stavby Helfenburského chóru (por. ich fragmenty v blokoch B1005-1006) – prípadne už i v dobe románskej. Zostáva tak otázkou, ako sa na západný chór vystupovalo – doklady takéhoto spojenia sú v prameňoch k choreografii liturgických hier zo 14. storočia, kedy ešte tento chór stál⁸⁰⁹. Je zaujímavé, že v dochovaných fragmentoch bloku pôvodného zárezu murív krypty do podlažia (výkopy S-J smerom B500 a 501, por. Plán 1) nikde nebol dochovaný zostupný charakter, teda miesto, kadiaľ by sa do krypty vstupovalo. Zdá sa, že jedinou možnosťou vstupu z lode sú miesta, kde je línia podlažia poničená (Fot. 112 – porušenie susediace s reliktom B904). Preto v modeli rekonštruovaný zostup schodiskom v prostriedku zrejme nie je správny (model vznikol v dobe pred definitívnym dokončením archeologickej analýzy, preto obsahuje nepresnosti). Preto je dnes nejasné, či sa na chór nemohlo vystupovať symetricky voči východnej krypte cez prostriedok plochy lode.

Ďalším problémom, ktorý zatiaľ zostáva nevysvetlený, no nebol doteraz zvažovaný, je západný záver románskej krypty v mieste nad základom krypty B902-906-903. Fotografie z doby Machovej rekonštrukcie totiž odhalili, že južná stena múru B1004

---

⁸⁰⁹ CIBULKA 1933; ULIČNÝ 2012.

v juhovýchodnom závere hlavnej lode bola od severu – smerom do hlavnej lode – teda za kryptou lícovaná (Fot. 5). Znamená to, že románsky západný chór v tomto mieste nepokračoval. F. Mach zároveň presvedčivo zdokumentoval, že v mieste medzi múrmi B1007-1008 prebiehalo západné priečelie románskeho chrámu, v južnej lodi dokonca Machom odbúrané (tj. nad základom B933-B, por. dochovaný fragment frontálnej románskej steny na tribúne nad tým, fot. 635-636), v severnej lodi románsky líc popisuje od východu na múre B1007B. Znamená to, že románska hlavná loď končila v mieste, kde sa dnes napojuje fragment renesančného balkónu – Helfenburského chóru. Špára medzi neskorším gotickým a pôvodným románskym priečelím je dodnes patrná v hlavnej lodi (fot. 637-638). Z toho vyplýva, že v mieste západne od krypty, v hlavnej lodi, a medzi pomyselnou pôvodnou líniou priečelia medzi B1007-1008, bol priestor prístupný z prízemia. Celú situáciu komplikuje neexistencia stopy tohto priečelia v ploche lode medzi hrobami (mohol sa tu nachádzať priestor otvorený smerom k západu?), a tiež existencia záhadného „oblúku“ v mieste B1011 medzi severnou a hlavnou loďou v tejto časti, kde sa dochovala kvádriková zámurovka oblúku – zdá sa, že do lodi nebol nikdy otvorený (?).

Smerom ďalej západne sa dochoval fragment arkády (fot. 43) v líci B1010 (miesto „A“), zaznamenananej Machom a dodnes v lodi analyticky prezentovanej. Arkáda je v celej čírke pôvodného románskeho priečelia rekonštruovaná (por. model i Plán 1) a predpokladá sa, že do nej ústila východ tzv. Via longa, románskej murovanej chodby medzi kapitulným domom kanovníkov pri bazilike sv. Víta a bazilikou sv. Jiří. Plán ukazuje, že chodba ústila do druhej arkády od juhu, ako ukazuje pôdorys jej reliktovej zaznamenaný pri výskume Jiřského námestia v 80. rokoch 20. storočia (na modeli nesprávne ústi až do 3. arkády – nebolo pred dokončením tejto práce opravené). Zdá sa, že fragmentom línie napojenia arkád na baziliku je základ B945 v predsienke kaplnky sv. Jána, ktorý I. Borkovský do plánov zanesol, no už s ním nepracoval, pretože mu na jeho hypotézy nesedel. Podobný problém bol v miestnosti tzv. Jesličiek na severe, kde sa odkryla sústava románskeho základu B920A-B, pričom od severu je základ 920B smerom do hĺbky podložia lícovaný kvádkami (označené svetlo modre v Pláne 1, por. fot. 223) – záver arkády sa tak napojoval na románsky zahĺbený priestor zrejme kláštora (por. vedľa východne miestnosť M1). V tomto smere je otázkou, či línia základu B927A-B v Jesličkách bola románska či baroková s použitím románskych kvádkov, čo je pravdepodobnejšie.

V tomto stave výskumu si preto predstavujeme, že západný záver baziliky v románskej dobe končil priečelím s prístupným prízemným priestorom medzi kryptou so západným chórom a týmto priečelím, a k priečeliu sa na západe pripojovala arkádová chodba (por. model). Bolo by však nutné preskúmať, či existuje možnosť otvorenia západnej časti prízemnej lode až po akrádu.

Hlavná loď končila v poschodí štvorčlenným združeným oknom, ktoré pôsobilo na mnohých autorov ako neskoršie pridané, keďže nekopírovalo rytmus ostatných okien

(podobne dvojité okno na východe). Tieto okná však nesú totožné znaky a v priebehu poschodia hlavnej lode žiadne špáry ani Mach nezaznamenal, zanemná to, že poschodie tak ako je dnes rekonštruované pôvodne stálo ako jeden stavebný zámer. Špára medzi B1000/1001 a B1003/1004 v hlavnej lodi, prebiehajúca až po úroveň podlahy tribún, však mohla byť buď odrazom technického postupu či zmeny plánu – zjednoteného priebehom okien i obkladmi stien kvádrovými. Bola iste i odrazom staršieho predrománskeho priečelia, keďže v románskej dobe materiálom, ktorý stál na mieste, šetrili.

V úrovni empor F. Mach odkryl dve úrovne podlahy, pričom k tej prvej viedlo na severe vyústenie schodiska dokumentovaného dochovanými stupňami v severnej lodi tak, ako ukazuje model. Podľa Macha mal toto schodisko podopierať múr s dochovaným základom B916-918 (takto rekonštruované v modeli), riešenie schodiska a komunikácie celej tribúny by však vyžadovalo konzultácie architekta a viacero variant modelovania. Je zrejmé, že nevieme, ako sa vchádzalo do západnej časti východnej tribúny v dobe, kedy schodisko fungovalo.

Zároveň je z dochovaných portálov a pôvodnej úrovne západného chóru (podľa úrovne dochovaného kvádrového líca – dnes zakryté novým obkladom) zrejmé, že na empory sa z chóru vstupovalo portálmi v úrovni tejto tribúny. V prípade, ak sme sa zhodli, že podľa severného líca múru B1004 smerom do hlavnej lodi západný chór končil v mieste naznačenom základmi, je otázka, k čomu slúžili nepravidelne dochované trámové otvory na stenách hlavnej lode – pôvodne totiž interpretované ako odkladacie plochy pre mníšky (priebežné trámy nemohli niest' – severná a južná stena si úrovňami neodpovedajú a boli navyše starostlivo vymurované a obložené).

Severná empora slúžila mníškam, čo vyplýva jednak z predpokladaného spojenia s kláštorom na tejto strane, a jednak z dochovaných kruhových otvorov pod združenými oknami východnej časti hlavnej lode. Tieto otvory neboli prístupné fyzicky, ako ukázal prieskum, a museli slúžiť iba na „odpočúvanie“ liturgických obradov. Zo severnej empory sa zároveň podľa dochovaného intaktného portálu vo východnej časti – zamurovaného zrejme v gotike (por. fot. 641, obr. 65, 68) vstupovalo na akúsi pavlač, ktorá mohla spájať východný presbytár a severnú tribúnu. Toto spojenie v dobe prestavby gotickej prestavby nahradilo schodisko v sile muriva na severnú emporu, ozdobené. Schodisko pritom označoval gotický portál, ktorý nahradil starší neskoro románsky z 1. štvrtiny 13. stor. (z doby Anežkinej prestavby). Tento starší portál zrejme viedol do priestoru severne od východného presbytáru, ako dokladajú dochované vysekané oblúky pre klenbu severne od presbytáru a krypty (obr. 49 a Rez 10). V neskoro románskom období tu tak zrejme stála akási kamenná budova, zrušená neskôr barokovým krídlom ambitu, ktoré všetky staršie riešenia nahradilo.

Východne dochovaný je východný záver chrámu s východným presbytárom s úrovňou iba o málo vyššou než pôvodnou (F. Mach tu zdokumentoval základ románskeho oltára, por. model). V krypte pod presbytárom sa nachádzala sieň členená šiestimi, v novoveku prevažne romanizujúco opravenými stĺpmi.

Hlavný vchod do chrámu predpokladáme od juhu v mieste neskoršieho renesančného. Touto stranou sa totiž jednoducho vchádzalo do časti vyhradenej laikom (prostriedok hlavnej lode) či vystupovalo na spevácku tribúnu (južnú). Zároveň je nejasné, aký vstup bol od západu cez arkádu do lode.

Z funkčne liturgického hľadiska je nutné poznamenať, že kanovníci prichádzajúci procesiou od sv. Víta na západe zrejmemuseli vstúpiť do chrámu tak, aby sa vyhli západnému chóru vyhradeného rehoľníckam. A. Podlaha⁸¹⁰ navrhoval priechod západnou kryptou, čo sa podľa dochovaného výkopu v podloží nezdá pravdepodobné. Taktiež nemohli putovať obíjdením chrámu severom, kde bola klauzúra a konventné miestnosti. Museli preto buď obíjsť chrám od juhu – jednou možnosťou je cez južnú bčnú loď, kde sa však ešte v dobe Machovej rekonštrukcie nachádzal plný múr a portál či jeho stopy Mach nezaznamenal (neznamená to však úplné vylúčenie možnosti). Dnes je tento priechod dielom Machovej rekonštrukcie. Z tohto smeru je preto možné zamerať sa na hypotetické pokračovanie románskej chodby okolo chrámu zatočením (nie je na modeli) pozdĺž južnej lode do portálu. Hypotézu podporí záhadný základ, zakreslený a zmienený ako románsky B. Grueberom⁸¹¹, nemeckým historikom umenia, v jeho publikácii v roku 1856, ktorý by hypotézu podporil. Všetky prípadné základy boli nepochybne odstránené zásahom odstránenia sakristie sv. Jana a obrovskej časti nadložia v 19. storočí (fot. 20, 676-678). Stav terénu tu zaznamenal archeologický výskum v roku 2013 a je zrejmé, že asi ani I. Borkovský už neidel situáciu kompletne (napriek podrobnej dokumentácii dvora tu žiadny podobný základ nezaznamenal).

Čo sa týka areálu kláštora, iba stručne je možné zhrnúť detailne vyššie analyzovaný stav. S románskou bazilikou zároveň vzniklo kláštorné krídlo na západnej strane dnešného rajského dvora, ktoré sa dochovalo do úrovne spodných častí prvého podlažia, zahĺbeného čiastočne pdo úroveň terénu. Zahĺbenie budov kláštora pod terén a neskoršie nasypávanie záhrady uchránili tieto románske fragmenty z celého areálu ako jediné (ešte s kaplnkou sv. Anny), ktoré nezničila gotická a neskôr baroková prestavba kláštora v 14. a 17. storočí. Je zrejmé, že mníšky dbali v prvom rade na bývanie, a až potom na kostol.

Datácia románskeho krídla sa opiera o analýzu niekoľkých fragmentov keramiky, ktoré odkryl I. Borkovský pod najstaršou maltovou podlahou (nad ňou boli násypy a ešte

---

⁸¹⁰ PODLAHA 1918.

⁸¹¹ GRUEBER 1856, obr. 3 a s. 6.

jedna opuková podlaha z dlaždíc). Nálezy stavbu datujú do doby po požiari 1142 (keramika nie je presná, ale orientačné zaradenie sedí na tento dátum známej aktivity abatyše Berty a pochybnosti prakticky nemáme). Znamená to, že výstavba románskeho kamenného kláštora prebiehala súčasne so stavbou baziliky.

Románske krídlo kopíruje terén a terasovite sa zahĺbuje do pôvodného svahu. Smerom po svahu na sever dolu k Jelenej priekope narastal objem navážok (Rezy 33 a 2). Úroveň bola vyrovnaná až barokovou novostavbou; mohutnosť navážok a nestabilitnosť terénu dobre dosvedčujú mohutne zahĺbené základy gotického ambitu s niekoľkokrát zosilnenými opernými piliermi. Prvá miestnosť od juhu (M1) sa napájala na severnú bočnú loď baziliky a v tomto priestore mohlo existovať spojenie, ktoré bolo zničené postavením nového základu B987 o ktorom sa domnievam, že je až z doby Machovej rekonštrukcie vzhľadom na identický a na špáru priložený múr B1902, ktorý od doby Machovej rekonštrukcie podopieral schodisko, preklenujúce rozdiel v úrovni podlažia ambitu južného a západného (schodisko bolo v rámci druhej rekonštrukcie v 20. stor. vymenené za rampu a zmenené, por. fialovú linku súčasného stavu v Pláne 1). F. Mach popísal, že videl pokračovanie základu severného múru bočnej lode baziliky B1013 v miestach z pohľadu M1. Znamená to, že táto miestnosť susedila s bočnou loďou. Z románskeho vybavenia sa dochoval malý pilier B1905, odstránený v dobe po výskume I. Borkovského. Je pravdepodobné, že miestnosť M1 – na východe ohraničená stenou vysekaného podlažia omietnutého maltou, podobne ako ďalej v M2 – končila na západe zrejme až v úrovni priečelia románskej arkády. Je to pravdepodobné podľa dochovaného románskeho líca zahĺbeného pod terén v miestnosti Jesličky (B920C). Situáciu ďalej severne ani západne nepoznáme. Predpokladám však, že celé krídlo takto široké nebolo, pretože v severnej časti by šírka nebola únosná – navyše v M4 sa dochovali výbehy klenieb miestnosti dokazujúce, že neskoršia gotická línia B1946 na západnej strane bola líniou románskeho líca krídla.

Úroveň M1 a M2 si približne odpovedali. Do miestnosti M3 sa muselo o niekoľko desiatok cm zostúpiť, o niečo nižšie bola položená ďalej M4 (nižšie o dva schody) a zrejme ešte nižšie bola položená záverečná M5 (nivelety nezapísané). Terasovité zahĺbenie tak muselo kopírovať posun po svahu. Že založenie nebolo stabilné, dokazuje ako výška nadložia na Reze 1, tak fakt, že steny M4 sa zosunuli po svahu – predpokladane pri veľkej vode v roku 1281, ktorá zborila hradbu smerom do priekopy. V súvislosti s tým už bolo vyslovené, že polohu románskej hradby v mieste za kláštorom nepoznáme, zrejme preto, že sa pobořila. Vieme však, že hradba okolo kláštora obiehala, a to už v dobe pol. 11. stor., kedy sa knieža Spytihněv hádal s abatyšou kláštora o to, aby zbúral kláštornú pec v súvislosti so stavbou vtedajšej novej drevohlinitej hradby. Je otázkou, či by polohu (severný líc) akejsi (mladšej?) hradby nemohol označovať líc zaznamenaný Borkovským na reze 1 (avšak v denníkoch nikde nepopísané), ktorý leží pod podlahou severnej pivnice barokového kláštora. V južnej pivnici je totiž vyznačená

pec zo 14. storočia, ležiaca na navážkach odpovedajúcich románskemu zaradeniu podľa keramiky.

V miestnosti M2 bol v západnej časti dokumentovaný F. Machom kruhový stĺpik, v dobe I. Borkovského už nenájdenný. V miestnosti M3 sa ďalej dochovala opuková dlažba a pod ňou liata maltová. Je otázne, prečo sa dlažba nedochovala aj v iných miestnostiach. V M3 bola dokumentovaná ďalej i sústava stupňov (B1965) akéhosi schodiska, ktoré mohlo byť iba vyvýšenou podestou, z čoho viacerí bádatelia usudzovali, že sa jednalo o kapitulnú sieň. Ako bolo naznačené vyššie, nie je vylúčené, že by sa jednalo o schodisko z chodby ambitu do kláštorného krídla (úroveň východného múru kláštora B1964 sa však nedochovala do úrovne niekdajšej chodby tak, aby mohla zachovať stopy portálu.) Iným vstupom do kláštora mohlo byť akousi šachtou či šijou medzi M1 a M2 – medzi múrmi B1904 a 1984, ktoré sa dochovali ako lícované až na dno miestností. naopak východne od nich smerom do záhrady už terén stúpala a z neho sa podľa dokumentácie I. Borkovského a fotografií dochovali iba spodné časti základov vo forme kameňov, ktoré prakticky nie sú datovateľné a dajú sa vyhodnotiť iba formou dodržiavania istých línií. Tie by nasvedčovali, že románsky ambit pokračoval v línii B1983-eventuelne 2922 a ďalej východne tak, že by zahrnoval zbytky opukovej dlažby v severovýchodnom rohu záhrady? Je tiež otázkou, či a akou formou prebiehala niekde východná chodba ambitu, z ktorej by sa vstupovalo do kaplnky sv. Anny od západu. Takéto stopy ambitu sa nedochovali.

Ak sa vrátíme na severozápadný koniec záhrady, zistíme, že románske krídlo malo východný výbežok, z ktorého sa dochovali iba časti múrov B1976 (susediaci s portálom na východ z M5) a B1955, založenej na mohutnej štruktúre kamienia ukladaného v podobe muriva opus spicatum, teda charakteru, aký mala často románska hradba. Dochovaný priebeh základu B1955-Z na východnej strane akoby zatáča k severovýchodu. Je pravdepodobné, že pri stavbe gotického ambitu a kláštora nebola masa existujúceho kamienia či základu odstraňovaná až do hĺbky a preto predpokladám, že buď v tejto časti kláštorné krídlo ďalej neexistovalo, alebo pokračovalo v úrovni, ktorá sa nedochovala, teda v nadzemnej časti a mala chatrné základy. Je otázne, či by medzi múrmi B1976-1964-1955 nemohla kedysi existovať románska pivnica, ktorá by bola od východu ukončená a toto ukončenie sa vplyvom gotickej stavby nedochovalo.

Otázku existencie románskeho ambitu ďalej nastoluje existencia murív a nárožia B1956/1948, ktoré majú v nároží umiestnený fragment tamburu stĺpu z červeného pieskovca, zrejme z predrománskej baziliky. Tieto murivá boli pri stavbe kláštorného podzemia „vykopávkou“ odstránené zrejme pre stavbu susednej strojovne novej fontány. Ich štruktúra však bola pomerne labilná, vykazovali však znaky základu v tvare opus spicatum, aké je pouité i v románskom základe B1955-Z. Navyše s týmto nárožím B1955/1964 tvoria zhodnú líniu. Z toho hypoteticky vyvodzujem, že tieto Borkovským zdokumentované základy mohli byť základom nadzemného románskeho ambitu. Šedé

murivá B1949-1957 nie sú zaraditeľné, mohli byť podporou staršieho základu či rane gotickou úpravou. Otázkou nevyriešenou ani po analýze všetkých dokumentov zo starších výskumov zostane, akého stária a použitia sú všetky šedo vyznačené základy v priestore záhrady. Hypotézy, ktoré by boli vyslovené, by sa vždy opierali o individuálny dojem autora po práci s pravitkom. Areál si zrejme vyžiada ešte ďalšiu spoluprácu s architektom, ktorý by prípadné pôdorysy z dochovaných fragmentov dokázal navrhnúť. Zaujímavou je v tomto smere B1953, ktorá sa vymyká akémukoľvek pravidelnému usporiadaniu ambitu severne od vrcholne románskej baziliky a dovoľuje vysloviť predpoklad, že by sa mohlo jednať o najstarší dokumentovaný základ celej plochy, ktorý by sa mohol viazať na prípadný ambit kláštora k predrománskej bazilike – ktorej rozmer na východe však nepoznáme (preto hypotéza nie je vylúčená). Múr B1953 sa navyše stratigraficky kríži s kameňmi označenými za hypotetický pozostatok románskeho ambitu (B2922), ktoré sú mladšie.

Do prípadného románskeho ambitu musela zapadať i poloha **kaplnky sv. Anny**, ktorá má dochovaný vchod od juhu (analyticky dodnes prezentovaný, Rez 23) a ďalej zrejme od západu (B1914-Z: A). Bohužiaľ fragmenty základov dochovaných západne a juhozápadne od kaplnky (B1908, 1909, 1913) neboli popísané a nemáme žiadnu oporu, kam ich priradiť. Nie je teda jasné, ako prebiehalo komunikačné spojenie medzi presbytárom, eventuelným priechodom severnou vežou (v gotickom období prebúrané veľké otvory zničili staršiu situáciu). Z dochovaného neskorého románskeho portálu v úrovni východného chóru a stôp kleneb od severu na presbytári vieme, že min. v 13. storočí sa tu nachádzala akási stavba. Archeologický výskum v roku 2012 síce dokumentoval akési vybočenie muriva zo základu presbytára na sever (fot. 665), tento fragment však ani nedovoľuje tvrdiť, či nešlo o zmenu stavebného projektu a múr nad základom niekedy stál. Situácia severne od presbytára bola maximálne zničená priebehom starších kanalizácií.

V gotickom období prebehla na bazilike ako najväčšia zmena predĺženie priečelia smerom na západ do úrovne priečelia dnešného barokového, ako dokladajú dochované okná v úrovni empor (fot. 41) a fragmenty operných pilierov skryté pod barokovými pilastrami. Goticky prestavané bolo i prvé poschodie kaplnky sv. Ludmily, ktoré dostalo nové okná, klenbu, záver, a v spodnej časti bola kaplnka novo opláštená. Drobné zmeny prebehli i v presbytári (výmena okien, vznik schodiska v sile muriva na severnú emporu). Už v rane gotickom období došlo k nejakým zmenám i na emporách, kedy boli zamurované niektoré združené okná (dokazuje to maľba vo výplni jedného z okien, dnes v Národnej galerii, ktorá sa nachádzala nad západným chórom mníšok (fot. 10)). Je otázkou, v akej podobe fungoval či ako vypadal západný chór, o ktorom z doby gotického obdobia vieme z priebehu Veľkonočných hier. Je otázne, či v tejto dobe ešte fungovala západná krypta a kedy zanikla (renesančný, tzv. Helfenburský chór bol postavený okolo roku 1630).

Gotický kláštor bol novostavbou pod vedením abatyše Žofie z Pětichovst okolo pol. 14: storočia. Na stavbe sa mohla podieľať katedrálna huť – rovnako ako na úpravách baziliky. Z terénu dochovaného v kláštornej záhrade a dokumentovaného vyplýva, že relikty románskeho kláštora boli zasypané navážkou a do nich založený gotický ambit s okolitými budovami. Jeho stav z roku 1567 potom zachycuje plán B. Wohlmuta (obr. 4-5). Vyplýva z neho, že ambit okolo rajského dvora bol takmer pravidelný s vybočením v severozápadnom nároží. Táto nepravidelnosť nie je celkom vysvetliteľná a je otázkou, a zdá sa, že jej príčinou bolo využitie niekdajšieho severozápadného nárožia románskeho krídla, ako dopravujú v podzemí dodnes dochované úpravy piliera B1964-B a nový vchod v mieste A. V rámci severného susedstva v tejto časti bola odkrytá gotická pec, ktorá asi fungovala v exteriéri medzi hradbou a krídlom ambitu. Naopak na západnej časti bol zakreslený pravidelný priebeh krídla ambitu. V rámci kláštornej záhrady bol odkrytý priebeh muriva predstupujúceho v základe línii severného ambitu, a to B1954, o ktorom sa doteraz bádatelia domnievali, že je rane gotického pôvodu z 13. storočia. Vo svojom výskume som preto oporu nenašla, naopak, hĺbka založenia odpovedá priebehu B1950 na severe a obe murivá sú vyplnené značne obmurovanými operákmi P5-P8. Na severnom líci B1950 sa potom dochovali fragmenty omietky a v priestore pracovne označenom M7 dlažba za portálom „A“. Priestor na severe záhrady tak musel slúžiť nejakému funkčnému využitiu – lepšej predstave by napomohol počítačový model. Nie je vylúčené, že sa tu nachádzali akési pivničky (?). Nepochybná pivnica je potom doložená v priestore M10 prístupnom z vnútra ambitu, kde sa mohla nachádzať chladnička.

Z priebehu murív východného krídla ambitu sa dochovali iba časti línii B2909-2915-2916, z ktorých vystupovali nepravidelné oporné piliere. Podľa schematickeho Wohlmutovho plánu sa zdá, že táto línia by mala odpovedať západnej stene východnej chodby ambitu. Dôkazom toho by zároveň mohol byť odtlačok štítu na severnej exteriérovej stene presbytára baziliky (Rez 11), ktorý ukončoval úzke krídlo budovy v úrovni 2. poschodia práve v takto predpokladanej gotickej línii. Murivo B2909 sa ďalej severne nemuselo dochovať, keďže sa jedná o tenký fragment muriva ležiaci na podlaží (pozri prílohu B). Je otázkou, akú staršiu (?) líniu potom predstavuje múr B2919 a či sa jedná o fragment starší rane gotický či murivo iné, napr. predrománske (čomu však technikou nenasvedčuje). Je však iba ťažko predstaviteľné, že fragment fungoval v dobe existujúceho románskeho západného líca kaplnky sv. Anny. To bolo posunuté zrejme práve v gotike do dnešnej úrovne jej ukončenia (B2007). Zároveň zostáva neúplne spresnená predstava o zložitejšej štruktúre budov na východ od východnej chodby ambitu⁸¹², ktoré i Wolmuth zaznamenáva ako nepravidelnú štruktúru domov. Z mladšieho novoveku vieme, že až do 17. storočia boli domy východne od ambitu (či až

---

⁸¹² K tomu VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970; VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1976.

východne od kaplnky sv. Anny?) v súkromných rukách. Je otázkou, či tomu tak bolo už od počiatku, ale je to pravdepodobné. Z toho potom odvodzujeme, že i nárožie mladšej románskej budovy B1923, odkryté východne za záverom kaplnky sv. Anny, nepatrilo ku kláštoru. V tomto smere je potom zrejmé, že môžeme spochybniť hypotézu o zaradení starších drevených štruktúr východne od kaplnky sv. Anny k niekdajšej memoriálnej stavbe nad hrobom Mlady: takáto drevená stavba zrejme držala miesto, na ktorom ho prekryla kaplnka románska. Rozbor nálezov a stratigafií východne od románskej apsidy v ploche dnešnej kaplnky neposkytuje dôkazy, že tieto nálezy môžeme prepojiť so situáciou západne od apsidy – teda okolo hrobu H102.

Južná línia gotického ambitu je doložená existenciou operných pilierov B1944-1945-2924, teda v mieste neskoršej línie barokovej.

V baroku, konkrétne v 2. pol. 17. storočia bol kláštor prestavaný podľa nových plánov, ktoré zahrnuli (a postupne i v inej variante zrealizovali) stavbu tzv. Malého dvora, teda plochu neskorších kasární. Tieto budovy už začiatkom 18. storočia stáli a boli všetky využívané kláštrom. K nemu náležal i dom abatyše na západ od konventu, kde predtým sídlil zemský pisár. Tieto domy boli neskôr zbúrané v prospech novej stavby probošstva v 19. storočí, ktoré prvýkrát odkrylo časť fasády kláštorného krídla a bolo preto barokizujúco doplnené.

8. Vybrané problémy a kontexty baziliky a kláštoru sv. Jiří od 10.-12. stor.

Táto široko koncipovaná kapitola má naznačiť určité vytipované problémy štúdia dejín kostola a kláštoru sv. Jiří na Pražskom hrade. Cieľom drobných podkapitol je poukázať na význam tej ktorej otázky v dejinách kostola či kláštoru a jej význam pre vyhodnotenie **stavebných dejín** areálu. Jednotlivé otázky tejto časti nie je možné - vzhľadom na primárne sústredenie celej práce na podrobnú analýzu archeologických situácií - vyčerpávajúco predložiť. Bude sa preto jednať iba o akési záchytné body či problémy, ktoré bude nutné na základe nových poznatkov vyplývajúcej z jadra tejto práce ďalej v budúcnosti rozpracovávať a skúmať. Otázky sú preto volené s ohľadom na skúmanú tému archeologického poznania svätojiřských stavebných dejín obmedzených na dejiny architektúry. Všetky predložené otázky sú limitované na obdobie do roku 1200, teda obdobia najstaršej dochovanej základnej podoby telesa stavby baziliky (dnes rekonštruovaná hmota stavby) i kláštoru (podzemné relikty). Pre podrobné štúdium naväzujúcich období na tomto mieste už nie je priestor a v budúcnosti si vyžadujú interdisciplinárny prístup. V niektorých predložených bodoch sa pritom ukáže, že ich riešenie nie je za súčasného stavu poznania či dochovania prameňov prakticky možné. Všetky body sa budú opierať iba o výberovú sekundárnu literatúru, keďže každý z nich by sa mohol stať predmetom rozsiahlejšej samostatnej bádateľskej práce. Cieľom tejto kapitoly nebude jednotlivé otázky vyriešiť, ale naopak upozorniť na ich existenciu a význam.

8.1 Kostol sv. Jiří ako přemyslovské rodové pohrebisko a miesto hrobu sv. Ludmily

Uložením najstarších kostrových hrobov v bazilike a kláštore sv. Jiří sa zaoberá viacero historických odborov (napr. historická a umeleckohistorická analýza mladších náhrobov a pohrebov abatýš, dejiny textilu, cirkevné a liturgické dejiny vzhľadom na kontinuálnu tradíciu úcty k hrobom a pod.) vrátane archeológie. Počiatky záujmu o tieto hroby bol spojený s rekonštrukciou kostola a prvým premiestňovaním náhrobov

vyberaných z podláh.⁸¹³ K prvému odkryvu najvýznamnejších, tzv. přemyslovských pohrebov v centre baziliky došlo až za výskumu Ivana Borkovského v rokoch 1959-1960.⁸¹⁴ Od doby publikácie Borkovského výsledkov z celého areálu⁸¹⁵ prakticky dodnes pokračuje diskusia o interpretácií jednotlivých odkrytých hrobov.⁸¹⁶ Posledná zhrnújúca publikácia sa venovala rôznym aspektom týchto hrobov zo všetkých strán a prakticky zhrnula dnešný stav bádania.⁸¹⁷ Z hľadiska kniežacích hrobov, za ktoré sú od doby výskumu Ivana Borkovského považované hroby H90, 91, 92, 93, 94, 95(a), 97, 98⁸¹⁸, ukázal Jan Frolík na problém v určení konkrétnych pohrebov a často ich nemálo zložitých presunov, ktoré dodnes neboli úspešne identifikované.⁸¹⁹ Z historických prameňov i kláštornej tradície vieme, že v bazilike boli uctievané hroby kniežaťa Vratislava I. († 921), zakladateľa chrámu, ďalej (podľa kláštornej tradície od vrcholného stredoveku) „zakladateľa“ kláštora Boleslava II. († 999), z Kosmovej kroniky je známy pohreb Oldřicha († 1034)⁸²⁰. Z hľadiska dejín je ďalej chrám sv. Jiří miestom uloženia ostatkov kňažnej Přemyslovny a ako svätice uctievanej Ludmily po ich prevoze z Tetína (925), a prirodzene je kláštor miestom posledného odpočinku abatýš a mníšok kláštora, s přemyslovnami Mladou († asi 994), Anežkou († 1228) a Kunhutou († 1321). Lepšie označené boli potom hroby mladších stredovekých a novovekých abatýš.⁸²¹ V súvislosti s pohrebními kniežat sa často uvažuje i o pochovaní niektorých ich manželiek (napr. Biagoty, Emmy). Pomerne vyhranená diskusia sa odohrala medzi zástancami identifikácie centrálneho hrobu H98 v bazilike ako Boleslava II.⁸²² alebo Boleslava I. († 967/972).⁸²³ Rozbor nálezov z tohoto archeologicky odkrytého hrobu v neporušenom, pôvodnom stave nie je chronologicky smerodatný s výnimkou textílie, ktorá by podľa Mileny Bravermanovej odkazovala pri dnešnom stave bádania skor na Boleslava II.⁸²⁴

---

⁸¹³ PODLAHA 1919; LÜSSNER 1887-1889a, s. 375; LÜSSNER 1887-1889b, s. 405-406; NOWAK 1836, ZAP 1861, s. 172-173. Dokumentácia F. Macha k hrobkám sa dochovala iba čiastočne v podobe plánu uloženom v ABDA vo Viedni (Obr. 10 v prílohe); por. MACH – ŠITTLER 1910-1912, s. 106-107.

⁸¹⁴ Pred I. Borkovským sa týkajú pochovávaní v bazilike, kláštore a jeho okolí na dvoroch staršie zmienky v literatúre (MACH-ŠITTLER 1913, s. 134: „hřbitůvek“).

⁸¹⁵ BORKOVSKÝ 1975.

⁸¹⁶ Predtým ešte MERHAUTOVÁ 1966.

⁸¹⁷ TOMKOVÁ (ed.) 2005 a konkrétne k svätotojiřskému komplexu články: FROLÍK 2005; BRAVERMANOVÁ 2005a; BRAVERMANOVÁ 2005b; TOMKOVÁ 2005.

⁸¹⁸ BORKOVSKÝ 1975, s. 25-28, 32-43.

⁸¹⁹ FROLÍK 2005, s. 33-38.

⁸²⁰ Kosmova kronika FRB II, s. 65-67.

⁸²¹ BRAVERMANOVÁ 2005b, 130-138.

⁸²² FROLÍK – SMETÁNKA 1997, s. 130-138.

⁸²³ SLÁMA 2003; podľa MERHAUTOVÁ 1966, s. 31 sa jednalo o Vratislava I. a VLČEK 1997, s. 191-194 o Oldřicha – v týchto prípadoch sú hypotézy všeobecne odmietané.

⁸²⁴ BRAVERMANOVÁ 2005a.

Podľa analýzy Jana Frolíka sa zdá, že iba hroby H98 a H93 sú staršieho charakteru s dochovaným zbytkom drevennej schránky, v prípade H93 je doložené kovanie rakve, chronologicky z 10. či 11. storočia.⁸²⁵ Naopak hroby H95(a) a H92 sú budované z opukových kvádrov, a podľa úsudku autorov tejto poslednej revízie by mohli náležať (12.-) 13. storočiu a možno i mladšiemu stredoveku.⁸²⁶ V kamenných schránkach (či „skrinkách“) boli uložené i hroby detí H90-91 a H94, umiestnenou pod pieskovcovou náhrobnou doskou hrobu H98, o ktorej sa z polohy voči opukovej dlažbe uvažuje, že vznikla snáď v dobe po požiari 1142 rovnako ako priliehajúca dlažba.⁸²⁷ V prípade hrobu Vratislava I. uloženom od gotiky v novo vybudovanej nadzemnej tumbe (v tumbe sa našla pečať abatyše Kateřiny z Lipoltic – teda je z obdobia ante quem 1386). Predpokladá sa, že ostatky Vratislava I. boli premiestňované. Líniu kniežacích hrobov rovnako porušila stavba barokovej hrobky H79.⁸²⁸

Podobné nejasnosti sa viažu na pohreby a rôzne premiestňované a uctievané hroby v kaplnke sv. Anny, kde sa diskusia odohrala najmä v súvislosti s hrobom H102, Borkovským považovaným za hrob abatyše Mlady, čo údajne vyvracia antropologické posúdenie podľa E. Vlčka (pochovaná je príliš mladá vo veku 16-18 rokov). Tento hrob bol prekrytý masívnou pieskovcovou doskou, ktorá v dobe existencie hrobu ležala zrejme na povrchu zeme a po stavbe románskej kaplnky (po r. 1142) bola prekrytá terénom a v úrovni maltovej podlahy už nebola označená. Pôvodne za staršie považované boli hroby H104 a 105, predatované do 12. stor.⁸²⁹ Charakteristickou a ojedinelou je v kaplnke hrobka č. 110, murovaná z opukových kvádrov so zvláštnym kamenným podkladom hlavy a prekrytá kamennými doskami, ktorá by mohla byť hrobkou abatyše Anežky († 1228).⁸³⁰

Zaujímavé sú bezpochyby kamenné, z opukových kvádrov murované hrobky často s maltovou podlahou, v početnejšom množstve nájdené v areáli južnej chodby dnešného ambitu, kde však terénna situácia ani nálezy k datácii nič konkrétneho nenapovedajú. Ani súčasný stav bádania takéto hrobky nedovoľuje presnejšie datovať⁸³¹, je však zrejmé, že pochádzali najskôr z doby 12. stor., teda z doby budovania prvého románskeho kláštora i baziliky technikou odpovedajúcou stavbe hrobiek s podobnou úpravou povrchu kvádrov. Je otázkou, ako staršie by mohli byť iba menej náročne kameňom obkladané hrobky H90-91, úrovňou zahĺbenia však odpovedajú murovanej

---

⁸²⁵ FROLÍK 2005, s. 36 s ďalšou literatúrou.

⁸²⁶ FROLÍK 2005, s. 37 a TOMKOVÁ 2005, s. 176-178.

⁸²⁷ Podľa TOMKOVÁ 2005, s. 174-175 typ A; FROLÍK 2005, s. 37-38 a FROLÍK et al. 2000, s. 130 k datácii.

⁸²⁸ FROLÍK 2005.

⁸²⁹ Ibidem, s. 38.

⁸³⁰ TOMKOVÁ 2005, s. 176 je tomu naklonená.

⁸³¹ Ibidem, s. 178 pozn. 36.

detskej hrobke H94.⁸³² Otázkou, ktorá nebola po I. Borkovskom riešená⁸³³, je doba vzniku mladšieho murovaného kenotafu z lomového kameňa (pracovne označené H98-I; múr B963), pokrývajúceho starší hrob Boleslava II. (H98-III uložený pod pieskovcovým náhrobkom (H98-II), a ktorý zrejme správne Borkovský datoval do 16. storočia (v zásype sa nachádzali gotické architektonické články; por. kap. 6.4).

Otvorenou zostáva taktiež otázka súvisiaca s umiestnením a presunmi hrobu – či ostatkov sv. Ludmily, ako bolo naznačené už vyššie (kap. 3.1). Problém umiestnenia jej hrobu, viazaný na výklad písomných prameňov, nebol dodnes objasnený a s poslednými závermi M. Bravermanovej⁸³⁴ je iste možné ďalej polemizovať a bola by potrebná nová úzka spolupráca s historikom a historikom liturgie, ktorí by relevantnosť nových interpretácií podporili či vylúčili. V tomto smere by napomohol i ďalší výskum liturgických prameňov a celej topografie chrámu.

Poloha hrobu sv. Ludmily je až do 14. storočia, kedy vznikol nový honosný sakrofág s reliéfnou doskou zbrazujúcou sv. Ludmilu⁸³⁵, nepríliš známa. Podľa Mileny Bravermanovej boli ostatky v neznámej dobe uložené do tzv. krížového útvaru v centre baziliky, a následne boli (od doby vzniku H98) umiestnené v schránke pri oltári sv. Kríža (určite v 13. stor.) či hlavnom oltári (od konca 13. stor. podľa mladšej legendy; por. kap. 3.1)⁸³⁶. Autorka však neuvažovala nad možnosťou napr. vystavovania laikom iba časti relikvií – táto otázka by vyžadovala dôslednejší zrovnávací výskum nakladania s ostatkami svätcov v širšej strednej a západnej Európe. V schránke, v ktorej boli ostatky tela sv. Ludmily nájdené pri archeologickom výskume v roku 1980⁸³⁷, sa dochovali určité stopy nasvedčujúce poslednej manipulácii až v baroku (prítomnosť rastliny asparagus), stredoveký stav je tak dodnes neznámy. Na tomto mieste by som iba rada poznamenala, že kaplnka sv. Ludmily bola budovaná za abatyše Anežky počiatkom 13. storočia, a podľa stavebnej konštrukcie prízemja kaplnky s netypicky mohutnými piliermi uprostred sa zdá, že tento priestor bol iba funkčným prídavkom nadzemnej kaplnky tak, aby – už od počiatku svojho vzniku – niesol ťažkú nadstavbu.⁸³⁸ Takou mohol byť i starší sakrofág (neskoro románsky), predchádzajúci podobne riešenému mladšiemu gotickému.

---

⁸³² Popis v BORKOVSKÝ 1975, s. 37, 39-40.

⁸³³ Ibidem, s. 25 a BORKOVSKÝ 1960b.

⁸³⁴ BRAVERMANOVÁ 2005b, s. 91-94 a BRAVERMANOVÁ 2006.

⁸³⁵ HLOBIL 1985.

⁸³⁶ BRAVERMANOVÁ 2005b, s. 91-93 s pramennou citáciou.

⁸³⁷ SMETÁNKA – CHOTĚBOR – KOSTLÍKOVÁ 1986.

⁸³⁸ Vyžadovalo by analýzu architekta a ďalší porovnávací prieskum.

8.2 Bavorská sakrálna architektúra na poč. 10. stor. (diecéza Řezno, arcidiecéza Salzburg)

Pre začiatok 10. stor. je v rámci cirkevnej správy Čiech zrejme väzba na Regensburskú diecézu. Aj keď nemáme žiadne pramene odkazujúce, že by stavebná podoba prvého kostola sv. Jiří mohla akokoľvek súvisieť s vtedy existujúcimi regensburskými stavbami, je možné predstaviť si tamjšiu doloženú neskoro karolínsku architektúru záveru 9. storočia. Je pravdepodobné že chrám sv. Jiří, založený Vratislavom I. aj ako nové kniežacie pohrebisko, obsluhovali práve misionári, kňazi a mníši z regensburského mníšskeho centra sv. Emeráma (por. vyššie kap. 3.1). Je však nutné nezabúdať ani na nám kultúrne a jazykovo bližšiu slovanskú oblasť Veľkomoravskej ríše, ktorá bola pred Bavorskom oblasťou našich politických väzieb na konci 9. storočia. Vzhľadom na absentujúce hmotné pramene k počiatkom sv. Jiří na začiatku 10. stor. nie je možné odhadnúť pôvod stavebnej hute, ktorá stavbu realizovala – i keď ako bolo naznačené v prehľade cirkevno-politických dejín (kap. 3.1), stavba bola budovaná ako na Pražskom hrade prvá sakrálna po pričlenení Prahy k regensburskej diecéze a podriadení sa východofranskej ríši. Z dochovanej archeologickej situácie ani historických prameňov nie je možné určiť ani to, či bola stavba na začiatku drevená, alebo kamenná (k diskusii por. vyššie 3.1), i keď archeologická absencia kamenných fragmentov (zároveň však časti pôvodného geologického nadložia) skôr nasvedčuje tomu, že bol kostol drevený. Vzhľadom na pevné väzby s bavorskou cirkevnou centrálou je pravdepodobné, že tento politický vplyv sa prenášal aktuálne v spojení so sv. Jiřím práve na Regensburg, a to aj pre zrejme súvis vybraného patrocínia novej cirkevnej stavby.

Bavorské ranostredoveké centrum Regensburg, bývalý rímsky tábor s jeho antickými kamennými relikmi dochovanými ešte v ranom stredoveku, zahrnoval v období záveru 9. a počiatku 10. storočia niekoľko cirkevných stavieb (Obr. 76). Prvou a najdôležitejšou bol **chrám sv. Emeráma**, ktorý bol od pol. 8. storočia kláštorným kostolom pre mužskú mníšsku komunitu. Práve tento chrám je pre dané obdobie kľúčovým; bol zároveň sídlom biskupa a miestom, kam v roku 890 Arnulf Bavorský presunul svoju falc, čím sa kláštor stal centrom diania. Jeho významu odpovedala i prvotná stavebná forma – bazilika, neskôr rozširovaná a postupne prebudovávaná. Podľa tradície bol tento chrám postavený na mieste bývalého (zatiaľ však neobjaveného) kostola sv. Juraja (*Georgskirche*) z obdobia okolo roku 700, do ktorého malo byť v rokoch 716/718(?) presunuté telo sv. Emeráma z Aschheimu. Tento kostol bol pritom postavený na staršej rímskej budove príslušiacej ku „canabae legionis“ a v jeho okolí sa nachádzalo rímske

a neskôr merovejské pohrebisko.⁸³⁹ V roku 791 je zmieňovaná krypta sv. Emmeráma, ktorá sprístupňovala *confessio* nahliadnuteľné cez *fenestellu*. Chrám bol vybudovaný čiastočne z rímskych spólií.⁸⁴⁰ Bazilika nepresnej datácie (zrejme 9. stor.) mala podobu trojlodného priestoru deleného piliermi s tromi apsidami na východe a ochozovou kryptou. Západný záver nie je známy. Na východe bola externá krypta sv. Ramwolda, spočiatku považovaná za ottónsku, neskôr predatovaná na súčasnú s bazilikou.⁸⁴¹

V roku 739 bolo v Regensburgu založené biskupstvo, a toto založenie zrejme doprevádzala stavba biskupského sídla a **dómu sv. Petra**. Dnes je za súčasť týchto štruktúr považovaný fragment murív (podobný nálezom pod Niedermünsterom), odkrytý pod neskorším románskym chórom baziliky, i keď indikácia k sakrálnej stavbe nie je bezpečne dokázaná. Existencia dómu je v prameňoch zmieňovaná počas pobytu Karola Veľkého v Regensburgu počas avarských vojen v r. 791-793.⁸⁴² Prvou známou stavbou v mieste dómu sv. Petra a Panny Márie je až nejasne datovaná stavba baziliky, predpokladane až zo zač. 11. stor. (po r. 1002⁸⁴³). Mala podobu trojlodnej jednoduchej baziliky, kde hlavnú loď od bočných oddeľovali arkády na pilieroch, na západe transept a západný chór a dve štvorcové veže s točitým schodiskom (dochovaná severná, dodnes viditeľná na južnej strane gotického chrámu).⁸⁴⁴

Inou neskoro karolínskou stavbou je dámsky konventný chrám **Niedermünster** s patrocinom Nanebovzatia Panny Márie a sv. Erharda. Ženský konvent (Damenstift) na tomto mieste vznikol niekedy v pol. 9. stor. (zrušený 1803), a to v polohe predpokladanej prvej falce a k nej príslušiaej kaplnky bavorských kniežat. Predpokladá sa, že zbytky pôvodnej falce kaplnky boli odkryté pod dnešným chrámom v podobe jednododnej stavby s pravouhlým chórom, datovanej do obdobia okolo roku 700.⁸⁴⁵ Z obdobia asi pol. 8. stor. pochádza nasledujúca fáza podobnej dispozície, jednododná stavba s pravouhlým chórom ale členitejšou loďou vrátane západného priestoru (Vorraum), ku ktorým bola neskôr pripojená východná predsúpená apside („pravouhlý priestor pre oltár“) a severné budovy⁸⁴⁶ (Obr. 76). Niekedy okolo roku 950/955 knieža Henrich I. Bavorský vybudoval veľkolepú trojlodnú baziliku podobnej dispozície s ostatnými karolínskymi bazilikami v meste, s tromi východnými apsidami, nadväzujúcou priečnou loďou a dvoma západnými vežami. Tento konventný chrám sa stal miestom jeho posledného odpočinku, spolu s manželkou Juditou, ktorá bola

---

⁸³⁹ CODREANU-WINDAUER 2003, s. 459, pozn. 14 – cituje OSTERHAUS – WINTERGERST 1993, s. 286.

⁸⁴⁰ CODREANU-WINDAUER 2003, 478.

⁸⁴¹ OSWALD - SCHAEFER – SENNHAUSER 1966, s. 273-276; BINDING 1996, s. 336-339.

⁸⁴² CODREANU-WINDAUER 2003, s. 145, obr. 13.

⁸⁴³ BINDING 1996, s. 336.

⁸⁴⁴ OSWALD - SCHAEFER – SENNHAUSER 1966, s. 270-272; BINDING 1996, s. 336.

⁸⁴⁵ CODREANU-WINDAUER 2003, s. 475.

⁸⁴⁶ BINDING 1996, s. 340.

v kláštore v rokoch 974-990 abatyšou, a ich nevestou Gizelou Bavorskou (uprostred priečnej lode pred chórom).⁸⁴⁷

Druhým ženským kláštorom na území bývalého rímskeho tábora bol **Obermünster**, založený niekedy v 8. storočí ako ženská kanónia (Frauenstift) náležiaci kláštoru sv. Emeráma, a podliehajúci biskupovi – opátovi. Od roku 833 tento kláštor náležal kráľovi Ľudovítovi Nemeckému a jeho manželka Hemma tu neskôr bola abatyšou (do 876). Kláštor bol súkromným kláštorom bavorských kniežat. Neskôr sa stal ríšskym kláštorom, potom čo bol cisárom Henrichom II. obnovený po požiari 1002. Dochovala sa tu jednoduchá trojlodná bazilika delená piliermi, s jednou východnou podkovovitou apsidou a západným priestorom.⁸⁴⁸

Kráľ Ľudovít Nemecký nechal v roku 875 vybudovať tzv. **Alte Kapelle**, palácovú kaplnku vo svojej falcí, v ktorej boli použité časti rímskeho opevnenia mesta – preto čiastočne zničeného. Tento kostol bol vybudovaný ako trojlodná bazilika s predpokladanou západnou panskou tribúnou, s karolínskou západnou vežou, stojacou v susedstve baziliky a v ottónskom období k bazilike pribudla priečna loď. Západný záver nie je známy.⁸⁴⁹

Podľa výsledkov bádania bavorských archeológov je možné vytvoriť si obraz Regensburgu na konci 9. a počiatku 10. stor. ako mesta vybudovaného na impozantných rímskych základoch, so štyrmi karolínskymi trojlodnými bazilikami a ďalšími cirkevnými a profánnymi stavbami, ktoré sa dochovali v obmedzenej miere. Jednalo sa o sídlo mocného bavorského kniežatstva (falc a kaplnka), biskupstva (biskupský dom a kaplnka/kostol) a troch kláštorov (mužské opátstvo sv. Emeráma a ženské konventné komunity Obermünster a Niedermünster), preto túto lokalitu musíme vzhľadom na existujúce naznačené väzby považovať za možný zdroj inšpirácie i v stavebnej oblasti pre prvotnú baziliku sv. Jiří, i keď žiadne dôkazy k tomuto tvrdeniu nemáme, je potrebné určitú väzbu na mocenskej úrovni si uvedomiť. Rovnako prehnané by bolo odvádzať možnú predstavu o stavebnej podobe sv. Jiří od baziliky sv. Emeráma, stojacej na niekdajšom, tradične považovanom hrobe sv. Juraja, i keď súvis s Vratislavovou voľbou patrocínia a získanie relikvie je tu pravdepodobný. Podobne pre neskoršie založenie Mladinho kláštora je možné vzdialene konfrontovať oba ženské Regensburské kláštory, v dobe 9.-10. stor. priamo viazané na sídelné panovnícke rodiny (por. predpoklad výchovy Mlady v Obermünsteri, kap. 3.1) a predstavujúce i neskôr kľúčové ottónske body.

---

⁸⁴⁷ OSWALD - SCHAEFER – SENNHAUSER 1966, s. 277-278; BINDING 1996, s. 339-340.

⁸⁴⁸ MÄRTL 2000; OSWALD - SCHAEFER – SENNHAUSER 1966, s. 277-278; BINDING 1996, s. 340-342.

⁸⁴⁹ OSWALD - SCHAEFER – SENNHAUSER 1966, s. 272-273; CODREANU-WINDAUER 2003, s. 478, obr. 15.1.

8.3 Saské monastické vzory: ženské kláštory a ottonská architektúra

Fenoménom monasticizmu 10. storočia sú bezpochyby saské ženské kláštory, z ktorých mnohé vznikli v priamom spojení s vládncim ríšskym panovníckym rodom. Kláštory mali zvláštne výsady a boli svojimi donátormi štedro podporované – aj preto, že sa stávali sídlami kráľovských dcér či vdov, od čoho sa odvíjali aj možnosti ich majetkových príjmov a tým potenciálne i architektonického vybavenia. Súčasťou takýchto kláštorov sa tak častokrát stali nové, výrazne prebudované moderné kostoly či priamo novostavby. V súvislosti s prípadnou stavbou sv. Jiří v dobe po založení kláštora v 70. rokoch 10. storočia by spojitosť s takýmto prostredím neprekvapila – ako už naznačila Anežka Merhautová, ktorá najbližší stavebný model pre svätojiřskú baziliku (podľa jej verzii vývoja našej stavby) videla predovšetkým v kláštorom kostole v Gernrode.⁸⁵⁰

Na úvod tejto stručnej komparácie je tak možné upozorniť na to, že ranostredoveká nobilita a jej ženy, vdovy, dcéry či babičky vo všetkých oblastiach bývalej franskej ríše boli úzko spjaté s ženskými kláštorami, ktoré sa stávali ich oporou v dobe života mimo manželstvo. Boli bezpochyby miestami, kde mohli získať vyššie vzdelanie (nutné čítanie z liturgických kníh) či svoje staršie vzdelanie uplatniť a žiť v pomeroch hodných ich rodu, majetku či spoločenského postavenia. V súvislosti so založením svätojiřského konventu je takéto prejímanie vzorov z kultúrnej i politicky rozvinutejšieho prostredia, spolu s prijatím kresťanstva z prostredia východofranskej ríše (resp. najmä z Bavorska), bezpochyby nutné konštatovať.

Jednou z najvýznamnejších ottónskych stavieb je založenie manželky Henricha I. Vtáčnika, neskoršej svätice Matildy (895-968) v **Quedlinburgu**. Matilda pochádzala z vestfálskeho rodu a bola vychovávaná v inom ríšskom kláštore v Herforde. Konvent pre urodzené dámy – kanovníčky v Quedlinburgu bol založený v roku 936 a od roku 966 sa jeho abatyšou stala Matildina vnučka rovnakého mena. Kráľovná a zakladateľka Matilda a jej manžel Henrich boli obaja pochovaní v kláštorom kostole **Sv. Servácia** (obr. 75) a ich hroby boli umiestnené a prístupné vo východnej krypte, tzv. konfesiou či ochodzovej krypte ešte karolínskej tradície. Prvá fáza Quedlinburskej konventnej stavby⁸⁵¹ je datovaná do obdobia kráľovnej Matildy, nasledovala prestavba na “modernú” baziliku krížového pôdorysu, zahájená abatyšou (vnučkou) Matildou a dokončená abatyšou Adelheidou I., ktorá tak spolu prebehla v rokoch 997-1021. Poslednou fázou je prevažne dochovaná vrcholne románska fáza (z obdobia po požiari 1070), vystavaná vo forme predchádzajúceho chrámu a dokončená v r. 1129. Trojlodná bazilika je na východe

---

⁸⁵⁰ MERHAUTOVÁ 1966, s. 40; VOIGTLÄNDER 1980.

⁸⁵¹ V literatúre označovaná ako fáza 2, fáza 1 bol predchodca tohto chrámu – v tomto mieste dávnejšie existujúca falcká kaplnka; por. napr. LEOPOLD 1991, s. 148-149.

ukončená východným presbytárom so zahĺbenou kryptou, predstupujúcim bočné lode. Kratšie bočné lode sú ukončené apsidami a sú nad nimi empory. Západný záver ukončuje dvojvežové priečelie. Trojlodie baziliky oddeľujú striedajúce sa opory (dva stĺpy a jeden pilier).⁸⁵² Zaujímavou je svätojiřský krížový útvar pripomínajúca piscina štvorlístého pôdorysu uprostred kríženia prvého konventného chrámu, ktorá však bola interpretovaná ako krstiteľnica, k čomu mala odpovedajúcu šírku asi 2 m.⁸⁵³

V Quedlinburgu bol v roku 986 založený i druhý ženský benediktínsky kláštor Panny Márie na Münzenbergu, ktorého kostol bol postavený po vzore konventného chrámu **sv. Cyriaka v Gernrode**, podobne ako bazilika dámskeho konventného chrámu vo Frose.⁸⁵⁴ Ženský kanovnícky konvent v Gernrode založil markgróf Gero v roku 959 na jednom zo svojich hradov, a už v roku 961 ho cisár Otto I. prehlásil za ríšsky kláštor. Gero sa zrejme tešil cisárovej priazni – prvá abatyša kláštora Hathui, vdova po Gerovom synovi, bola zrejme Ottovou sesternicou. Architektúra konventného chrámu v Gernrode sa dochovala v pomerne unikátnom stave prakticky z doby jeho založenia. Stavebná hmota chrámu však bola v 19. storočí podstatne zrekonštruovaná. Datácia stavby tak spadá prevažne do 60. rokov 10. storočia, pričom až v 12. storočí (za abatyše Hedwigy II., 1118-1152) bola prebudovaná západná stavba – vznikol druhý, západný chór s halovou kryptou. Zaujímavosťou je stavba tzv. Svätého hrobu z doby okolo roku 1100. Otónska Gerova bazilika sa tak zachovala v podobe trojlodia s predstupujúcim východým presbytárom k východu, s halovou kryptou na šiestich oporách, a s východným transeptom v podobe mierne vystupujúcich krídel, ukončených na východe apsidami. Arkádami otvorené trojlodie bolo podoprené striedajúcimi sa oporami – 1 pilier /1 stĺp. Novinkou bolo potom predovšetkým zavedenie empor nad bočnými lodami, i keď mníšky využívali západnú emporu, umiestnenú medzi dvoma laterálnymi vežami západného záveru, ktoré neskôr prevzali napr. bazilika Panny Márie druhého Quedlinburského kláštora na Münzenbergu.⁸⁵⁵ V prípade tohto kostola pokrýl západný chór pre mníšky šírku celého trojlodia (obr. 77).⁸⁵⁶

Ďalšie dva v otónskej dobe podporované a karolínskym založením už tradičné ríšske ženské kláštory boli Gandersheim, Essen či Herford. Kláštorný kostol v **Bad Gandersheime** (obr. 75), založený Liudolfingovcami v 2. pol. 9. storočia a zasvätený sv. Anastáziovi a Inocentovi a bol prestavaný v 10. storočí za Otty II. (vysvätený až v r. 1007), v 2. pol. 11. stor. bola postavená východná krypta. Románska podoba (zo 60. rokov 11. storočia) chrámu pravdepodobne dodržala túto jeho otónsku dispozíciu. Karolínsky

---

⁸⁵² OSWALD - SCHAEFER – SENNHAUSER 1966, s. 263-266; BINDING 1996, s. 232-233.

⁸⁵³ LEOPOLD 1991, s. 73 a obr. 7. Autor tento prvok prirovnáva ku krstnému bazénu v Špýrskej krypte dómu.

⁸⁵⁴ BINDING – UNTERMANN 1985, s. 90.

⁸⁵⁵ Podľa VERBRODT 1965 (tu s. 106-107).

⁸⁵⁶ UNTERMANN 2006, s. 180.

ženský konventný kláštor v **Essene**, založený už v polovici 9. storočia, sa stal významným miestom pôsobenia potomkov ottónskych panovníkov. Významná perióda Essenu prebehla za abatyše Matildy (971-1011), vnučky Otu I. (neskor tu ako abatyše pôsobili aj dcéra a vnučka Otu II.), ktorá kláštor bohate vybavila hlavne predmetmi umeleckého remesla. V zásade karolínska stavba bola v 11. storočí doplnená o novú východnú kryptu a monumentálnu západnú trojvežovú stavbu. Táto architektúra odkazovala na citáciu cášskej karolínskej kaplnky, čím jasne demonštrovala svoj ideový základ a väzby.⁸⁵⁷

Medzi ďalšie monumentálne ottónske stavby neviažúce sa na ženské kláštory patria chrámy v ottónskych významných lokalitách ako biskupské domy v Lutychu, Wormse, Merseburgu, Babergu či Paderborne, ďalej dóm v Magdeburgu či kláštorný chrám v Hildesheime, ale i nové stavby či prestavby v Regensburgu.⁸⁵⁸ Otónska architektúra 10. storočia sa vyvíjala bezprostredne na rozvinutom karolínskom základe, prijímala antické a byzantské vzory (sprostredkované predovšetkým cisárovnou Teofano, spóliá v Magdeburgu) a vracala sa späť i k dedičstvu ríše Karla Veľkého (napr. prvky cášskej kaplnky v Essene a Ottmarsheime). Typickými sa stali prostredníctvom viacerých stavieb najmä v sídelnom Sasku prvky použité i vo vrcholne románskej stavbe sv. Jiří: striedajúce sa opory (i keď atypicky dva piliere a jeden stĺp oproti bežným dvom stĺpom a jednému pilieru, či pravidelnému striedaniu), ďalej východná i západná krypta, empory nad bočnými lod'ami otvorené združenými oknami, naopak v dochovanej podobe chýba typický westverk, ktorý sa u sv. Jiří dochoval iba vo forme premenenej do vyvýšeného západného chóru nad kryptou (resp. prípadnú existenciu westverku dnes nepoznáme). V otónskej a následne románskej architektúre boli bežnejšími veže prikladané na západnej strane prípadne veža nad krížením, prvky, ktoré u nás postrádame. Ani v jednej z dochovaných otónskych stavieb sa mi nepodarilo nájsť priamy vzor pre stavu svätotojišskej baziliky, ktorej pôvodnú podobu nepoznáme, no niektoré jej prvky mohli byť prevzaté v neskoršej stavbe románskej a tým dnes identifikovateľné (napr. západná krypta). Z veľmi obmedzenej predstavy o najstaršej kamennej stavbe murovanej kvádrovou technikou nie je tak dnes možné vyslovovať rozhodné závery o jej stavebnom pôvode či inšpirácii nejakou konkrétnou stavbou, ako ju stanovila Anežka Merhautová pre Gernode⁸⁵⁹. Táto stavba zničená požiarom v roku 1142 sa však dochovala v takých fragmentoch, ktoré umožňujú odvodzovať návznosť románskej stavby priamo na jej dispozíciu či iné relikty, z takýchto informácií však dnes priame kopírovanie určitej otónskej stavby nemôže byť presvedčivé.

---

⁸⁵⁷ OSWALD - SCHAEFER – SENNHAUSER 1966, s. 73-74 tura; BINDING 1996, s. 118.

⁸⁵⁸ Z prehľadovej literatúry napr. UNTERMANN 2006, s. 171-193; KNAUPP 2002; JACOBSEN – LOBBEDEY – WINTERFELD 2001.

⁸⁵⁹ MERHAUTOVÁ 1996.

8.4 Najstaršie české kamenné sakrálne stavby (10.-11. storočie)

Najstaršia sakrálna architektúra v Čechách a na Morave vznikala od záveru 9. a predovšetkým v 10. storočí. Ak sa zameriame iba na oblasť Čiech a vylúčime politicky i územne vzdialené veľkomoravské stavby, zostane nám skupina rôznorodých stavieb, ktorá je zvlášť pre 10. storočie z hľadiska dochovania pomerne malá⁸⁶⁰. Počet dochovaných reliktov stavieb (resp. lepšie dochovaných kamených stavieb) narastal až od 11. storočia, pričom k úplnému rozkvetu stavebníctva (už nielen sakrálneho) došlo až v storočí nasledujúcom (skvelým príkladom k štúdiu tohto obdobia je práve Praha). Vzhľadom na dochovaný stav staršej svätojižskej chrámovej stavby v kamennej podobe a z dôvodu snahy o jej chronologickom i stavebnom či architektonickom zaradení do kontextu sa v nasledujúcom náčrte najstaršej sakrálnej architektúry zameriam iba na kostoly kamenné. Obdobie až do približne polovice 11. storočia sa v našom prostredí všeobecne označuje ako predrománsky sloh. Plný vrcholne románsky sloh sa potom naplno prejavil až v 12. storočí, do čoho spadá madšia, v nadzemnej časti dochovaná stavba baziliky sv. Jiří (por. kap. 8.6 a 8.7).

Za doteraz najstarší relikv sakrálnej stavby sa tradične považoval kostol **Panny Márie na Pražskom hrade**⁸⁶¹, ktorý momentálne prechádza ďalším spracovaním.⁸⁶² Podľa poslednej revízie je dnes dochovaná a prístupná časť jednolodného kostola z obdobia „pokročilého 11. storočia“. Tejto stavbe predchádzala staršia stavba, ktorá zahŕňovala tzv. „tumbu“ a fragment v podobe dvoch riadok základového muriva podo severovýchodnou apsidou mladšieho kostola. Táto stavba, považovaná za pôvodnú (teda určite z 9. storočia), bola budovaná z pieskovcových blokov spájaných maltou. Do „tumbu“ bola neskôr zahĺbená hrobka kniežat'a Spytihněva (†915) a jeho manželky. Kamenné relikty zvyšku stavby z neskorého 11. storočia boli budované v základe z hrubo osekávaných opukových blokov zalievaných maltou, pričom pripomínajú techniku opus spicatum. Nadzemné murivo tvoria hrubšie osekávané kvádry.⁸⁶³

Druhou dochovanou kamennou stavbou je jednoapsidová **rotunda sv. Petra na Budči**, ktorá bola stavebno-historickým prieskumom⁸⁶⁴ označená za pôvodnú pamiatku zo začiatku 10. stor., teda doby, do ktorej sa v prameňoch hlási (895-915). Kruhová rotunda s východnou apsidou bola v nadzemnej časti budovaná nepravidelným

---

⁸⁶⁰ Z písomných prameňov však vieme o mnohých zakladaných kostoloch; napr. SLÁMA 1988; SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013, s. 231.

⁸⁶¹ BORKOVSKÝ 1960a.

⁸⁶² Por. pozn. 83.

⁸⁶³ FROLÍK et al. 2000, s. 17-96.

⁸⁶⁴ MACEK 1992.

lícovaným murivom z lonových hrubo odsekávaných kameňov i väčších kvádrov a mala širší murovaný základ.⁸⁶⁵ Podľa posledných vyhodnotení bola k rotunde pridaná severná apsida v 2. pol. 11. stor.⁸⁶⁶ Na budečskom hradisku bol potom objavený ešte jeden fragment kamenného pravoúhleho kostola v podobe murovaného základu, datovaný do 2. pol. 10. alebo začiatku 11. stor. podľa hrobových nálezov.⁸⁶⁷

Rotunda sv. Víta založená sv. Václavom v 20. rokoch 10. stor. bola tretím kostolom na hlavnom hradisku Prahe.⁸⁶⁸ Jej pôvodná podoba zahrnovala podľa najnovšieho ja jedinú východnú apsidu, čím bol narušený monumentálny výklad Josefa Cibulku⁸⁶⁹. Až v priebehu nasledujúceho storočia k nej mali byť pristavané južná a severná apsida. Z hľadiska nedávneho bádania je dôležité predatovanie jednotlivých častí rotundy a tým i datácia jednotlivých použitých stavebných techník. Najstaršia časť rotundy z 20. rokov 10. storočia, ako i časť interpretovaná ako dostavba v dobe uloženia hrobu sv. Václava v 30. rokoch 10. stor. sú budované v nadzemnej časti technikou skladania plochých opukových dosák spojovaných maltou, s predstupujúcim základom z hrubšie osekaného kameňa zalievaného maltou. Následný tzv. vonkajší prstenec južnej apsidy, ktorý je budovaný technikou ukladania pravidelnejšie opracovaných opukových kvádkov je datovaný práve na základe tejto použitej techniky, a to do 1. pol. 11. stor. I základ tejto mladšej stavby je murovaný pravidelnejšie (formou pripomínajúcou líc) a je dvakrát odstupnený. Situácia je konkrétne interpretovaná ako doba prestavby za biskupa Šebíře (uvádzajú sa roky 1030-1031). **Práve použitá technika tu je dôvodom pre odmietnutie hypotézy, že by kvádková prestavba rotundy prebehla už v dobe založenia biskupstva v 70. rokoch 10. stor.**⁸⁷⁰

Biskupský palác s **kaplnkou sv. Mořica** na Pražskom hrade, v susedstve rotundy sv. Víta, bol podľa archeologických zistení v jeho počiatkoch, teda od 70. rokov 10. stor. (prvý biskup Dětmar od r. 976) drevený a až v 1. pol. 11. stor. mal byť nahradený kamennou stavbou, zahrnujúcou jednolodnú kaplnku sv. Mořica s podkovovitou apsidou. Bola budovaná z opukových kvádkov na maltu, s rozšíreným murovaným základom a so základom oltára v strede malej apsidy. K prestavbe malo dojsť po požiari v roku 1142 a následne bolo v 13. storočí biskupské sídlo presunuté na Malú Stranu.⁸⁷¹

O kostole sv. Kosmy a Damiána v **Starej Boleslavi** sa dozvedáme zo zmienky o zavraždení sv. Václava v roku 935. Jeho pozostatky neboli archeologicky objavené,

---

⁸⁶⁵ ŠOLLE 1990, s. 171-178.

⁸⁶⁶ BARTOŠKOVÁ – ŠTEFAN 2006, s. 735.

⁸⁶⁷ Ibidem, s. 736.

⁸⁶⁸ Najnovšie informácie MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ v tlači (a); staršie FROLÍK et. al. 2000, s. 146-208 s ďalšou literatúrou.

⁸⁶⁹ CIBULKA 1934.

⁸⁷⁰ MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ v tlači (a).

⁸⁷¹ Naposledy MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – HERICHOVÁ 2009, s. 69-70.

predpokladá sa však, že stál na mieste dnešnej **baziliky sv. Václava**. Táto bazilika, dochovaná v základnej hmote dodnes, bola vybudovaná v období vlády Břetislava I. (1035-1055) a je označovaná za rane románsku. Má trojlodnú dispozíciu zakončenú tromi východne rovnako položenými apsidami, pričom severná z nich, tzv. Vrábska kaplnka je asymetrická a z pôdorysu vybočuje – v základe je však s bazilikou integrálne prepojená. Pod východným záverom je umiestnená halová krypta. Svätenie tejto stavby sa dokladá k roku 1046. Vystavaná bola z nízkych, hrubo opracovaných kvádrov nepravidelného tvaru. Niekedy na konci 11. storočia bola v juhovýchodnom susedstve baziliky vybudovaný jednolodný **kostol sv. Klimenta**, murovaný výlučne z pieskoccových kvádrov a zakladaný hrubším kameňom i doskami z možnej staršej stavby. Východne od nich vznikol mladší jednolodný románsky **kostol neznámeho zasvätenia** s pieskocovo-opukovým kvádrovým nadzemným murivom a základom skladaným z nepravidelných blokov.⁸⁷²

Libický Slavníkovský kostol z akropole hradiska bol objavený R. Turkom v podobe väčšinou iba negatívu základu. Jeho Turkom zaznamenaný tvar krížového pôdorysu s východnou apsidou nemá v Čechách súčasné paralely. Posledný revízný výskum Jana Maříka ukázal, že nadzemné murivo kostola bolo budované z nepravidelných lomových dosák spájaných maltou, podobne bol na maltu murovaný i základ.⁸⁷³

K najstaršej kamennej architektúre murovanej kvádrovou technikou patrí i fragment baziliky **Břevnovského** kláštora, a to halová **krypta** zahĺbená pod východným presbytárom, ktorá bola postavená pred rokom 1045. Krypta je fragmentom trojlodnej baziliky, ktorá bola murovaná liatym murivom v základe a v nadzemnej časti z menších a na hrubo opracovaných kvádrov. Presbytár s halovou kryptou predstupoval pred apsidy bočných lodí.⁸⁷⁴

Dobre dochovanou rane románskou stavbou sú fragmenty archeologicky odkrytej **baziliky sv. Víta, Václava, Vojtecha a Panny Márie na Pražskom hrade**, postavenej na mieste staršej rotundy sv. Víta. Bazilika bola postavená v rokoch 1060-1096, o čom máme správy v písomných prameňoch. Jej stavbu zahájil ešte Spytihněv II., stavba však prebiehala následne v dobe po presune sídla panovníka (Vratislava II.) na Vyšehrad a dokončená bola za Břetislava II. Jedná sa o architektonicky členitú a ornamentálne na naše pomery bohatú stavbu, aká v Čechách v rovnakom čase nemá (dochovanú) obdobu. Dvojchórová bazilika mala dve krypty, na západnej strane transept a k nemu

---

⁸⁷² BOHÁČOVÁ – ŠPAČEK 2009; Naposledy BOHÁČOVÁ 2009, s. 176-177 so zhrnutím literatúry.

⁸⁷³ MAŘÍK 2010 so staršou literatúrou; najnovší výskum zatiaľ nebol publikovaný iba prednesený v rámci konferencie EAA v Istanbule v roku 2014, por. MAŘÍK 2014. K otázke kostola v Malíne s predpokladanou slavníkovskou datáciou a murivom z nepravidelných kvádrov pozri SOMMER – VAŇEK 2007. Tento kostol necitujem pre nedostatok dôkazov o jeho staršom pôvode.

⁸⁷⁴ DRAGOUN 2002, s. 206-209; DRAGOUN – MERHAUTOVÁ – SOMMER 1993, s. 67-77.

priliehajúce dve veže. Východný záver bol nepravidelný, tvorený predstupujúcim presbytárom nad kryptou a nepravidelne napojenou južnou loďou kôli uchovaniu miesta pohrebu sv. Václava, pôvodne umiestneného v južnej apside niekdajšej rotundy. Bazilika bola murovaná z opukových dlhších a nízkych kvádrov kladených do vysokých lôžok malty. Architektonický dekor bol prevedený v červenom a svetlom pieskovci – jednalo sa o bohaté pletencami zdobené reliéfy. Autorka posledného spracovania z dochovaných fragmentov dekoru usudzuje na existenciu dvoch odlišných stavebných hutí na stavbe. Atypická dvojchórová dispozícia by mohla byť výrazom nasledovania domácej tradície a kultu miestnych svätcov vo východnej časti, zatiaľ čo západný chór s kryptou by odpovedali mohučskej liturgickej tradícii ako cirkevne hierarchicky nadriadenej.⁸⁷⁵

Súbor sakrálnych stavieb dochovaných a archeologicky dokumentovaných na **Vyšehrade** je bezpochyby hodných komparácie s Pražským hradom, zatiaľ však nebol vypracovaný. V poslednej dobe najstaršou dokumentovanou stavbou je fragment monumentálnej a novo rekonštruovanej **tetrakonchy** (objav v roku 2014), dochovaný pod základom rane románskej baziliky sv. Vavřinca.⁸⁷⁶ Táto staršia stavba je predbežne datovaná do 2. polovice 10.- 1. polovice 11. storočia a dokumentované z nej bolo iba základové murivo z lomových, na hrubo osekávaných opukových dosák spojovaných žltou ílovitou hlinou – zatiaľ nebolo potvrdené, že by stavba mala i kamennú nadzemnú časť. **Bazilika sv. Vavřinca**, ktorá stavbu prevrstvila, pochádzajú pravdepodobne z obdobia vlády prvého českého kráľa Vratislava II. (1061-1092), z doby preneseného panovníckeho sídla práve na Vyšehrad a jeho veľkého stavebného rozmachu. Táto bazilika z tretej štvrtiny 11. storočia je zachovaná v podobe častí murovaného základu, skladaného do malty z nepravidelných lámavých opukových kameňov a nadzemného muriva z opukových na hrubo otesávaných pravidelnejších kvádrov. Bazilika bola zdobená v exteriéri lizénami.⁸⁷⁷ Niekedy v tomto období bola založená i dvojchórová **bazilika sv. Petra a Pavla**, ktorej pozostatky boli odkryté archeologickým výskumom. Bazilika murovaná obdobným spôsobom ako sv. Vavřinec vznikala s týmto menším kostolom paralelne, zároveň je možné konštatovať zrejmu podobu k bazilike svätovítskej na Pražskom hrade, vznikajúcou zároveň.⁸⁷⁸ Poslednou stavbou na Vyšehrade je rotunda sv. Martina, ktorá vznikla podobne ako predchádzajúce dve v poslednej tretine 11. storočia v dobe kráľovského rozmachu Vyšehradu.⁸⁷⁹ Tomu

---

⁸⁷⁵ Naposledy štúdie MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, v tlači (b); MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2008 so staršou literatúrou.

⁸⁷⁶ NECHVÁTAL – VARADZIN 2014.

⁸⁷⁷ NECHVÁTAL 2009, s. 166-284; DRAGON 2002, s. 47-50.

⁸⁷⁸ NECHVÁTAL 2004; DRAGON 2002, s. 45-46.

⁸⁷⁹ NECHVÁTAL 2009a, s. 42.

neodporuje ani dochovaná technika muriva či predstupujúceho základu. Rotunda bola najskôr vlastníckym kostolom.

Z vyššie naznačeného prehľadu vyplýva, že všetky dnes dochované stavby z rane románskeho obdobia najskôr 1. pol. 11. stor. (stavby na Vyšehrade s výnimkou tetrakonchy, bazilika sv. Václava v Starej Boleslavi, krypta Břevnovskej baziliky, rane románske stavby Pražského hradu) boli budované technikou hrubo opracovaných nízkych opukových kvádrov, dobre odlišiteľných od kvádrov vrcholne románskych opracovaných jemnejšie a zároveň od nepravidelných reliktovej starších murív z nízkych lámaných opukových dosák (rotunda sv. Víta na Pražskom hrade, Libický kostol, rotunda sv. Petra na Budči)⁸⁸⁰. Najstaršie stavby budované kvádrovou technikou pochádzajú všetky podľa doterajších vyhodnotení až z obdobia najskôr 1. pol. 11. storočia. Z tohto hľadiska je preto iba ťažko vysvetliteľný rozpor takto budovanej najstaršej kamennej stavby sv. Jiří, ktorú nepriamo písomné pramene i kláštorná tradícia prisudzujú „zakladateľovi“ Boleslavovi II., ako to doteraz bolo v literatúre interpretované.⁸⁸¹ Je však tiež historicky nevyriešenou otázkou skutočná náležitosť úcty až tomuto synovi Boleslava I.⁸⁸² (por. diskusiu k hrobom, kap. 8.1), a z nej vyplývajúca neistota, či takáto úcta musí nutne súvisieť s novou stavbou baziliky. I keď všetci autori dodnes zhodne predpokladajú stavebnú premenu stavby prispôbenej potrebám nového konventu, nie je kvádrová bazilika sv. Jiří bezpečne do prvej fáze existencie konventu zaraditeľná – i keď činnosť abatyše Mlady ako panovníkovej sestry iste mala nejaký stavebný dopad, minimálne na zriadenie prvých kláštorných budov (zrejme z dreva). Z toho vyplýva, že v túto chvíľu nie je možné vyriešiť rozpor medzi slohovou podobou stavby náležiacou podľa analógií až do raného 11. storočia, a historickými správami, ktoré oslavujú Mladu a Boleslava II. (teda historické osobnosti žijúce pred r. 999), a naopak mlčia o dejinách kláštora v 11. storočí ako aj o prípadnom dátume svätenia tejto prebudovanej baziliky. Jedinou iba odhadom či nepriamo datovanou stavbou z kvádrov je najmladšia prestavba rotundy sv. Víta (por. vyššie), ktorá by tak ypoteticky mohla pochádzať i zo staršieho obdobia. Je však pravdepodobné, že dejiny najstaršej architektúry na našom území budú ďalej spresňované a posun výskytu kvádrovej techniky iste možný je. Je otázkou, nakoľko by sa pri sv. Jiří dalo uvažovať o vzniku stavby napr. v dobe vlády Oldřicha (1012-1034), ktorý v nej bol podľa Kosmy pochovaný. Pramene však o akejkol'vek stavebnej činnosti v dobe jeho vlády mlčia.

---

⁸⁸⁰ Stranou som pri výbere ponechala niektoré stavby menšieho významu, problematickej datácie (napr. plzeňské stavby) či inej orientácie, ako napr. Sázavské zamerané na slovanskú liturgiu.

⁸⁸¹ S faktom Boleslavovej prestavby kostola pracujú prakticky všetky hlavné publikácie vykladajúce dejiny svätotojišského chrámu, por. kap. 4.

⁸⁸² SLÁMA 2003.

8.5 Ženský monasticizmus a regule do 12. stor.

Na rozbor vzniku a vývoja fenoménu ženského monasticizmu či ženských duchovných komunít v Európe komplexne na tomto mieste nie je priestor, i keď je na problematiku prvého českého kláštora, navyše ženského, úzko viazaný.⁸⁸³ Táto rozsiahla téma bola na európskej či západoeurópskej úrovni postupne reflektovaná najprv v podobe lokálnych prehľadových štúdií od 19. či začiatku 20. stor., a následne na všeobecnej úrovni európskeho západu v rámci generalizujúcich prác.⁸⁸⁴ Komunita svätojižská tak v rámci dejín nasleduje všeobecné princípy života podobných inštitúcií.

V stručnosti je preto možné poukázať na fakt, že vznik prvých ženských komunít sprevádza už počiatky kresťanstva. Prvé pravidlá pre ženské nábožné komunity sa nám dochovali od cirkevných otcov Augustýna a Hieronyma. Sv. Augustýn (354-430) vypracoval pravidlá náboženského života pre ženy a sv. Hieronym (347-420) definoval pravidlá života v kláštorech vo svojich dopisoch reholníckam.⁸⁸⁵ Z 5. storočia sa dochovala tzv. *Regula Cassiani*, prvá v zmysle neskorších reholí, ktorá bola dodržiavaná v oblastiach Talianska a Gálie. Jej autorom bol Ján Kasiánsky (zomrel okolo 435), guvernér prvého marseillského ženského kláštora. Na západe bola prvou rehoľou určenou priamo ženám rehoľa Sv. Cézarea z Arles, biskupa (468/470-542), spísaná pre jeho sestru Cézareu, predstavenú kláštora v Arles.⁸⁸⁶ Táto rehoľa sa stala najčastejšie užívanou v 7. a 8. storočí spolu s (primárne mužskou) rehoľou sv. Kolumbána (543-615), írskoho mnícha, ktorý misijne pôsobil vo francúzskych oblastiach a založil kláštor v Luxeuil.⁸⁸⁷ V Galii je potom známa ešte rehoľa sv. Donáta z doby okolo roku 655,

---

⁸⁸³ Túto podkapitlu som čerpala predovšetkým zo svojej seminárnej práce „*Introduction à l'histoire des monastères bénédictins des femmes au Moyen Age en France (concentrée sur la période du IXe – XIIIe siècle)*“, odovzdanú v rámci semináru dejín umenia stredoveku u prof. Dany Sandrona na Institute d'histoire de l'art et d'archéologie Univerzity Paris-Sorbonne (Paris IV) v zimnom semestri v školskom roku 2007/2008. Z tohto dôvodu sa v ďalšom texte zameriavam viac na vzdialenejšie francúzske pomery.

⁸⁸⁴ Pre lokálne pomery Francúzska a ženské kláštory por. napr. BEAUNIER – BESSE 1906, s. 121-123 pre ženské benediktínky. Základné práce: SCHMITZ 1956; HILPISCH 1951; PARISSÉ 1985; VENARDE 1997; webové portály www.monasticmatrix.org (Univerzita v Ohio); www.vita-religiosa.de (Technická Univerzita v Drážďanoch); L'HERMITE-LECLERCQ 1997; BOUTER 1994; NICHOLS – SHANK 1984; PARISSÉ 1983. Dejiny a posun v bádání s ohľadom na posun v štúdiu dejín ženy a ženského monasticizmu s odkazmi na literatúru por. BITEL 2010; ďalej napr. AFFELDT 1990.

⁸⁸⁵ PARISSÉ 1983, s. 15-16.

⁸⁸⁶ Túto rehoľu napr. prevzala Radegunda z Poitiers (pred 552) ; L'HERMITE-LECLERCQ 1997, s. 88-91; ROUCHE 1994, s. 17-18 ; PARISSÉ 1983, s. 19-20.

⁸⁸⁷ DOYLE – SUTERA 2003, s. 256-261; DUBY – PERROT 1991, s. 204 ; PARISSÉ 1983, s. 20-22.

inšpirovaná rehoľami sv. Benedikta, Kolumbána a Cézareia a vytvorená primárne pre kláštor Donátovej matky v Jussamourtier.⁸⁸⁸

Zásadnú roľu má však pre raný monasticizmus rehoľa sv. Benedikta z Nursie, i keď sa nijak konkrétne neviaže na ženské komunity a zdá sa, že Benediktova sestra Školastika ani ženskú rehoľnú komunitu sama nezaložila, ako to vyplýva zo spisu pápeža Gregora Veľkého o živote sv. Bendikta z rokov 593-594.⁸⁸⁹ V 6. storočí existoval všeobecne obrovský individualizmus a eklektizmus v prípade rádu života ženských komunit, ktoré sa riadili predovšetkým Benediktovou rehoľou, ale aj pravidlami od sv. Hieronyma, Augustýna, Kasiána, Cézarea, štatútov sv. Pachomiusa (okolo 290-asi 346) a mnohých ďalších. Až do polovice 8. storočia si prakticky všetky rehoľné komunity a kláštory volili svoje pravidlá podľa ich vlastných potrieb. Vo Francúzsku je obzvlášť významná postava sv. Bonifáca (672-754), ktorý začal presadzovať rehoľu sv. Benedikta.⁸⁹⁰ K určení pravidiel potom došlo v roku 755 koncilom vo Verneuil, ktorý menovite nabádal rehoľníkov a rehoľníčky k voľbe medzi benediktínskou *Regulou* alebo kanonikátom.⁸⁹¹ Pravidlá života pre kanovníčky boli uvedené métskym biskupom Chrodegangom v roku 766, ustanovené však až koncilom v Châlons a publikované Benediktom Aniánskym (750-821) ako *Institutio Sanctimonialium (Aquisgranenses)* v roku 816 počas synody v Cáchach, a to vedľa *Institutio canonicorum*, určeného mníškam. Rozdiel spočíval predovšetkým v prísnosti klauzúry, ktorú mali kanovníčky menej striktnú.⁸⁹² K zjednoteniu prícipov života v ženských kláštoroch tak v ich dejinách došlo až počiatkom 9. storočia vďaka tejto „inštitúcii“. Zmienená ríšska synoda, zvolaná Ľudovítom Pobožným do Cách tak prakticky prvýkrát kodifikovala pravidlá rádu, definované už predtým Benediktom z Nursie (480-547), definované však až pre účely synody a na pokyn svetského panovníka Benediktom Aniánskym. Až od tejto doby tak je možné hovoriť o „benediktínskom ráde“ v modernom slovazmysle. Až do 12. či 13. storočia je však problematické užívať slovo „benediktínky“ pre ženské kláštory.⁸⁹³

V 10. stor. došlo k impulzom prvých zmien v kláštornom živote, a to vplyvo rôznych vnútorných a vonkajších problémov politického života svetskej moci i kláštorov. V roku 909 bol založený prvý základný zdroj reformného hnutia, kláštor v burgundskom Cluny, a následne došlo v roku 933 k reforme a opätovnom nastolení Benediktových pravidiel v

---

⁸⁸⁸ McNAMARA 1996, s. 123-124; BITEL 2002, s. 137-139, pozn. 101 s ďalšou bibliografiou; PARISSE 1983, p. 22-23; GAILLARD 1994, s. 49-50.

⁸⁸⁹ K myšlienkam Gregora Veľkého vo vzťahu k ženám por. L'HERMITE-LECLERCQ 1997, s. 98-101.

⁸⁹⁰ SCHMITZ 1956, s. 9-11 ; pre počiatky ženských komunit aj PARISSE 1983 s. 14-19.

⁸⁹¹ PARISSE 1987, s. 268-274. V textoch názov „sanctimoniales“ pre kanovníčky oproti „moniales“ pre mníšky, por. aj WEMPLE 1985, s. 166.

⁸⁹² SCHMITZ 1956, s. 75; SCHILP 1998; SCHMITZ 2007.

⁸⁹³ Podľa VENARDE 1997, s. 14, pozn. 23 neexistoval až do 13. storočia „žiadna benediktínska regula“ ani „benediktínky“.

lotrinskom kláštore v Gorze (niekdajšia provincia Lotharigia), ktorý mal zvláštny vplyv na kláštory nášho územia.⁸⁹⁴ Z týchto pôvodne mužských kláštorov sa reformy šírili do okolitých komunit, k založeniu prvého ženského clunyjského kláštora však došlo až v roku 1055 v Marcigny.⁸⁹⁵ Nasledovali reformy ústiace do vzniku nových rádov, a to založením kláštora v Cîteaux v roku 1098 a dvojitého kláštora v Prémontré 1120. Prvý ženský kláštor žijúci podľa cisterciánskej regule založenej na reholi sv. Benedikta bol Jully-les-Nonnais (1113).⁸⁹⁶ Premonštáti naopak založili svoj rád na reholi sv. Augustína (354-430), ktorá bola až do 11. storočia užívaná paralelne vedľa Benediktovej.⁸⁹⁷

V rámci západnej Európy sú v 10. storočí zvlášť významné oblasti Saska a horného Lotrinska (Haute Lotharingie), oblasti s enormným nárastom ženských reholných inštitúcií, ktoré sa šírili aj vďaka gorzskej reforme.⁸⁹⁸ Medzi prvé, gorzkým hnutím reformované kláštory patrí Saint-Pierre-aux-Nonnais v Métach, lotrinské kláštory Remiremont a Bouxières-aux-Dames.⁸⁹⁹ Gorzská reforma mala dve fázy rozvoja, a to medzi rokmi 935-945 a druhú 955-965. Nasledovala ju žensky orientovaná reforma medzi rokmi 990-1030, vychádzajúca z kláštora Saint-Vanne vo Verdune.⁹⁰⁰ V Lotrinsku sa kláštory mníšok a kanovníčok príliš nelíšili a ani kanovníčky neboli oslobodené od riadneho rádového života. Dokonca bolo možné, že v jednom kláštore vedľa seba žili mníšky i kanovníčky.⁹⁰¹ V Lotrinsku v 10. storočí vzniklo veľké množstvo kláštorov vďaka podpore biskupov a významných laikov, zakladané však boli oproti karolínskej dobe nie z duchovných, ale sociálnych či spoločenských pohnútok.⁹⁰²

Od začiatku 9. storočia, kedy určujúci cášsky koncil stanovil takmer povinne ríšske pravidlá reholného života žien (816), je možné v prípade ženských komunit hovoriť takmer výlučne ako o benediktínkach, a to pre obdobie 9.-12. stor. Riadili sa reholou sv. Benedikta z Nursie, ako predpísal koncil v roku 816. Tento stav trval až do založenia nových rádov, čerpajúcich z hlbšej spirituality a novej interpretácie duchovného povolania, ktoré sa tešili veľkej obľube.⁹⁰³

Zvláštny význam mala v závere benediktínskeho hnutia tzv. Hirsauská reforma vychádzajúca z hornorýnskeho nemeckého kláštora v Hirsau (dnešné Badensko-

---

⁸⁹⁴ Napr. HLEDÍKOVÁ 1997, s. 7-8.

⁸⁹⁵ VENARDE 1997, s. 121; RACINET 1994.

⁸⁹⁶ SCHMITZ 1956, s. 75.

⁸⁹⁷ PARISSE 1983, s. 19.

⁸⁹⁸ PARISSE 1987, s. 257-279 ; PARISSE 1991, s. 5-48.

⁸⁹⁹ Por. VENARDE 1997, s. 29-30.

⁹⁰⁰ PARISSE 1987, s. 259-267. Medzi charakteristiky ženského reformovaného kláštora patrí obnova úcty k reholi sv. Benedikta, riadna voľba abatyše a obmedzovanie svetských statkov.

⁹⁰¹ Silná pozícia kanonikátu v Lotrinsku súvisí s jeho dominanciou v Ríši, zatiaľ čo vo Francúzsku dominovali mníšky. PARISSE 1987, s. 270-273.

⁹⁰² PARISSE 1991, s. 25-27.

⁹⁰³ PARISSE 1987, s. 279.

Wurtembersko). Táto reforma, založená či odvodená od staršieho tzv. Ordo cluniacensis, prebehla za opáta Viliama (1069-1091) a prejavila sa v stavebnej rovine podobou kláštorného kostola sv. Petra a Pavla z rokov 1082-1091.⁹⁰⁴ V rámci reforiem benediktínskeho rádu sa jedná o posledné reformné hntie, nasledované ďalej novými reformnými hnutiami a zakladaním nových rádov.⁹⁰⁵ V našom prostredí sa táto reformná vetva prejavila založením Kladrubského kláštora (1115) Vladislavom I. a jeho manželkou Richenzou z Bergu. Tento kláštor bol osadený konventom zo Zwiefalten, kláštora založeného priamo z Hirsau v roku 1089.⁹⁰⁶ U nás sa hirsauský vplyv predpokladá aj pre kláštory vo Vilémove (zal. pred 1131) a nový chrám kláštora v Opatoviciach n. Labem.⁹⁰⁷

Na západe tiež v 12. stročí (1080-1170) dochádzalo k enormnému nárastu počtu ženských kláštorov, ktoré boli nezávislé od mužských reformných kláštorov. Oproti predchádzajúcemu storočiu narástli štvornásobne.⁹⁰⁸ Pritom viac ako polovica sa riadila benediktínskou či augustiniánskou regulou a niektoré z nich sa viazali na dvojitý benediktínsky kláštor vo Fontevraud (zal. 1101) so silnou ženskou komunitou.⁹⁰⁹

V rámci vývoja ženských kláštorov je tak svätojiřský ženský konvent možné zaradiť do obdobia obrovského rozmachu ženských kláštorov na území ríše od 10. storočia, a to zvlášť v Sasku a Lotrinsku.⁹¹⁰ Táto dobová tendencia je zohľadniteľná aj v prípade politického konania Boleslavovej sestry Mlady, čo zapadá do vyššie popísanej tendencie k podobným, predovšetkým spoločensky motivovaným založeniam i v Čechami nadriadenom Sasku. Situácia tak ostro kontrastovala s karolínskou praxou, kedy ženské kláštory neboli uprednostňované či natoľko podporované.⁹¹¹ V rámci historického bádania v prípade založenia kláštora sv. Jiří je nutné konštatovať nedostatok potrebných prameňov k skúmaniu podobných otázok založenia a európskeho kontextu (napr. fakticky nepoznáme prvý konvent ani konkrétnejšie okolnosti jeho založenia a romantická novoveká literatúra nebola doteraz vystavená dostatočnej pramennej kritike s výnimkou Z. Hledíkovej, uvažujúcej o clunyjskom zameraní prvej Mladinej komunity vo vzťahu k nekriticky prebranej informácii o údajnom materskom kláštore sv. Anežky v Ríme⁹¹²). Medzi pohnútky, ktoré v Európe mnohí bádatelia v prípade rozmachu ženských kláštorov považujú za určujúce, a ktoré sa nás vzhľadom na

---

⁹⁰⁴ LOBBEDEVY 2006, s. 41.

⁹⁰⁵ Napr. VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 40.

⁹⁰⁶ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 15, 38, 288-289; MERHAUTOVÁ 1971, s. 139-141; SOMMER 2006, s. 154.

⁹⁰⁷ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 15, 685-686; 38, 401.

⁹⁰⁸ VENARDE 1997, s. 52-55, pozn. 8.

⁹⁰⁹ VENARDE 1997, s. 72-73, 160-161.

⁹¹⁰ Por. PARISSÉ 1987; PARISSÉ 1991.

⁹¹¹ DUBREUCQ 1994, s. 55-71.

⁹¹² HLEDÍKOVÁ 1997, s. 8.

chýbajúcu kláštornú tradíciu netýkajú nijak priamo, patrí impulz kočovných nájzdov Normanov, Saracénov a Maďarov, vďaka ktorým došlo k likvidácii predchádzajúcich kláštorov a nutne nasledovalo obdobie ich reštaurácie, obohatené novými spoločenskými impulzami.⁹¹³

Z obdobia karolínskeho tiež vieme o úpadku mravov, o čom svedčia zápisy zo začiatku 10. storočia,⁹¹⁴ kde sa popisuje napr. vymiznutie dodržiavania klauzúry alebo prítomnosť laických abatyší a opátov s celými rodinami. Klauzúra však všeobecne nebola dodržiavaná, čo dokázala na príklade severného Francúzska Penelope D. Johnson v období pre 11.-12. storočie – klauzúra v týchto kláštoroch bola skôr ideálom než realitou.⁹¹⁵

Čo sa týka budov ženského kláštora a kostola, už od počiatku ženského monasticizmu existuje model, kedy sa ženská komunita nasťahovala do staršieho zariadenia. Už Gregor Veľký venoval ženám pôvodne rímske budovy určené mužskej komunite.⁹¹⁶

Znovupoužitie starších budov je známe i v kláštore Saint-Pierre v Métach, kedy bola využitá staršia rímska bazilika, či staršia sýpka v Trèves alebo rodinný dom v Pfalzel na vidieku.⁹¹⁷

V 12. storočí je potom zvlášť obdobie 1080-1170 považované za kľúčové pre vznik mnohých, často nezávislých ženských komunít (vrátane reformných rádov), zakladaných na popud lokálnej nobility a z mocenských dôvodov.⁹¹⁸ Do tohto obdobia pritom zapadá i rozsiahla a monumentálna obnova svätojižského konventu, dotovaná Vladislavom II. a jeho prvou ženou Gertrúdou po požiari v roku 1142 (por. kap. 8.6).

Podstatným znakom ženských kláštorov sledovaného obdobia je ďalej fakt, že zahrnovali predovšetkým dámy (dcéry, vdovy, manželky) z vyššej spoločnosti, pričom tie boli vždy priamo napojené na rodinu fundátora a prvou abatyšou bola obvykle priama členka rodiny.⁹¹⁹ Vstup do kláštora pritom nebol povolený všetkým spoločenským vrstvám.⁹²⁰ V staršom období 9. stor. zahrnovali často kláštor i ženy považované za nežiadúce, sociálne nebezpečné či neproduktívne a kritériom vstupu

---

⁹¹³ VENARDE 1997, s. 34.

⁹¹⁴ DUBREUCQ 1994, s. 65. Hovorí o koncile v Trosly v r. 909, úpadok mravov je však známy už od počiatku 9. stor. z karolínskych textov.

⁹¹⁵ JOHNSON 1994, s. 494-501, pozn. 48 s bibliografiou.

⁹¹⁶ DUBY – PERRET 1991, s. 203.

⁹¹⁷ GAILLARD 1994, s. 49.

⁹¹⁸ VENARDE 1997, s. 37; McNAMARA 1996, s. 53-57 spojuje tieto kláštory s emancipáciou lokálnej nobility a stredovekou transformáciou. Autorka ich považuje za všeobecne rovnocenné mužským kláštorom; Ibidem, s. 184.

⁹¹⁹ PARISSÉ 1990, s. 311-324.

⁹²⁰ SCHULENBURG 1989, s. 274; VERDON 1976, s. 134, 138.

nebola svätosť, ale bohatstvo.⁹²¹ Od raného vzniku kláštorného hnutia je známa praktika povinného poplatku pri vstupe do kláštora, zakázaná až 4. lateránskym koncilom v roku 1215 – napriek tomu však zostala zvykom. Malé kláštory jednak nemohli pojať veľký počet rehoľníčok, a taktiež potrebovali dary na živobytie.⁹²² Od karolínskeho obdobia sa moc nad kláštorami presunula na prvom mieste do kráľovských rúk, a následne do držby emancipujúcej sa nobility. Tá zároveň kontrolovala kláštorné majetky a prisvojovala si ich výnosy, abatyšami sa stávali ženy z rodiny.⁹²³ Zmena nastávala prevažne až od 12. storočia.⁹²⁴

Pomery v krajinách západne a juhozápadne od našej hranice sú dobre dokumentované väčším počtom dochovaných kláštorov (individuálne pre jednotlivé prípady). Štúdium týchto pomerov nám pomáha inšpirovať sa v možnostiach štúdia, lokálny nedostatok našich prameňov však nemôže byť dôvodom k vyslovovaniu nepodložených hypotéz. Chýbajúce pramene nám však v ohľadnutí západným smerom dovoľujú nachádzať možné vzorce fungovania i kláštora sv. Jiří po praktickej stránke.

Pre posúdenie konkrétnych životných podmienok v kláštore je bezpochyby nutné rozlišovať i pre 9.-12. stor. medzi termínmi „Kloster“ a „Stift“, teda kláštor a kanónia.⁹²⁵ Jednoznačne spoločensky výhodnejšia bola kanónia, ktorá volila život v kompromise. V prameňoch sa pritom tento dom označuje ako „*monasterium*“. Dámy žili v kláštore, podržali si však vlastný majetok a mohli žiť v oddelených domoch a so služobníctvom. Táto praktika tiež nemusí byť vzdialená predstave vo svätojiřskom kláštore, keďže paralelu nachádzame v rovnakom období na dvore Ottu II. – Michel Parisse uvádza príklad, kedy „si vzal pod ochranu *monasterium puellarum* vo Frohse a ustanovil, aby *puellae* mali svoje vlastné príbytky/domy, nosili biele oblečenie, jedli mäso, syry a ďalšie potraviny“.⁹²⁶ Táto zmienka dobre ukazuje ako veľmi sa líšili kanovníčky od „čiernych“ mníšok, žijúcich mimo ideál uzatvorenej klauzúry a postiace sa. Rovnaký autor však rozborom nemeckých písomných prameňov dospieva k názoru, kedy je ťažké generalizovať názor na prisúdenie kláštorného pravidla (príklad Saska) „benediktíncam“ či kanovníckam. Napríklad obyčajná nekrologická zmienka so sviatkom sv. Benedikta nemusí byť dôvodom k prisúdeniu jeho regule (či jej prísnemu dodržiavaniu) v tom ktorom kláštore. Na príkladoch niektorých kláštorov zároveň ukazuje, že ich životné pravidlá sa mohli meniť. Zvlášť koncom 10. stor. v Sasku

---

⁹²¹ DUBY – PERRET 1991, s. 207. K úlohe kláštora por. ďalej napr. VERDON 1994, s. 44 ; LAWRENCE 2001, s. 215 ; JOHNSON 1991; s. 18-27.

⁹²² WEMPLE 1985, s. 164; LAWRENCE 2001, s. 216 ; JOHNSON 1991, s. 24.

⁹²³ WEMPLE 1985, s. 171-172.

⁹²⁴ VENARDE 1997, s. 114.

⁹²⁵ Problematiku zhrňuje PARISSE 1990, s. 319-322.

⁹²⁶ PARISSE 1990, s. 319 s cit. prameňa.

dochádzalo k benediktínsky orientovaným reformám (snáď vplyvo Gorze a reformy z Treves) a dodržiavaniu regule zmieňovanej v prameňoch.⁹²⁷

8.6 Architektonický kontext 12. storočia: Vladislav II. a Praha

Stavebná aktivita Vladislava II. (1142-1172), jeho manželiek Gertrúdy Babenberskej a Judity Durynskej⁹²⁸ a jeho blízkych spolupracovníkov, hlavne biskupov Daniela I. a Jindřicha Zdíka bola veľkolepá. V rámci panovníkových nadaní vyrástlo v dobe okolo polovice 12. stor. v Prahe a na Pražskom hrade významné množstvo dodnes dochovaných románskych pamiatok, medzi ktorými má významné postavenie i vrcholne románska stavba poničenej baziliky sv. Jiří. V tomto kontexte je preto nutné stavbu vnímať či uvažovať nad možným stavebným zámerom a jeho praktickou realizáciou niektorou z hutí, ktoré v tejto dobe v Prahe museli pôsobiť.

Vladislav II. bol panovník významne napojený na ríšsky nemecký dvor, a jeho stavebnú aktivitu je tak bezpochyby nutné vnímať v kontexte jeho politického pôsobenia, vrátane častých návštev hlavných ríšskych centier s honosnou architektúrou a v neposlednom rade i svätej zeme počas križiackej výpravy.⁹²⁹ Prvým pražským založením tohto panovníka a jeho prvej manželky Gertrúdy (asi 1140-1150), spolu s iniciátorom tohto podniku olomouckým biskupom Jindřichom Zdíkom, je v takto vnímanom kontexte bezpochyby (od roku 1142 premonštrátsky) **kláštor na Strahove** (obr. 71), nazávanom tiež *Mons Sion*, a to v roku 1140.⁹³⁰ Všetci traja títo zakladatelia boli v chráme pochovaní (Gertrúda neskôr prenesená do Doksian), čo dokladá jeho veľký význam v očiach zakladateľov. Stavbu kamenného Strahova zahájil opát Gezo prichádzajúci zo Steinfeldu (a predtým z Kolína nad Rýnom) v roku 1143-1144.⁹³¹ Podľa Zdeňka Dragouna sa v prípade strahovskej stavebnej huti jedná o špecifické a individuálne románske postupy a použité prvky, nepodobné súdobým pražským bazilikám sv. Jiří či johanitskej komendy. A naopak, strahovská huť neskôr pôsobila preukázane na viacerých pražských románskych domoch, ktoré majú podobné niektoré stavebne konštrukčné prvky a modul rímskej stopy, rovnako ako dochované reliktý Juditinho mostu. Tento autor strahovskej stavebnej huti prisudzuje význam i z hľadiska školenia ďalších

---

⁹²⁷ Ibidem, s. 321-322.

⁹²⁸ K Judite zhŕňa pramene SOUKUP 2009, pozn. 7.

⁹²⁹ K Vladislavovi II. obšírne napr. zborník MAŠEK – SOMMER – ŽEMLIČKA 2009.

⁹³⁰ FRB II, s. 410 – Letopis Vincencia, kanovníka kostola pražského.

⁹³¹ Posledné spracovanie MERHAUTOVÁ – SOMMER 1999.

domácich murárov a kameníkov, ktorí pokračovali v jej práci na početných českých románskych stavbách nasledujúceho obdobia.⁹³²

Vladislav sa podieľal i na založení **johanitskej komendy s bazilikou Panny Márie pod Řetezom** (obr. 70), ktorú inicioval vyšehradský probošt Gervasius a jeho synovec podkancelár Martin a zrejme vznikla na konci 60. rokov 12. storočia (dokončená sa zmieňuje 1182). Trojlodná bazilika s východným transeptom a rovnomerne ukončeným východným trojapsidovým záverom mala pravdepodobne západné veže. Jej arkády boli podoprené striedajúcimi sa oporami na kruvom a osmihrannom pôdoryse. Súčasťou johanitského areálu sú relikty ďalších románskych stavieb, jednalo sa na tú dobu najhonosnejší malostranský areál.⁹³³ V prípade tohoto kostola bola poznamenaná dispozčná podobnosť so svätotojišskou bazilikou.⁹³⁴ Z. Dragoun túto stavbu, spolu so svätotojišskou a ďalšími, napr. Teplickou bazilikou či prípadne litomyšlskou spája s hypotetickým pokračovaním činnosti hute, ktorá bola druhá a odlišná od hute strahovskej⁹³⁵ – je zrejme, že stavba Strahovskej baziliky i svätotojišského kláštora prebiehala paralelne a jedna huť by oba podniky nestihla obriaďiť. Zároveň predpokladáme prameňmi doložené odlišné prostredie opáta Geza i stavebníka Wernhera prepojeného údajne rodinne s nemeckým kancelárom a vyšehradským proboštom Gervasiom.

Významnou stavbou oslavujúcou Vladislavovo získanie kráľovského titulu bol ďalej **Juditin most**, nazvaný po Vladislavovej druhej manželke. Zrejme doteraz najzložitejšia technická stavba v Čechách má svoj vzor v moste cez Dunaj v Regensburgu.⁹³⁶ S Vladislavovým nadaním sú spájané i stavebne neznáme jednoduché kostoly sv. Ondřeje na Starom Meste a sv. Petra a Pavla v Bohniciach.⁹³⁷

V rámci Vladoslavských založení je dôležité zmieniť i monumentálne stavby mimo Prahu, a to predovšetkým založenie prvého cisterciánskeho kláštora v **Plasoch** (1144), premonštrátskej kanónie v **Želivi** (po r. 1144)⁹³⁸, ženského premonštrátskeho kláštora v **Doksanoch** (1144-1145)⁹³⁹ – kde prežívala rané obdobie svojho života neskoršia svätotojišská abatyša Anežka, premonštrátskej kanónie v Litomyšli (1141)⁹⁴⁰ a predovšetkým **Teplický** benediktínsky kláštor (okolo roku 1160), ktorého patrónkou sa stala Vladislavova manželka Judita (viď nižšie). Z dnes dostupných prameňov je

---

⁹³² DRAGON 2009, s. 185-187.

⁹³³ DRAGON 2002, s. 53-56.

⁹³⁴ MERHAUTOVÁ – TŘEŠTÍK 1983, s. 180-182.

⁹³⁵ DRAGON 2009, s. 186-187.

⁹³⁶ DRAGON 2007.

⁹³⁷ DRAGON 2009, s.184-185, 187.

⁹³⁸ K málo známej románskej podobe baziliky SOMMER – THOMOVÁ – THOMA 2009.

⁹³⁹ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 212-216.

⁹⁴⁰ Ibidem, s. 345-346.

zrejme, že zvlášť Doksanský kláštor mal zdobný charakter a obsahoval zrejme prvky talianskej proveniencie.⁹⁴¹

V dobe Vladislavovej vlády vznikla v Prahe v nemeckej osade ešte malá trojlodná **bazilika sv. Petra na Poříčí** (obr. 70) s predstúpeným hranatým presbytárom a dvojicou západných veží a západnou emporou.⁹⁴² Ak sme sa v prípade minulej kapitoly zastavovali nad datáciou najstarších kvádrikových stavieb, tak bazilika na Poříčí odpovedá práve tejto staršej forme kvádrov. Jej datácia je tak neistá, obvykle sa kladie do Vladislavovho obdobia pre existenciu prameňa, ktorá kostol datuje ante quem 70. rokov 12. storočia.

Zaujímavou, v ranom stredoveku ešte mimopražskou stavbou je **bazilika sv. Václava na Proseku** (obr. 70), ktorá však obvykle býva datovaná až do obdobia okolo roku 1200.⁹⁴³ Táto stavba nemá známeho zakladateľa a je na vtedajšie pomery v dedinskom zázemí honosnou stavbou. Časť jej murív prekonali zrejme zložitejší pôvod (napr. hranaté piliere boli v 18. stor. pretesané na stĺpy), časť kvádrov hlavnej lode je nízkych.

Zakladateľskú aktivitu panovníckeho dvora v 12. storočí a príklad hradného sídla je nutné považovať za jeden z dôležitých stimulov rozvoja pražskej kamennej architektúry 12. storočia, charakteristickej vrcholne románskym slohom. Do tohto obdobia spadá vznik väčšiny dodnes dochovaných pražských románskych stavieb.⁹⁴⁴ Významná skupina pražských mešťanských a šľachtických románskych domov začína podľa doterajšieho stavu bádania práve v polovici 12. storočia, a pokračuje približne do polovice storočia nasledujúceho, pričom čiastočne naviazala na stavebné postupy použité v Strahovskom kláštore.⁹⁴⁵

---

⁹⁴¹ DRAGOUN 2009, s. 187.

⁹⁴² DRAGOUN 2002, s. 134-137.

⁹⁴³ Ibidem, s. 223-226, odkazuje na MERHAUTOVÁ 1971, s. 262-264.

⁹⁴⁴ Naposledy DRAGOUN 2009 s ďalšími odkazmi.

⁹⁴⁵ DRAGOUN – ŠKABRADA – TRYML 2002.

8.7 Pražský hrad v 12. storočí

Pražský hrad bol v 12. storočí radikálne románsky prestavaný, o čom sa podrobne dozvedáme zo správy Letopisu kanovníka Vyšehradského k roku 1142.⁹⁴⁶ V roku 1135 mala ako prvá započat' stavba jeho **opevnenia**. Toto opevnenie je dobre doložené na viacerých miestach a čiastočne sa dodnes dochovalo. Jedná sa o murovanú hradbu budovanú z opukových kvádrov rôznej veľkosti, ktorá zahrnula tri brány nadstavané vežami (z nich dochovaná Čierna, a čiastočne Biela a južná veža) a zrejme 16 nerovnako tvarovaných veží. Hradbu silnú 2-2,5 m podľa rozdielov v prevedení zrejme budovalo niekoľko kameníckych skupín – i keď s jednotným zámerom, v detailne podstatne odlišne. Tieto rozdiely však neodpovedajú chronologickému postupu, ako sa usudzovalo predtým.⁹⁴⁷

Podstatné je vzhľadom na pomery dokumentované v budovách **Jiřského kláštora** fakt, že na mnohých miestach bola hradba zakladaná formou muriva opus spicatum. A to často na severnej strane, kde nebola zahĺbovaná do vysekanej skaly ako na juhu, ale naopak do mäkkého podlažia starších navážok, ktoré bolo nestabilné. Dôležité je taktiež to, že hrad bol dôsledne opevnený po celom svojom obvode a nepredpokladá sa, že by hradba v mieste Jiřského kláštora chýbala. Napriek tomu, jasný dôkaz o jej priebehu v týchto miestach chýba – i keď za jej fragment by bolo možné považovať múr odkrytý I. Borkovským vo východnej časti kláštora (B2950). Podstatná je v tomto smere správa k roku 1281⁹⁴⁸, ktorá zmieňuje veľkú záplavu, ktorá mala hradbu práve v priestore Jiřského kláštora od základu vyvrátiť a zhodiť severne po svahu Jelenej priekopy do potoka Brusnice. V týchto miestach nikdy odkryv nebol podnikaný a je preto možné, že sa tu časti zvalenej hradby v budúcnosti nájdu. Z hľadiska chronologického sa vzhľadom na správu v dodatku Kanovníka Vyšehradského k obliehaniu v roku 1142 usudzuje o tom, že hradba bola už v roku 1142 dokončená.⁹⁴⁹ Z toho vyplýva, že výstavba kláštora a kláštorného krídla až po požiari 1142 abatyšou Bertou prebiehala až následne a hradbe sa tak zrejme prispôsobila. Čo sa týka kláštora najbližších odkrytých fragmentov hradby, na západ od kláštora je známy fragment vo Vikárskej uličke⁹⁵⁰ (Plán 4), na východe potom novo dokumentovaný fragment v Zlatej uličke v roku 2010 pri

---

⁹⁴⁶ FRB II, s. 236-237.

⁹⁴⁷ FROLÍK – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2009, s. 176-177; FROLÍK – CHOTĚBOR 2003.

⁹⁴⁸ FRB II, s. 240-241.

⁹⁴⁹ Naposledy FROLÍK – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2009, s. 177.

⁹⁵⁰ MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – HERICHOVÁ 2009. Ešte bližšie, priam bezprostredne dokumentovaný fragment sa však nachádzal na nádvorí čp. 34 a bol odkrytý pri archeologickom záchrannom výskume v 80. rokoch (archív pracoviska Pražský hrad ARÚP). Tento fragment však nebol pred vznikom tejto však práce geodeticky vyneseny a nachádza sa iba v meračských dátach formou, ktorá mi nedovolila presné miesto nálezu identifikovať.

záchrannom výskume Josefa Matiaška⁹⁵¹ (plán 4). V prípade, že hradba v areáli svätojiřského komplexu pre (zatiaľ geologicky nevyhodnotenú) prípadnú terénne nerovnosť nevybočovala⁹⁵², potom by sa jej niekdajšia poloha dala zhodne s obrazovým vyhodnotením Z. Dragouna (Obr. 69)⁹⁵³ dala odhadovať niekam do miest medzi dnešnou južnou a severnou časťou barokových pivníc. Práve tu sa mohla bez zanechania stopy zvaliť do priekopy severne, a následne bol terén upravený. Nasvedčovali by tomu stratigrafie zachytené v pivniciach kláštora (S1-S3), ako aj nárožie románskej budovy (B1963) v týchto miestach zachytené I. Borkovským (Plán 1). Bolo by však podivné, ak by sa románsky kláštor na existujúcu stavbu hradby nenapojoval a medzi severným priečelím kláštorného západného krídla B1963 a hradbou by vznikla veľká medzera. Opačne tomu bolo v prípade kniežacieho a neskoršieho kráľovského paláca, ktorý vznikol na južnej strane zároveň s hradbou a bol s ňou integrálne spojený (viď na obr. 69).

Ďalšou románskou stavbou bol zmienený **kniežací (neskôr kráľovský) palác**, dochovaný dodnes na pôvodnom románskom mieste, u ktorého sa predpokladá dokončenie stavby dátumom vysvätenia **kaplnky Všetkých svätých** v roku 1185. Palác mal podobu do skaly zasekaného priestoru s viacerými podlažiami, z ktorých sa dochovala v takmer intaktnom stave tzv. Soběslavova síň v najspodnejšom podlaží. Kaplnka pripojená organicky k palácu a založená rovnako vo svahu na jeho východnej strane sa dochovala v dvoch románskych úrovniach, vždy s panskou tribúnou v západnej časti. V reliktoch prvého poschodia románskeho paláca sa potom dochovali relikty piatich združených okien.⁹⁵⁴

Do obdobia 12. storočia je možné ďalej zaradiť stavbu románskeho dvojposchodového **biskupského paláca**, ktorého dodnes dochované románske združené okno na východnej strane neodpovedá oknám zachovaným v bazilike sv. Jiří a líši sa od nich modeláciou stĺpiku a sedla. Podobné sú si však v striedmosti architektonického dekoru (v oknách baziliky sv. Jiří sú napr. bohatšie zdobené konzoly). K biskupskému palácu náležala i vlastná biskupská **kaplnka sv. Mořica**, archeologicky odkrytá v stave z 11. storočia (por. vyššie).⁹⁵⁵

Medzi vrcholne románske stavby 12. stor. patria na Hrade ešte pozostatky jednolodného kostolíka južne od baziliky sv. Víta, odkrytá v rámci výskumu III. nádvorja a v literatúre

---

⁹⁵¹ MATIÁŠEK 2011.

⁹⁵² Z priebehu hradby na známych miestach sa zdá, že mala priamy, rovný priebeh.

⁹⁵³ DRAGOUN 2002, obr. na s. 10.

⁹⁵⁴ FROLÍK – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2009, s. 177-178; FROLÍK – CHOTĚBOR 2003.

⁹⁵⁵ Ibidem, s. 180.

bežne naývaná **sv. Bartolomeja**.⁹⁵⁶ Relikt pomerne rozmerného kostola (5x10 m) s jednoduchopu pravouhlou loďou a podkovovitou apsidou je dodnes prístupný v priestore tzv. vykopávok pod III. nádvorím a bol budovaný z kvádrov. Jeho interér bol odkrytý iba do úrovne opukovej dlažby. K tomuto na severe priliehala následne, no stále románskou technikou murovaná **chodba**, ktorá ho spájala s bazilikou sv. Víta. Táto chodba, dodnes rovnako prístupná v relikte pod III. nádvorím, mala základ skladaný z nepravidelnejšie osekávaných kvádrov. Obdobná chodba vznikla medzi kapitulným domom biskupskej baziliky a chrámom sv. Jiří a je v prameňoch nazývaná ako **Via longa**.⁹⁵⁷ Spolu s bazilikou sv. Víta z 11. storočia tvorili tieto stavby liturgický komplex, aký má obdobu v cirkevných rodinách stavieb na západe, odvodzovaných z rímskej tzv. stacionárnej liturgie (por. kap. 8.8).

V 12. storočí už na hrade stáli staršie stavby ako jednolodný kostolík Panny Márie (u ktorého sú v 12. a 13. stor. ešte pozorované opravy a dostavby), dvojchórová bazilika sv. Víta z 11. storočia a v neznámej staršej forme možno i kanovnícky **kláštor kostola pražského**, ktorého najstaršie dochované murované vrstvy pochádzajú však až z 13. storočia.⁹⁵⁸ Iný doložený románsky palác obýval v severozápadnej časti areálu pri hradbe kapitulný vikár.⁹⁵⁹ Ďalšie **časti románskych domov** boli odkryté na ploche III. nádvoría a východne za dnešným presbytárom kostola Všetkých svätých – teda na južnej strane areálu hradu. Všetky tieto románske a predovšetkým vrcholne románske stavby na Pražskom hrade zatiaľ neboli analyticky vzájomne porovnané a do budúca by bola potreba vyhotovenia dôkladného analytického katalógu ich relikto, ktorý by dovolil bližšie porovnanie stavebnej techniky. Predpokladá sa, že stavenisko rozsiahlych svatebných činností, prebiehajúcich zároveň či v postupnej následnosti vo všetkých kútoch hradu, bolo umiestnené na Jiřskom námestí, čo doložil pre 2. pol. 12.-počiatok 13. stor. záchranný archeologický výskum námestia.⁹⁶⁰ Vedľa kamenných stavieb bol ešte v 12. storočí hrad zastavaný množstvom drevenných objektov, aké boli odkryté na plochách III. nádvoría či pred katedrálou.⁹⁶¹

---

⁹⁵⁶ Ibidem, s. 179-180. Tento kostol nebol dodnes archeologicky spracovaný; patrocínium určené ako sv. Bartolomeja nemá oporu v prameňoch; por. tiež MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ - EBEN 1999, s. 236.

⁹⁵⁷ MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ - EBEN 1999, s. 235-236.

⁹⁵⁸ FROLÍK - MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2009, s. 179.

⁹⁵⁹ Ibidem, s. 180.

⁹⁶⁰ BOHÁČOVÁ - FROLÍK - ŽEGKLITZ 1989; FROLÍK - MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2009, s. 182.

⁹⁶¹ Ibidem. FROLÍK 1987.

8.8 Stacionárna liturgia

Priebeh liturgie a jej prípadný priamy vplyv na utváranie románskej i predrománskej architektúry Pražského hradu patria k otázkam donedávna opomíjaným.⁹⁶² V kontexte najstaršej kresťanskej monumentálnej architektúry, predovšetkým neskoro antickej a v návaznosti na ňu karolínskej a otónskej, je táto otázka jednou z podstatných. Umelecké stvárnenie týchto stavieb na ňom priamo nezávisí, z ideového hľadiska vzniku sakrálnej architektúry je však nepostrádateľný. Nepriamo sa totiž tento kontext prejavuje v rozvrhu stavieb, pomáha nám lepšie pochopiť napríklad komunikačné schémy, vzťah k úcte k ostatkom a topografiu liturgie v konkrétnej stavbe. Prítomnosť kláštora a nutnosť konventnej klauzúry je potom ďalším z faktorov ovplyvňujúcich utváranie týchto stavieb.

Pojmy v tomto smere skloňované sú mimo iné i tzv. stacionárna bohoslužba a tzv. rodina kostolov.⁹⁶³ Stacionárna bohoslužba (od latinského *statio* – zastavenie) sa vyvinula z liturgie troch hlavných miest: Jeruzaléma, Konštantinopola a Ríma. Základnou úlohou stacionárnej bohoslužby je deklarovat' jednotu cirkvi tým, že sa najdôležitejšie eucharistické slávnosti liturgického roku v rámci mestskej obce nefixovali na jeden sakrálny priestor, ale putovali podľa pevne stanoveného poriadku po určitých stavbách. Ich topografický rámec sa potom nazýva tzv. rodinou kostolov. Tie sa v ranom stredoveku menia na akési architektonicky uzatvorené sakrálne celky, v ktorých sa kumulujú a zmnožujú jednotlivé liturgické funkcie.⁹⁶⁴ K príkladom patrí predovšetkým prostredie neskoroantického Ríma, prevzaté karolínskym prostredím, napr. v Métach, Mohuči či Kolíne nad Rýnom. Tento model v istej podobe prežíva zrejme vo väčšine centier doby románskeho stavebného výrazu. Ako príklady je možné z nám najbližších oblastí menovať Regensburg a krakovský Wavel.⁹⁶⁵

Z najlepšie dochovaných lokalít je možné detailne študovať tie, kde je stav prameň základne veľmi dobre známy, a to ako archeologicky a umelecko-historicky, tak z hľadiska dochovania písomných prameňov, predovšetkým bezprostredne dochovaných liturgických kníh. Pražský hrad tu hrá jednu z mála lokalít, kde sa dochovalo komunikačné schéma románskych chodieb medzi biskupskou bazilikou a kostolíkom tzv. sv. Bartolomeja po jeho južnej strane a kapitulným domom a bazilikou

---

⁹⁶² MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ - EBEN 1999; EBEN v tlači; Táto podkapitola vychádza z mojej bakalárskej práce na Ústave dejín kresťanského umenia na KTF UK v Prahe; CHLUSTIKOVÁ 2009.

⁹⁶³ Napr. POMFYOVÁ 2005 s ďalšou literatúrou; KOPEČEK 2011 (s. 158-163); ADAM 2008 (1994), s. 40.

⁹⁶⁴ POMFYOVÁ 2005, s. 109.

⁹⁶⁵ Ibidem; MAŘÍKOVÁ 2008, s. 100-104 s ďalšou literatúrou.

sv. Jiří. Táto otázka ešte nebola komplexne v literatúre rozobraná, obsahuje však potenciál pre ďalšie špecializované štúdium, ktoré by malo vyjsť zo štúdia liturgických rukopisov a konkrétneho priebehu liturgie.⁹⁶⁶ D. Eben už naznačil⁹⁶⁷, že existovalo v prameňoch doložené spojenie s pražským kláštorom (kanovníkov pri bazilike sv. Víta), tieto práce však iba čakajú na publikáciu. V rámci svätotírskej baziliky tak je k dispozícii existencia niekedyjšej chodby, ktorá iste fixovala starší stav možnej drevenej či žiadnej chodby, zaznamenala však minimálne trasu procesí z baziliky sv. Víta či kapitulného domu v rámci špecifických liturgických obradov. Vyústenie tejto chodby bolo smerované do rekonštruovanej arkády pred bazilikou a nezrozumiteľnosť západného záveru baziliky nám zatiaľ neumožňuje predstavu, ako sa procesia komunikačne dostala až do miesta hlavnej lode či východného presbytáru baziliky. Jednou z možností je odklon procesie južným smerom a jej vstup hlavným portálom chrámu. Je totiž iba ťažko predpokladateľné, že by procesia zložená z kňazov a kanovníkov putovala cez ženskú klauzúru, prípadne vstupovala západnou časťou chrámu, kde sa predpokladá západný chór rehoľníčok (por. kap. 6.3).

8.9 Otázka možného vplyvu hirsauskej reformy⁹⁶⁸

Kláštorné stavby patrili k určitému organizmu, ktorého podobu určovala záväzná predstava či kánon ustanovený západoeurópskou mníšskou praxou.⁹⁶⁹ V rámci formálnych nariadení benediktínskeho rádu zohrali podstatnú úlohu jeho reformy, vychádzajúce primárne z ideologických požiadaviek, no odrážajúce sa i zvonka, napríklad stavebnou podobou zvyčajne vychádzajúce z určitého vzoru. Medzi dve prvé zásadné reformy patria, ako už bolo naznačené, reformy vychádzajúce z burgundského benediktínskeho kláštora v Cluny (909) a následne z lotrinského kláštora v Gorze (933). Druhá z nich sa potom priamo odrazila v našich kláštoroch v Břevnove a Ostrove.⁹⁷⁰ K

---

⁹⁶⁶ V súčasnosti na týchto otázkach pracujú J. Maříková-Kubková v spolupráci s D. Ebenom a D. Foltýnom.

⁹⁶⁷ V rámci konzultácie a prednášky na oddelení Pražský hrad.

⁹⁶⁸ Táto podkapitola vychádza z bakalárskej práce CHLUSTIKOVÁ 2009, s. 76-78.

⁹⁶⁹ Roľu v realizovaní schématu hrali aj ekonomický potenciál stavebníka, zámer založenia či charakter miesta založenia; SOMMER 1991, s. 76, s ďalšou lit. Ku kláštorným budovám FOLTÝN - SOMMER 2014.

⁹⁷⁰ Gorzkoclunyjské hnutie ustávalo od pol. 11. storočia; HLEDÍKOVÁ 1997, s. 7-8. V Čechách sa priamy vplyv gorzkej reformy prejavil osadením kláštora v Ostrove (999) mníchmi z Niederalteichu a v Břevnove (v 40. rokoch 11. stor.), z ktorého boli následne osadzované nové

možným odrazom clunyjskej reformy v počiatkoch kláštora sv. Jiří sa vyjadrila Z. Hledíková, ktorá vychádza z predpokladu rímskeho pobytu Mlady v kláštore na Aventíne, ktorý bol clunyjsky orientovaný, a podľa tejto autorky niektoré Mladu doprevádzajúce aventinské mníšky zakladali prvú svätotojišskú komunitu.⁹⁷¹ V tomto smere zatiaľ nebola historicky (či z pohľadu liturgických rukopisov, ktoré v podstate až do pol. 12. storočia chýbajú a mohli byť zničené požiarom v roku 1142) preskúmaná možnosť napojenia svätotojišského konventu na Regensburg, a to vzhľadom na všetky vyššie popísané väzby i liturgické prepojenie špecifikované vo vzťahu svätovítskej kapituly práve k Regensburgu (a čiastočne Mohuči), ktoré doložil výskum Davida Ebena.⁹⁷²

V neskoršom období bola pre formovanie našej románskej architektúry potenciálne zvažovateľnou posledná veľká tzv. hirsauská reforma benediktínskej rehole, ktorá vznikla v na konci 11. stor. v nemeckom benediktínskom kláštore sv. Aurélia v Hirsau. Jedným zo znakov tejto reformy bolo odmietanie priamej podriadenosti kláštora svetskej moci či panskej moci (Hirsau bol podriadený priamo pápežovi), čím dochádzalo k emancipácii kláštorných komunít a po vzore starších reforiem viedlo k zduchovneniu (u nás napr. Kladubský kláštor zakladaný Vladislavom I. a v r. 1117 osadený zo Zwiefalten). Podľa príkladu staršej clunyjskej reformy sa prudko rozšírila po benediktínskych stavbách celej ríše.⁹⁷³

Benediktínsky hornorýnsky kláštor v Hirsau, dnes dochovaný iba ako ruina, sa stal za opáta Viliama (1069-1091) materským v súvislosti s reformou tohto rádu v Nemecku podľa vzoru Ordo cluniacensis.⁹⁷⁴ Viliam začal v roku 1082 stavať nový kláštorný chrám sv. Petra a Pavla, ktorý bol vysvätený v roku 1091 ako trojlodná stĺpová bazilika s priečnou loďou a malými apsidami a vežami na východnej strane. V kostole chýbala krypta, mala plochý strop a klenbu iba v prvom klenebnom poli bočných lodí a v chóre na východe (tzv. chorus minor, priečna loď je potom tzv. chorus maior).⁹⁷⁵ Je pravdepodobné, že základnú koncepciu kostola navrhol sám Viliam, ktorý bol predtým mníchom u sv. Emeráma v Regensburgu. Inšpiračným vzorom tejto stavby bol clunyjský chrám č. II svätený v roku 981. V roku 1110-1120 k bazilike pristavili tzv. Vorkirche⁹⁷⁶

---

kláštory v Rajhrade (1048), Hradišti u Olomouca (pred 1078), v Opatoviciach (1086) a na Sázave novým latinským konventom (1096); ibidem, s. 8-9 a VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997.

⁹⁷¹ HLEDÍKOVÁ 1997, s. 8. Tvrdenie však nebolo podoprené relevantnými prameňmi a vychádza najskôr iba z mladšej kláštornej tradície.

⁹⁷² EBEN, v tlači.

⁹⁷³ LEGNER 1999, s. 20-21.

⁹⁷⁴ Architektonicky však nenaväzuje na clunyjský kostol tzv. Cluny II, s Cluny III (zal. 1088) je dokonca v protiklade; LOBBEDEV 2006, 41.

⁹⁷⁵ K prvým českým aplikáciami hirsauských zásad radí napr. Bořivoj Nechvátal baziliku sv. Vavřince na Vyšehrade; NECHVÁTAL 2009, s. 180.

⁹⁷⁶ U nás prekladané ako „predkostol“; podľa LOBBEDEV 2006, 40.

so západným priečelím.⁹⁷⁷ Súčasťou nových stavieb bol aj kláštor navrhnutý podľa santgallenského modelu.⁹⁷⁸

Pomocou tzv. Constituciones Hirsaugiennes sa táto reforma rozšírila po celom Nemecku. Príkladom sú stavby vo švábskom Schwarzvalde (napr. Zwiefalten) či v Reinhardsbrunn a Pulinzella v Durynsku, či v ďalších kláštoroch vrátane saských. K základným formálnym znakom hnutia, intergovaným do formálnej podoby kostolov patria: absencia krypty, plochý strop hlavnej lode, odstránenie westverku jeho nahradením tzv. Vorkirche (priestoru pre laikov)⁹⁷⁹ a s vežami v západnom priečelí alebo nad krížením, výmena pilierov za stĺpy s mohutnou krychlovou hlavicou, vymedzenie prvého poľa hlavnej lode dvoma piliermi ako tzv. chorus minor (vyhradený starým a chorým mníchom). Chorus maior potom tvoria priečna loď, kríženie a trojdielny chór (vyhradené mníchom; hlavná loď potom patrila laickým bratom – tzv. konvršom).⁹⁸⁰ Charakteristické pre tento model je zmnoženie oltárov v chrámovom priestore v zmysle clunyskej memoriálnej liturgie, ktoré sa odrazilo aj vo formovaní členitého východného záveru.⁹⁸¹ Jednotlivé kostoly nasledujúce tento príklad sa však vždy prispôbovali domácim pomerom. Hirsauské stavebné hnutie je zároveň posledným v rámci benediktínskej rehole pred nástupom masívneho zmnoženia iných rádov. V zásade preto ovplyvnilo aj ich konventné chrámy, ktoré benediktínske schéma iba rozvinuli či pozmenili.⁹⁸²

Pre stavbu baziliky sv. Jiří je v tomto prípade podstatných niekoľko stavieb, ktorými je možné poukázať na základný organizmus baziliky v kontexte práve hirsauskou reformou ovplyvnených architektonických foriem. Zo saského prostredia k takýmto patrí **Quedlinburg** (Obr. 75), bazilika ženského benediktínskeho kláštora jednej z falcí. Ďalším saským kostolom podobného rozvrhu je magdeburgský konventný chrám ženskej benediktínskej vetve. Z neho poznáme základné pôdorysné schéma. Druhým Čechám najbližším nemeckým regiónom bolo Bavorsko. Práve s ním existovali od počiatku úzke cirkevne-správne väzby, orientované na Regensburské centrum.⁹⁸³ Vieme o podobnom riešení založenia biskupstva v spojení ženského i mužského kláštora (Obermünster a sv. Emerám), analogického k Prahe, i keď podstatne staršej tradície (8.

---

⁹⁷⁷ LEGNER 1999, 20. Hirsauský kláštor podliehal priamo pápežovi; SOMMER 2006, s. 154.

⁹⁷⁸ Por. FOLTÝN – SOMMER 2014.

⁹⁷⁹ Úprava s vežami vzniká prestavaním tejto západnej časti až na počiatku 12. stor.; LOBBEDEY 2006, s. 41, pozn. 40. Tento „predkostol“ mal slúžiť procesiám. V tomto smere a naskýta otázka, či takýto priestor nemohol byť nejakým spôsob formovaný v Bertinej svätotojiřskej bazilike, ako ukazujú nejasnosti jeho západnej časti.

⁹⁸⁰ LEGNER 1999, s. 20; BINDING 1999; BINDING - UNTERMANN 1985, s. 113-132.

⁹⁸¹ LOBBEDEY 2006, s. 41.

⁹⁸² Ibidem, s. 41; VLČEK - SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 40.

⁹⁸³ Dôležité štúdium liturgických prameňov potvrdzujúcich väzbu pražskej liturgie práve na Regensburg zahájil EBEN, v tlači.

storočia). Románska stavebná fáza druhého ženského kláštora **Niedermünsteru** sa dochovala v podobe z 12. stor., ovplyvnená hirsauskými myšlienkami (Obr. 76). Charakterizuje ju stĺpová bazilika bez krypty, s jednoducho utváraným východným záverom s jednou apsidou v centre a bočnými loďami jednoducho rovne uzatvorenými, bez vystupujúceho transeptu a s dvoma západnými vežami v priečelí.⁹⁸⁴

Predovšetkým utváraním východného trojdielneho záveru sa pražskej bazilike formálne podobajú dve bavorské baziliky priamo ovplyvnené hirsauským vzorom. Bazilika v Prüfeningu náležala mužskému benediktínskemu kláštoru sv. Juraja, založeného priamo z Hirsau. Z Prüfeningu bol potom založený kláštor Panny Márie v Biburgu. Oba konventy postavili analogické baziliky s trojlodím deleným štvorhrannými piliermi (krížovými v krížení a nesúcimi klenbu), s trojdielnym záverom, kde prostredná apside vystupuje za predĺženým chórom k východu a s transeptom. Nemali zvýraznenú západnú časť (vrátane absencie veží) ani kryptu.⁹⁸⁵

Medzi naše stavby ovplyvnené touto reformou patria predovšetkým **Kladruby** (založené v roku 1115 Vladislavom I. a jeho manželkou Richenzou z Bergu), ktorej pôvodná podoba však nie je známa (svätenie je doložené až v roku 1233).⁹⁸⁶ Tento kláštor bol založený konventom zo Zwiefalten, kláštora založeného priamo z Hirsau v roku 1089.⁹⁸⁷ Predpokladá sa tiež hirsauský vplyv založenia vo **Vilémove** (založený pred r. 1131), ktorý sa ale formálne nedochoval.⁹⁸⁸ V 2. pol. 12. stor. vznikol aj nový kostol v dnes zaniknutom kláštore v **Opatoviciach nad Labem**. Bol svätený v roku 1163 a jeho spojitosť s novým reformným hnutím je predmetom hypotéz.⁹⁸⁹

Tento stručný prehľad naznačil špecifickú problematiku kláštornej románskej architektúry 12. storočia, ktorú bude potreba ďalej skúmať v súvislosti s bazilikou sv. Jiří. V súvislosti s architektúrou je i v prípade hirsauských stavebných postupov neodmysliteľné štúdium liturgie – a práve v ňom sa v poslednej dobe ukázali isté dôležité poznatky, odrážajúci nepochybný hirsauský vplyv v svätotojišskom kláštore 12. storočia. Nedávne štúdium najstaršieho svätotojišského breviára VI.E.4c z Národnej knihovny ČR v Prahe⁹⁹⁰ potvrdilo nielen pôvod tohto breviára v kláštore, ku ktorému sa hlási, ale predovšetkým ukázalo na jeho výrazné ovplyvnenie hirsauskou tradíciou: *“Z analýz ďalej vyplýva, že výše uvedené hirsauské vlivy byly silné v době vzniku breviáře, ale postupně slábly a byly poněkud vytlačovány jinou tradicí, kterou můžeme označit za*

---

⁹⁸⁴ STROBEL – WEIS 1994, s. 85-88.

⁹⁸⁵ STROBEL – WEIS 1994, s. 137-141, 153-156.

⁹⁸⁶ Kladrubský kláštor príkladne rozpracováva monografia NOVÁČEK a kol. 2010.

⁹⁸⁷ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 15, 38, 288-289; MERHAUTOVÁ 1971, s. 139-141; SOMMER 2006, s. 154.

⁹⁸⁸ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 15, 685-686; SOMMER 2006, s. 154.

⁹⁸⁹ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 38, 401; SOMMER 2006, s. 154.

⁹⁹⁰ SEIFERTO VÁ 2012.

*domáci svatojiřskou.*⁹⁹¹ Autorka tu konštatovala silný hirsauký vplyv na liturgiu (či už predtým praktikovanú tradíciu) v dobe vzniku breviáru v pol. 12. storočia. Predpokladá sa prítom, že impulzom ku vzniku tohto breviáru mohol požiaru kláštornej knižnice pri útokoch 1142. Z vývoja rukopisu (prípisiek) vyplýva, že hirsauký i nemecký vplyv slabol postupom používania tohto breviáru v prospech domácej tradície. Z menšej miery je tiež zrejmé, že liturgia breviáru, a to zvlášť niektoré spevy či oficiá, odkazovali na vplyv iných nečakaných oblastí, akým bolo napr. oficium sv. Valpurgy uznávanej v Holandsku.⁹⁹² Všetky tieto náznaky spojitostí by bolo potreba preskúmať na príklade rozboru ďalších rukopisov, z naznačenej línie je však zrejmé, že výsledky by napomohli konkrétnejšej predstave o pôvode svatojiřskej liturgie, a to zvlášť z obdobia po požiaru v roku 1142, ktorá bola úzko prepojená s jej praktickou realizáciou v budove baziliky a kláštora.

Je možné vysloviť záver, že pražská benediktínska bazilika datovaná do 12. stor. nepochybne obsahovala niektoré z hirsaukých tendencií ako po stavebnej, tak pri vykonávaní liturgie, ale taktiež sa prispôsobila lokálnym pomerom, predovšetkým staršej kamennej stavbe a jej reliktom a nepochybne i priestorovým podmienkam geologicky svojrázneho miesta, ako vyplýva zo stavebného rozboru. Z hirsaukých znakov je možné v bazilike sv. Jiří poukázať na utváranie východného záveru v jeho členení, nie však zachovaním ešte tradičného modelu s kryptou, ďalej aspoň zčásti arkádami otvorené trojlodie s dvoma masívnymi stĺpmi, plochostropé ukončenie hlavnej lode a klenutie lodí bočných. Existencia veží na východe sa mohla prispôobiť domácim podmienkam. Naopak odlišnosťou je absencia transeptu, ktorý je naznačený existenciou laterálnej južnej kaplnky. Otázku funkčného vymedzenia jednotlivých častí, ktoré v kláštornom kostole nepochybne podmienilo jeho architektonické prevedenie, bude nutné riešiť ďalším bádáním založenom na ďalšom rozbere predovšetkým liturgických prameňov.⁹⁹³

---

⁹⁹¹ Ibidem, s. 123.

⁹⁹² Ibidem, s. 122.

⁹⁹³ Túto prácu naznačila A. Merhautová (MERHAUTOVÁ 1962, MERHAUTOVÁ 1966, MERHAUTOVÁ/STEJSKAL 1991). V poslednej dobe sa ako štúdium liturgických prameňov ukázalo pre dejiny kláštorného konventu ako prínosné a je možné iba dúfať, že práca zahájená pod vedením Davida Ebena bude pokračovať.

8.10 Benediktínky v Tepliciach

Teplický kláštor zasvätený sv. Jánovi Krstiteľovi bol založený okolo roku 1160 kráľovnou Juditou, manželkou českého panovníka Vladislava II. a sestrou durynského landgrófa Ľudovíta.⁹⁹⁴ Kláštor s novou bazilikou Panny Márie bol vysadený ženskou benediktínskou vetvou práve z kláštora sv. Jiří na Pražskom hrade. Voľba benediktínskeho rádu zrejme súvisí s aktuálnou cirkevne politickou situáciou.⁹⁹⁵ Počas archeologického výskumu v rokoch 1954-57 bol odkrytý predovšetkým pôdorys a východná krypta baziliky, zbúrané pri stavbe opevneného sídla v 15. storočí.⁹⁹⁶ Románske krídlo kláštora situované na južnej strane od kostola sa podarilo identifikovať ako zabudované v rámci dispozície mladšieho zámku. Systematickému prieskumu bolo však podrobené iba nedávno a jeho vyhodnotenie prinesie pre pražský kláštor nepochybne nový porovnávací materiál. Doteraz boli zverejnené iba predbežné výsledky svedčiace o postupnom vzniku baziliky a až následne kláštora, s odlišným stavebným materiálom (bazilika je pieskovcová, kláštor prevažne z opuky).⁹⁹⁷ V prípade, že bazilika vznikala od 60. rokov 12. storočia, práca na kamennom kláštorom krídle zrejme započala až počiatkom 13. storočia, čomu nasvedčujú i architektonické prvky tejto stavby.⁹⁹⁸

Dnes iba fragmentárne známa teplická bazilika Panny Márie nápadne a takmer úplne kopíruje baziliku svojho materského kláštora.⁹⁹⁹ Z hľadiska dispozície má vymenené strany uloženia kláštorných budov a laterálnej kaplnky, v tomto prípade na severe. Východný záver je riešený obdobne ako u sv. Jiří, s halovou kryptou pod východným presbytárom, pôvodne klenutou na šesť stredových stĺpov (Obr. 72-74). Bazilika mala dva laterálne vchody a bola zdobená lizénami (ďalšia prípadná výzdoba bola odbúraná). Vysunutý presbytár kopírujú dve podkovovité apsidy. Na južnej strane je s bazilikou previazaný štvorcový mohutný základ, nesúci pôvodne vežu. Tá sa predpokladá tiež na severe, nad laterálnou kaplnkou ukončenou polkruhovou apsidou, obdĺžnikového pôdorysu, previazanou v murive so severnou bočnou loďou. Západná stena kaplnky

---

⁹⁹⁴ SOUKUP 2009, s. 83; založenie tradične kladené k rokom 1158-1164 (HEJNA 1960, s. 218; MERHAUTOVÁ 1971, s. 339) zmieňujú vo svojich kronikách Vincencius (FRB II, s. 408) a Jarloch, milevský opát (FRB II, s. 467). SOUKUP 2009, s. 85 ohraničuje možné založenie rokmi 1160-1167.

⁹⁹⁵ SOUKUP 2009, s. 85.

⁹⁹⁶ HEJNA 1960.

⁹⁹⁷ SOUKUP v tlači.

⁹⁹⁸ SOUKUP 2009, s. 87-88. Výskumu tejto časti sa dlhodobo venuje Michal Soukup, bývalý archeológ z Regionálneho múzea v Tepliciach. Jedným z výstupov je i výstava „Po stopách zaniklého kláštora v Teplicích“, inštalovaná v novo sprístupnenom a obnovenom románskom krídle zámku – dnešného múzea, a to od roku 2008.

⁹⁹⁹ HEJNA 1960, s. 235-237; MERHAUTOVÁ 1971, s. 31-33, 338-340.

prítom zrejme niesla schodisko v sile muriva. Až mladšou fázou je jej skrátenie smerom na západ, podľa archeologického materiálu datovaná do doby po pol. 15. stor., teda doby po zániku kláštora (niekedy po roku 1435 v súvislosti so záborom schudobnelého a asi poničeného kláštora¹⁰⁰⁰), kedy mohla samotná kaplnka slúžiť ako liturgické provizórium. V tejto dobe bola tiež prehĺbená jej podlaha.¹⁰⁰¹ V ose severnej kaplnky bol prítom nájdený neznámy hrob, považovaný niekedy za Juditin.¹⁰⁰² Bazilikálne trojlodie je potom členené arkádou nesenou ôsmymi párami stredových opôr, z čoho prvých päť na štvorcovom základe, z toho u 2.-5. sa na južnej strane našli doklady oktogonálnych stĺpov a u posledných troch stáli na obdĺžnikovom základe prosté štvorboké piliere.¹⁰⁰³ A. Merhautová usudzuje na základe odlišného utvárania troch západných podpôr na situáciu analogickú aj u sv. Jiří.¹⁰⁰⁴ Pred západným priečelím teplickej baziliky potom autorka zmieňuje štruktúru, ktorú A. Hejna nepopísal.¹⁰⁰⁵ Pôvodný vstup do chrámu bol zo severnej strany, kde sa dochoval fragment ostenia portálu. Analogicky k pražskej stavbe sa našiel druhý vchod do baziliky, v tomto prípade na južnej strane oproti prvej východnej arkáde.¹⁰⁰⁶ Je možné prijať názor A. Merhautovej o pravdepodobne plochostropom uzatvorení hlavnej lode.¹⁰⁰⁷ O bazilike vieme, že bola stavaná prevažne z pieskovca, ďalej z pevnejších materiálov ako čadič a porfyr, základy boli spevňované bridlicovým podkladom. Dochovala sa tiež pôvodná dlažba z opukových dosiek.

Najdôležitejším poznatkom k stavbe je fakt, že vzniká ako jednotný stavebný zámer. Dokazujú to ako archeologicky dokumentované stavebné štruktúry (vzájomne previazané),¹⁰⁰⁸ ďalej podobnosť s bazilikou sv. Jiří v detaile,¹⁰⁰⁹ a napokon náznakom aj písomné pramene, ktoré až do roku 1278 chýbajú. V tejto dobe bol kláštor vyplienený v súvislosti s bitkou na Moravskom poli.¹⁰¹⁰ Po jeho zániku za husitských vojen ešte nejakú dobu stál, k zániku baziliky došlo v 16. stor. jej rozobraním. Zachovaná zostala časť krypty, dnes prezentovaná v rekonštruovanej podobe.

---

¹⁰⁰⁰ SOUKUP 2009, s. 84.

¹⁰⁰¹ HEJNA 1960, s. 229-232. K prestavbe došlo zrejme po poničení veže nad ňou a schodiska.

¹⁰⁰² Z prameňov je známe, že v bazilike našla miesto posledného odpočinku zakladateľka Judita; HEJNA 1960. SOUKUP 2009, s. 88 zatiaľ túto domienku odmieta ako neprekázanú.

¹⁰⁰³ HEJNA 1960, s. 228.

¹⁰⁰⁴ MERHAUTOVÁ 1971, s. 340. I keď sa v týchto miestach nedochovala žiadna západná krypta (archeologický výskum by ju našiel), odlišné utváranie západnej časti nie je vylúčené.

¹⁰⁰⁵ MERHAUTOVÁ 1971, s. 340. Náznak tohto utvárania na obr. 1 podľa Soukup v tisku, ktorý murivá kladie až do gotickej fázy.

¹⁰⁰⁶ HEJNA 1960, s. 236.

¹⁰⁰⁷ MERHAUTOVÁ 1971, s. 340. Autorka oponuje Hejnovi argumentom, že na to neboli usposobené stredové opory (pre nesenie klenby by sa jednalo zrejme o krížové piliere) a ani súdoba česká architektúra. Plochý strop je navyše analogickým k riešeniu u sv. Jiří.

¹⁰⁰⁸ HEJNA 1960, s. 231.

¹⁰⁰⁹ Po prvýkrát toto spojenie vyslovil A. HEJNA (1960, s. 235-237).

¹⁰¹⁰ SOUKUP v tisku, zvl. pozn. 6.

Stavbu charakterizuje málo dochovaný výtvarný dekor. K nemu patria nárožné drápky s akantovým motívom na pätkách stĺpov v krypte, analogické prvkom z palácovej kaplnky v Chebe a v západnej časti baziliky v Doksanoch.¹⁰¹¹ Uvtváranie trojite členených pätiok stĺpov v krypte, ako aj ich krychlové hlavice s lunetovým panelom s prstencom sú zhodné s bazilikou sv. Jiří, a patria do bežnej produkcie tohto obdobia.¹⁰¹²

Celkovú dispozíciu kláštornej baziliky podrobne rozoberal A. Hejna. Poukázal na podobnosť s nemeckými stavbami v dnešnom Sasku-Anhaltsku v Hecklingen (zal. 1130, s transeptom) a v kanovníckom ženskom kláštore vo Frose (zakladaný v 10. storočí z Gernrode) a v saskom Oschatz (bez presahujúceho transeptu), či neskorší kostol benediktínok v Heiligenkreuzi pri Míšni v Durynsku (zal. 1197-1217). Vynechanie priečnej lode sa tu odvídzalo od skupiny benediktínskych kostolov v severnom pomedzí Harzu. Autor celkovo definuje vplyv sasko-durynskej architektúry na utváranie teplickej baziliky. Menuje tiež v tejto súvislosti skupinu juhonemeckých stavieb redukovaného hirsauského typu s vysunutým presbytárom a bez transeptu s lokalitami ako Brenz, Farndau, Rottweil. Zároveň však kospel k názoru o priamom nasledovaní vzoru z Prahy,¹⁰¹³ preto je možné hľadanie stavebných východísk oboch bazilík spojiť.

8.11 Kontext architektúry českých kláštorov raného stredoveku

V súvislosti so štúdiom ženského kláštora sv. Jiří určeného predovšetkým dámam urodzeného pôvodu a primárne samotného panovníckeho rodu, ktorý kláštor zakladal a prakticky až do novoveku podporoval, je nutné v súvislosti so štúdiom architektúry zastaviť sa nad samotnou podobou dochovaných konventných stavieb a ich prípadným zaradením do domáceho či zahraničného kontextu.¹⁰¹⁴ Ako je zhrnuté v predchádzajúcej kapitole (kap. 7), z kláštorného areálu boli archeologicky odkryté iba fragmenty, ktoré nedovoľujú príliš jasnú interpretáciu. Zrejmy tak zostávajú iba v náznaku tieto súčasti: rajská záhrada pravdepodobne existujúca v nejakej forme od počiatku; v románskom období dostala jasné obrysy. Ďalej románsky ambit (resp. jeho fragmenty a hypotetická rekonštrukcia), západné kláštorné krídlo s piatimi miestnosťami a fragment

---

¹⁰¹¹ MERHAUTOVÁ 1971, s. 340.

¹⁰¹² Ibidem 1971; HEJNA 1960, s. 236.

¹⁰¹³ HEJNA 1960, s. 235-237 s ďalšou lit. Autor ďalej menuje lombardské vplyvy, a neopodstatnené slezské a uhorské analógie z mladšieho obdobia.

¹⁰¹⁴ Por. SOMMER 1997a, s. 27: „Konkrétní podoba staveb nejstarších benediktinských klášterů přitom logicky vycházela z míry podpory (politické i ekonomické), které se konventu dostávalo od fundátora.“

jeho pokračovania vo forme severného krídla a nakoniec kaplnka sv. Anny (kedysi Panny Márie) vo východnej časti, ktorá pravdepodobne dodržala miesto staršej sakrálnej – zrejme drevenej stavby. Bádania sa pri zastavení nad kláštrom snažili definovať románske umiestnenie kapitulnej siene, ktorá sa začína uplatňovať až od 11. storočia a v mladšom kláštore z 12. storočia tak zrejme mala svoje miesto.¹⁰¹⁵

Z najstaršej kláštornej architektúry tretieho benediktínskeho kláštora v Čechách v **Ostrove u Davle** sa dochoval pôdorys kláštornej baziliky a fragmenty najstarších kláštorných budov. Podľa archeologického výskumu sa však jedná až o stavby pochádzajúce z obdobia po prameňmi zmieňovanom požiari v roku 1137 – do tohto obdobia boli stavby iba drevené. Samotná románska bazilika s trojapsidovým záverom v jednej rovine vznikala postupne až do obdobia po polovici 13. storočia, pričom postupne vznikalo arkádami otvorené trojlodie, západný záver s dvoma vežami a na juhu boli postupne pričlenené dve jednolodné kaplnky s apsidou. Fragmenty románskeho kláštora zahŕňujú severne položenú klauzúru s rajsým dvorom, ambitom a západným a čiastočne severným krídlom kláštora, na ktorý severne nadväzujú prevádzkové miestnosti s pecami. V areáli kláštora sa dochovali brána, dom pre opáta, južne od baziliky noviciát a infirmárium, a okolo baziliky pohrebisko. V gotike sa rozvíjajúce stavby nie je možné celkom presne identifikovať.¹⁰¹⁶

Kláštor sázavský sv. Jána Krstiteľa, Panny Márie a sv. Prokopa, spojený významne s kultom tohto svetca, vznikol ako opátstvo so slovanskou liturgiou v roku 1032 a za latinským konventom bol osadený až v roku 1096. Prvý kláštor bol zrejme už od počiatku (snáď okolo r. 1009) budovný z dreva. Naviazala najprv kamenná stavba budovaná koncom 11. storočia za slovanského opáta Božetěcha a následne prvého latinského Dětharda. Východná časť chrámu bola vysvätená v roku 1095 – mala východnú kryptu pod presbytárom a dve chórové kaplnky nadstavané vežami. Tento počiatok trojlodia Děthard dostaval ako jednolodie so západnou emporou. Za opáta Silvestra (1134-1161) začala vznikať kamenná klauzúra na pôdoryse štvorca, nová budova opátstva s jednolodnou kaplnkou Panny Márie a bol románsky pretvorený starší chrám, doplnený o bazilikálne trojlodie, arkádou otvoreným na juhu do kláštorného ambitu. Východné krídlo kláštora okolo ambitu zahrnovalo kapitulnú sieň, a stubu, spoločnú pracovnú miestnosť, vo vyššom poschodí bol dormitár. Okolo rajskej záhrady obiehali pravidelný ambit – krížová chodba. Kláštor mal i pravidelné západné a južné krídlo, takže odstupoval rajsý dvor podľa zvyklostí kláštorných budov. V južnom krídle vyhrabanom podzemnou pecou boli refektár, kuchyňa a calefactorium, vyhrabaná

---

¹⁰¹⁵ SOMMER 1997a, s. 27. K hľadaniu kapitulnej siene MERHAUTOVÁ 1966, s. 63 v miestnosti M3, podľa BORKOVSKÝ 1975, s. 127-128 bola kapitulnou sieňou miestnosť M3 podľa jej honosnej archeologicky odkrytej úpravy. Merhautová ďalej interpretovala M3 ako auditórium a M4 ako refektár.

¹⁰¹⁶ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 210-212 (autor hesla P. Sommer).

miestnosť, v západnom sa predpokladá zásobáreň. Silvestrov vrcholne románsky kláštor tak obsahoval nové kamenné budovy bežného kláštorného usporiadania, ktoré môžu slúžiť ako referenčné body i pre interpretáciu či rekonštrukciu jiřského kláštora, i keď podmienky ich vzniku zrejme nejde celkom úspešne porovnávať – podobne ako miesto založenia či obhospodarovaný priestor s polohou kláštora.¹⁰¹⁷

Od 11. storočia bolo súčasťou areálu sídlisko laických služobníkov, ktorým mníši postavili **tetrakonchu sv. Kríža**, svätenú v roku 1070. Ostatné stavby zostávali ešte v 13. storočí drevené, jednalo sa o komplikovaný areál plný hospodárskych a výrobných zariadení – teda vlastné hospodárske zázemie kláštora. Od 13. storočia bol areál ďalej prestavovaný.¹⁰¹⁸

V **Teplickom kláštore** sa dochovalo predovšetkým východné krídlo kláštornej budovy, ktoré by sa dalo prirovnať k svätojiřskému západnému románskemu krídlu, bolo iba stranovo otočené. V tomto krídle s dochovanými zbytkami združených okien a portálu s polkruhovým zakončením v 1. poschodí sa mala nachádzať kapitulná sieň. V prvom poschodí sa potom dochovaly jednoduché okná s roztvorenou špaletou. Ďalšie stopy kláštorného zariadenia prakticky nie sú presne určiteľné, zdá sa však, že kláštorné budovy nemali v románskom období pravidelný ambit.¹⁰¹⁹

---

¹⁰¹⁷ SOMMER 2014.

¹⁰¹⁸ VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997, s. 232-235.

¹⁰¹⁹ Ibidem, s. 671-672; SOUKUP v tisku, publikácia teplického kláštora komplexne stále čaká na zverejnenie.

9. Záver

“Bazilika svatého Jiří vznikla jako druhý kostel na Pražském hradě. Z původní stavby založené kolem roku 920 knížetem Vratislavem I. se zachovaly jen základy. Při založení kláštera v roce 973 byl kostel rozšířen a přestavěn.” (hrad.cz)¹⁰²⁰

Oficiálny text z turistického rozcestníku webu Pražského hradu zaznamenáva názor dodnes prevládajúci v odbornej obci i medzi poučenými turistami. Na rozdiel od niektorých turistických sprievodcov už našťastie web Hradu nehlása, že architektúra baziliky pochádza z 10. storočia a reliéf so sv. Jiřím zabíjajúcim draka na južnom portáli je románsky – jednalo by sa totiž o jedno z jeho prvých zobrazení.¹⁰²¹ Aby situácia nebola o nič jednoduchšia, stručné dejiny baziliky turistom v interiéri južnej lode ponúkajú bohatým obrazovým materiálom doprevádzané panely, reprezentujúce archeologické názory na vývoj areálu od Ivana Borkovského. Pri prechádzke bazilikou ďalej divák na inom mieste (v južnej kaplnke) narazí na starší analytický pôdorys od Petra Chotěbora, ktorý odráža eklektický názor stmelujúci staršie i autentické pozorovania autora. Poučenejší laik, navštevujúci baziliku s monografiou Anežky Merhautovej v ruke, alebo naopak so stručným popisom okopírovaným z Uměleckých památek Prahy a čiastočne obhajujúcim Cibulkove názory na vývoj nadzemných partíí stavby sa po preštudovaní navrhnutých teórií vývoja rozhliadne na novorománsky doplnené a kompletne obložené steny hlavnej lode baziliky a zrejme ničomu neporozumie správne. Literatúrou putujúce názory ani rekonštrukciami mystifikovaná stavba zrejme pravdu len tak jednoducho neodkryjú. Bazilika je v tomto pohľade fenoménom – „najstarším chrámom Prahy“, mnohovrstevným mýtom, ktorý už iba ťažko pretvoríme.

Táto práca sa o to v prenesenom zmysle pokúša. Ako už bolo predpokladané v úvode, v závere môžeme menovať viac nových, zo štúdia stavby plynúcich otázok než odpovedí. Napriek tomu je výsledok konštatovateľný, a určite posúva doterajšie výsledky jednotlivých autorov o nejaký krok ďalej. V závere je možné zhrnúť, ako sme k tomu prišli.

---

¹⁰²⁰ Oficiálna anotácia na <https://www.hrad.cz/cs/prazsky-hrad/turisticky-rozcestnik/bazilika-a-klaster-sv-jiri.shtml>, vyhľadané 23.7.2015.

¹⁰²¹ Mystifikácia dejín baziliky bola odpočúvaná od výkladov turistických sprievodcov pred bazilikou či v nej z vlastnej skúsenosti.

Východiskom k interpretácii dodnes stojacej pamiatky sú predovšetkým písomné pramene. Z nich sa dozvedáme o dejinách ako samotnej baziliky sv. Jiří, založenou v období panovania kniežaťa Vratislava I. (915-921), ktorý v bazilike založil rodové kniežacie pohrebisko. Nasleduje správa o prenesení a uložení ostatkov sv. Ludmily do tejto baziliky Václavom (925) a následne až založenie kláštora kniežadcom dcérou a sestrou Boleslava II. Mladou, ktorá je uvádzaná ako Marie, prvá abatyša kláštora, poverená pápežom Jánom XIII. V prameňoch sa zmieňujú zakladateľské činy jej brata Boleslava II., niektorými autormi považovaného za Boleslava I., k čomu dnes nie sú žiadne priame doklady. Na začiatku 11. storočia bol v bazilike dosadený na trón knieža Jaromír ríšskym panovníkom Henrichom II. a niekedy sa uvažuje, že preto, že sa jednalo o najväčší či inak najvhodnejší chrám na Hrade – skutočné dôvody však nepoznáme. Z priebehu 11. storočia vieme ďalej o pochovaní Oldřicha (†1034) v bazilike, a o existencii kláštornej pece na okraji jiřského areálu, ktorú abatyša bránila pred zbúraním v prospech novej hradby (1055). Začiatkom 12. storočia pramene zmieňujú snahu abatyše Windelmuth nakladať s ostatkami kňažnej Ludmily ako by bola všeobecne uznávaná svätou – k tou však došlo až v priebehu nasledujúcich desaťročí. V roku 1142 ďalej vieme, že areál kláštora a kostola vyhorel v dôsledku útoku na hrad, a nasledovala jeho komplexná prestavba. Tej sa dotklo i postavenie nových moderných románskych kláštorných budov. Ďalšia prestavba, určite sa týkajúca minimálne baziliky, prebehla za abatyše a Přemyslovny Anežky medzi rokmi 1200-1228. Jej súčasťou bol vznik novej kaplnky sv. Ludmily.

Z priebehu 13. storočia ďalej zaujmú zvlášť správy o zázraku s krížom na oltári v časti určenej pre laikov, kde istý velmož zahliadol kvapkajúcu krv. Z chrámu sa stalo obľúbené pútné miesto. V závere 13. storočia sa tiež predpokladá vznik tzv. svätojiřského skriptória na základe analýzy dochovaných kláštorných liturgických kníh z obdobia 13.-14. storočia. K roku 1281 sa v písomných prameňoch viaže správa o obrovskom daždi, ktorý zhodil za kláštrom stojacu hradbu do priekopy na severe.¹⁰²² Nasledovalo obdobie abatyše a přemyslovnej Kunhuty (1302-1328), predovšetkým mecenášky a objednávateľky skvostných liturgických kníh a predmetov. O stavebnej činnosti v tejto dobe však správy nemáme – tie prebehli zrejme až za takto označovanej abatyše Žofie z Pětichvost (1328-1352), ktorá spolu so svätojiřským kanovníkom Hostislavom podnikala údajnú prestavbu. Súčasťou bol vznik nových kláštorných budov, a niektoré prestavby baziliky – napr. jej predĺženie k západu o pole bývalej románskej arkády. Zrejme po polovici 14. storočia pokračovali opravy a prestavba kaplnky sv. Ludmily, ktorá dostala nový gotický sarkofág sv. Ludmily, svätený s oltárom kaplnky v roku 1371 a hlásiaci sa k progresívnemu súdobému sochárskemu umeniu. Za Karla IV.

---

¹⁰²² FRB II., s. 240-241.

bol ďalej kláštor uctievaný ako miesto pochovania uctiewanej zemskej svätice, čoho výrazom bola nepochybne prestavba kaplnky i vznik sarkofágu.

Mníšky, ktoré odmietli podpísať pražské artikuly, boli za husitských vojen presťahované ku kostolu sv. Vavřinca na Malej Strane. Po návrate v 30. rokoch 15. storočia našli svoj kláštor nespustošený, a i keď z ich aktivít mnoho nepoznáme, z obdobia 70. rokov 15. storočia sa dochoval nový honosný doskový oltárny retábel (dnes v Národnej galérii) so sv. Jurajom zabíjajúcim draka. Začiatkom 16. storočia vznikol nový honosný neskorogotický portál v renesančnom antikizujúcom duchu a s realistickým zobrazením rytiera Juraja. V roku 1541 vyhorel celý areál Pražského hradu, čo neminulo ani sv. Jiří, ktorý bol následne opravovaný, zostával však v chatrnom stave a takmer neobývaný. Po polovici storočia bola renesančne prestavaná kaplnka sv. Anny – predovšetkým skrátaná. Ďalej prebehla veľká zmena až v 30. rokoch 17. storočia, kedy vznikol nový chór pre mníšky, tzv. Helfenburský chór, ktorý sa dodnes dochoval v poslednom poli na západe baziliky ako balkón. Nasledovala veľká baroková prestavba budov kláštora v 2. pol. 17. storočia, zavŕšená koncom storočia výmenou priečelia baziliky za barokové. V 18. storočí potom prebehla predovšetkým stavba kaplnky sv. Jana Nepomuckého (do 1722) a dynamického schodiska na východný chór (do 1732). Podstatným bol bezpochyby vznik prvého historického diela, pojednávajúceho o dejinách kláštora na objednávku abatyše, v roku 1715 vydaného spisu Jana Floriána Hammerschmidta, kňaza, teológa, filozofa a historika, neskoršieho farára u Panny Márie pred Týnom. Na jeho v podstate moderné dejiny nadviazala historiografia 19. storočia. Zároveň je však nutné podotknúť, že moderná analýza spisu by zrejme napomohla odstrániť z dejín svätotojiřského komplexu zažitú historickú mýtu, preberané od neho mladšími historikmi často nekriticky, pritom však Hammerschmidt zrejme čerpal častokrát z mladších kroník.

V roku 1782 bol kláštor dekrétom Jozefa II. zrušený a začali jeho moderné dejiny. Areál slúžil naďalej predovšetkým ako ubytovňa či káznica pre kňazov, kasárne alebo politické väzenie. A to až do obdobia 2. pol. 19. storočia, kedy bola po zdĺhavých a intenzívnych jendaniach zahájená rekonštrukcia areálu. O týchto dejinách pojednala kapitola 3. teto práce, ktorá sa snažila vylíčiť známe i neznáme etapy z dejín kľúčovej rekonštrukcie, počas ktorej boli zakryté či zničené mnohé prvky stavby, ktoré by dovoľovali osvetliť jej stavebný vývoj. Vďaka presadzovaniu moderného pamiatkového dobového postupu formou analytickej prezentácie a doktríny konzervácie pamiatky sa však našťastie ustupovalo od puristického štýlu opravy, čím došlo k zachovaniu mnohých pôvodných prvkov stavby. Tie následne zakryla a zničila nová rekonštrukcia 60. rokov 20. storočia, ktorá kostol premenila na odsvätené múzeum architektúry a susedný kláštor na výstavný priestor Národnej galérie. V tomto stave sa budovy dochovali dodnes a je možné ich takto študovať.

Súčasťou tretej kapitoly boli ďalej popísané všetky známe či dodnes dochované pokusy o vylíčené dejín výskumu stavby (publikovných i rukopisov) zo strany jej stavebníkov (F. Mach, K. Fiala), zanietených amatérov (M. Lüssner), kňazov a kanovníkov (E. Šittler, A. Podlaha), historikov umenia, architektúry (V. Mencl), pamiatkárov či archeológov, niekedy v jednej osobe (J. Cibulka a K. Guth). Nasledovali dejiny bádania počas rekonštrukcie 60. rokov, ktoré dali základ doteraz neprekonaným rozporom vo výklade stavebných dejín areálu, predovšetkým pre striktné oddelenie disciplíny dejín umenia (histórie architektúry) a archeológie medzi A. Merhautovou a I. Borkovským. Nejasnosti, aké zostali ešte po ich analýzach dokazujú napr. pasпорty D. Líbala, M. Vilímkovej a F. Kašičky, práce P. Chotěbora a T. Durdíka, J. Frolíka a J. Maříkovej-Kubkovej iba z tých najpodstatnejších. Dejiny bádania zakončujú až dejiny posledných asi 12 rokov záchranných výskumov realizovaných na ploche areálu kláštora, ktoré položili základ novému poznaniu areálu.

Pre všetky v 4. kapitole vylíčené nejasnosti medzi vednými odbormi bola v 5. kapitole načrtnutá metóda, zvolená na základe v zahraničí zažitej a u nás skôr nepraktikovanej metódy spolupráce stavebnej histórie a archeológie na skúmaní dejín stavby, ktorá je jedinou obhájitelnou v prípade areálu sv. Jiří. Z hľadiska analýzy nadzemných konštrukcií však táto práca nie je definitívna a bola by potrebná ďalšia spolupráca s architektom i historikom architektúry.

Šiesta kapitola podala obsiahly prehľad všetkých zachytených archeologických situácií, ktoré som v dokumentácii stavby dokázala identifikovať. Pojednanie vychádzalo predovšetkým z primárnej dokumentácie Ivana Borkovského, ktoré bolo doplňované a vysvetľované s použitím starších záznamov z rekonštrukcie F. Macha a L. Láblera začiatkom minulého storočia. Podstatnú pomôcku vytvoril nový analytický plán, ktorý napomáha orientácii v tomto texte, a ktorý je priložený ako Plán 1. Zaznamenáva nové pridané čísla murív a ich farebné označenie podľa interpretácie, akú som im prisúdila. Plán zaznamenáva všetky Borkovským odkryté situácie, pričom niektoré situácie sú doplňované čiarkovanou linkou ako v plánoch nezanesené, no vyčítané z dobových fotografií počas výskumu. Prehľad výsledkov tejto analýzy som zjednodušene podala v kapitole 7. a na tomto mieste ich nebudem opakovať. Iba zdôrazním, že na rozdiel od doterajších hypotéz analýza archeologických i stavebno-historických záznamov ukázala, že najstaršia stavba zachytená na ploche sa dochovala v obmedzenej miere z dôsledku postupného znižovania terénu ostrohu, ktorý musel byť v počiatkoch strmější. Jeho postupným vyrovnávaním sme nenávratne stratili povedomie o najstaršej fáze baziliky z počiatku 10. storočia, ktorá mohla byť drevenná i kamenná, k čomu dnes chýbajú akékoľvek archeologické dôkazy. V interiéri baziliky, kde by stopy takejto stavby ako na jedinom mieste bolo možné zachytiť (všade okolo terén klesá a stavba určite nebola väčšia než neskoršia románska), sa nedochovali (až na lokálne výnimky okolo hrobu H98) vôbec žiadne stratigrafie. Snahu o takúto interpretáciu rôznych častí stavby na

začiatku minulého storočia môžeme prisúdiť zastaralým názorom na dejiny architektúry, v 60. rokoch minulého storočia potom zrejším účelovým a ideologickým požiadavkám socialistického bádania nad slávnou minulosťou započatou vládnucim panovníkom Vratislavom.

Na tomto mieste by som rada preskočila k 8. kapitole, ktorá je stavaná na drobných medailónkoch k dôležitým historickým, archeologickým či umelecko-historickým otázkam úzko prepojeným s dejinami baziliky, ktoré by bolo vždy možné rozpracovať do samostatných štúdií, na čo v tejto práci nebolo miesto. Na niektorých miestach sú preto otázky zhrnuté možno až príliš zjednodušujúco, podstatná je však v tomto smere ich väzba na interpretáciu stavebných dejín baziliky a kláštora sv. Jiří, ktoré by neboli bez ich uvedomenia si správne vyložiteľné. V tejto súvislosti som zmeinila najpodstatnejšie otázky, akými je možné sa ďalej zaoberať: pochovávanie a kniežacie pohreby v areáli kláštora, počiatky bavorskej architektúry v dobe vzniku kostola sv. Jiří na začiatku 10. storočia, najstaršie české kamenné sakrálne stavby, saské monastické vzory a ich sakrálne stavy, vývoj ženského monasticizmu v kontexte európskych dejín, architektúra 12. storočia na Pražskom hrade a dotovanú Vladislavom II. a jeho manželkami, otázky liturgické (procesie, stacionárna liturgia), otázka možného vplyvu hirsauskej benediktínskej reformy na stavbu baziliky sv. Jiří v 12. storočí, benediktínsky kláštor v Tepliciach a naznačený kontext vývoja najstaršej architektúry kláštorov v Čechách.

V kontexte týchto otázok iba stručne zhrniem výsledky, ku ktorým som v hlavnej časti tejto práce dospela. Najpodstatnejším je výklad najstaršej časti kamenných základov odkrytých v priestore západnej časti hlavnej lode a lodí bočných: chrám postavený na tomto základe mal od počiatku západnú halovú kryptu (čo vylučuje jeho existenciu v dobe kniežaťa Vratislava). Vznik tejto krypty podľa stabilného vývoja miesta je viazaný na umiestnenie západného chóru mníšok nad ním. Tento najstarší kamenný chrám so základmi budovanými liatou maltou s lámanými kameňmi bol trojlodný, ako dosvedčujú pokračovania jeho základov do bočných lodí. Mal medzilodnú arkádu založenú na mohutných pilieroch z červeného pieskovca, ktoré boli, zdá sa, omietané. Na východe jeho záver ležal až za úrovňou dochovaných kniežacích hrobov a nevieme, či končil tromi rovnobežne položenými apsidami, či mal vysunutý presbytár k východu prípadne východnú kryptu. Tieto situácie boli zničené vo vrcholne románskom období. Najpodstatnejšie pre jeho datáciu ďalej je, že v nadzemnej časti bol budovaný kvádrovou technikou z nižších kvádrov, ako sa nám dochovalo v jeho západnom priečelí nad záverom západnej krypty. Ďalej k západu mal vysunutú akúsi časť, z minimálnej hmoty dochovaného základu i chýbajúceho nadložia (v priestore severnej a južnej bočnej lode) nie je jasné, či mohol zahrňovať nejakú západnú stavbu po vzore otónskych bazilík. V tejto súvislosti sa dostávame k tomu, že i keď určenie presnej analógie k bazilike z dobovo progresívnych otónskych stavieb nepoznáme (a nemuselo

sa nutne jednat' o stavbu ženského kláštorného chrámu, napr. saského), pretože nepoznáme východný záver tohto chrámu a v prípade rozmerov jeho hlavnej a bočných lodí uvažujeme nad východiskom v špecifickej geologickej situácii polohy na Pražskom hrade, tak dokážeme odhadnúť, že chrám budovaný kvádrikovou technikou, so západnou halovou kryptou, západným mníšskym chórom a medzilodnou arkádou (stopy empor nie sú dochovateľné vzhľadom na radikálnu prestavbu), a s uctievaným miestom pohrebu panovníka v chrámovej lodi, má svoj pôvod v progresívnej otónskej architektúre. Problém predstavuje iba časové zaradenie tohto chrámu: písomné pramene ho datujú do obdobia Boleslava II. a Mlady, kvádriková technika je však v Čechách používaná podľa doterajšieho stavu poznania až po začiatku 11. storočia. Máme tak pred sebou nový architektonický vzor, ktorý týmto stavbám predchádzal?

Budovy 11. storočia nepoznáme, ani žiadnu aktivitu, ktorá by dovoľovala o takejto stavbe uvažovať. Kláštorne stavby boli zrejme drevené, ako bolo i na Pražskom hrade zariadené bežné bývanie až do 12. storočia. Problém opäť nastoluje geologický reliéf v mieste dnešného barokového kláštora, ktorý následným vývojom žiadne staršie stavby rozpoznateľne nezachoval – s výnimkou drevených trámov a kolových jamiek v kaplnke sv. Anny a okolo hrobu H102, ktoré však za neskorším záverom románskej apsidy pre ich polohu mimo sakrálny priestor neskoršej kaplnky a polohu až do baroka využívanú súkromnými obyvateľmi hradu nepovažujem za bezpečne prisúditeľnú kláštorným budovám, a to ani v najstaršom ranostredovekom období 10. storočia, kedy lokálny urbanizmus miesta mohol mať celkom iné obrysy než jeho stopy z vrcholného stredoveku. Fragmenty starších situácií, kontextov zahĺbených do podlažia a vrstiev dochovaných v južnej časti kláštornej záhrady Ivan Borkovský až na výnimku tzv. cesty nezaznamenal a táto situácia dnes tak nie je objektívne revidovateľná.

V 12. storočí vznikol nový, moderný kláštor s novou bazilikou a ich poznanie i interpretácia je viac menej jednoznačná. Budovy murované z opukových pravidelých kvádrikov boli kedysi zdobené jednoduchším architektonickým dekorom, dochovaným v podobe správne rekonštruovaných združených okien baziliky. Výnimkami medzi architektonickými článkami sú dve či tri honosnejšie zdobené hlavice, nájdené v sekundárnych polohách. Na celý areál je však stôp málo. Bazilika v jej dnešnej ideálnej rekonštruovanej podobe odráža dispozíciu chrámu vznikajúceho medzi rokmi 1142-1200 a od východného presbytára až po líniu dnešného západného balkónu (tj. goticky pristavanej časti) vznikala iba s technickými pauzami. Naraz tak vznikla i celá línia združených okien. Nepresnosti a pochybné špáry v priebehu murív všeobecne boli dôsledkom návaznosti mladšej stavby na staršiu kamennú, predrománsku, miestami dochovanú až do priebehu nadzemných murív. K bazilike sa na severe pojilo kláštoré krídlo západné s piatimi pod zem terasovite zahĺbenými miestnosťami, ktoré boli priechodné. Na severe krídlo zatáčalo k východu, jeho pokračovanie sa tu zrejme nikdy nedokončilo a je možné, že sa tu nachádzala iba jedna miestnosť – možno pivnica. Z

náznakov dochovaných murív sa zdá, že kláštor mal nadzemný kamenný ambit už od románskeho obdobia, vzhľadom na prírodné pomery svahu sa však jeho fragmenty dochovali v obtiažne sledovateľných (i datovateľných) fragmentoch. Súčasťou nového románskeho areálu bola aj nová románska kaplnka sv. Anny.

Mnohí autori sa snažili hľadať v románskom kláštore doklady po existencii kapitulnej siene, dormitára, refektára či ďalších kláštorňých súčastí. V tomto smere je nutné konštatovať, že takéto doklady nie sú jednoznačné a zostanú predmetom hypotéz, odvádzaných od analógií. V prípade západného krídla sa napr. kapitulná sieň nachádzať mohla, miestnosti boli pod úroveň terénu zahĺbené iba čiastočne. Zaujímavú štruktúru v tomto smere predstavuje schodisko v miestnosti M3, ktoré mohlo byť vyvýšenou podestou či tiež výstupom do kláštorňého ambitu. Výstup do ambitu tiež predpokladáme v nároží medzi miestnosťami M1 a M2 smerom východným, kde sa dochoval obojstranne lícovaný múr, pokračujúci východným smerom. Zdá sa, že miestnosti podzemného podlažia kláštora boli klenuté, ako dokazuje stopa klenby v M4, a existencia niekoľkých fragmentov stĺpov (v M1 a M2). Zaujímavou je otázka komunikácie medzi kláštorom a kostolom – dochoval sa nám jednak románsky východ do južného krídla ambitu v severnej bočnej lodi, tak stopy schodiska spojujúceho západný chór rehoľníčok a severnú tribúnu. Je otázkou, či niekdajšia a dnes nedochovaná románska severná tribúna nemohla obsahovať spojenie medzi poschodím nad južným ambitom (napríklad vedúce kratšou cestou z dormitára na liturgiu hodínok do baziliky?). Otázka liturgickej prevádzky v bazilike zostane otázkou otvorenou do budúcnosti, k čomu doteraz vždy slúžil najmä rukopis zo 14. storočia *Ordo servicii dei*. Práve takáto analýza by mala napomôcť predstave o funkčnom využití priestorov baziliky, kláštora vrátane kaplnky sv. Anny.

Z hľadiska stavebného charakteru a kontextu vývoja architektúry kostolov a kláštorov pre 12. storočie je zrejmé, že novostavba baziliky s kláštorom bola financovaná z panovníckeho dvora či za podpory biskupa, k čomu chýbajú konkrétne doklady. Mecenáškou v tomto smere mohla byť Vladislavova prvá manželka Gertrúda. Na takého dielo potom mohla naviazať jeho druhá manželka Judita, ktorá nechala postaviť kláštor benediktínok v Tepliciach presne podľa vzoru svätojiřského areálu, a to vrátane jedného priameho kláštorňého krídla. Výzdoba teplického kláštora či členenie jeho západnej fasády otvormi združenými oknami by mohla slúžiť k hľadaniu piamej analógie sv. Jiří – čo vyplýva z ostatných kopírovaných častí, napr. baziliky – i keď geologické východiskové pomery boli na oboch lokalitách odlišné, čo je nutné si uvedovať. U baziliky zaujme, že už neobsahovala západnú kryptu – u sv. Jiří jasne nadväzujúcu na staršiu stavbu. Zaujímavým rozporom zostáva, prečo mala novostavba sv. Jiří v 12. storočí i východnú kryptu (podobne Teplice), keď v tejto dobe už hirsauskou reformou ovplyvnené benediktínske stavby kryptu postrádali. V tomto smere zaujme konštatovanie liturgikov hudby (T. Seifertovej), že najstarší svätojiřský dochovaný

breviár z obdobia románskej stavby (pol. 12. storočia) udržuje prvky hirsauskej liturgie, takže nejaký vplyv tu zrejme musel byť a je otázkou prečo sa v stavebnej úprave prejavil iba čiastočne.

V literatúre už bolo vyslovené Z. Dragounom, že pri Vladislavských založeniach románskej Prahy je možné počítať s jednou huťou pôsobiacou na stavbe strahovského kláštora a následne románskych stavbách Starého Mesta, a druhou, ktorá mohla po bazilike sv. Jiří stavať johanitskú komendu s bazilikou Panny Márie pod řetozom. Znalosti o konkrétnom pôvode stavebníkov či hute nemáme – z písomných prameňov je však známe, že stavbou bol poverený istý ríšsky stavební Wernerhus. Z písomných prameňov ani hmoty baziliky však pôvod jeho hute odhaliť nedokážeme.

V rámci kláštornej záhrady je nutné ďalej poukázať na masívnu prestavbu gotického kláštora, ktorá bola zakladaná do miesta niekdajšieho románskeho krídla na novej, pravidelnej schéme s jedinou výnimkou, ktorou je nepravidelnosť ambitu vyvolaná zrejme využitím staršej časti fragmentu severného klídla románskeho kláštora (vybočenie z M5 smerom východným). Je pravdepodobné, že miestnosť M5 bola transformovaná a používaná v gotike ako pivnica (?). K rozdielnemu názoru o vývoji dodnes existujúcich základov v archeologickej rezervácii pod záhradou kláštora som prišla iba v prípade priebehu línie muriva B1950, ktoré sa na neskorom gotickom pláne areálu kláštora nevyskytuje a preto bolo považované za staršie. Podľa rozboru vzťahov s okolitými základmi gotických operných pilierov a porovnaním techniky muriva sa naopak zdá, že sa jedná o založenie z rovnakej doby, zrejme druhej štvrtiny 14. storočia za abatyše Žofie. Severná časť rajskeho dvora musela nejakým spôsobom slúžiť ako pivnice či polozahľbené miestnosti, čo dokladajú fragmenty dlažby prekrývajúce mohutné základy oporných pilierov, i portál kedysi dokumentovaný na priebehu múru B1950. Priebeh východného krídla ambitu sa dochoval v najhoršom stave a zdá sa, že držal smer línie naznačenej murivom B2909 a smeroval kolmo na severnú stenu presbytára baziliky. V gotike bola južná chodba ambitu fixovaná v jeho dnešnej, v baroku prestavanej polohe (dokladajú to oporné piliere).

Na západnej strane baziliky na námestí sv. Jiří boli zachytené fragmenty románskej, kvádrovou technikou budovanej chodby, z prameňov známej ako „Via longa“, z obdobia zrejme 2. pol. 12. či až začiatku 13. stor. (vzhľadom na napojenie na rane gotický kapitulný dom pri bazilike sv. Víta). Táto chodba spájala ešte v románskom období baziliky sv. Víta a Jiří a dovoľovala realizovať kanovníkom a mníškam liturgické procesie medzi kostolmi tak, aby procesie neboli ohrozené nepriaznivým počasím. Podobná chodba je dokumentovaná na juhu baziliky sv. Víta a viedla do jednolodného kostola tzv. sv. Bartolomeja. Doklady takýchto procesuálnych liturgií máme v ranom stredoveku vo viacerých cirkevných centrách s karolínskou tradíciou (napr. Kolín nad Rýnom, Mohuč, Méty), odkiaľ boli preberané aj na významné ranostredoveké hradiská a lokálne cirkevné centrá. Podobné procesie mohli byť pritom realizované i na druhom

pražskom hradisku s početnou kamennou architektúrou hlavne z 11. storočia, a to Vyšehradom. Do budúca bude ďalej potreba analyzovať a rekonštruovať i lokálny priebeh liturgii v areáli samotného svätotojiřského kláštora, ako už naznačil J. Cibulka a v tejto jeho práci zatiaľ nikto s výnimkou Aneřky Merhautovej nepokračoval.¹⁰²³

Na záver by som iba zdôraznila, aký význam v rámci tejto práce má v podstate recentná archeológia, rekonštruujúca priamo reštauračné a stavebné zásahy v bazilike a záhrade kláštora v období 19. a 20. storočia. Jej úloha je kľúčová vzhľadom na rekonštrukciu stavebného vývoja i pôvodnej, dnes už nedochovanej podoby baziliky a všetkých jej konštrukcií. Bez analýzy týchto zásahov, naznačenej v kapitole o dejinách bádania (kap. 4.), v podstate dejiny stavieb svätotojiřského komplexu nie sú rekonštruovateľné. Iba tak je totiž možné uplatniť metódu práce zameranú na sledovanie komplexného vývoja stavby od základu až po strechu a kontinuálne v čase. Druhým podstatným faktorom pri sledovaní stavebného vývoja je komplexná rekonštrukcia geologického prírodného reliéfu, ktorý ovplyvnil nielen rozmery a polohu primárneho založenia (u baziliky na vystupujúcom ostrohu, klesajúcom v jeho južnej časti pozorovateľnej v založení kaplnky pod južnou veřou, u kláštora na spádnicu po svahu), ale i vývoj nadložia a spôsobil stav dochovania archeologických reliktovej – v našom prípade polohy na vyvýšenom ostrohu boli v priebehu času odstránené a nedochovali sa. Podstatným pri štúdiu dejín areálu je nepochybne dôsledné odstraňovanie nánosov ideológií, ktoré ovplyvnili všetky doteraz vyslovené hypotézy. Iba dôsledná kritika prístupu každého autora k dejinám baziliky v minulosti dokáže poukázať na jeho mylné a častokrát politické a účelové tvrdenia. S tým súvisí i vývoj poznania prameňov, ktorý sa v priebehu doby zdokonaľoval (ako písomných, tak archeologických) a tento proces ešte nie je ukončený.

Je pravdepodobné, že táto práca odkryla niektoré problematické miesta a pomohla lepšie vyhodnotiť archeologické a stavebno-historické pramene podľa ich primárnej dokumentácie, ktorá bola využívaná na prvom mieste v prípade jej dochovania. Zároveň však odkryla slabé miesta interpretácie stavebných dejín areálu, na ktoré musí naviazať ďalší interdisciplinárny výskum, na aký jeden archeológ jednoducho nestačí. Preto by som rada zdôraznila, že výsledky predstavené v tejto práci sú predovšetkým prvým krokom dôslednej a komplexnej kritickej revízie, nesnažia sa však podať definitívne, či vyčerpávajúce odpovedi. Verím, že sa mi podarilo predovšetkým načrtnúť miesta, ktoré je možné v budúcnosti ďalej jednotlivo študovať.

---

¹⁰²³ CIBULKA 1933.

10. Pramene a literatúra

Použité skratky

- ABDA – Archiv des Bodendekmalamt Osterreichs, Viedeň
- AHMP – Archiv hlavního města Prahy
- ANM – Archiv Národního muzea
- ANTM – Archiv Národního technického muzea
- APH – Archiv Pražského hradu
- ARÚP – Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
- D1-D6 – Denníky I. Borkovského (BORKOVSKÝ 1959-1968)
- EAA – European Association of Archaeologists
- KPR – Kancelář prezidenta republiky (Praha)
- NA ČR – Národní archiv České republiky
- NK ČR – Národní knihovna České republiky
- PAM – Památky archaeologické a místopisné
- SÚRPMO - Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů
- SHP – stavebno-historický prieskum
- SPH – Správa Pražského hradu
- ÚDU – Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.

Pramene

BRÁZDIL A JEŠ rkp. ANTM

Brázdil a Ješ, písemná pozůstalost, ANTM, Archiv architektury a stavitelství, Karton 188 (Brázdil a Ješ)

CDB I

FRIEDRICH, Gustav (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomus I, Inde ab a. DCCCXV usque ad a. MCXCVII. Pragae: Sumptibus comitiorum Regni Bohemiae, 1904-1907

BORKOVSKÝ 1959-1968

BORKOVSKÝ, Ivan: Denník, č. 1-6 (rukopisy a strojopis); ARÚP, Archív pracoviště Pražský hrad (bez evidenčních čísel)

DUBSKÁ – FROLÍK 2003

DUBSKÁ, Gabriela – FROLÍK, Jan: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na základě objednávky č. 716/03 na lokalitě Praha - Pražský hrad, bazilika sv. Jiří – dvorek na jižní straně; ARUP, čj. 4502/03 (uložená v archíve ARÚP)

FIALA rkp. APH

FIALA Karel: Písemná pozůstalost stavitele Karla Fialy. 1891-1939; APH

FRB I

Životy svatých a některých jiných osob nábožných / Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium (= Fontes rerum Bohemicarum, Tom I). Praha 1873

FRB II

Kosmův letopis český s pokračovateli / Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (= Fontes rerum Bohemicarum, Tom II). Praha 1874

FRB IV

Kronika zbraslavská. – Výpisy z rozličných kronik s několika zápisy zbraslavskými. – Kronika Františka Pražského. – Kronika Beneše Krabice z Weitmile. / Chronicon Aulae Regiae. – Excerpta de diversis chronicis additis quibusdam Aulae Regiae memorabilibus. – Chronicon Francisci Pragensis. – Chronicon Benessi de Weitmil. (= Fontes rerum Bohemicarum, Tom IV). Praha 1884

HERICHOVÁ 2004

HERICHOVÁ, Iva: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Praha 1 – Hradčany, Pražský hrad – Jiřský klášter, čp. 33, 222; ppč. 75, 78, 785, 2004. ARUP, čj. 4091/04 (uložená v archíve ARÚP)

HISTORISCHE BESCHREIBUNG rkp.

Historische Beschreibung des Jungfreülichen und Fürstlichen Closters St: Georgii Ob den Prager Schloss, AHPM, Sbírka rukopisů, sign. 7952 (18. stol.)

CHALOUPECKÝ 1939

CHALOUPECKÝ, Václav et al.: Svatováclavský sborník: na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého. II/2. Prameny X. století legendy Kristiánovy o Svatém Václavu a Svaté Ludmile. Praha 1939

CHLUSTIKOVÁ 2012

Chlustiková, Katarína: Praha 1 – Hradčany, Bazilika sv. Jiří. Oprava dešťové kanalizace. Investorská zpráva o záchranném archeologickém výzkumu (dohoda 712061), 2012. ARÚP, archiv pracoviště Pražský hrad, č. 34

CHLUSTIKOVÁ 2013

Chlustiková, Katarína: Praha 1 – Hradčany, Bazilika sv. Jiří. Oprava ohradní zdi Jižního dvorku. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu (dohoda 713077), 2013. ARÚP, archiv pracoviště Pražský hrad, č. 34

CHOTĚBOR 1974

CHOTĚBOR, Petr: Nálezová zpráva o druhotně použitých stavebních člancích v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě. č. 7341/74. Strojopis uložený v APH, Nová plánová sbírka, inv. č. 10001/424-460. (číslované po listoch)

JANÁK pís. poz. APH

Písemná pozůstalost hradního architekta prof. Pavla Janáka, 1936-1955; Invenář (pořádala Vlasta STRNADOVÁ), nedat., APH

LÁBLER

LÁBLER, Ludvík, Spisy a účty, Karton 25, ANTM

LÜSSNER 1876-1885

LÜSSNER, Mořic: Collectanea archeologica et topographica, Tom IV, 1876-1885, rkp. uložený v Muzeu východních Čech, Hradec Králové, Archeologického oddělení, sign. 212-216/52; přístupné online na <http://archo.museumhk.cz> (vyhledané 10.7.2015)

LÜSSNER 1886-1890

LÜSSNER, Mořic: Collectanea archeologica et topographica, Tom V, 1886-1890, rkp. uložený v Muzeu východních Čech, Hradec Králové, Archeologického oddělení, sign. 212-216/52; přístupné online na <http://archo.museumhk.cz> (vyhledané 10.7.2015)

MACH rkp. AHMP sign. 7888

Franz MACH: Bau-Journal betreffend die durchgeführten Arbeiten den Thürmen der St. Georgskirche am Hradschin in Prag Verzeichniss der bei der Restaurirung der beiden Thürmen zu St. Georgskirche am Hradschin gefundenen Gegenstände von archeologischer und architektonischer Bedeutung; AHMP, Sběrka rukopisů, sign. 7888

MACH rkp. AHMP sign. 7889

František MACH: rukopisy: Historie a stavebně-historický průzkum basiliky a kláštera sv. Jiří na Pražském hradě (dodatečný názov); AHMP, Sběrka rukopisů, sign. 7889

MENCLOVI ANM

Dobroslava a Václav Menclovi, Osobní písemná pozůstalost, 2. část: Plány a skicy; ANM, Karton 22, inv. č. 289-298.

PAMĚTNÍ KNIHA 1657

Pamětní kniha kláštera svatojirského, 1657, AHMP, Sběrka rukopisů, sign. 2246

RYANTOVÁ 1993

RYANTOVÁ, Marie: Antonín Podlaha (1865-1932), Osobní fond, Inventář ANM. Praha 1993

STRNADOVÁ nedat.

STRNADOVÁ Věra: Písemná pozůstalost stavitele Karla Fialy. 1891 – 1939. Inventář fondu APH, (Nedat., nepag.; přístupné online na <http://www.prazskyhradarchiv.cz/archivPH/upload/kf.pdf>)

ŠITTLER rkp. ANM

Šittler Eduard (1864-1932), osobní fond, ANM (inv. č. 457-464)

VAJS 1929

VAJS, Josef ed.: Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile. Praha 1929

ZEMAN 1998-1999

ZEMAN, Antonín: Mineralogický a petrografický výzkum malt z baziliky sv. Jiří, svatojiřského kláštera a chrámu sv. Víta – rotunda. Praha 1998-1999 (zpráva uložená v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚP)

ZEMAN 2013

ZEMAN, Antonín: Výzkum struktury a látkového složení anorganické složky malt z výzkumu Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i. – Lokalita Praha 1 – Hradčany, Dvorek za bazilikou sv. Jiří (č. výzkumu 712061), Brandýs n. Labem – Stará Boleslav 2013

Literatúra

ADAM 2008

ADAM, Adolf: Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj, Praha 2008 (1. vydanie nemecky, 1994)

AFFELDT 1990

AFFELDT, Werner (Hrsg.): Frauen in Spätantike und Frühmittelalter. Lebensbedingungen – Lebensnormen – Lebensformen. Berlin 1990

BAKOŠ 2004

BAKOŠ, Ján: Intelektuál a pamiatka, Bratislava 2004

BARTOŠKOVÁ – ŠTEFAN 2006

BARTOŠKOVÁ, Andrea – ŠTEFAN, Ivo: 2006: Raně středověká Budeč – pramenná základna a bilance poznatků (K problematice funkcí centrální loakality) – Der frühmittelalterliche Burgwall Budeč – Die Quellen und eine Bilanz der Erkenntnisse, in: Archeologické rozhledy roč. 56, s. 724-757

BASTL 2002

BASTL, Ondřej: Zrušení kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě v roce 1784. In: MIKULICOVÁ, Mlada, a KUBÍN, Petr (edd.). In omnibus caritas. Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy IV. Praha 2002, s. 61-73

BEAUNIER – BESSE 1906

BEAUNIER, Dom – BESSE, Dom Jean-Martial: Recueil historique des Archevêchés, Evêchés, Abbayes et Prieurés de France (Archives de la France monastique), Ligugé-Paris, 1906 et sq.

BENEŠOVSKÁ 1995

BENEŠOVSKÁ, Klára: „Altare est et dicitur praesepe et sepulchrum domini“, in: Posvátný obraz a zobrazení posvátného, 1995, s. 90-93, 102

BINDING – UNTERMANN 1985

BINDING, Günther – UNTERMANN, Matthias: Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordensbaukunst in Deutschland, Darmstadt 1985

BINDING 1999

BINDING, Günther: Hirsauer Bauschule, in: Lexikon des Mittelalters V, München 1999, s. 37

BINDING 1996

BINDING, Günther: Vorromanische Kirchenbauten, (= Geschichtlicher Atlas der Rheinlande. Beiheft XII/3), Köln 1996

BITEL 2002

BITEL, Lisa M.: Women in early medieval Europe, Cambridge 2002

BITEL 2010

BITEL, Lisa M.: Introduction: Convent Ruins and Christian Profession: Toward a Methodology for the History of Religion and Gender. In: BITEL, Lisa M. –LIFTCHITZ, Felice: Middle Ages Series: Gender and Christianity in Medieval Europe, New Perspectives, 2010, s. 1-15

BITEL – LIFTSCHITZ 2010

BITEL, Lisa M – LIFTSCHITZ, Felice (ed.): Gender and Christianity in Medieval Europe. New Perspectives (Middle Ages Series), 2010

BEČKOVÁ 1996

BEČKOVÁ, Kateřina: SVědectví Lanwgweilova modelu Prahy. Praha 1996

BEČKOVÁ 2000

BEČKOVÁ, Kateřina: Hradčany a Malá Strana. (= Zmizelá Praha 2), Praha 2000

BENEŠOVSKÁ – CHOTĚBOR – DURDÍK – DRAGOUN 2001

BENEŠOVSKÁ, Klára – CHOTĚBOR, Petr – DURDÍK, Tomáš – DRAGOUN, Zdeněk: Deset století architektury. Architektura románská, Praha 2001

BENEŠOVSKÁ ed. 2010

BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.): Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010

BENEŠOVSKÁ 2010 a

BENEŠOVSKÁ, Klára: Abatyše Kunhuta a svatojiřský klášter, in: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.): Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, s. 468-472.

BENEŠOVSKÁ 2010 b

BENEŠOVSKÁ, Klára: Fragmenty z náhrobku knížete (Boleslava II.?) z baziliky sv. Jiří na Pražském hradě. In: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.): Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, s. 112-115

BLÁHOVÁ 2009

BLÁHOVÁ, Marie: Písemná kultura přemyslovských Čech, in: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): Přemyslovci. Budování Českého státu, Praha 2009, s. 508-529

BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ 1999

Bláhová, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Nad'a: Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek I. Do roku 1197. Praha, 1999

BLAŽKOVÁ-DUBSKÁ 2007

BLAŽKOVÁ-DUBSKÁ, Gabriela: House of the armoury scribe at Prague Castle – Dům zbrojního písaře na Pražském hradě – Das Haus des Waffenschreibers auf der Prager Burg, in: Studies in Post-Medieval Archaeology 2, 2007, s. 9–42

BOHÁČOVÁ 2003a

BOHÁČOVÁ, Ivana: Stavební podoba, nálezové kontexty a chronologie sakrálních staveb, in: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed.): Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku (= Mediaevalia archaeologica 5), 2003, s. 195-198

BOHÁČOVÁ 2003b

BOHÁČOVÁ, Ivana: (ed.): Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku (= Mediaevalia archaeologica 5), Praha 2003

BOHÁČOVÁ 2009

BOHÁČOVÁ, Ivana: Stará Boleslav a odraz duchovní kultury v archeologických pramenech, in: Vladislav II., 2009, s. 167-192

BOHÁČOVÁ – FROLÍK – ŽEGKLITZ 1989

BOHÁČOVÁ, Ivana – FROLÍK, Jan – ŽEGKLITZ, Jaromír: Jiřské náměstí na Pražském hradě (Shrnutí výsledků 1. Etapy výzkumu), in: Archeologia historica 14, 1989, s. 193-202

BOHÁČOVÁ – ŠPAČEK 2003

BOHÁČOVÁ, Ivana – ŠPAČEK, Jaroslav: Sakrální architektura, in: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed.): Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku (= Mediaevalia archaeologica 5), 2003, s. 181-194

BORKOVSKÝ 1960a

BORKOVSKÝ, Ivan: K otázce nejstarších kostelů na Pražském hradě, in: Památky archeologické LI, 1960, s. 332-387

BORKOVSKÝ 1960b

BORKOVSKÝ, Ivan: PISCINA ve tvaru kříže ve svatojiřské basilice na Pražském hradě, in: Archeologické rozhledy XII, 1960, s. 680-700

BORKOVSKÝ 1961

BORKOVSKÝ, Ivan: Výzkum kostela sv. Jiří na Pražském hradě, in: Umění IX, 1961, s. 418-420

BORKOVSKÝ 1965

BORKOVSKÝ, Ivan: Kaple sv. Anny při kostele sv. Jiří na Pražském hradě, in: Sborník k sedmdesátinám Jana Květa (= Acta Universitatis Carolinae 1965, Philosoph. et Hist. I), 1965, s. 73-75

BORKOVSKÝ 1968

BORKOVSKÝ, Ivan (rec.): Anežka Merhautová. Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě, in: Památky archeologické LIX, 1968, s. 286-293

BORKOVSKÝ 1975

BORKOVSKÝ, Ivan: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě (= Monumenta archaeologica XVIII), Praha 1975

BOUTER 1994

BOUTER Nicole (dir.): Les Religieuses dans le cloître et dans le monde: des origines à nos jours, Saint-Etienne 1994

BRAVERMANOVÁ 2000

BRAVERMANOVÁ, Milena: Hrob Boleslava II., in: TŘEŠTÍK, Dušan – POLANSKÝ, Luboš – SLÁMA: Jiří, Přemyslovský stát kolem roku 1000: na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999), Praha 2000, s. 247-260

BRAVERMANOVÁ 2001

BRAVERMANOVÁ, Milena: Nové poznatky o nejstarších textiliích z relikviářového hrobu sv. Ludmily, in: Archaeologia historica XXVI, 2001, s. 471-476

BRAVERMANOVÁ 2005a

BRAVERMANOVÁ, Milena: K hrobu č. 98 v bazilice sv. Jiří (Exkurs 1 k článku Frolík 2005), in: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I. (= Castrum Pragense V), 2005, s. 47-48

BRAVERMANOVÁ 2005b

BRAVERMANOVÁ, Milena: Hroby světců českého původu na Pražském hradě, in: TOMKOVÁ, Kateřina (ed.): Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích (Castrum Pragense 7, Díl I.1), Praha 2005, s. 89-118

BRAVERMANOVÁ 2006

BRAVERMANOVÁ, Milena: Relikviářové tkaniny z tumbly sv. Ludmily, in: ŠPAČKOVÁ, Renáta – MEDUNA, Petr (eds.): Nomine Liudmilam. Sborník prací k počtě svatě Ludmily, 2006, s. 34-39

BRAVERMANOVÁ – ŽEMLIČKA 2009

BRAVERMANOVÁ, Milena – ŽEMLIČKA, Josef: Pohřby knížat a králů, in:

SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): Přemyslovci. Budování Českého státu, Praha 2009, s. 348-350

BRAVERMANOVÁ – CHLUSTIKOVÁ – CHOTĚBOR 2014

BRAVERMANOVÁ, Milena – CHLUSTIKOVÁ, Katarína – CHOTĚBOR, Petr: Architektonické články z baziliky a kláštera sv. Jiří. In: FOLTÝN, Dušan – KLÍPA, Jan – MAŠKOVÁ, Pavlína – SOMMER, Petr – VLNAS, Vít (eds.): Benediktini v srdci Evropy 800-1300, Praha 2014, s. 122-128

CIBULKA 1933

CIBULKA, Josef. O poloze kostela P. Marie na Hradě pražském: s plánem Pražského hradu v X. století. Praha 1933

CIBULKA 1934

CIBULKA, Josef: Václavova rotunda svatého Víta, in: Svatováclavský sborník I, Praha 1934, s. 230-686

CIBULKA 1936

CIBULKA, Josef: Kostel svatého Jiří na hradě Pražském. Stavební dějiny a průvodce památkami, Praha 1936

CODREAU-WINTAUER 2003

CODREAU-WINTAUER, Silvia: Frühe Kirchenbauten in Altbayern. Ein Forschungüberblick. In: SENNHAUSER, Hans Rudolf (Hrsg.): Frühe Kirchen im östlichen Alpengebiet. Von der Spätantike bis in ottonische Zeit, München 2003, s. 457-485

ČAREK 1947

ČAREK, Jiří: Románská Praha, Praha 1947

ČTK 2015

ČTK 2015: Zeman a Duka podepsali memorandum o převodu budov na Hradě církvi", zdroj: ČTK, publikované 16.7.2015 online: <http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/zeman-a-duka-podepsali-memorandum-o-prevodu-budov-na-hrade-cirkvi/1238496> (vyhledané 21.7.2015)

DENKENSTEIN – DROBNÁ – KYBALOVÁ 1958

DENKENSTEIN, Vladimír – DROBNÁ, Z. – KYBALOVÁ, J.: Lapidárium Národního muzea. Sběrka české architektonické plastiky XI. až XIX. století, Praha 1958

DEMSKÁ 2014

DEMSKÁ, Štefánia: Antifony nediel' post Pentecosten v offíciu kláštora sv. Jiří v Prahe (nepubl. bakalárska práca), Ústav hudební vědy FF UK, Praha 2014

DE VORAIGNE 2012

DE VORAIGNE, Jakub: Legenda Aurea, Praha 2012

DLOUHÁ 1934

DLOUHÁ, Běla: Ctihodná Mlada-Přemyslovna. Praha 1934.

DOBNER 1785

DOBNER, G.: Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita VI. Pragae. 1785

DOLEŽALOVÁ 2009

DOLEŽALOVÁ, Eva: Přemyslovská tradice v lucemburské době, in: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): Přemyslovci. Budování Českého státu, Praha 2009, s. 530-540

DOYLE – SUTERA 2003

DOYLE, T. A. – SUTERA, J.: Benedictine nuns and sisters, in: New catholic encyclopedia, vol. 2, Catholic University of America Press 2003, s. 256-261

DRAGOUN 2002

DRAGOUN, Zdeněk: Praha 885-1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře, Praha 2002

DRAGOUN 2007

DRAGOUN, Zdeněk: Juditin most, in: ŠEFCŮ, Ondřej a kol.: Karlův most, 2007, s. 26-38

DRAGOUN 2009

DRAGOUN, Zdeněk: Vladislav a jeho stavby v Praze, in: MAŠEK, Michal – SOMMER, Petr – ŽEMLIČKA, Josef a kol.: Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu, 2009, s. 184-190

DRAGOUN – MERHAUTOVÁ – SOMMER 1993

DRAGOUN, Zdeněk – MERHAUTOVÁ, Anežka – SOMMER, Petr: Stavební podoba břevnovského kláštera ve středověku. In: MALÝ, Karel, ed.: Milénium břevnovského kláštera (993-1993): sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, Praha 1993, s. 67-137

DRAGOUN – ŠKABRADA – TRYML 2002

DRAGOUN, Zdeněk – ŠKABRADA, Jiří – TRYML, Michal: Románské domy v Praze, Praha 2002

DUBREUCQ 1994

DUBREUCQ, Alain: Le monachisme féminin dans le Nord de la Gaule à l'époque carolingienne, in: Nicole BOUTER (dir.), Les religieuses dans le cloître et dans le monde : des origines à nos jours, Saint-Etienne, 1994, s. 55-71

DUBY – PERROT 1991

DUBY Georges – PERROT Michelle: Histoire des femmes en Occident. Le Moyen Age, Paris, vol. 2, 1991

DURDÍK- CHOTĚBOR 1994

DURDÍK, Tomáš – CHOTĚBOR, Petr: Stavební vývoj kláštera sv. Jiří na Pražském hradě ve středověku, in: *Archaeologia historica* XIX, 1994, s. 369-377

EICHLER 1825

EICHLER, Andreas Chrysogonus: Kurze Geschichte der vormaligen fürstlichen Abtei und der Kirche St. Georgi auf dem prager Schlosse, Prag: Gerzabek 1825

EKERT 1883

EKERT, František: Posvátná místa královského hlavního města Prahy: dějiny a popsání chrámů, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého I. Praha 1883

FEHRING 1971

FEHRING, Günther P.: Die Kreuzgrabenanlagen von Prag – St. Georg und Unterregenbach – St. Veit. Taufbecken oder Reliquiengräber?, in: *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, 1971, s. 1167-1170

FOLTÝN – SOMMER 2014

FOLTÝN, Dušan – SOMMER, Petr: Život v benediktinském klášteře – stavební podoba a každodenní rytmus. In: FOLTÝN, Dušan – KLÍPA, Jan – MAŠKOVÁ, Pavlína – SOMMER, Petr – VLNAS, Vít (eds.): *Benediktini v srdci Evropy 800-1300*, Praha 2014, s. 89-107

FROLÍK et al. 2000

FROLÍK, Jan et al: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů (= *Castrum Pragense* 3), Praha 2000

FROLÍK 2005

FROLÍK, Jan: Hroby významných duchovních vně baziliky (exkurs), in: TOMKOVÁ, Kateřina (ed.): *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích (Castrum Pragense 7, Díl I.1)*, Praha 2005, s. 141-144

FROLÍK 2012

FROLÍK, Jan: Mořic Lüssner a stopy jeho činnosti v Chrudimi, in: *Chrudimský vlastivědný sborník*, roč. 16, 2012, s. 35-68

FROLÍK – CHOTĚBOR 2003

FROLÍK, Jan – CHOTĚBOR, Petr: Proměna hradiště v kamenný hrad, autori: Frolík, Chotebor, in: DUBSKÁ, Gabriela et al. : *Příběh Pražského hradu*. Praha, 2003, s.122-127

FROLÍK – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ 2009

FROLÍK, Jan – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana: Pražský hrad v době Vladislava II. (1140-1172), in: MAŠEK, Michal – SOMMER, Petr – ŽEMLIČKA, Josef a kol.: Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu, 2009, s. 176-183

GAILLARD 1994

GAILLARD Michèle: Les origines du monachisme féminin dans le Nord et l'Est de la Gaule (fin VIe siècle – début VIIIe siècle), in: Nicole BOUTER (dir.), Les Religieuses dans le cloître et dans le monde : des origines à nos jours, Saint-Etienne 1994, p. 45-54.

GRUEBER 1856

GRUEBER, Bernhard: Charakteristik der Baudenkmale Böhmens nach den bedeutendsten Bauwerken zusammengestellt mit 50 Holzschnitten (Aus den Nummern 10, 11, 12 des Jahrg 1856 der Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale besonders abgedruckt), Wien 1856

GUTH 1916

GUTH, Karel: O datování nejstarších částí baziliky sv. Jiří, in: Ročenka kruhu pro přestování dějin za 1915, 1916, s. 65

GUTH 1932

GUTH, Karel: Nekrolog a bibliografie Eduarda Šittlera, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých, Praha 1932

GUTH 1929

GUTH, Karel: Praha, Budeč, Boleslav, in: Svatováclavský sborník I., Praha 1929, s. 687-818

HAMMERSCHMIDT 1715

HAMMERSCHMIDT, Jan Forián: Historia in qua primaeva fundatio Et Institutio Regiorum Ac Antiquissimorum Monasteriorum S. Georgii In Castro Pragensi, S. Spiritus Vulgo ad Misericordias Dei In antiqua Urbe Pragensi Ordinis S. P. Benedicti Sancti-Monialium , Cum omnibus tam Pontificijs, Quam Caesareo-Regijs & Ducalibus Privilegijs, Exemptionibus, Immunitatibus, Concessionibus, per distinctos Paragraphos recenentur. Vetero-Pragae: Typis Wolffgangi Wickhart, Archi-Episc. Typog., 1715

HEJNA 1960

HEJNA, Antonín: Bazilika v Teplicích, in: Umění VIII, 1960, s. 217-238

HERICHOVÁ 1996

HERICHOVÁ, Iva: Rekonstrukce původního reliéfu jižního svahu v centrální části Pražského hradu, in: Archaeologica Pragensia 12, 1996, s. 339-345

HILPISCH 1951

HILPISCH Stephan: Geschichte der Benediktinerinnen, Sankt Ottilien 1951

HLAVÁČKOVÁ 1997

HLAVÁČKOVÁ, Hana: Basilika sv. Jiří při bývalém klášteře benediktinek na Pražském hradě, in: JEDLIČKA, Jan: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě (kat. výst.), Praha, 1997 (nepag., 4 strany)

HLEDÍKOVÁ 1988

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Kalendáře rukopisů kláštera sv. Jiří, in: Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 2, Z pomocných věd historických VIII, 1988, s. 35-78

HLEDÍKOVÁ 1990

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Poznámka ke svatojiřskému skriptoriu kolem roku 1300, in: Documenta Pragensia 10/1, 1990, s. 31-49

HLEDÍKOVÁ 1991

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Svatojiřské kalendáře doby abatyše Kunhuty, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 2, Z pomocných věd historických IX, 1991, s. 61-81

HLEDÍKOVÁ 1997

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Benediktini v českých zemích ve středověku, in: BLÁHOVÁ, Marie – HLAVÁČEK, Ivan (eds.): Břevnov v českých dějinách, Praha 1997, s. 7-24

HLEDÍKOVÁ 2003

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Das Passionale der Äbtissin Kunigunde. La collaboration dans la production de l'écrit médiéval. Actes du XIIIe Colloque international de paléographie latine (Weingarten, 22-25 septembre 2000), 2003, s. 169-182

HLEDÍKOVÁ 2006

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Úcta sv. Ludmily mezi 12. a 14. stoletím a její formování v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě, in: ŠPAČKOVÁ, Renáta – MEDUNA, Petr (ed.): Nomine Liudmilam. Sborník prací k poctě svaté Ludmily, Mělník 2006, s. 41-51

HLOBIL 1985

HLOBIL, Ivo: Gotický náhrobek sv. Ludmily, in: Umění XXXIII, 1985, s. 377-402

HOMOLKA 1982

HOMOLKA, Jaromír: Umění doby posledních Přemyslovců, in: JANÁČEK, Josef a kol.: Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy 1982, s. 69-180

HOMOLKA 1984

HOMOLKA, Jaromír: Pozdně gotické sochařství, in: CHADRABA, Rudolf: Dějiny českého výtvarného umění. I/2, Od počátku do konce středověku, Praha 1984, s. 535-566

CHLUSTIKOVÁ 2004

CHLUSTIKOVÁ, Katarína: Výskum v Salmovském paláci. Príspevok k osídleniu Hradčian v ranom stredoveku, nepubl. bakalárska práca na Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou (Ústavu pro archeologii) FF UK, Prha, 2004

CHLUSTIKOVÁ 2009

CHLUSTIKOVÁ, Katarína: Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě a její stavební vývoj, nepubl. bakalárska práca na Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK, Praha 2009 (Přístupné online: <https://is.cuni.cz/webapps/zsp/detail/67362/>)

CHLUSTIKOVÁ 2013

CHLUSTIKOVÁ, Katarína: Záchranný archeologický výzkum v prostoru dvorku za bazilikou sv. Jiří na Pražském hradě

Zprávy České archeologické společnosti. Suppl. 89, 2013, s. 36

CHLUSTIKOVÁ 2014

CHLUSTIKOVÁ, Katarína: Výzkum na jižním dvorku baziliky sv. Jiří na Pražském hradě, in: Zprávy České archeologické společnosti. Suppl. 93, 2014, s. 31-32

CHOTĚBOR 1985

CHOTĚBOR, Petr: Středověké ryté kresby na stěnách interiéru baziliky sv. Jiří na Pražském hradě, in: Archeologické rozhledy 37, 1985, s. 628-643

CHOTĚBOR 1994

CHOTĚBOR, Petr: Pražský hrad. Podrobný průvodce, Praha 1994

JACOBSEN – LOBBEDEY – WINTERFELD 2001.

JACOBSEN, Werner – LOBBEDEY, Uwe – von WINTERFELD, Dethard: Ottonische Baukunst. In. Otto der Grosse. Essays. s. 251-282

JANTZEN 1959

JANTZEN, Hans: Ottonische Kunst, Hamburg 1959

JAROŠOVÁ 2009

JAROŠOVÁ, Markéta (ed.): Profesor Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu Život a dílo profesora Josefa Cibulky dne 14.12.2007, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha, Univerzita Karlova v Praze, Katolická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění ve vydavatelství Togga 2009

JEDLIČKA 1997

JEDLIČKA, Jan: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě (kat. výst.), Praha 1997

JOHNSON 1991

JOHNSON Penelope D., Equal in Monastic Profession : Religious Women in Medieval France, Chicago 1991

JOHNSON 1994

JOHNSON Penelope D.: La théorie de la clôture et l'activité réelle des moniales françaises du XIe au XIIIe siècle, in: Nicole BOUTER (dir.), Les Religieuses dans le cloître et dans le monde : des origines à nos jours, Saint-Etienne, 1994, s. 491-505.

KNAUPP 2002

KNAUPP, Ulrich: Ottonische Architektur. Überlegungen zu einer Geschichte der Architektur während der Herrschaft der Ottonen. in: Klaus Gereon BEUCKERS – Johannes CRAMER – Michael IMHOF: Die Ottonen. Kunst – Architektur – Geschichte. Petersberg 2002

KOPEČEK 2011

KOPEČEK, Pavel: Středověká liturgie a architektura benediktinských klášterů, in: Benediktini ve středověku, 2011, s. 149-174

KOTRBA 1965

KOTRBA, Viktor: Tumba knížete Vratislava v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě, in: Sborník k sedmdesátinám Jana Květa, 1965, s. 123-131

KRBEC 1842

KRBEC, Jan: Žiwot sw. Giřj, mučednjka, geho chrám a weyročnj pobožnost na hradě Pražském. Praha 1842 (citováno podle Merhautová 1966, 87)

KROPÁČEK 1995

KROPÁČEK, Jiří: Pražské veduty: proměny obrazu města (1493-1908). Praha 1995

KROUPA 1996

KROUPA, Jiří: Školy dějin umění. Metodologie dějin umění I, Brno 1996

KUBKOVÁ 1996

KUBKOVÁ, Jana: Baptisterium a architektura českého středověku, in: *Archeologia historica* XXI, 1996, s. 131-137

KUTHAN 2008

KUTHAN, Jiří: Splendor et gloria regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity, Praha 2008

KVĚT – MENCL 1948

KVĚT, Jan - MENCL, Václav: Praha románská: Praha, stavební a umělecký vývoj města. Praha 1948 (= Umělecké památky. Osmero knih o Praze, stavebním a uměleckém vývoji města. Díl 2)

LAWRENCE 2001

LAWRENCE, Hugh: Dějiny středověkého mnišství, Praha 2001

LEBEDA 1989

LEBEDA, Jan: Antonín Podlaha (1865-1932), in: Kadlec, 1989, s. 286-293

LEGNER 1999

LEGNER, Anton: Romanische Kunst in Deutschland, München 1999

LEHNER 1898

LEHNER, František J.: Kostel sv. Jiří na hradě Pražském, in: *Method* 24, 1898, 1-5, s. 25-31, 49-59

LEOPOLD 1991 – Quedlinburk

LEOPOLD, G.: Die Stiftskirche der Königin Mathilde in Quedlinburg. Ein Vorbericht zum Gründungsbau des Damenstifts, in: Hagen KELLER und Joachim WOLLASCH Hrsg.): Frühmittelalterliche Studien 25. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster. Berlin – New York 1991, s. 145-170

LEXIKON THEOLOGIE 1995

BUCHBERGER, Michael - KASPER, Walter (eds.): Lexikon für Theologie und Kirche. Tom IV, Franca – Hermenegild, Freiburg 1995 (3. vydanie)

L'HERMITE-LECLERCQ 1997

L'HERMITE-LECLERCQ, Paulette: L'église et les femmes dans l'Occident chrétien des origines à la fin du Moyen Age, Brepols 1997

LÍBAL 1968

LÍBAL, Dobroslav (recenze): Anežka Merhautová. Basilika sv. Jiří na Pražském hradě, in: Umění XVI, 1968, s. 408-412

LÍBAL 1986

LÍBAL, Dobroslav: Pražský hrad. Kostel sv. Jiří. Stavebně historický průzkum (Strojopis SÚRPMO, 1986)

LOBBEDEY 2006

LOBBEDEY, Uwe: Klášterní kostely 11. století na území německé říše, in: SOMMER, Petr: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, 2006, s. 34-49

LUDVÍKOVSKÝ 1978

LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav (ed.): Kristiánova legenda, Praha 1978

LÜSSNER 1887-1889

LÜSSNER, Mořic: Památky architektonické nalezené při opravě kostela sv. Jiří na hradě Pražském, in: Památky archaeologické a místopisné XIV, 1887-1889, s. 371-376, 403-406, 557-560

MACEK 1992

MACEK, Petr: Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči, in: Zprávy památkové péče. Časopis státní památkové péče 52, č. 1, 1992, s. 6-13

MÁDL 1890-1892

MÁDL, Karel B.: Fresky v kostele sv. Jiří na Hradčanech, in: Památky archaeologické a místopisné XV, 1890-1892, s. 65-74, 129-134

MACH 1898

MACH, František: Notizen, in: Mitteilungen der k.k. Central-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale XXIV, N.F., 1898, s. 178

MACH 1901

MACH, František: Bericht über Aufdeckungen des alten Bestandes bei der St. Georgs-Kirche am Hradschin in Prag, in: Mitteilungen der k.k. Central-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale XXVII, N.F., 1901, s. 2-4

MACH 1902

MACH, František: Aufdeckungen in der St. Georgskirche am Hradschin, in: Mitteilungen der k.k. Central-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale XXVIII, N.F., 1902, s. 18-20

MACH – ŠITTLER 1904-1905

MACH, František – ŠITTLER, Eduard: Oprava chrámu svatojirského na hradě Pražském, in: Památky archaeologické a místopisné XXI, 1904-1905, s. 369-382

MACH – ŠITTLER 1910-1912

MACH, František – ŠITTLER, Eduard: Oprava chrámu svatojirského na hradě Pražském. In: Památky archaeologické a místopisné XXIV, 1910-1912, s. 65-114 (1910), s. 329-362 (1911), s. 401-450 (1911)

MACH – ŠITTLER 1913

MACH, František – ŠITTLER, Eduard: Oprava chrámu svatojirského na hradě Pražském, in: Památky archaeologické a místopisné XXV, 1913, s. 49-51, 133-151

MAŠEK – SOMMER – ŽEMLIČKA a kol. 2009

MAŠEK, Michal – SOMMER, Petr – ŽEMLIČKA, Josef a kol.: Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace, Praha 2009

MAŘÍK 2010

MAŘÍK, Jan: Die Sakralbauten in der frühmittelalterlichen Burg Libice nad Cidlinou. in: POLÁČEK, Lumír - MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana (eds.), Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle (= Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno. Internationale Tagungen in Mikulčice VIII), Brno 2010

MAŘÍK 2014

MAŘÍK, Jan: Libice nad Cidlinou. Archaeological Excavations of Early Medieval Architecture. In: 20th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists. Abstracts of the Oral and Poster Presentations. 10-14 September 2014, Istanbul, Turkey, S. 165-166

MAŘÍKOVÁ 2008

MAŘÍKOVÁ, Jana: Basilika sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie na Pražském hradě. První stavební fáze (disertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně), S.l. 2008

MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ (ed.) v tlači

MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana (ed.): Katedrála viditelná neviditelná. Praha, v tlači

MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ v tlači a

Najnovšie informácie MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana: Rotunda sv. Víta, in: MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana (ed.), Katedrála viditeľná neviditeľná, v tlači, s. 16-25

MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ v tlači b

Najnovšie informácie MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana: Bazilika sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie, in: Katedrála viditeľná neviditeľná, v tlači

MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – EBEN 1999

MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – EBEN, David: Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta, in: Castrum Pragense 2, 1999, s. 227-240

MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ – HERICHOVÁ 2009

MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – HERICHOVÁ, Iva: Archeologický atlas Pražského hradu, díl I., Katedrála sv. Víta – Vikářská ulice, Castrum Pragense 10, Praha 2009

MÄRTL 2000

MÄRTL, Claudia: Die Damenstifte Obermünster, Niedermünster, St. Paul, in: SCHMID, Peter (Hrsg): Geschichte der Stadt Regensburg, Bd. 2, Friedrich Pustet, 2000, s. 745-763

MATIÁŠEK 2011

MATIÁŠEK, Josef 2011: Praha 1 – Pražský hrad, Zlatá ulička. In: DRAGOUN, Z.(ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010, Pražský sborník historický 39, s. 390–391

McNAMARA 1996

McNAMARA, Jo Ann Kay: Sisters in Arms. Catholic nuns through two millenia, Cambridge - London 1996

MENCL 1939

MENCL, Václav: Románská architektura v zemích Českých. Zvláštní otisk z Ročenky Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1937 a 1938, Praha 1939

MENCL 1939-1946

MENCL, Václav: Kostel sv. Jiří na hradě Pražském, in: Památky archaeologické. Skupina historická, nová řada IX-XVIII (stará XXXII), 1939-1946,1-13

MENCL – MENCLOVÁ 1949

MENCL, Václav – MENCLOVÁ, Dobroslava: Pražský hrad v románském a gotickém středověku, výstavní katalog, Belveder 1946

MERHAUTOVÁ 1966

MERHAUTOVÁ, Anežka: Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě, Praha 1966

MERHAUTOVÁ 1971

MERHAUTOVÁ, Anežka: Románská architektura v Čechách, Praha 1971

MERHAUTOVÁ 2001

MERHAUTOVÁ, Anežka (rec.): FROLÍK, Jan – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – RŮŽIČKOVÁ, Eliška – ZEMAN, Antonín: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů (= Castrum Pragense 3), in: Archeologické rozhledy LIII, 2001, s. 164-168

MERHAUTOVÁ 2009

MERHAUTOVÁ, Anežka: Vyobrazení českých světců, in: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): Přemyslovci. Budování Českého státu, 2009, s. 154-156

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ 1962

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ, Anežka: Poznámky k průzkumu kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, in: Umění X, 1962, s. 177-181

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ 1968

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ, Anežka: Odpověď na recenzi Dobroslava Líbala. Umění XVI, 1968, s. 412-413

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ 1969

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ, Anežka: Odpověď A. Livorové na recenzi I. Borkovského v Pam. Arch. LIX 1968, 286 n, in: Památky archeologické LX, 1969, s. 273-275

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ 1972

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ, Anežka: Bazilika sv. Jiří, Praha 1972

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ 1976

MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ, Anežka (rec.): Ivan Borkovský. Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě, in: Umění XXIV, 1975, s. 560-564

MERHAUTOVÁ – SOMMER 1999

Merhautová, Anežka – Sommer, Petr: Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika, in: Umění XLVII, 1999, s. 154-168

MERHAUTOVÁ – STEJSKAL 1991

MERHAUTOVÁ, Anežka – STEJSKAL, Karel: St.-Georgs-Stift auf der Prager Burg, Praha 1991

MERHAUTOVÁ – TŘEŠTÍK 1983

MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan: Románské umění v Čechách a na Moravě, Praha 1983

MODRÁKOVÁ 2008a

MODRÁKOVÁ, Renáta: Odras dvorského prostředí v klášteře benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě v 13.-14. Století, in: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – ZELENKA, Jan (edd.): Dvory a rezidence ve středověku II, Skladba a kultura dvorské společnosti, 2008, s. 459-474

MODRÁKOVÁ 2008b

MODRÁKOVÁ, Renáta: Úřad abatyše kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě v období 13.-14. Století, in: KRAFL, Pavel (ed.): Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV, (Opera Instituti historici Pragae, series C – Miscellanea, vol. 19), 2008, s. 580-592

MODRÁKOVÁ 2008c

MODRÁKOVÁ, Renáta: Písemnosti abatyší kláštera sv. Jiří na Pražském hradě ve 13.-14. století. Naznačení úzkých hranic mezi diplomatikou a kodikologií, in: HOJDA, Zdeněk – PÁTKOVÁ, Hana. (edd.): Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním, 2008, s. 55-72

MODRÁKOVÁ-SÁDLOVÁ 2009

MODRÁKOVÁ-SÁDLOVÁ, Renáta: Znamé i neznámé jeptišky kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě z jeho pramenů, in: Náchodsko od minulosti k dnešku, 2009, s. 83-102

MRÁČKOVÁ 2010

MRÁČKOVÁ, Veronika: Chorální notace rukopisů kláštera sv. Jiří v Praze, in: Hudební věda, roč. 47, č. 2-3, 2010, s. 131-146

MRÁČKOVÁ 2008

MRÁČKOVÁ, Veronika: Chorální notace v pramenech kláštera sv. Jiří v Praze, diplomová práce, Ústav hudební vědy, 2008

MRUSEK 1963

MRUSEK, Hans-Joachim: Drei deutsche Dome. Quedlinburg – Magdeburg – Halberstadt, Dresden 1963

NECHUTOVÁ 2000

NECHUTOVÁ, Jana: Latinská literatura českého středověku do roku 1400, Praha 2000

NECHVÁTAL 2004

NECHVÁTAL, Bořivoj: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum, Praha 2004

NECHVÁTAL 2009 a

NECHVÁTAL, Bořivoj et al.: Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě: archeologický výzkum. Praha 2009

NECHVÁTAL 2009 b

NECHVÁTAL, Bořivoj: Bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě, in: NECHVÁTAL, Bořivoj et al.: Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě: archeologický výzkum. Praha 2009, s. 166-284

NECHVÁTAL – VARADZIN 2014

NECHVÁTAL, Bořivoj – VARADZIN, Ladislav: Monumentální předrománská sakrální stavba na Vyšehradě, in: Akademický bulletin, listopad 2014, dostupné online: <http://abicko.avcr.cz/2014/11/07/> (vyhledané 20.7.2015)

NEUWIRTH 1892

NEUWIRTH, Joseph: Die Bauten der Prager Georgklosters in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, in: Mitteilungen des Vereines für Geschichte des Deutschen in Böhmen 30, 1892, s. 170

NICHOLS – SHANK 1984

NICHOLS, John A. – SHANK, Lillian Thomas (éd.): Distant Echoes. Medieval religious women, in: Cistercian Studies Series, vol. 1, 1984

NOVÁČEK a kol. 2010

NOVÁČEK, Karel a kol.: Kladrubský klášter 1115 – 1421, osídlení - architektura – artefakty, Plzeň 2010

NOVOTNÝ 1912

NOVOTNÝ, Václav: České dějiny I/1, Praha 1912

NOVOTNÝ 1913

NOVOTNÝ, Václav: České dějiny I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I, Praha 1913

NOVOTNÝ 1928

NOVOTNÝ, Václav: České dějiny I/3. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034-1197). Dokončení, Praha 1928

NOWAK 1836

NOWAK, Ignaz Eugen: Erinnerungen an Sanct Georg: eine Sammlung verschiedenartiger Denkwürdigkeiten des uraltberühmten königlichen ehemaligen Benedictinen-Stiftes bei Sct. Georg zu Prag. Erste Lieferung, Kurze Erklärung der gegenwärtigen Merkwürdigkeiten der Kirche und Kapellen bei Sct. Georg, Prag 1836

OSTERHAUS – WINTERGERST 1993

OSTERHAUS, Udo – WINTERGERST, Eleonore: Die Ausgrabungen bei St. Emmeram in Regensburg, in: Berichte der Bayerischen Bodendenkmalpflege, 1993, s. 286

OSWALD – SCHAEFER – SENNHAUSER 1966

OSWALD, Friedrich – SCHAEFER, Leo – SENNHAUSER, Hans Rudolf: Vorromanische Kirchenbauten: Katalog der Denkmäler bis zum Ausgang der Ottonen. München 1966.

OSWALD – SCHAEFER – SENNHAUSER 1990

OSWALD, Friedrich – SCHAEFER, Leo – SENNHAUSER, Hans Rudolf (ed.): Vorromanische Kirchenbauten. Katalog der Denkmäler bis zum Ausgang der Ottonen. München 1990

OTTŮV SLOVNÍK XIII

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Díl XIII, Jana-Kartas. Praha 1898

OULÍKOVÁ 2014

OULÍKOVÁ, Petra: Pečeti benediktinského kláštera sv. Jiří na Pražském hradě ve středověku, in: Markéta JAROŠOVÁ a Radka LOMNIČKOVÁ (ed.), Ora et Labora. Vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu, Praha 2014, s. 136-150

PANOFSKY 1981

PANOFSKY, Erwin: Význam ve výtvarném umění, Praha 1981

PARISSE 1983

PARISSE, Michel: Les nonnes au Moyen Age, Le Puy 1983

PARISSE 1985

PARISSE, Michel (ed.): Les religieuses en France au XIIIe siècle, Nancy 1985

PARISSE 1987a

PARISSE, Michel: Les religieuses bénédictines de Lorraine au temps de la réforme des XIe et XIIe siècles, in: Revue Mabillon, 61, 1987, s. 268-274

PARISSE 1987b

PARISSE, Michel: Les religieuses bénédictines de Lorraine au temps de la réforme des XIe et XIIe siècles, in: Revue Mabillon, 61, 1987, s. 257-279

PARISSE 1990

PARISSE, Michel: Les femmes au monastère dans le Nord d'Allemagne du IXe au XIe siècle. Conditions sociales et religieuses, in: Frauen in Spätantike, 1990, s. 311-324

PARISSE 1991

PARISSE, Michel: Les monastères de femmes en Saxe (XIe-XIIe siècles), in: Revue Mabillon, 63 (Nouvelle série 2), 1991, s. 5-48

PARRON-KONTIS – REVEYRON 2005

PARRON-KONTIS, Isabelle – REVEYRON, Nicolas (ed.): Archéologie du bâti. Pour une harmonisation des méthodes. Actes de la table ronde 9 et 10 novembre 2001, Musée archéologique de Saint-Romain-en-Gal (Rhône), Paris 2005

PLOCEK 1990

PLOCEK, Václav: Svatojiřské skriptorium, in: Documenta Pragensia 10/1, 1990, s. 23-29

PODLAHA 1918

PODLAHA, Antonín: Ilustrovaný průvodce chrámem sv. Jiří na Hradě Pražském, Praha 1918

PODLAHA 1919

Podlaha, Antonín: Opravné práce provedené v chrámě sv. Jiří na Hradě Pražském v letech 1917-1919, in: Památky archaeologické a místopisné XXXI, 1919, s. 100-103

POLANSKÝ 2009

POLANSKÝ, Luboš et al.: Přemyslovská dynastie. Soupis členů původního českého panovnického rodu, in: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): Přemyslovci. Budování Českého státu, Praha 2009, s. 541-575

POLANSKÝ – SLÁMA – TŘEŠTÍK 2000

POLANSKÝ, Luboš – SLÁMA, Jiří – TŘEŠTÍK, Dušan (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999), Praha 2000

POMFYOVÁ 2005

POMFYOVÁ, Bibiana: Liturgický kontext ranostředověké architektury, in: *Ars*, 38, 2005, s. 108-135

POMFYOVÁ 2006

POMFYOVÁ, Bibiana: Kult svátců a sakrální architektura, in: KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (ed.): Svátec a jeho funkce v společnosti I., 2006, s. 199-231

RAYMUND 1782

RAYMUND VON DER HEILIGEN ELISABETH, Franz Johann: Der hohen Geistlichkeit in Böhmen. Unbewegte Grundlage das achthundertjährige Gotteshaus und das allererste uralte Klosterstift St. Georgen, Ordens des heil. Erzpatriarchen Benedikts ob dem kön. Schloße der Pragerstädte in Böhmen. Die beschrieben hat P. Raymund von der heil. Elisabeth, des Ordens der allerheiligsten Dreyfaltigkeit von Erlösung der gefangenen Christen seines Ordenshauses zu Prag dermaliger Oberer, und gewöhnlicher Sonntagsprediger. Prag, 1782

ONLINE BAYERISCHE STAATSBIBLIOTHEK:

http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10006967_00005.html?contextSort=score%2Cdescending&contextType=scan&contextRows=10&context=klosterstift

RACINET 1994

RACINET Philippe: Les moniales dans l'ordre de Cluny d'après les exemples de Marcigny, Huy, Nossage et Le Rosay, in: BOUTER, Nicole (dir.), *Les religieuses dans le cloître et dans le monde*, 1994, s. 197-206

RAZÍM – MACEK 2011

RAZÍM, Vladislav – Petr, MACEK (ed.): *Zkoumání historických staveb*, Praha 2011

RISTOW 2010

RISTOW, Sebastian: Frühchristliche Kirchenarchäologie im Rhein-Mosel-Raum. Neue Ergebnisse, künftige Forschungen, in: KROHN, Niklot und Allemanisches Institut (Hrsg.): *Kirchenarchäologie Heute. Fragestellungen – Methoden – Ergebnisse*, 2010, s. 61-90

RODWELL 2012

RODWELL, Wawrick: *The Archaeology of Churches*, Gloucestershire 2012

ROUCHE 1994

ROUCHE, Michel: Les religieuses des origines au XIIIe siècle : Premières expériences, in: Nicole BOUTER (dir.), Les Religieuses dans le cloître et dans le monde : des origines à nos jours, Saint-Etienne, 1994, s. 15-28

ROYT 2014

ROYT, Jan: Trojdílný reliéf z baziliky sv. Jiří, in: FOLTÝN, Dušan – KLÍPA, Jan – MAŠKOVÁ, Pavlína – SOMMER, Petr – VLNAS, Vít (eds.): Benediktini v srdci Evropy 800-1300, Praha 2014, s. 118

RUTH 1903

Ruth, František: Kronika král. Prahy a obcí sousedních I, Praha 1903

RYANTOVÁ 1988

RYANTOVÁ, Marie: Šittler, Eduard /1864–1932/. Osobní fond. Inventář ANM č. 108, Praha 1988 (nepubl. strojopis) (11 kart., 11+25 ss., 510 inv. č.)

RYNEŠ 1944

RYNEŠ, Václav: Mlada Přemyslovna, Praha 1944

SÁDLOVÁ 2004

SÁDLOVÁ, Renáta: Svatojiřský klášter ve světle jeho nekrologických přípisků. Jeden z méně užívaných pramenů ke klášterním dějinám (nepubl. dipl. Práce), Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK, Praha 2004

SEIFERTOVÁ 2012a

SEIFERTOVÁ, Tereza: Neumovaný breviář Pu VI E 4c z kláštera sv. Jiří (nepubl. dipl. práce), Ústav hudební vědy FF UK, Praha 2012

SEIFERTOVÁ 2012b

SEIFERTOVÁ, Tereza: The Application of the CANTUS Analysis Tool to the Neumed Breviary VI E 4c from St George's Convent, Prague, in: Cantus Planus. Study Group of the International Musicological Society. Papers read at the 16th meeting Vienna, Austria, 2011, 2012, s. 355-360

SCHEUFLER 1996

SCHEUFLER, Pavel: Stará Praha Jindřicha Eckerta, Praha 1996

SCHILP 1998

SCHILP, Thomas: Norm und Wirklichkeit religiöser Frauengemeinschaften im Frühmittelalter. Die Institutio sanctimonialium Aquisgranensis des Jahres 816 und die Problematik der Verfassung von Frauenkommunitäten, 1998 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, vol. 137. Studien zur Germania Sacra, vol. 21).

SCHMITZ 1956

SCHMITZ, Philibert: Histoire de l'ordre de Saint Benoît. Les moniales, in: Maredsous, vol. 7, 1956

SCHMITZ 2007

SCHMITZ, Gerhard: Aachen 816. Zu Überlieferung und Edition der Kanonikergesetzgebung Ludwigs des Frommen, in: Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 63, 2007, s. 497-544

SCHULENBURG 1989

SCHULENBURG, Jane: Women's monastic communities, 500-1100 : Patterns of expansion and decline , in: Signs 14, 1989, s. 262-291

SCHWALLER – PEŠKOVÁ – PAŘÍZKOVÁ 1997-2014

SCHWALLER, Jan - PEŠKOVÁ, Jarmila – PAŘÍZKOVÁ, Kateřina: Karel GUTH (1883-1943), Inventář č. 200, NAD č. 156, ANM Praha, 1997, 2008, 2014

SKLENÁŘ – SKLENÁŘOVÁ 2005

SKLENÁŘ, Karel – SKLENÁŘOVÁ, Zuzana: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů, Praha 2005

SLÁMA 1977

SLÁMA, Jiří: Svatojiřské kostely na raně středověkých hradištích v Čechách, in: Archeologické rozhledy 29, 1977, s. 269-280

SLÁMA 1988

SLÁMA, Jiří: Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praehistorica 14. Praha 1988

SLÁMA 2000

SLÁMA, Jiří: Český kníže Boleslav II, in: POLANSKÝ, Luboš – SLÁMA, Jiří – TŘEŠTÍK, Dušan (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999), 2000, s. 9-26

SLÁMA 2006

SLÁMA, Jiří: Počátky křesťanství v Čechách, in: ŠPAČKOVÁ, Renáta – MEDUNA, Petr (ed.): *Nomine Liudmilam. Sborník prací k počtě svatě Ludmily*, 2006, s. 7-13

SLÁMA 2010

SLÁMA, Jiří: Kníže svatý Václav, in: KUBÍN, Petr (ed.): *Svatý Václav. Na památku 1100. výročí narození knížete Václava svatého*, 2010, s. 31-50

SMETÁNKA – CHOTĚBOR – KOSTLÍKOVÁ 1986

SMETÁNKA, Zdeněk – CHOTĚBOR, Petr – KOSTLÍKOVÁ, Marie.: *Archaeological Excavations in the Chapel of St. Ludmila – A Preliminary Report*, in: *Archeologica historica* 11, 1986, s. 283-293

SOJKOVÁ 2013

SOJKOVÁ, Barbora: *Officium sv. Scholastiky v notovaných pramenech kláštera sv. Jiří v Praze* (nepubl. dipl. práca), Ústav hudební vědy FF UK, Praha 2013

SOMMER 1991

SOMMER, Petr: *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách.*, in: *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 75-100

SOMMER 1997a

SOMMER, Petr: *Břevnov a české benediktinské konventy ve středověku. Poznámky k jejich hmotné kultuře*, in: BLÁHOVÁ, Marie – HLAVÁČEK, Ivan (eds.): *Břevnov v českých dějinách*, Praha 1997, s. 25-33

SOMMER 1997b

SOMMER, Petr: *Stavební benediktinské schéma v christianizovaných Čechách*, in: VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan (eds.): *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 37-40

SOMMER 2000

Kaple Panny Marie v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě a začátky české sakrální architektury, in: TŘEŠTÍK, Dušan – POLANSKÝ, Luboš – SLÁMA: Jiří, *Přemyslovský stát kolem roku 1000: na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999)*, Praha 2000, s. 121-126

SOMMER 2001

SOMMER, Petr: *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*, Praha 2001

SOMMER 2006

SOMMER, Petr: Sázava a české kláštery 11. Století, in: SOMMER, Petr (ed.): Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 145-159

SOMMER 2014

SOMMER, Petr: Minulost Sázavského kláštera, in: ROYT, Jan –SOMMER, Petr –STECKER, Martin: Sázavský klášter, 2014, s. 8-37

SOMMER – THOMOVÁ – THOMA 2009

SOMMER, Petr – THOMOVÁ, Zuzana – THOMA, Juraj: Archeologie a rekonstrukce středověké podoby premonstrátské kanonie v Želivi, in: MAŠEK, Michal – SOMMER, Petr – ŽEMLIČKA, Josef a kol.: Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu, 2009, s. 69-82

SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2009

SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): Přemyslovci. Budování Českého státu, Praha 2009

SOMMER – TŘEŠTÍK – ŽEMLIČKA 2013

SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef: Čechy a Morava, in: BERENDOVÁ, Nora (ed.): Christianizace a utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10. – 12. století., Praha 2013 (preklad Milan Rydvan; 1. vydanie v angličtine 2007)

SOMMER – VAŇĚK 2007

SOMMER, Petr – VAŇĚK, Vojtěch: Existe-t-il une architecture Slavníkenne?

in: VAŇĚK, Vojtěch - KROUPA, Jiří K.: Slavníkovci v českých dějinách. Antiqua Cuthna 2, Praha 2007, s. 20-34

SOUKUP v tlači

SOUKUP, Michal B.: Nové poznatky o gotickém ambitu kláštera v Teplicích, in: Colloquia medievalia Pragensia – Historia monastica II, v tlači

SOUKUP 2009

SOUKUP, Michal: K počátkům kláštera v Teplicích, in: MAŠEK, Michal – SOMMER, Petr – ŽEMLIČKA, Josef a kol.: Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu, 2009, s. 83-90.

STEHLÍKOVÁ 2010

STEHLÍKOVÁ, Dana: Berla abatyše Kunhuty Přemyslovny / Majestátní pečeť abatyše Kunhuty Přemyslovny / Pečeť svatojiřské abatyše Žofie z Pětichvost / Relikviářová paže sv. Jiří / Relikviářová busta sv. Ludmily / Relikviářová paže sv. Ludmily, in: BENEŠOVSKÁ, Klára (ed.): Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský - 1310. Praha 2010, s. 446, 454-456, 474-475, 487

ŠITTLER – PODLAHA 1903

ŠITTLER, Eduard – PODLAHA, Antonín: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. Král. hlavní město Praha: Hradčany. II, Poklad svatovítský a knihovna kapitulní. V Praze: Nákladem Archaeologické kommisse při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903, 2 sv.

ŠOLLE 1990

ŠOLLE, Miloš: Rotunda sv. Petra a Pavla v Budči. Šolle, Miloš, in: Památky archeologické 81, č. 1, 1990, s. 140-207

ŠPAČKOVÁ – MEDUNA 2006

ŠPAČKOVÁ, Renata – MEDUNA, Petr (ed.): Nomine Ludmilam. Sborník prací k počtě svatě Ludmily, Mělník 2006

TOMEK 1855-1901

TOMEK, Václav Vladivoj: Dějepis města Prahy. Praha, 1855-1901 (12 spisů: I (1855), II (1892 – 2. vyd.), III (1875), IV (1879), V (1881), VI (1885), VII (1886), VIII (1891), IX (1893), X (1894), XI (1897), XII (1901)

TOMKOVÁ 2001

TOMKOVÁ, Kateřina: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů. Díl I. (= Castrum Pragense 4), Praha 2001

TOMKOVÁ ed. 2005

TOMKOVÁ, Kateřina (ed.): Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích (Castrum Pragense 7, Díl I.1), Praha 2005

TOMKOVÁ 2005

TOMKOVÁ, Kateřina: Pohřební ritus na Pražském hradě a jeho předpolích ve středověku a novověku – charakteristika a vývoj. In: TOMKOVÁ, Kateřina (ed.): Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích (Castrum Pragense 7, Díl I.1), Praha 2005, s. 159 – 216

TOUSSAINT 2003

TOUSSAINT, Gia: Das Passional der Kunigunde von Böhmen: Bildrhetorik und Spiritualität. Paderborn, 2003

TŘEŠTÍK 1994

TŘEŠTÍK, Dušan: Křest českých knížat roku 845 a christianizace Slovanů, in: Český časopis historický 92, 1994, s. 423-457

TŘEŠTÍK 1997

TŘEŠTÍK, Dušan: Počátky Přemyslovců, Praha 1997

TŘEŠTÍK 2004

TŘEŠTÍK, Dušan: K založení pražského biskupství v letech 968-976: pražská a řezenská tradice, in: Vlast a rodný kraj v dílech historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi, 2004, s. 179-196

TUREK 1989a

TUREK, Rudolf: Svatá Lidmila, in: KADLEC Jaroslav (ed.): Bohemia Sancta. Životopisy českých světců z přátel božích, 1989, s. 41-46

TUREK 1989b

TUREK, Rudolf: Ctihodná Mlada – Marie, in: KADLEC Jaroslav (ed.): Bohemia Sancta. Životopisy českých světců z přátel božích, 1989, s. 78-84

URBÁNKOVÁ 1975

URBÁNKOVÁ, Emma : Historický úvod, in: URBÁNKOVÁ, Emma - STEJSKAL, Karel: Pasionál Přemyslovny Kunhuty = Passionale abbatisae Cunegundis. Praha 1975, s. 9-17

URBÁNKOVÁ – STEJSTAL 1975

URBÁNKOVÁ, Emma - STEJSKAL, Karel: Pasionál Přemyslovny Kunhuty = Passionale abbatisae Cunegundis. Praha 1975

VANÍČEK 2000

VANÍČEK, Vratislav: Velké dějiny zemí koruny české. Svazek II. 1197-1250, Praha 2000

VENARDE 1997

VENARDE, Bruce L.: Women's monasticism and medieval society : nunneries in France and England, 890-1215, Ithaca – London, 1997

VERDON 1976

VERDON, Jean: Recherches sur le monastères féminins dans la France du Sud aux IXe-XIe siècles, in: Annales du Midi, tom 88, 1976, s. 117-138

VERDON 1994

VERDON, Jean: Le monachisme féminin à l'époque mérovingienne. Le témoignage de Grégoire de Tours , in: Nicole BOUTER (ed.): Les religieuses dans le cloître et dans le monde: des origines à nos jours, Saint-Etienne, 1994, s. 29-44

VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1970

VILÍMKOVÁ, Marie –KAŠIČKA, František: Pražský hrad. Jiřský klášter. I. Koncept. II. Obrazová příloha, Praha 1970 (Strojopis SÚRPMO v Praze, pasport)

VILÍMKOVÁ – KAŠIČKA 1976

VILÍMKOVÁ, Marie – KAŠIČKA, František: Tisíciletí Jiřského kláštera na Pražském hradě. Příspěvek k jeho stavebnímu vývoji, in: Památky a příroda 1976, s. 533-541

VLČEK 1982

VLČEK, Emanuel: Nejstarší Přemyslovci ve světle archeologicko-lékařského průzkumu, Praha 1982

VLČEK 1997

VLČEK, Emanuel: Nejstarší Přemyslovci. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami. Praha, 1997

VLČEK a kol. 2000

VLČEK, Pavel (ed.): Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany, Praha 2000

VLČEK 2004

VLČEK, Pavel (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004

VLČEK – SOMMER – FOLTÝN 1997

VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan (eds.): Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997

VOIGTLÄNDER 1980

VOIGTLÄNDER, Klaus: Die Stiftskirche zu Gernrode und ihre Restaurierung 1858-1872, Berlin 1980

VOZKOVÁ 2014

VOZKOVÁ, Jana: Vzestup mariánské úcty v klášteře sv. Jiří na příkladu chorálních mší ze 14. století. In: HOLUBOVÁ, Markéta - SUCHOMELOVÁ, Marcela (ed.), Salve regina : mariánská úcta ve středních Čechách, Praha 2014, s. 15-26

VŠETEČKOVÁ 2005

VŠETEČKOVÁ, Zuzana: Nástěnné malby v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě, in: Castrum Pragense 6, 2005, s. 23-56

WEMPLE 1985

WEMPLE, Suzanne Fonay: Women in Frankish society. Marriage and the Cloister 500 to 900, Philadelphia 1985

WIRTH 1932

WIRTH, Zdeněk: Praha v obraze pěti století, Praha 1932

WHATLEY - THOMPSON - UPCHURCH 2004

WHATLEY, E. Gordon (ed.) with THOMPSON, Anne B. – UPCHURCH, Robert K.: St. George and the Dragon in the South English Legendary (East Midland Revision, c. 1400) Originally published in Saints' Lives in Middle English Collections, 2004 (vyhledané online: <http://d.lib.rochester.edu/teams/text/whatley-saints-lives-in-middle-english-martyrdom-of-st-george-introduction>; 10.7.2015)

www.vita-religiosa.de (Technická Univerzita v Drážďanoch)

www.monasticmatrix.org (Univerzita v Ohio)

ZAP 1860-1861

ZAP, Karel Václav: Chrám sv. Jiří na hradě Pražském, in: Památky archaeologické a místopisné IV, 1860-1861, s. 162-175

ŽEMLIČKA 1997

ŽEMLIČKA, Josef: Čechy v době knížecí, Praha 1997

ŽEMLIČKA 2005

ŽEMLIČKA, Josef: Přemyslovci. Jak žili, vládli a umírali, Praha 2005

ŽEMLIČKA 2009

ŽEMLIČKA, Josef: Volba a nasolování českých knížat, in: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): Přemyslovci. Budování Českého státu, Praha 2009, s. 290-291

ZESCHICK 2007

ZESCHICK, Johannes: Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě, Praha 2007 (1. vydanie 1993, preklad: Zdeněk Ločovský)

11. Prílohy

1. Obrazová príloha

V texte značené: "Obr."

Obr. 1-77 (40 strán)

2. Dokumentácia

A: Fotografie

V texte značené: "Fot."

Fot. 1-679 (124 strán)

B: HTML mapa podzemia kláštora s interaktívnymi fotografiami (priložené na CD)

1 strana s náhľadom rozvrhu súboru zviazané v prílohe

C: Plány a rezy

V texte značené: "Plán" / "Rez"

Plány 1-13 : 1-4 samostatne veľké formáty, 5-12 zviazané (10 strán A4)

Rezy 1-33: 1-31 zviazané (27 strán), 32-33 samostatne voľné listy (A3)

D: 3D zameranie podzemia – fotografie z modelu

V texte značené: „Obr.“

Obr 1-4 (4 strany)

E: Katalóg architektonických článkov

V texte značené: "PHY17/xxx"

(186 strán)

F: Nálezy

V texte značené: "Nálezy"

(6 strán)

G: Archeologické denníky I. Borkovského a texty F. Macha

V texte značené: "D-Sx/xx"

(48 strán)

POZNÁMKA: Prílohy sú číslované samostatne po sekciách.